

ISSN 1648-7974

LIETUVOS VERSLO KOLEGIJA
LITHUANIA BUSINESS UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

VADYBA

2012 Nr. 2(21)

Journal of Management

Name of publication: **Journal of Management** (ISSN: 1648-7974)

Issue: Volume 21/Number 2/2012

Frequency: Semianual

Languages of articles: Lithuanian, English, Russian

Office of publication: Klaipeda University Press

Herkaus Manto 84

LT-922294, Klaipėda

Lithuania

Editorial Office: Assoc. prof. Jurgita Martinkienė

Scientific Research Department

Public institution Lithuania Business University of Applied Sciences

Turgaus st. 21, LT-91429

Klaipeda, Lithuania

Phone +370 46 314 315

Fax +370 46 314 320

E-mail: jurgita.martinkiene@ltvk.lt

Journal of Management Homepage: <https://www.ltvk.lt/VADYBA>

The journal is reviewed in:

Index Copernicus (IC) database <http://www.indexcopernicus.com>

Central and Eastern European online Library (CEEOL) database

<http://www.cceol.com/>

EBSCO Publishing, Inc. Business Source Complete database

<http://www.epnet.com>

Every paper is revised by two reviewers

Leidinio pavadinimas: **Vadyba** (ISSN: 1648-7974)

Leidimas: Volume 21/ Number 2/2012

Periodiškumas: Leidžiamas dukart per metus

Straipsnių kalba: Lietuvių, Anglų, Rusų

Leidėjo adresas: Klaipėdos universiteto leidykla

Herkaus Manto g. 84

LT-922294, Klaipėda

Redakcijos adresas: doc. dr. Jurgita Martinkienė

Mokslo-taikomųjų tyrimų skyrius

Viešoji įstaiga Lietuvos verslo kolegija

Turgaus g. 21, LT-91429

Klaipėda

Telefonas +370 46 314 315

Faksas +370 46 314 320

Elektroninis paštas: jurgita.martinkiene@ltvk.lt

Žurnalo internetinio puslapio adresas: <https://www.ltvk.lt/VADYBA>

Žurnalas referuojamas:

Index Copernicus (IC) duomenų bazėje <http://www.indexcopernicus.com>

Central and Eastern European online Library (CEEOL) duomenų bazėje

<http://www.cceol.com/>

EBSCO Publishing, Inc. Business Source Complete duomenų bazėse

<http://www.epnet.com>

Kiekvienas straipsnis yra peržiūrimas dviejų recenzentų

Editor in Chief

Prof. habil. dr. Antanas Andrius Bielskis, Klaipeda University (Lithuania)

Vice-editors

Assoc. prof. Angele Lileikiene, Siauliai University (Lithuania)

Assoc. prof. Genovaite Avizoniene, Klaipeda University (Lithuania)

Editorial board

Prof. habil. dr. Arunas Lapinskas, Petersburg state Transport University (Russia)

Prof. habil. dr. Borisas Melnikas (Vilnius Gediminas Technical University)

Prof. Gideon Falk, Purdue University Calumet (USA)

Prof. Van de Boom, Jensen Fontys Hogeschool Communicatie (Holland)

Prof. dr. Albinas Drukteinis, Klaipeda University (Lithuania)

Prof. dr. Vitalijus Denisovas, Klaipeda University (Lithuania)

Prof. dr. Sébastien Menard, University of Le Mans (France)

Prof. Alica Kalašova, University of Žilina (Slovakia)

Prof. dr. Valentinas Navickas, Kaunas Technical University (Lithuania)

Assoc. prof. Angele Lileikiene, Siauliai University (Lithuania)

Assoc. prof. Liutauras Kraniauskas, Klaipeda University (Lithuania)

Assoc. prof. Marios Socratous, The Philips College (Cyprus)

Assoc. prof. Vass Laslo, Budapest Communication School (Hungary)

Assoc. prof. Maria Fekete-Farkas, Szent Istvan University (Hungary)

Assoc. prof. Aušra Rastenienė, Vilnius University (Lithuania)

Assoc. prof. Marjan Senegacnik, University of Maribor (Slovenia)

List of reviewers

Prof. habil. dr. Aleksandras Vytautas Rutkauskas, Vilnius Gediminas Technical University

Prof. habil. dr. Robertas Jucevičius, Kaunas Technical University

Prof. habil. dr. Arunas Lapinskas, Petersburg state Transport University

Prof. dr. Albinas Drukteinis, Klaipeda University (Lithuania)

Prof. dr. Rimantas Stasys, Klaipeda University (Lithuania)

Assoc. prof. Angele Lileikiene, Lithuania Business University of Applied Sciences

Assoc. prof. Liutauras Kraniauskas, Klaipeda University (Lithuania)

Assoc. prof. Marios Socratous, The Philips College (Cyprus)

Assoc. prof. Erika Zuperkiene, Klaipeda University (Lithuania)

Assoc. prof. Violeta Grubliene, Klaipeda University (Lithuania)

Assoc. prof. Genovaite Avizoniene, Lithuania Business University of Applied Sciences

Turinys / Contents

VADYBA

Agnė Čepaitė, Vytautas Liesionis	7
Profesinio rengimo institucijos įvaizdžio ir jį formuojančių veiksmų analizė	
Daiva Laskienė	13
Kauno apskrities verslo aplinkos veiksmų vertinimas	
Dovilė Šeškaitė, Birutė Povilianskienė.....	19
Periodiniuose laikraščiuose ir žurnaluose publikuojamos reklamos poveikio vartotojui tyrimas	
Irena Katane, Ineta Kristovska	27
Educational environment of schools for sustainable development of rural cultural environment	
Margarita Išoraitė	33
Integruotų marketingo komunikacijų pramogų arenose tyrimas	
Jurgita Paužuolienė, Ingrida Mauricienė	41
Karjeros planavimas įvertinant demografinės charakteristikas	
Ralph-Jörn Kurschus, Vaida Pilinkienė.....	47
The conception and models of managerial competence in modern theories of management	

EKONOMIKA

Akvilė Čibinskienė, Valentinas Navickas	55
Evaluation of the economic impact of events in Kaunas through the expenditures of visitors	
Aistė Lydienė, Jurgita Karalevičienė, Roberta Kareivaitė	63
Socialinių-ekonominių rodiklių poveikio Šiaulių apskrities darbo rinkai vertinimas	
Angelė Lileikienė, Renata Lileikytė	71
Kredito rizikos vertinimas lizingo bendrovėse	
Emese Bruder, Csilla Obadovics, Valentinas Navickas.....	77
A comparison on the working poor population in some European countries	
Gediminas Davulis	83
Lietuvos ekonominė politika globalinės krizės kontekste	
Gerda Žigienė	95
Decentralizacijos principų atspindys nustatant vietos savivaldos funkcijas	
Juozas Pekarskas, Anželika Raškauskienė, Algirdas Gavenauskas, Tomas Demikis.....	103
Ekologinės žemdirbystės sistema Lietuvoje: sertifikavimas, vadyba, plėtra ir perspektyvos	

Redkolegijos žodis

Periodinis mokslo taikomųjų tyrimų žurnalas „Vadyba“ leidžiamas nuo 2002 m. ir dabar skaitytojui pristatomas 21 numeris. Per šį laikotarpį keitėsi žurnalo forma, struktūra, turinys. Pirmą kartą žurnalas „Vadyba“ išeina nauju aukštosios mokyklos pavadinimu. Nuo 2012 m. rugsėjo 1 dienos Vakarų Lietuvos verslo kolegijos pavadinimas pakeistas į Lietuvos verslo kolegija.

Šiame leidinyje spausdinami 14 redkolegijos atrinktų straipsnių, kurių autoriai atstovauja įvairias Lietuvos ir užsienio šalių mokslo ir studijų, bei verslo institucijas – Vytauto Didžiojo universitetą, Kauno technologijos universitetą, Klaipėdos universitetą, Šiaulių universitetą, Lietuvos verslo kolegiją, Latvijos žemės ūkio universitetą, Latvijos ekonomikos ir kultūros universiteto kolegiją, Klaipėdos valstybinę kolegiją, Jenos teisės studijų universitetą, Vengrijos universitetą, Mykolo Riomerio universitetą, Vilniaus universitetą, Aleksandro Stulginskio universitetą, VšĮ „Ekoagros“.

Mokslo taikomųjų tyrimų žurnalo „Vadyba“ redkolegijos tikslas – atrenkant straipsnius pasiekti, kad žurnale publikuojamuose straipsniuose būtų pateiktas analitinės šalies ir užsienio šalyse vykstančių ekonominių, vadybos, technologijų procesų vertinimas, atskleidžiamos tyrimų eigoje, nustatytos tendencijos.

Todėl tikimės, kad skaitytojas susipažinęs su žurnale publikuotais straipsniais ras naujos, turiningos medžiagos.

Kviečiame visus skaitytojus į šį žurnalą rašyti mokslinius straipsnius, dalintis tyrimų rezultatais ir metodologinėmis įžvalgomis. Tikimės glaudaus bendradarbiavimo.

Redkolegija

PROFESINIO RENGIMO INSTITUCIJOS ĮVAIZDŽIO IR JŲ FORMUOJANČIŲ VEIKSNIŲ ANALIZĖ

Agnė Čepaitė, Vytautas Liesionis

Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamas profesinio rengimo institucijų įvaizdis, empiriškai jį įvertinant besimokančiųjų požiūriu. Apžvelgus atliktus profesinio rengimo įvaizdžio tyrimus, pagrindžiamas profesinio rengimo institucijų įvaizdžio tyrimo reikalingumas ir pateikiami atlikto profesinio rengimo institucijų įvaizdžio tyrimo rezultatai besimokančiųjų požiūriu.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: profesinio rengimo institucijos įvaizdis, profesinis rengimas, profesinio rengimo institucija, įvaizdis

Įvadas

Švietimo ir ugdymo reikšmė žinių ir informacinėje visuomenėje yra neabejotina. Šiai sričiai tenka reikšmingas vaidmuo sprendžiant globalizacijos, senėjančios visuomenės, nuolat tobulinamų technologijų ir su jomis susijusių įgūdžių problemas. Lietuvoje nėra atlikta tyrimų, kurie skelbtų apie populiariausias profesinio rengimo institucijas (profesines mokyklas), jos nereitinguojamos (kaip universitetai). Profesinio mokymo patrauklumą ir statusą visuomenėje atskleidžia priimtų į profesinio mokymo įstaigas ir nutraukusių mokslą mokinių skaičius, lyginant su kitais švietimo lygmenimis, kuriuose mokosi panašaus amžiaus ir išsilavinimo asmenys. Mokslinėje literatūroje yra analizuotas profesinio rengimo institucijos įvaizdis kaip egzistuojanti problema švietimo sistemoje, profesinio rengimo institucijų marketingas, kaip tobulintina veikla, profesinių rengimo institucijų statusas visuomenėje, analizuojant profesinį rengimą yra užsiminta apie jo įvaizdį kaip vieną iš reikšmingų profesinio rengimo elementų, tačiau profesinio rengimo institucijų įvaizdžio formavimo problema nepakankamai analizuota.

Nagrinėjama tema stokoja ištirtumo. Mokslinėje literatūroje švietimo institucijos yra gana plačiai analizuotos įvairiais požiūriais, taip pat nagrinėtas įvairių lygmenų švietimo institucijų įvaizdis. Institucijos (universiteto) įvaizdžio koncepciją kultūros studijų požiūriu ir iš kiekybinės perspektyvos nagrinėjo Kazoleas, Kim, Moffit (2001). Universiteto įvaizdžio įtaką studentų elgesiui tyrė Alves ir Raposo (2010), studentų pasitenkinimu – Palacio, Menes ir Perez Perez (2002). Aukštojo mokslo institucijų įvaizdžio veiksniai analizavo Marčinskas, Gudonienė ir Druteikienė (2007), Pratt ir Foreman, 2000. Kaip skirtingus įvaizdžio kriterijus suvokia ir taiko skirtingų požymių grupės atstovai aukštojo mokslo institucijoje tyrė Arpan, Raney ir Zivnuska (2003). Kito lygmens – mokyklos įvaizdžio analizei daug dėmesio skyrė Chung-Kai Li and Chia-Hung Hung (2009), Reniham and Reniham (1988).

Profesinio rengimo įvaizdžio problema mokslinėje literatūroje nėra plačiai nagrinėta. Daugiausiai ši problema buvo nagrinėta XX a. devintajame dešimtmetyje. Profesinio rengimo įvaizdžio problemą kaip reikšmingą švietimo sistemoje analizavo Catri (1998), Brodhead (1991), Sharpe (1993), Ries ir Trout (1993). Profesinio rengimo institucijos tikslingą marketingo veiklą tyrė Shields (1989), Banach ir kt. (1996). Lietuvių mokslinėje literatūroje profesinės mokyklos statusą ir vertinimo tendencijas analizavo Sajienė ir Zaksaitė (2007). Analizuodamas profesinio rengimo sistemos ypatumus ir aptardamas profesinio rengimo reformos prielaidas, strategijas, parametrus ir rezultatus, profesinio rengimo įvaizdį, kaip vieną iš reikšmingų profesinio rengimo sistemos elementų išskyrė Laužackas (1997, 2004), tačiau plačiau šios problemos neanalizavo.

Tyrimo **objektas** – profesinio rengimo institucijų įvaizdis.

Tyrimo **tikslas** – atlikti profesinio rengimo institucijos įvaizdžio ir jį formuojančių veiksnių tyrimą besimokančiųjų požiūriu.

Tyrimo **uždaviniai**:

1. Apžvelgti profesinio rengimo įvaizdžio tyrimus.
2. Parengti ir pagrįsti profesinio rengimo institucijos įvaizdžio tyrimo metodologiją.
3. Apibendrinti atlikto empirinio tyrimo rezultatus.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, duomenys analizuoti naudojant Excel 2003 programinę įrangą.

Tyrimo metodologija

Empirinis tyrimas buvo atliktas 2011 metų spalio-lapkričio mėnesiais (nuo spalio iki lapkričio mėnesio vidurio). Šiam tyrimui atlikti buvo panaudota anketinė apklausa. Tyrimas buvo atliekamas šiais etapais: pasiruošimas tyrimui, tyrimo proceso organizavimas, empirinių duomenų rinkimas ir apdorojimas. Lietuvos profesinio rengimo institucijų įvaizdžio ir jį formuojančių

veiksnių tyrimo besimokančiųjų požiūriu metodika yra detalizuojama 1 lentelėje.

1 lentelė. Empirinio tyrimo metodika

Tyrimo parametrai	Tyrimo naudojami metodai ir jų charakteristikos
Tyrimo pobūdis	Aprašomasis tyrimas
Tyrimo objektas	Profesinio rengimo institucijos įvaizdis
Tyrimo klausimas	Kokie profesinio rengimo institucijos veiksniai formuoja teigiamą šios institucijos įvaizdį?
Tyrimo periodiškumas	Vienkartinis (trumpalaikis)
Tyrimo lygis	2011 m. 10 – 11 mėn.
Duomenų tipas	Pirminiai duomenys
Tyrimo metodas	Anketinė apklausa
Duomenų rinkimo instrumentas	Klausimynas
Klausimų tipas	Uždari, atviri, kombinuoto tipo klausimai
Matavimo metodas	Kiekybinis

Tyrimo eiga:

1. *Informacijos* apie profesinio rengimo institucijų įvaizdžio sampratą, veiksmus, formuojančius įvaizdį *paieška* teorinėje mokslinėje literatūroje. Tyrimo idėjos formulavimas.

2. *Bandomasis tyrimas* leido išryškinti tyrimo idėją, atskleisti problemos aktualumą ir apibrėžti probleminį lauką. Šio tyrimo tikslas – pagrįsti problemą, jog profesinio rengimo institucijų įvaizdis Lietuvoje yra neigiamas ir kol nors ir stengiamasi šią problemą spręsti, svarius pokyčius visuomenėje pastebėti sunku. Bandomuoju tyrimu buvo siekiama patikrinti tyrimo instrumentą – anketą. Bandomasis tyrimas buvo atliekamas 2011 metų spalio mėnesio, jo metu buvo apklausta 20, atsitiktine tvarka pasirinktų žmonių. Preliminari apklausa patvirtino, jog prasto profesinio rengimo institucijų Lietuvoje įvaizdžio problema yra akivaizdi. Todėl tikslinga išsiaiškinti veiksmus, padėsiančius formuoti teigiamą profesinio rengimo institucijų Lietuvoje įvaizdį. Buvo pakoreguotos 2 ir 3 klausimo formulės, papildyti 6 ir 7 klausimo atsakymų variantai. Pakeitimai atlikti, siekiant gauti tikslesnius ir išsamesnius respondentų atsakymus.

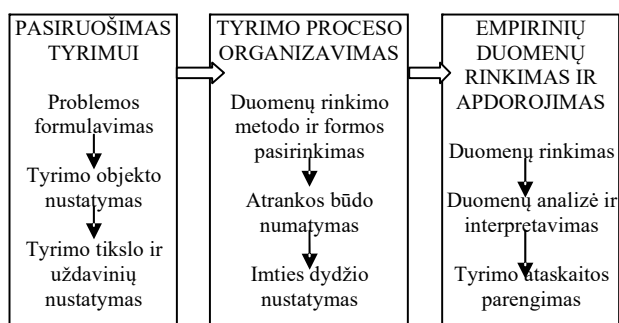
3. *Tyrimo klausimo formulavimas* (Kokie profesinio rengimo institucijos veiksniai formuoja teigiamą šios institucijos įvaizdį?).

4. *Tyrimo instrumento – anketos paruošimas*.

5. *Tyrimo atlikimas, informacijos rinkimas – anketavimas*. Anketos buvo išdalintos mokiniams, besimokantiems VŠĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centre. Anketos buvo išdalintos prieš pamoką, o po pamokos prašyta jas grąžinti. Dėl šios priežasties, teisingai užpildytų apklausos anketų grąža 100 proc.

6. *Gautų duomenų analizė*. Gauti tyrimo rezultatai buvo apdorojami, sumuojami ir sisteminami. Kiekybinio tyrimo rezultatų suvedimui buvo naudojama Microsoft Excel programa.

7. *Gautų duomenų interpretavimas, išvadų formulavimas*. Tyrimo eiga pavaizduota 1 pav.

1 pav. Tyrimo eigos schema

Tyrimo imtis. Vienas svarbiausių imties sudarymo reikalavimų – reprezentatyvumas, nes būtent ši charakteristika lemia, ar ištyrus imtį galima padaryti patikimas išvadas apie visą populiaciją. Imties reprezentatyvumas susijęs su imties didumu. Tačiau labai didelės imtys naudojamos retai, kadangi panašaus patikimumo informaciją galima gauti ir iš vidutinio didumo imčių, nes reprezentatyvumas priklauso ne tik nuo imties didumo, bet ir nuo jos sudarymo metodo (Čekanavičius, Murauskas, 2002). Gauti rezultatai pateikia tikslinės grupės išskiriamus teigiamą profesinio rengimo institucijų įvaizdį formuojančius veiksmus, atskleidžia bendrąsias tendencijas bei pateikia informacijos tolesniems tyrimams. Šiam tyrimui atlikti buvo pasirinkta 300 besimokančiųjų VŠĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centre.

Anketų grąžinamumas. Anketos respondentams buvo išdalintos prieš pamoką, paaiškinta anketų pildymo instrukcija, o po pamokos prašyta jas grąžinti. Dėl šios priežasties, teisingai užpildytų apklausos anketų grąža 100 proc.

Atrankos metodas. Netikimybinis, patogumo – tyrimui buvo pasirinkti respondentai, kuriuos lengva rasti ir kurie sutiko dalyvauti apklausoje (Valackienė, Mikėnė, 2008).

Tyrimo etika. Prieš išdalinant anketas mokiniams buvo paaiškintas apklausos tikslas – įvertinti profesinio rengimo institucijų įvaizdį Lietuvoje ir jį formuojančius veiksmus. Taip pat mokiniai buvo patikinti, jog anketos duomenys bus anonimiški, akcentuojama, kad nereikia nurodyti vardo ir pavardės. Taip pat mokiniams buvo pabrėžta, kad anketos duomenys bus skelbiami tik statistiškai apdoroti.

Respondentai. VŠĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centre besimokantieji mokiniai. Vidutinis respondento amžius 21,4 metai. Respondentų charakteristikos pateiktos 2 lentelėje.

2 lentelė. Respondentų charakteristika

Rodiklis	Pagalbinis rodiklis	Duomenys
Amžius	Amžiaus ribos	16 – 40 metų
	Vidutinis amžius	21,4 metai
Lytis	Moteris	73 proc.
	Vyras	27 proc.

Išsilavinimas	Pagrindinis	30 proc.
	Vidurinis	30 proc.
	Profesinis	20 proc.
	Aukštesnysis	5 proc.
	Aukštasis neuniversitetinis	5 proc.
	Aukštasis universitetinis	10 proc.
Užimtumas	Dirba	33 proc.
	Nedirba	60 proc.
	Vaiko priežiūros atostogose	7 proc.

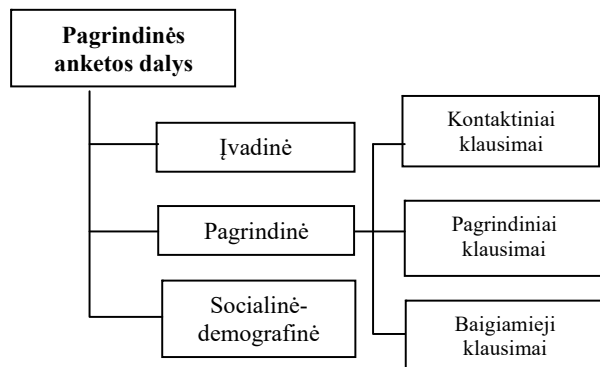
Tyrimo vykdymas: atliekant kiekybinį, profesinio rengimo institucijų Lietuvoje tyrimą, buvo suorganizuota anketinė apklausa respondentams, besimokantiems tokio pobūdžio institucijoje. Anketos buvo dalinamos profesinio rengimo institucijoje pamokų metu.

Anketos aprašymas: anketa yra mišri. Respondentams pateikti trijų tipų klausimai:

- uždaro tipo klausimai, kai galimi atsakymai yra pateikiami.
- atviro tipo klausimai, kai respondentui suteikiama galimybė savarankiškai formuluoti atsakymą.
- kombinuoto tipo klausimai, kai respondentui paliekama galimybė parašyti savo atsakymą, kai neranda tinkamo tarp pateiktų.

Didžiąją dalį anketos klausimų sudaro uždari klausimai, nes respondentai sutaupo laiko pildydami anketą, be to, kai yra alternatyvų, lengviau pasirinkti atsakymą, o tyrėjui lengviau apdoroti ir palyginti gautus duomenis.

Anketos klausimai, kurie buvo naudojami atliekant mokinių nuomonės tyrimą, buvo sudaryti tokiu principu:

2 pav. Pagrindinės anketos dalys

Klausimai anketoje buvo konkretūs, atsakymų variantai suprantami tam, kad respondentų pastangos užpildyti anketą būtų minimalios ir būtų išvengta apklausiamųjų nepasitenkinimo. Buvo vengta klausimų, kurie stumtų respondentą į vieną atsakymą, taip pat sudėtingų, erzinančių klausimų.

Klausimyno įvadinėje dalyje nurodyti tyrimo atlikėjai, respondentas supažindinamas su tyrimo tema, pateikiama anketos pildymo instrukcija, nurodomas jų pateiktos informacijos panaudojimo tikslas. Pagrindinėje anketos dalyje pirmiausia buvo pateikiami bendri klausimai, siekiant išsiaiškinti respondentų nuomonę apie profesinio

rengimo įvaizdį Lietuvoje apskritai ir tuo pačiu išsiaiškinti profesinio rengimo reikalingumą.

Anketinės apklausos duomenų grupavimui panaudota Likerto (1931) skalė (susumuotų reitingų metodas). Likerto skalė sukonstruota ranginės skalės principu: atsakymai išdėstyti griežtai mažėjančia tvarka (5- tikrai taip, 1- tikrai ne).

Anketinės apklausos duomenys apibendrinti statistiniais metodais, taikant Microsoft Excel kompiuterinę programą. Anketinės apklausos metu surinktų duomenų apdorojimui taikyti šie statistinės analizės metodai: aprašomoji statistika, lentelės, diagramos. Aprašomoji statistika – tai duomenų susisteminimo ir grafinio atvaizdavimo metodai (Čekanavičius, Murauskas, 2002).

Profesinio rengimo institucijų įvaizdžio ir jį formuojančių veiksnių tyrimo rezultatai

Empirinio tyrimo atveju VšĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centras pasirinktas neatsitiktinai. Tai didžiausia profesinio mokymo įstaiga Lietuvoje, turinti padalinius Kaune, Aukštadvarėje, Juknaičiuose, Palangoje ir Nidoje.

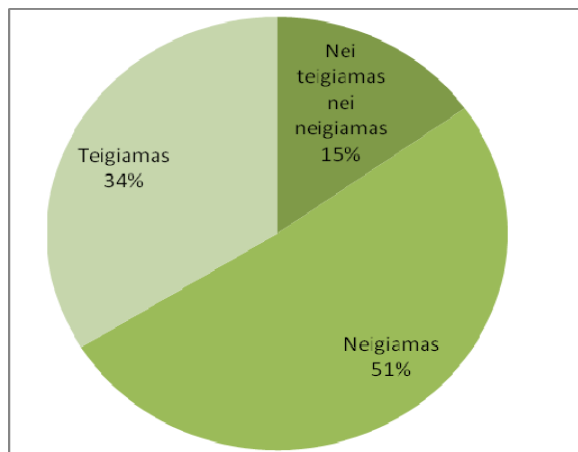
Pagrindinė Centro veikla – profesinis mokymas, vykdomas pagrindinis ir vidurinis ugdymas bei suaugusiųjų mokymas. Centre sudaromos galimybės:

- Įgyti profesiją daugiau kaip 20 profesinio mokymo programų: grožio, verslo, socialinės gerovės bei sveikatos priežiūros srityse;
- Kartu su profesija įgyti pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą;
- Tobulinti kvalifikaciją suaugusiųjų mokymo programose.

Mokinių skaičius mokslinėje literatūroje ir dokumentuose dažniausiai įvardijamas veiksnys formuojant teigiamą profesinio rengimo institucijos įvaizdį. Jeigu remtis VšĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centro pavyzdžiu – tai tiesa. Nuo 1994 – 1995 mokslo metų, kuomet Centre mokėsi 681 mokinys, 2012 – 2013 mokslo metais mokosi 3245 mokiniai. Šios institucijos įvaizdis, remiantis mokinių skaičiaus (didėjimo) veiksmu, nuosekliai gerėjo, nors jo formavimo klausimais nebuvo dirbama nuosekliai. Kita vertus, viena institucija yra neįgalė pakeisti vyraujančio požiūrio valstybėje.

Empirinio tyrimo klausimyną sudarė 21 klausimas. Šiais klausimais įvertintas profesinio rengimo institucijų įvaizdis ir jį formuojantys veiksniai besimokančiųjų požiūriu.

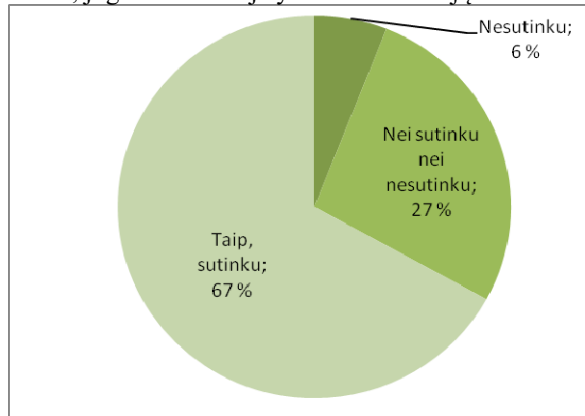
Didžioji dauguma (74 proc.) apklaustųjų mokinių mano, kad Lietuvos profesinio rengimo institucijų įvaizdis yra neigiamas. Kaip matoma 3 paveiksle, iš 300 respondentų, 74 proc. mano, jog profesinio rengimo institucijos Lietuvoje turi neigiamą įvaizdį, 22 proc. – buvo linkę abejoti ir tik 4 proc. apklaustųjų mano, jog vis dėlto profesinio rengimo institucijos Lietuvoje turi teigiamą įvaizdį.

3 pav. Profesinio rengimo institucijų įvaizdžio vertinimas besimokančiųjų požiūriu

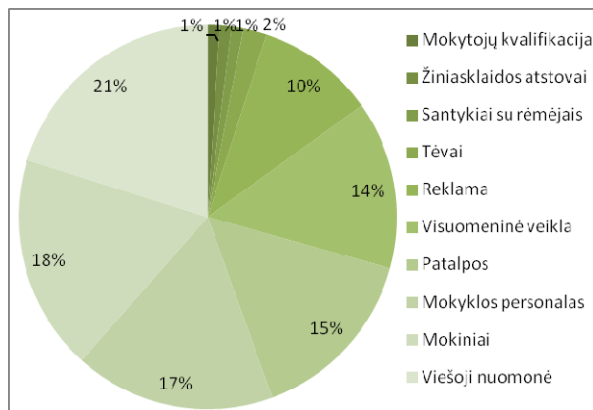
Anketoje taip pat buvo vertinamas respondentų požiūris į profesinio rengimo institucijų situaciją Lietuvoje. Susumavus rezultatus paaiškėjo, jog didžioji dauguma apklaustųjų mano, jog daugeliui prieinamas aukštojo mokslo diplomai lemia neigiamą profesinio rengimo institucijos įvaizdį. Kita vertus, net 44 proc. respondentų pažymėjo, neturintys nuomonės šiuo klausimu, o 10 proc. visiškai su šiuo teiginiu nesutiko. Autorių nuomone, toks atsakymų pasiskirstymas reiškia, jog dalis atėjusių į profesinio rengimo instituciją net nebando siekti aukštojo mokslo diplomo (64 proc. pažymėjo, jog neketina arba kol kas nežino dėl galimybės toliau mokytis – 12 anketos klausimas), dėl šios priežasties atsakymų objektyvumas šiuo klausimu sumažėja.

Klausime apie amato turėtojų reikalingumą Lietuvoje, respondentai buvo vieningi. Net 67 proc. apklaustųjų sutiko, jog darbo rinkoje yra amato turėtojų trūkumas.

4 pav. Darbininkų (amato turėtojų) poreikis besimokančiųjų požiūriu

Toliau anketoje buvo pateiktas klausimas prašant išskirti veiksniai, darančius įtaką teigiamam profesinio rengimo institucijos įvaizdžio formavimui. Net 44 proc. respondentų pažymėjo, jog labai svarbu formuojant teigiamą profesinio rengimo institucijos įvaizdį yra „išėiti į išorę“. Taip pat didelė dalis apklaustųjų (37 proc.) teigiamą profesinio rengimo institucijos įvaizdį susiejo su žmogiškaisiais ištekliais (mokiniai, mokyklos personalas, tėvai) (žr. 5 pav.).

5 pav. Veiksniai, darantys įtaką profesinio rengimo institucijų įvaizdžiui

Toliau anketoje respondentų buvo prašoma pažymėti tų pačių ir dar papildytų veiksnių svarbą formuojant teigiamą profesinio rengimo institucijų įvaizdį. Svarbiausiais buvo išskirti: praktinio mokymo bazė, bendravimas tarp mokinių ir mokytojų ir kt. (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Įvaizdį formuojančių veiksnių svarba besimokančiųjų požiūriu

	Veiksny	Labai svarbu	Svarbu
1.	Profesinio mokymo programų įvairovė;	75 %	15 %
2.	Profesinio mokymo diplomo pripažinimas Europos Sąjungoje;	14 %	66 %
3.	Bendravimas tarp mokinių ir mokytojų;	90 %	5 %
4.	Mokytojų kvalifikacija (darbo stažas, išsilavinimas, požiūris į darbą);	78 %	5 %
5.	Internetinis puslapis;	65 %	20 %
6.	Patalpos (auditorijos, biblioteka, bendrabučiai, valgykla ir kt.);	45 %	25 %
7.	Reklama, viešojo informacija ir pan.;	45 %	40 %
8.	Suteikiamų mokslo sąlygų kokybė;	70 %	10 %
9.	Investavimas į materialiuosius ir intelektualiuosius profesinio rengimo institucijos išteklius;	65 %	30 %

Nepaisant to, kad profesinio rengimo institucijų įvaizdį Lietuvoje respondentai vertino neigiamai, kalbant apie VšĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centro įvaizdį – rezultatai yra priešingi. Net 58 proc. apklaustųjų teigia, jog šios profesinio rengimo institucijos įvaizdis yra geras arba labai geras.

Apibendrinant atliktą profesinio rengimo institucijos įvaizdžio tyrimą, galima teigti, jog įvaizdžio formavimo problema yra aktuali. Pažymima, jog kol kas svarbiausias teigiamo šių institucijų įvaizdžio vertinimo rodiklis yra mokinių skaičius. Kiti veiksniai taip pat yra reikšmingi, tačiau jie nėra plačiai taikomi. VšĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centras – viena didžiausių profesinio rengimo institucijų Lietuvoje. Autorių nuomone, ji galėtų būti sėkmingas pavyzdys kitoms tokio pobūdžio įstaigoms. Centre mokinių skaičiaus augimas buvo nuoseklus, o formuojant teigiamą įvaizdį kreipiamas dėmesys į kitus, tiek mokslinėje literatūroje,

ties kitų Europos šalių teisės aktuose išskiriamus veiksnius. Atliktas profesinio rengimo institucijos įvaizdžio tyrimas davė atsakymą į tyrimo pradžioje išsiskirtą klausimą - kokie profesinio rengimo institucijos veiksniai formuoja teigiamą šios institucijos įvaizdį? Paaikškėjo, jog veiksniai, formuojantys teigiamą profesinio rengimo institucijos įvaizdį yra: mokymo kokybė, internetinis puslapis, bendravimas tarp mokinių ir mokytojų, psichologinis klimatas, profesinio mokymo programų įvairovė, reklama, viešoji informacija, institucijos ryšys su socialiniais partneriais.

Profesinio rengimo institucijų įvaizdžio ir jį formuojančių veiksnių tyrimo rezultatų aptarimas

Profesinio rengimo įvaizdžio problema ir jos nagrinėjimas yra svarbus tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu. Įvaizdžio formavimui dedamos didelės pastangos net tik Lietuvoje, bet ir visoje Europos Sąjungoje. Prie profesinio rengimo institucijos įvaizdžio formavimo gali prisidėti įvairios interesų grupės. Šios interesų grupės taip pat yra poveikio objektas, dėl ko formuojamas profesinio rengimo institucijos įvaizdis. Grupės, į kurias yra nukreiptas profesinio rengimo institucijos įvaizdis ir kurių nuomonė yra svarbi formuojant ir vertinant įvaizdį, yra šios: mokiniai, tėvai, specifinių interesų turinčios visuomenės grupės, mokyklos personalas, žiniasklaidos atstovai, pramonės ir verslo atstovai (Želvys, 2003).

Tyrimo metu buvo analizuojami vienos iš interesų grupės – mokinių – nuomonė apie profesinio rengimo institucijos įvaizdį ir jį formuojančius veiksnius. Respondentų buvo prašoma išskirti jų nuomone svarbius veiksnius, kurie daro įtaką profesinio rengimo institucijos įvaizdžiui.

Atlikus profesinio rengimo institucijos įvaizdžio tyrimą, galima teigti, jog respondentų įvardinami įvaizdžio veiksniai nėra nutolę nuo mokslinėje literatūroje išskiriamų veiksnių. Cutlip (2000) išskyrė teigiamą švietimo organizacijos įvaizdį visuomenėje padedančius formuoti komunikavimo veiksnius: viešąją nuomonę, reklamą, visuomeninę veiklą, lobizmą bei santykius su rėmėjais. Tyrimo dalyviai mini reklamą ir viešąją informaciją bei ryšį su socialiniais partneriais. Želvys (2003) teigia, jog prie teigiamo įvaizdžio formavimo gali prisidėti įvairios interesų grupės. Autorius išskiria: tėvus, mokyklos personalą, mokinius, pramonės ir verslo atstovus, specifinių interesų turinčias visuomenės grupes bei žiniasklaidos atstovus, kuriuos reikšmingais profesinės mokyklos įvaizdžio formavimui įvardino ir Laužackas, Danilevičius ir kt. (2004). Tyrimo dalyvių išskirti veiksniai bendravimas tarp mokinių ir mokytojų, viešieji ryšiai bei institucijos ryšys su socialiniais partneriais yra dalis veiksnių, kuriuos įvardina autoriai.

Shields (1989), Brodhead (1991), Sharpe (1993) akcentuoja mokyklos vidinę aplinką kaip pradžią teigiamo įvaizdžio formavimui, teigdami, jog įvaizdis yra paslaugos teikėjų rankose. Autoriai teigia, jog kiekvienam profesinio rengimo institucijos mokytojui ir administracijos darbuotojui rekomenduojama apsvastyti: ką klientai (mokiniai) apie instituciją galvoja; kaip gerai

yra teikiamos paslaugos; koks psichologinis klimatas yra institucijoje.

Išvados

Profesinio rengimo institucijų įvaizdis Lietuvoje yra vertinamas prastai, nes vis dar išlikęs požiūris iš tarybinių laikų, kad į profesines mokyklas siunčiami patys nepažangiausi mokiniai. Labai ribota ir netiksli informacija sąlygoja profesinio rengimo institucijos pasirinkimą tiek būsimųjų mokinių, tiek darbuotojų požiūriu. Taigi, informacijos trūkumas yra didžiausia profesinio rengimo institucijų įvaizdžio problema.

Profesinio rengimo institucijų įvaizdžio tyrimo rezultatai leidžia reziumuoti, jog respondentų įvardinami įvaizdžio veiksniai nėra nutolę nuo mokslinėje literatūroje išskiriamų veiksnių. Moksliniuose tyrimuose nagrinėjama tematika išskiriami komunikavimo veiksniai: viešoji nuomonė, reklama, visuomeninė veikla, lobizmas bei santykiai su rėmėjais; taip pat išskiriamos įtaką įvaizdžiui darančios interesų grupės: tėvai, mokyklos personalas, mokiniai, pramonės ir verslo atstovai, specifinių interesų turinčios visuomenės grupės bei žiniasklaidos atstovai. Apklausoje dalyvavę VŠĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centro mokiniai pažymėjo, jog svarbiausi veiksniai, lemiantys profesinio rengimo institucijos teigiamą įvaizdį yra susiję su žmogiškaisiais ištekliais ir viešaisiais ryšiais. Svarbiausiais respondentų buvo išskirti šie veiksniai: mokymo kokybė, internetinis puslapis, bendravimas tarp mokinių ir mokytojų, psichologinis klimatas, profesinio mokymo programų įvairovė, reklama ir viešoji informacija, institucijos ryšys su socialiniais partneriais.

Taigi profesinio rengimo institucijos įvaizdis turėtų būti formuojamas atsižvelgiant į mokslinėje literatūroje išskiriamus bei respondentų įvardintus veiksnius, kurie neapsiriboja tik mokiniais ir jų skaičiumi profesinio rengimo institucijoje.

Literatūra

- Arpan, L. M., Raney A. R., Zivnuskas, S. (2003) A cognitive approach to understanding university image. *Corporate Communications: An International Journal* Volume 8, Number 2 pp. 97-113
- Banach, Banach, and Cassidy (1996) *The ABC Complete Book of School Marketing*.
- Brodhead, C. W. Image 2000: A Vision for Vocational education. *Vocational Education Journal* 66, no. 1 (January 1991): 22-25
- Catri, D. B. (1998). Vocational Education's image for the 21 st century. *DIGEST* No. 188.
- Chung-Kai Li and Chia-Hung Hung (2009) Marketing tactics and parent's loyalty: the mediating role of school image. *Journal of Educational Administration* Vol. 47 No. 4.
- Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). *Statistika ir jos taikymai*. D. II. Vilnius: TEV.
- Kazoleas, D., Kim, Y. , Moffit, M. A. (2001) Institutional image: a case study. *Corporate Communications: An International Journal* Volume 6, Number 4 pp. 205-216

- Laužackas, R. (1997). Profesinio rengimo reformų prielaidos ir strategijos. Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai III. Kaunas: VDU
- Laužackas, R., Danilevičius, E., Gurskienė, O. (2004). Profesinio rengimo reforma Lietuvoje: parametrai ir rezultatai. Kaunas: VDU
- Marčinskas, A., Gudonienė, V., Drūteikienė, G. (2007). Aukštojo mokslo institucijų įvaizdis: šališki veiksniai. Informacijos mokslai.
- Palacio, A. B., Meneses, G. D., Perez Perez, P. J. (2002) The configuration of the university image and its relationship with the satisfaction of students. *Journal of Educational Administration*, Vol. 40, No. 5, pp. 486-505
- Pratt, M. G., Foreman, P. O. (2000) Classifying managerial responses to multiple organizational identities. *Academy of Management Review*, vol. 25 (1).
- Reniham, F. I., and Reniham, P. J. (1988) Institutional Image: The concept and implications for administrative action. *NASSP Bulletin*, 73(515)
- Ries, A., Trout, J. (1993). *The 22 Immutable Laws of Marketing*. New York: HarperCollins Publishers.
- Sajienė, L., Zaksaitė, S., (2007) Profesinės mokyklos statusas visuomenėje ir jį sąlygojantys veiksniai. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos* Nr. 14
- Sharpe, D. (1993). Image Control: Teachers and Staff Have the Power to Shape Positive Thinking. *Vocational Education Journal* 68, no. 1 (January 1993): 26-27.
- Shields, C. J. (1989). How to market vocational education. *Curriculum Review*, November.
- Valackienė, A., Mikėnė, S. (2008). Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika. Kaunas: Technologija.
- Želvys, R. (2003). Švietimo organizacijų vadyba, Vilnius.

ANALYSIS OF VOCATIONAL TRAINING INSTITUTIONS IMAGE AND ITS FORMING FACTORS

Summary

The article deals with the need of forming vocational education image. There are outlined the importance of image to operational efficiency in vocational training institutions. In marketing, the critical role of institutional image in customers buying intentions is well known. In educational services management, these concepts are extensively used as positioning instruments to influence students' choice of a education institution. Moreover, the

institution's image and reputation may also have impact on students decision to stay for advanced studies. The understanding of the role of institutional image helps management to use them more effectively in communication strategy aimed at enhancing the institutions positioning statement, and as such contributes to a better understanding of these two constructs.

Recent research into understanding the process of corporate image has called attention to both the process of production of corporate image by the organization and the process of reception of corporate image in the audience members. This complicated process of producing, managing, and receiving organizational image has been recognized as a flexible, evershifting, multi-factored process, even subject to environmental factors outside the control of the organization and of audience number.

Education system have the main role solving problems of problems in Europe like globalization, aging society, requirements of new technologies and skills. Vocational training become equivalent part of lifelong learning system. Vocational education providers, vocational training institutions are responsible for solution of these problems. That is why one of the main vocational training institutions tasks – to be attractive and flexible organization, where young people study using new learning methods, forms and can gain wanted profession as well. There are no researches published about most popular vocational education institutions in Lithuania, they are not rated like universities. Attraction of vocational training and its status in society reveals with the number of students studying at vocational training institutions. It is important to to educe factors which are significant in forming positive vocational training institutions image.

In the article there is analysed the image of Lithuanian vocational training institutions, including image and its genesis of public institution Kaunas Vocational training centre for service business specialists. How are the image formed and what kind of the factors determined it were researched.

The object of the research – vocational education image.

The aim of the research – to research the image and its forming factors of vocational training institution.

The objectives of the article are as follows:

To review the researches made of vocational training image;

To prepare and ground the methodology of vocational training institution image research;

To summarize the results of empirical research.

KEYWORDS: vocational training institution image, vocational training, vocational training institution, image.

Agnė Čepaitė. Vytauto Didžiojo universiteto, vadybos ir administravimo krypties doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptis: profesinio rengimo institucijų įvaizdis, aukštojo mokslo marketingas, kūrybingumas vadyboje. Atlikti moksliniai tyrimai: Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas. Tel.: 37 327851. Faks.: 37 327857. El. paštas: agne.cepaite@gmail.com

Vytautas Liesionis. Socialinių mokslų (vadybos) daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto docentas. Mokslinių tyrimų kryptis: marketingo strategija, žaliasis marketingas. Atlikti moksliniai tyrimai: Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas. Tel.: 37 327851. Faks.: 37 327857. El. paštas: v.liesionis@evf.vdu.lt

KAUNO APSKRITIES VERSLO APLINKOS VEIKSNIŲ VERTINIMAS

Daiva Laskienė

Kauno technologijos universitetas

Anotacija

Viena iš pagrindinių sąlygų sėkmingai verslo plėtrai yra palanki verslo aplinka, kurioje vystomas verslas. Šiame straipsnyje nagrinėjama verslo plėtros regione problema, kuri analizuojama per verslo aplinkos sąlygų regione įvertinimo prizmę. Remiantis Lietuvoje bei užsienyje atliktų tyrimų rezultatais, atskleidžiamas nagrinėjamos temos aktualumas, atliekama mokslinės literatūros ir vykdytų tyrimų, susijusių su regiono plėtra, verslo aplinka regione ir verslo aplinkos veiksniais, analizė. Ši analizė leidžia pagrįsti tolimesnių tyrimų būtinumą. Atsižvelgiant į atliktus tyrimus, galima teigti, kad verslo aplinka ir jos sąlygos konkrečiuose regionuose yra mažai tyrinėtos. Šio tyrimo objektu pasirinkta verslo aplinka Kauno apskrityje, o tyrimo tikslas yra įvertinti verslo aplinkos veiksnius ir sąlygas Kauno apskrityje.

Straipsnyje pateikti teoriniai sprendimai nagrinėjama tema ir empirinio tyrimo rezultatai. Šis tyrimas atliktas anketinės apklausos metodu. Anketinės apklausos vykdymas apėmė anketos paruošimą, anketinės apklausos duomenų rinkimą ir gautos informacijos apdorojimą bei analizę. Tyrimo dalyvavo Kauno apskrities organizacijos, į anketinę apklausą patekusių atsitiktinės atrankos būdu. Šioje anketinėje apklausoje dalyvavo 153 organizacijos iš Kauno apskrities. Apklausos metu surinkti duomenys buvo apdoroti matematiniais ir statistiniais metodais, o rezultatų pateikimui panaudoti aprašomasis ir grafinis metodai. Gauti anketinės apklausos rezultatai leido suformuluoti pagrindines išvadas apie verslo aplinką, jos veiksnius ir sąlygas nagrinėjamoje apskrityje.

o nereikia.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: regionų plėtra, regionų konkurencingumas, verslo aplinka, verslo aplinkos veiksniai, verslo aplinkos sąlygos.

Įvadas

Vis labiau įvairiuose moksliniuose tyrimuose nagrinėjama regionų plėtros problematika. Pasaulyje šia tema rašė tokie mokslininkai kaip R. Sternberg (2000), P. Cooke, L. Leydesdorff (2006), M. Fritsch (2001) ir daugelis kitų.

Ši problematika populiari ir tarp Lietuvos mokslininkų. Regioninės politikos formavimo ir įgyvendinimo procesą nagrinėjo P. Kavaliauskas (2000), L. Smagurauskienė (2008, 2009) ir kt. Viešojo administravimo institucijų vaidmenį verslo plėtrai kaimiškuosiuose regionuose tyrinėjo R. Dapkus (2008).

Regionų plėtra neišvengiamai susijusi su regionų konkurencingumu. Regionų konkurencingumo didinimo problema yra labai aktuali ir populiari. Apie ją daug kalba politikai ir patys verslininkai. Nemažą dėmesio jai skiria ir mokslininkai. Regionų konkurencingumo didinimo veiksnius tyrinėjo R. Ciegis ir kt. (2009), V. Snieška ir J. Bruneckienė (2009), R. Jucevičius ir kt. (2005), A. V. Rutkauskas (2008) ir kiti. I. Zykienė ir V. Snieška (2011) atskyrė regioninį patrauklumą nuo regioninio konkurencingumo ir teigė, kad regioninis patrauklumas yra būtina sąlyga regiono konkurencingumui užtikrinti. Lietuvoje regionų konkurencingumą įvairiais kitais aspektais nagrinėjo tikrai nemažas mokslininkų būrys (Sabonienė (2009), Bruneckienė (2010), Klioniene, Simanaviciene ir Simanavicius (2010), Malakauskaite ir Navickas (2011), Macerinskiene ir Sakhanova (2011), Čibinskienė ir Pridotkienė (2011) bei kt).

Dauguma autorių pabrėžia, kad vienas svarbiausių konkurencingumą regione užtikrinančių veiksnių yra tinkama verslui aplinka. J. Bersėnaitė (2008) pateikė verslo aplinkos sampratą ir pasisakė verslo aplinkos

gerinimo Lietuvoje klausimais. M. Semaška (2011) atliko verslo aplinkos sąlygų vertinimo modelių analizę ir nustatė, kad visi modeliai grindžiami kriterijų grupavimo analize. Tačiau, atsižvelgiant į atliktus tyrimus, galima teigti, kad verslo aplinka ir jos sąlygos konkrečiuose regionuose yra mažai tyrinėtos.

Šio tyrimo tikslas – įvertinti verslo aplinkos veiksnius ir sąlygas Kauno apskrityje.

Tyrimo objektas – verslo aplinka.

Tyrimo uždaviniai:

- Nustatyti pagrindines verslo vystymosi regione sėkmės prielaidas.
- Įvertinti verslo vystymuisi regione labiausiai trukdančius veiksnius.
- Nustatyti pagrindines verslo paramos institucijas regione ir įvertinti jų kokybę.
- Nustatyti, ar verslininkai yra linkę keisti vietą savo verslui.

Tyrimo metodai. Tyrimui panaudotas anketinės apklausos metodas. Anketinės apklausos vykdymas apėmė anketos paruošimą, anketinės apklausos duomenų rinkimą ir gautos informacijos apdorojimą bei analizę. Anketa buvo patalpinta internetinėje svetainėje www.apklausa.lt. Apklausos laikas – 2011 metų liepos – rugpjūčio mėn. (2 mėn.). Respondentai – Kauno apskrities organizacijos, patekusios į tyrimą atsitiktinės atrankos būdu. Internetinėje anketinėje apklausoje dalyvavo 153 organizacijos iš Kauno apskrities. Apklausos metu surinkti duomenys buvo apdoroti Microsoft Excel ir SPSS programinės įrangos paketais. Tyrimo rezultatų analizei ir įvertinimui panaudoti aprašomasis bei grafinis metodai.

Teorinis tyrimo pagrindimas

Verslo aplinkos analizė regione leidžia įvertinti atskiro regiono konkurencingumą ir įgalina numatyti jo vystymosi perspektyvas. J. Bersėnaitė (2008) verslo aplinką apibrėžia kaip daugybės organizaciją, jos veiklą, gaminamus produktus ar teikiamas paslaugas veikiančių jėgų visumą.

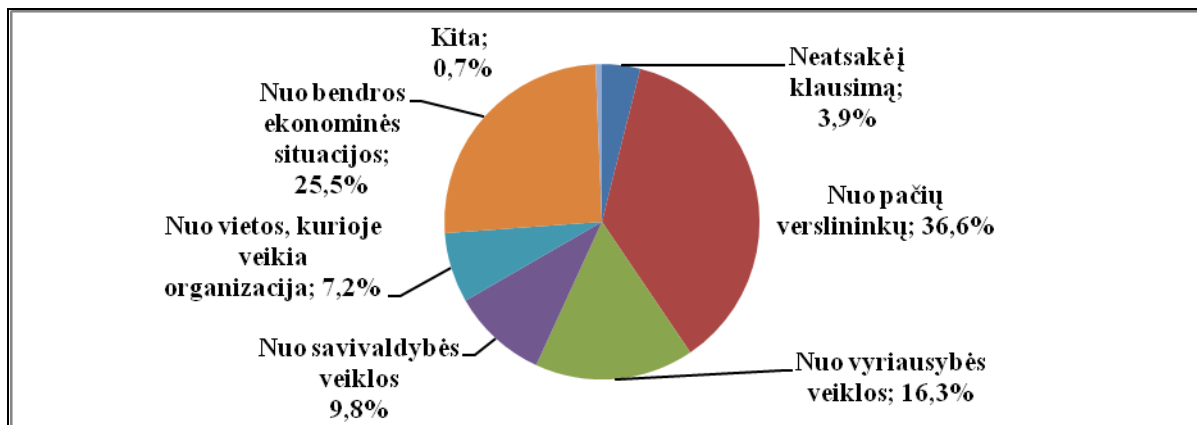
Veiksniai, kurie didina verslo patrauklumą tam tikrame regione ir daro įtaką verslininkų investicijų pritraukimui, apibūdinami kaip verslo aplinką veikiantys veiksniai arba verslo sąlygų patrauklumo veiksniai. Verslo aplinką veikiančių veiksmų palankumo lygiui nustatyti gali būti taikomi skirtingi metodai. Verslo sąlygų vertinimą reguliariai atlieka keletas pasaulyje gerai žinomų institucijų ir organizacijų, tokių kaip pasaulio ekonomikos forumas, Pasaulio bankas, Heritage fondas, leidinio „The Economist“ padalinys ir Šveicarijos Tarptautinis vadybos plėtros institutas (Samoška, 2011). Šios organizacijos tiria ir reitinguoja šalis pagal verslo sąlygų palankumo požymį. Išanalizavęs skirtingų institucijų siūlomus verslo sąlygų vertinimo modelius, M. Semoška (2011) daro išvadą, kad vertinamų veiksmų kiekis pagal skirtingus modelius smarkiai skiriasi, tačiau visuose modeliuose taikomas kriterijų grupavimo metodas. Be to, M. Semoška (2011) pažymi, kad vertinamų veiksmų sudėtis ir jų įtaka verslo sąlygų palankumui pagal palygintus modelius nėra kritikuotina bei autorius siūlo koncentruoti vertinamus veiksmus, nes didelė jų dalis turi mažą reikšmę verslo sąlygų palankumui. Nors anksčiau minėti modeliai taikomi šalies verslo aplinkos vertinimui, tačiau manytina, kad jie gali būti panaudoti ir verslo aplinką veikiančių veiksmų palankumo lygiui regione nustatyti. A. Klįjonienė,

Ž. Simanavičienė ir A. Simanavičius (2011), analizuodami regionų plėtros vertinimo metodų ir modelių įvairovę literatūroje, išskiria tris pagrindines rodiklių grupes, apibūdinančias regiono socialinę ir ekonominę aplinką. Tai socialiai, ekonominiai ir viešosios infrastruktūros bei aplinkos kokybės rodikliai. Apibendrinus anksčiau minėtus skirtingus verslo aplinką veikiančių veiksmų palankumo lygiui nustatyti metodus, šiame darbe išskirti pagrindiniai regiono verslo aplinką įtakojantys veiksniai, sąlygos ir prielaidos, turinčios didžiausią įtaką verslo vystymuisi. Jų pagrindu parenka anketinės apklausos metodologija įgalino suformuoti anketą, kurią sudaro trijų tipų klausimai: uždaro tipo, uždaro tipo su ranguota atsakymų skale ir atviri klausimai.

Tyrimo rezultatai

Šio tyrimo metu Kauno apskrities organizacijos buvo prašomos įvertinti verslo plėtros regione sąlygas ir veiksmus.

Respondentų buvo paprašyta nurodyti nuo ko labiausiai priklauso verslo vystymosi sėkmė regione. Atsakydami į šį klausimą respondentai nurodė, kad verslo sėkmė regione labiausiai priklauso nuo pačių verslininkų. Nemaža dalimi verslo sėkmę, respondentų nuomone, lemia ir bendra ekonominė situacija. Taip pat gana ryški verslo sėkmės prielaida yra vyriausybės priimami sprendimai, kiek mažiau svarbūs yra savivaldybės, kurioje plėtojamas verslas, sprendimai. Dalis apklaustųjų mano, kad vieta, kurioje veikia organizacija, taip pat yra svarbi verslo sėkmei (1 pav.)

1 pav. Verslo vystymosi regione sėkmės prielaidos

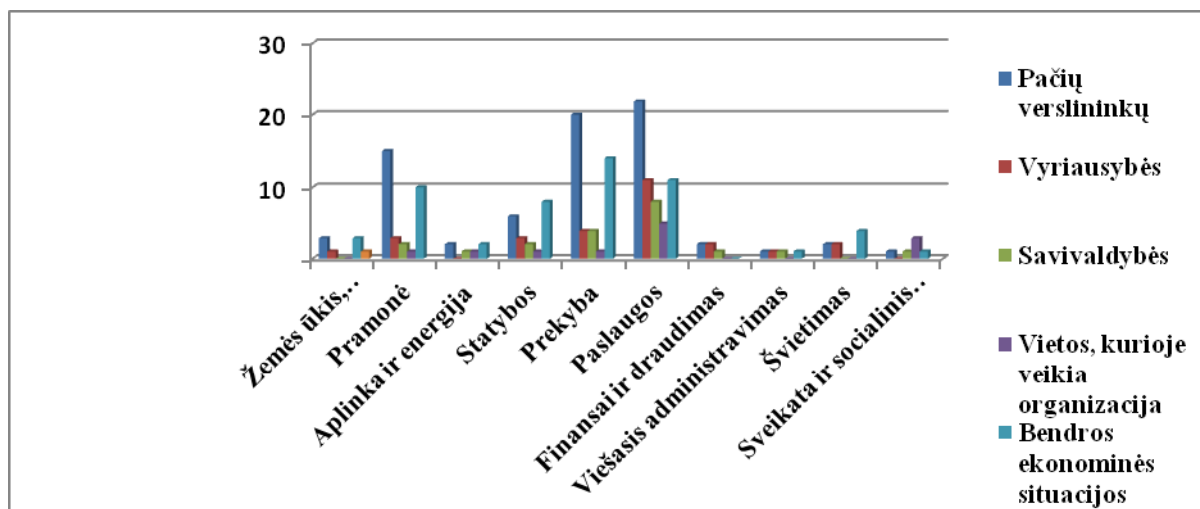
Išanalizavus ką mano apie verslo vystymosi sėkmės prielaidas organizacijos iš skirtingų ekonominės veikos sričių, matyti, kad beveik visų ekonominių veiklos sferų organizacijos galvoja, kad verslo sėkmė labiausiai priklauso nuo pačių verslininkų. Tik kelių ekonominės veiklos sričių organizacijos mato kitaip:

- dirbantys švietimo sferoje didžiausią jų veiklos sėkmės laidą nurodo bendrąją ekonominę situaciją;

- sveikatos ir socialinio darbo organizacijos mano, kad jų veiklos sėkmė labiausiai priklauso nuo vietos, kurioje veikia organizacija;
- viešojo administravimo sektoriaus darbuotojai mano, kad yra kelios pagrindinės jų veiklos sėkmės prielaidos: patys verslininkai, vyriausybė, savivaldybė ir bendroji ekonominė situacija.

Tokią pastarųjų organizacijų išskirtinę nuomonę būtų galima paaiškinti tuo, kad šios organizacijos yra biudžetinės ir jų veiklos rizika nėra didelė, todėl jos ir nemano kaip daugelis kitų verslo organizacijų, kad veiklos sėkmė daugiausiai priklauso nuo jų pačių.

Nuomonių dėl verslo vystymosi regione sėkmės prielaidų pasiskirstymas tarp atskiros ekonomės veiklos rūšies organizacijų pateiktas 2 paveiksle.

2 pav. Verslo vystymosi sėkmės prielaidų pasiskirstymas tarp atskirų ekonominių verslo rūšių

Siekiant įvertinti verslo vystymuisi regione labiausiai trukdančius veiksnius, respondentų buvo paprašyta suranguoti šiuos veiksnius pagal reikšmingumą nuo 1

(stipriai riboja verslą) iki 4 (visiškai neribuoja verslo) balo. Vertinimo rezultatų skaitinės charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė. Verslo vystymuisi regione ribojančių veiksnių vertinimo skaitinės charakteristikos

Veiksniai	Skaičius	Minimalus įvertinimas	Maksimalus įvertinimas	Vidurkis
Žemės trūkumas	93	1	4	3,17
Gamtinių išteklių trūkumas	95	1	4	3,14
Patalpų trūkumas	104	1	4	3,10
Kita	2	2	4	3,00
Neišvystyta infrastruktūra	88	1	4	2,64
Bankų prieinamumas	107	1	4	2,57
Naujos organizacijos steigimo procedūros	97	1	4	2,40
Licencijų ir leidimų išdavimo tvarka	109	1	4	2,28
Kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas	111	1	4	2,10
Dažna įstatymų kaita	123	1	4	1,69
Korupcija	102	1	4	1,66
Mokesčių dydis	136	1	4	1,51

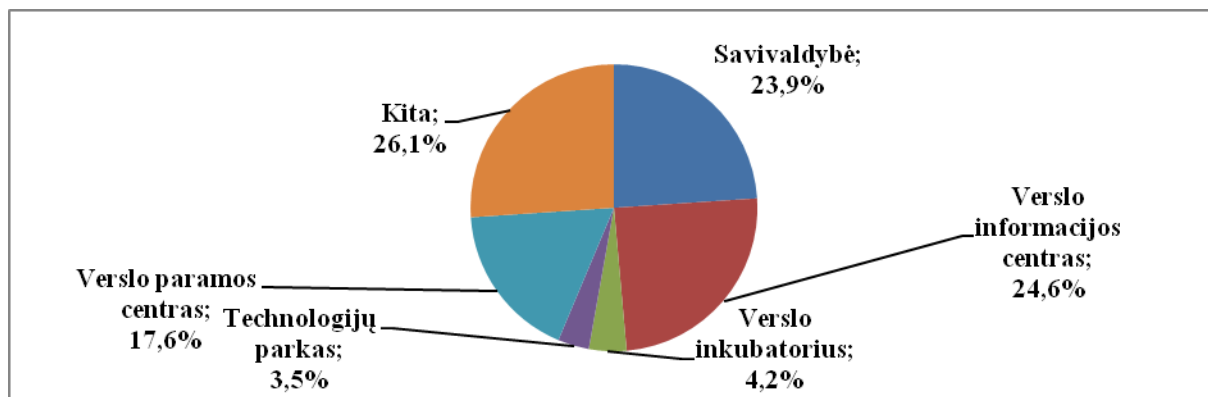
Atlikta anketinio vertinimo analizė parodė, kad verslo vystymosi regione neribuoja žemės trūkumas, gamtinių išteklių trūkumas ir patalpų trūkumas. Kaip nelabai trukdantys verslo vystymuisi regione respondentų nurodyti šie veiksniai: neišvystyta infrastruktūra, bankų neprieinamumas, naujos organizacijos steigimo procedūros, licencijų ir leidimų išdavimo tvarka bei kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Vadinas, visi šie aukščiau išvardinti verslo aplinkos veiksniai Kauno apskrityje yra palankūs verslo plėtrai. Gana stipriai verslo

vystymuisi regione trukdo mokesčių dydis, korupcija ir dažna įstatymų kaita. Anketinės apklausos rezultatų vertinimas parodė, kad tokių veiksnių, kurie labai stipriai ribotų verslo vystymąsi regione, nėra.

Anketos dalyvių buvo klausiama, į kokią instituciją jie kreipėsi dėl verslo paramos. Išanalizavus apklausos duomenis (3 pav.) matyti, dažniausiai verslininkai Kauno regione paramos kreipiasi į verslo informacijos centrus (24,6 proc.) ir į savivaldybę (23,9 proc.), kiek mažiau į verslo paramos centrus (17,6 proc.) ir mažiausiai į verslo

inkubatorius (4,2 proc.) bei į technologijų parką (3,5 proc.). Atsakymas „kita“ buvo pasirinktas net 37-iose anketose (tai sudaro apie 26,1 proc. visų pasirinktų atsakymų), tačiau nevisose jose detalizuotos institucijos, į kurias buvo kreiptasi dėl verslo paramos. Išanalizavus

paminėtas institucijas, papildomai būtų galima išskirti tokias: ES struktūrinių fondų paramą administruojančios institucijos, bankai ir kredito unijos; darbo birža, VMI, Ūkio, Finansų, Švietimo ir mokslo ministerijos, paskola iš motininės įmonės ir universitetai.

3 pav. Institucijų, į kurias kreiptasi dėl verslo paramos, pasiskirstymas

Siekiant įvertinti verslo vystymuisi būtinų paslaugų kokybę, respondentai buvo paprašyti suranguoti verslo paslaugas pagal kokybę nuo 1 (labai bloga) iki 4 (labai

gera). Vertinimo rezultatų skaitinės charakteristikos pateiktos 2 lentelėje.

2 lentelė. Verslo vystymuisi būtinų paslaugų kokybės vertinimo skaitinės charakteristikos

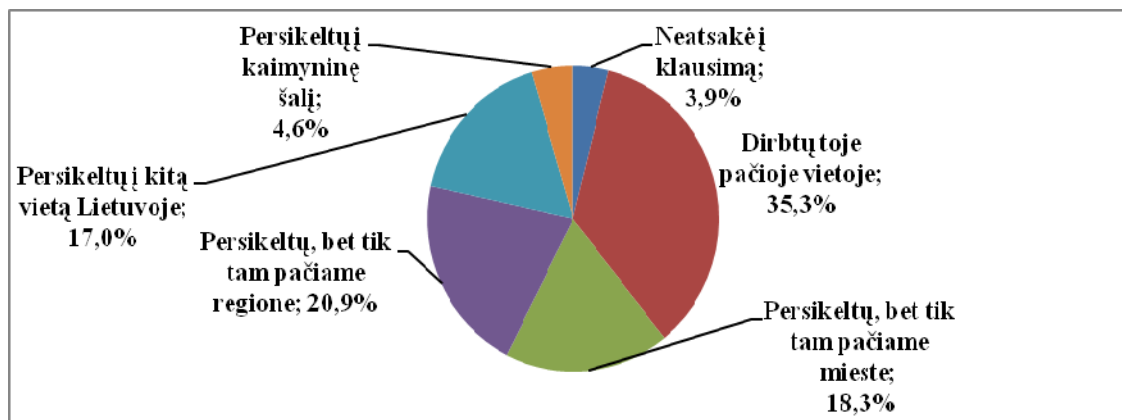
Paslaugos	Skaičius	Minimalus įvertinimas	Maksimalus įvertinimas	Vidurkis
Technologijų parkų paslaugos	35	1	4	2,91
Universitetų teikiamos paslaugos (laboratorijos, tyrimų centrai)	54	1	4	2,87
Verslo informacijos centrų paslaugos	66	1	4	2,85
Verslo inkubatorių paslaugos	43	1	4	2,79
Savivaldybės padalinių, atsakingų už paramą verslui, paslaugos	73	1	4	1,99
Kita	1	1	1	1,00

Mažiausiai balų surinko anketoje nurodytos kaip „kita“ paslaugos, kurios respondentų buvo įvardintos kaip biudžetinių įstaigų paslaugos. Tai rodo šių verslui teikiamų paslaugų labai blogą kokybę. Anketoje buvo išskirtos savivaldybės padalinių, atsakingų už paramą verslui, paslaugos. Šios paslaugos anketinės apklausos dalyvių įvertintos taip pat blogai.

Gana gerai verslininkų vertinamos šios verslo vystymuisi būtinos paslaugos: technologijų parkų paslaugos, universitetų teikiamos paslaugos (laboratorijos, tyrimų centrai), verslo informacijos centrų paslaugos ir verslo inkubatorių paslaugos. Verslo paslaugų, kurios būtų įvertintos kaip labai geros kokybės, Kauno apskrities verslininkai nenurodė.

Iš anksčiau pateiktos analizės matyti, kad organizacijos dėl verslo paramos dažniausiai kreipiasi į verslo informacijos centrus. Šių centrų paslaugos respondentų vertinamos kaip ganėtinai geros. Visiškai priešinga situacija yra su savivaldybės padalinių teikiamomis paslaugomis, kurios pagal populiarumą yra antroje vietoje, tačiau šių paslaugų kokybę respondentų vertinama ganėtinai blogai. Nors technologijų parkų ir verslo inkubatorių paslaugomis organizacijos naudojasi retai, tačiau jų teikiamų paslaugų kokybę vertinama gana gerai.

Anketoje respondentų buvo klausiama, ar jų organizacija vykdytų veiklą toje pačioje teritorijoje, jei kitur būtų sudarytos geresnės veiklos sąlygos (4 pav.).

4 pav. Verslo veiklos vykdymo teritorijos pakeitimo galimybės, esant geresnėms verslo sąlygoms kitur

Apklauskos rezultatų analizė rodo, kad dauguma organizacijų (35,3 proc.) dirbtų toje pačioje vietoje, net jei kitur būtų sudarytos geresnės veiklos sąlygos. Apie 20,9 proc. respondentų mano, kad, esant geresnėms verslo sąlygoms kitur, persikeltų, bet veiklą tęstų tame pačiame regione. Kad galėtų persikelti, bet tik tame pačiame mieste, mano apie 18,3 proc. anketinės apklausos dalyvių. Apie 17 proc. respondentų mano, kad, esant geresnėms verslo sąlygoms kitur, galėtų persikelti į kitą vietą Lietuvoje. Esant geresnėms verslo sąlygoms kaimyninėje šalyje, ten savo veiklą perkeltų apie 4,6 proc. respondentų. Atsakymai rodo, kad verslininkai nėra linkę keisti savo veiklos teritorijos.

Išvados

Beveik visų ekonominių veiklos sferų organizacijos galvoja, kad verslo sėkmė labiausiai priklauso nuo pačių verslininkų. Tik biudžetinės organizacijos iš švietimo, sveikatos, socialinio darbo ir viešojo administravimo sektoriaus mano, kad jų veiklos sėkmė labiausiai įtakoja kiti veiksniai, tokie kaip bendra ekonominė situacija, vyriausybės bei savivaldybės sprendimai.

Verslo vystymosi regione ribojančių veiksnių analizė atskleidė, kad veiksnių, kurie stipriai ribotų verslo vystymąsi regione, nėra. Ganėtinais verslo vystymuisi regione trukdo mokesčių dydis, korupcija ir dažna įstatymų kaita. Kaip nelabai ribojantys verslo vystymąsi regione nustatyti šie veiksniai: neišvystyta infrastruktūra, bankų neprieinamumas, naujos organizacijos steigimo procedūros, licencijų ir leidimų išdavimo tvarka bei kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Verslo vystymosi regione neriboją žemės trūkumas, gamtinių išteklių trūkumas ir patalpų trūkumas.

Verslui būtinų paslaugų kokybės vertinimas rodo, kad biudžetinių įstaigų paslaugos vertinamos kaip labai blogos kokybės. Atskirai išskirtos savivaldybės padalinių, atsakingų už paramą verslui, paslaugos įvertintos irgi blogai. Gana gerai vertinamos technologijų parkų paslaugos, universitetų teikiamos paslaugos (laboratorijos, tyrimų centrai), verslo informacijos centrų paslaugos ir verslo inkubatorių paslaugos. Verslo paslaugų, kurios būtų įvertintos kaip labai geros kokybės, nėra.

Organizacijos dėl verslo paramos dažniausiai kreipiasi į verslo informacijos centrus ir šių centrų paslaugos vertinamos kaip ganėtinais geros. Visiškai priešinga situacija yra su savivaldybės padalinių teikiamomis paslaugomis, kurios pagal populiarumą yra antroje vietoje, tačiau šių paslaugų kokybė vertinama ganėtinais blogai. Nors technologijų parkų ir verslo inkubatorių paslaugomis organizacijos naudojasi retai, tačiau jų teikiamų paslaugų kokybė yra gera.

Dauguma Kauno apskrities organizacijų dirbtų toje pačioje vietoje, net jei kitur būtų sudarytos geresnės veiklos sąlygos. Tai reiškia, įmonės nėra linkę kaitalioti savo veiklos teritorijos.

Literatūra

- Bersėnaitė, J. (2008). Verslo aplinka ir jos rėmimas Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(12), 30-38.
- Bruneckienė, J. (2010). Šalies regionų konkurencingumo vertinimas įvairiais metodais: rezultatų analizė ir vertinimas. *Ekonomika ir vadyba*: 2010, 15, 25-31.
- Ciegis, R., Ramanauskienė, J., Startienė, G. (2009). Theoretical Reasoning of the Use of Indicators and Indices for Sustainable Development Assessment. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 3(63), 33-40.
- Cooke, P., Leydesdorff, L. (2006). Regional development in the Knowledge – Based Economy. The construction of Advantage. *The Journal of technology transfer*, 31(1), 5-15.
- Čibinskienė, A., Pridotkienė, J. (2011). Įmonių konkurencingumo vertinimo pasienio regione specifika. *Vadyba*, 1(18), 7-14.
- Dapkus, R. (2008). Verslo plėtra kaimiškuosiuose regionuose. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. 14(3), 14-21.
- Fritsch, M. (2001). Co-operation in Regional Innovation Systems. *Regional Studies*, 35(4), 297-307.
- Jucevičius R., Jucevičius, G., Kriaučionienė, M., Šajeva, S. (2005). Lietuvos ekonomikos augimo ir konkurencingumo šaltinių (veiksnių) kompleksinė studija, 270 p. Prieiga internetu: www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Kompleksine%20studija-2006_03_09-galutine.doc.
- Kavaliauskas, P. (2000). Regioninės politikos problema Lietuvoje. *Geografija*, 36(1), 39-48.
- Kilijonienė, A., Simanavičienė, Z., Simanavičius, A. (2010). The Evaluation of Social and Economic Development of the

- Region. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 21(1), 68-79.
- Macerinskiene, I., Sakhanova, G. (2011). National Economy Competitiveness of Kazakhstan Republic. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 22(3), 292-299.
- Malakauskaite, A., Navickas, V. (2011). Contribution of Clusters to the Competitiveness of Companies: Revelation and Evaluation. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 2011, 22(1), 50-57.
- Rutkauskas A.V. (2008). On the sustainability of regional competitiveness development considering risk//*Technological and Economic Development of Economy. Baltic Journal on Sustainability*, 14 (1), 89–99.
- Saboniene, A. (2009). Lithuanian Export Competitiveness: Comparison with other Baltic States. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 2, 49-57.
- Samoška, M. (2011). Verslo sąlygų vertinimo metodų analizė. *Mokslas – Lietuvos ateitis, Science – Future of Lithuania*, 3(4), 82-89.
- Smagurauskienė, L. (2008). Teritorinė institucinė verslo skatinimo sistema Lietuvoje. *Annales Geographicales*, 41(1-2), 90-102.
- Smagurauskienė, L. (2009). Finansinė verslo skatinimo sistema Lietuvoje. *Annales Geographicales*, 42(1-2), 55-66.
- Snieska, V., Bruneckiene, J. (2009). Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 1(61), 45-57.
- Sternberg, R. (2000). Innovation networks and regional development – evidence from the European regional Innovation Survey (ERIS): theoretical concepts, methodological approach, empirical basis and introduction to the theme issue. *Europ. Plann. Studies*, 389-407.
- Zikienė, I., Snieska, V. (2011). Fizinės infrastruktūros įtaka regioniniam patrauklumui. *Ekonomika ir vadyba*: 2011, 16, 465-471.

EVALUATION OF BUSINESS ENVIRONMENT FACTORS IN THE KAUNAS REGION

Summary

Favourable business environment is one the main conditions for successful business development. In this article the problem of business development in the region is analysed; the problem is analysed by evaluating business environment conditions in the region.

Research object is business environment.

The aim of the research is to evaluate factors and conditions of business environment in Kaunas region.

Research tasks are to:

- determine the main assumptions of business development success in the region;

- evaluate the most impeding factors of business development in the region;
- settle the main business development institution in the region and the quality of their activities;
- determine if businessmen are willing to shift their business to different location.

The survey was conducted using questionnaires. The questionnaire survey involved description of the survey methodology, gathering of responses to the questionnaire, and processing and analysis of the information gathered. The gathered data during the survey were processed using mathematical and statistical methods.

After the analysis of the research data was made, it was estimated that organizations of almost all economic activity fields think that business success depends mostly on the businessmen themselves. Only public organizations from the field of education, health care, social care and public administration thin that the success of their activity is mainly determined by other factors, such as overall economic situation, decisions made by the government and municipality. Analysis of business impeding factors revealed that there are not any factors that restrict business development in the region considerably. The tax rate, corruption and frequent changes in legislation are among quite restrictive factors. The following factors are among slightly restrictive ones: undeveloped infrastructure, poor access to bank financing, procedures when establishing a new organization, order of issuing licenses and permissions and shortage of qualified labour force. Business development in the region is not impeded by the shortage of land, natural resources or business premises. Valuation of services necessary to business shows that quality of services provided by public entities is valued as very poor. Separate valuation of municipal departments that are responsible for business support and the quality of their services are valued as poor, too. Services provided by science and technology parks, universities (laboratories, research centres), business information centres and business incubators are valued as quite good. Any business services were evaluated as of very good quality. Organizations apply business information centres for business support most often, and services of these centres are valued as quite good. Quite opposite situation is with the services of municipal departments: they are in the second place by application popularity, but the quality of the services is valued as poor. Though organizations rarely apply for services to science and technology parks and business incubators, their services are valued as of good quality. The most of organizations in Kaunas region would stay in the same location, even if better business conditions were in other regions. It means that companies are not willing to change the territory of their activities.

KEYWORDS: regional development, competitiveness of the region, business environment, business environment factors, business development conditions.

Daiva Laskienė, Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos ir tarptautinės prekybos katedros docentė, socialinių (ekonomikos) mokslų daktarė. 18 mokslinių straipsnių autorė. Mokslinių tyrimų kryptys: verslo rizika, ekonomikos augimo veiksniai ir sąlygos. Adresas: Laisvės al, 55, LT-44309, Kaunas. Telefonas: +370 37 300576. Elektroninis paštas: daiva.laskiene@ktu.lt.

PERIODINIUOSE LAIKRAŠČIUOSE IR ŽURNALUOSE PUBLIKUOJAMOS REKLAMOS POVEIKIO VARTOTOJUI TYRIMAS

Dovilė Šeškaitė¹, Birutė Povilianskienė²

¹Kauno technologijos universitetas, Lietuvos verslo kolegija²

Anotacija

Reklama spaudoje, tai vienas iš populiariausių ir dažniausiai vartojamų reklamos nešiklių. Periodiniai laikraščiai ir žurnalai ne mažai daliai vartotojų yra pagrindinis informacijos apie prekę šaltinis. Skaitytojai turi daug laiko reklaminei informacijai įsisavinti. Reklama laikraščiuose greitai pagaminama ir išspausdinama, o tai leidžia operatyviai pateikti informaciją apie parduodamas prekes bei teikiamas paslaugas. Operatyvumas yra pagrindinis laikraščių privalumas, taip pat ir santykinai nedideli spaudos kaštai. Be to, reklama periodikoje yra viena iš tų reklamos formų, kurių žmonės nelaiko įkyriomis. Straipsnyje nagrinėjamas reklamos spaudoje samprata, teksto suvokimas, aptariami reklaminio skelbimo vietos parinkimo ypatumai, gyvavimo ciklas, rinkos aprėpimas, reklamos efektyvumui darantys įtaką veiksniai. Modernėjančių technologijų invazija mūsų kasdienybėje kelia rimtą grėsmę spaudos leidiniams. Todėl siekta išsiaiškinti ir suprasti jauno suaugusio asmens požiūrį į periodinius leidinius. Nes būtent jaunimas, gimęs ir augęs naujų technologijų, kompiuterizacijos ir interneto eroje darys įtaką spaudos leidinių tolesnei raidai ir likimui. Atlikome tyrimą, kurio rezultatai straipsnyje yra išsamiai aptariami. Tyrimo tikslas ištirti jauno suaugusio žmogaus požiūrį į periodiniuose laikraščiuose ir žurnaluose publikuojamą reklamą bei jos daromą įtaką. Apklausoje dalyvavo 120 studentų. Tyrimo imties sudarymui buvo naudojamas tikimybinės patogiosios atrankos metodas. Ištirtas respondentų požiūris į reklamą periodinėje spaudoje kitų reklamos nešiklių kontekste. Išsiaiškintas jauno suaugusio žmogaus laikraščių ir žurnalų skaitymo dažnumas. Atskleistos respondentams labiausiai patinkančių reklaminių skelbimų rūšys bei dėmesį traukiantys elementai. Taipogi nustatytas daugiausiai skaitomų žurnalų pobūdis, išsiaiškintas požiūris į spaudos reklamą skelbiančią akciją, spaudoje reklamuojamų prekių ir paslaugų pirkimą. Ištirtas apklausoje dalyvavusių asmenų periodiniuose laikraščiuose ir žurnaluose publikuojamos reklamos informatyvumo vertinimas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: reklama, spausdinta reklama, skelbimas, reklamos efektyvumas, poveikis vartotojui.

Įvadas

Reklama spaudoje – viena populiariausių reklamos priemonių Lietuvoje (Gaižutis, 2008, p. 57; Jokubauskas, 2003, p. 70; Резепов, 2009, p. 51). Kaip reklamos nešiklis, spaudos leidiniai turi tam tikrų privalumų, tarp kurių reikia paminėti masiškumą, aktualumą, judrumą, o kartu ji palyginti nėra brangi (Žvirblis, 2005, p. 107). Dideli spaudos leidinių tiražai mažina vieneto kainą (Резепов, 2009, p. 51). Spausdinta reklama leidžia pasirinkti norimą auditoriją ir kreiptis kaip tik į tuos, kuriuos norima sudominti preke (Bubilaitienė, 2006, p. 20; Pranulis 2008, p. 372).

Spausdintos reklamos nešikliai:

- Periodiniai leidiniai (laikraščiai, žurnalai, katalogai, žinyrai, telefonų knygos ir kt.).
- Neperiodiniai leidiniai (lapeliai, skrajutės, atmintinės, plakatai, brošiūros, kalendoriai ir pan.) (Pajuodis, 2005, p. 328; Pranulis, 2008, p. 372-374).

Apskritai, galima teigti, kad spausdinta reklama – tai bet koks spausdintas marketingo pranešimas (Hajamas, 1999, p. 105).

Tyrimo objektas: laikraščiuose ir žurnaluose spausdinamos reklamos poveikis vartotojui.

Tyrimo tikslas: atskleisti reklamos spaudoje poveikį vartotojui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti spausdintos reklamos sampratą.
2. Ištirti spausdintos reklamos poveikį vartotojui.

Tyrimo metodai: lietuvių ir užsienio autorių mokslinės literatūros analizė, LR teisės aktų apžvalga, internetinės informacijos nagrinėjimas, grafiniai metodai, anketinė apklausa, apibendrinimas.

Maždaug nuo 1992 m. į Lietuvą ėmė daugiau skverbtis įvairios užsienio kompanijos. Tuo pačiu padidėjo ir reklamos apimtys spaudoje (Jokubauskas, 2003, p. 70). Remiantis 2011 m. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis Lietuvoje yra 496 skirtingo turinio ir apimtys žurnalų, bei 262 laikraščių [Spauda metų pabaigoje].

D. Jokubausko (2003) manymu, reklama spaudoje yra viena iš labiausiai naudojamų reklamos priemonių: „ją naudoja ir ką tik susikūrusios įmonės, ir įstaigos, turinčios solidžią darbo patirtį. Reklama spaudoje gali būti skirta tiek visuomeninio naudojimo, tiek ir gamybinio naudojimo prekėms ar paslaugoms – viskas priklauso nuo leidinio pasirinkimo“.

A. Hajamas (Hiam, 1999) tvirtina, kad spausdinta reklama užima labai reikšmingą vietą. Daugelis rinkos specialistų šiai reklamos rūšiai skiria žymiai daugiau lėšų nei kokiai nors kitai. Išimtį sudaro nacionalinio ir tarptautinio garso prekės, dažniausiai kurios reklamuojamos per televiziją. D. Jokubauskas (2003) pritaria aukščiau išsakytai nuomonei ir teigia, kad: „spauda yra labai svarbi, nes laikraščius ir žurnalus skaito didelis kiekis žmonių, taigi yra didelė tikimybė, kad taip pat didelis kiekis potencialių pirkėjų susipažins su Jūsų prekėmis ir paslaugomis“.

Be to, reklama laikraščiuose – tai viena iš tų reklamos formų, kurių žmonės nelaiko įkyriomis (UAB Julijonas, 2005, p. 50).

Laikraščiuose spausdintos reklamos gyvavimo ciklas 1 – 2 dienos, žurnaluose iki 1 – 2 mėnesių (gali būti ir ilgesnis, jei leidinys padėtas gydytojo laukiamajame ar grožio salone ir pan.) (Резепов, 2009, p. 51). Reklamos laikraščiuose ir žurnaluose privalumai bei trūkumai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Reklamos laikraščiuose ir žurnaluose palyginimas

	Laikraščiai	Žurnalai
Rinkos aprėpimas	Gana plati rinkos aprėptis.	Tikslinės auditorijos aprėpimo galimybė
Gyvavimo ciklas	Trumpas gyvavimo ciklas	Ilgas gyvavimo ciklas
Kainos	Palyginti pigi reklama	Paliginti brangi reklama
Auditorijos imlumas	Laikraščius ir reklamos skelbimus skaitytojai suvokia kaip artimiausius savalaikius ir patikimus informacijos šaltinius	Žurnalų straipsniai suteikia reklamai autoritetingumo ir įtakingumo
Spaudos kokybė	Bloga spaudos kokybė	Vizualinė žurnalų kokybė yra labai gera

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis: Jokubauskas, D. 2003. *Reklama ir jos poveikis vartotojui*. p.74-75 ir 78-79.

Dauguma skaitytojų laikraščius ir žurnalus prenu-meruoja, o tai garantuoja, kad jį perskaitys potencialus pirkėjas. Visuomenės nuomonės tyrimų apklausos rodo, kad beveik 70 proc. Lietuvos žmonių tarp kitų šalies institucijų labiausiai pasitiki spauda (Jokubauskas, 2003, p. 71).

Aptardami svarbiausius reklamos tekstų kriterijus, reklamos teoretikai pabrėžia trumpą, tikslų reklamos objekto pristatymą (Čičirkaitė, 2005, p. 75). Siekiant efekto, neretai aukojamas kalbos tikslumas, aiškumas, subtilumas. Tokio tipo reklama yra kategoriškesnė, dažnai net agresyvesnė, todėl tampa skvarbesnė, labiau pasiekiamą, šitaip dar labiau skatinamas visuomenės vartotojiškumas (Valskys, 2005, p. 108).

Pasak, I. Rezepovo (Резепов, 2009) leidiniuose, spausdintos reklamos peržiūra trunka apie 0,84 sekundės. Todėl, kad reklama spaudoje būtų sėkminga, naudojami šie aspektai:

- teisingas leidinio pasirinkimas;
- teisingas publikacijos laiko pasirinkimas (Jokubauskas, 2003, p. 71).
- įtikinama antraštė (antraštėje turėtų atsispindėti tai, kas svarbiausia (Albrechtas, 2005b, p. 26), ji skaitoma vidutiniškai 5 kartus dažniau nei pagrindinis reklamos tekstas (Mažeikaitė, 2001, p. 133, 136). Todėl antraštė yra svarbiausias spausdintos reklamos elementas, nuo jos priklauso ar skaitytojas skaitys toliau) (Assaraf, 2010, p. 273; Ogilvy, 2009, p. 121);
- ryškus teksto apiforminimas (keturių spalvų reklama, geriau pastebima, nei tokio pat turinio nespalsvota (Albrechtas, 2005b, p. 25). Z. Gaigalienės (2005) manymų, kuo daugiau panaudota spalvų skelbime, tuo ji efektyvesnė, bet ir brangesnė;

- geras tekstas (susideda iš trumpų sakinių (Čičirkaitė, 2005, p. 75) turėtų būti aiškus, suprantamas, nerekomenduojama naudoti aukščiausio laipsnio apibūdinimų, pompastikos, įmantrios ir hiperbolizuotos kalbos (Ogilvy, 2009, p. 124-129). Nes skaitytojai gali susidaryti įspūdis, kad jį norima apgauti ar apkvailinti (Резепов, 2009, p. 52).
- geras teksto vietos pasirinkimas leidinio skiltyje (labiausiai vertinamos vietos reklamai – tai vietos prie pirmųjų ir paskutinių puslapių (viršelių) bei puslapių viršuje (Gaigalienė, 2005, p. 61). Žiūrėti 3 lentelę.

2 lentelė. Dėmesio patraukimas priklausomai nuo vietos spaudoje

	Kairė	Dešinė
Viršus	28 %	33 %
Apačia	16 %	23 %

Šaltinis: Васильев, Г., А. Поляков, В., А. 2004. *Основы рекламной деятельности*. Москва: Юнити. p. 56.

Šie faktoriai susiję su atskiro skelbimo publikacija, bet pagrindinė reklamos spaudoje sėkmės sąlyga yra reklamos pasikartojamumas (Jokubauskas, 2003, p. 71). Anot P. Kotlerio (Kotler, 2007): „reklamos kartojimų skaičius, būtinas, kad pranešimas pasiektu vartotojus“.

Reklamos tekstuose išvelgiami informavimo, teigimo, kvietimo ir raginimo akcentai (Stankevičienė, 2008, p. 136). Kiekvienas skaitytojas skirtingai priima tekstą. Vieni suvokia visą tekstą, kiti patiria emocijų, susijusių su subjektyviomis asociacijomis, ir įsidėmi emocinius reklamos elementus, tretį – įsidėmi tą teksto dalį, kuri labiausiai krinta į akis dėl įforminimo (Smetonienė, 2009, p. 36).

Reklaminiai skelbimai gali būti tokio pobūdžio:

- tekstiniai (skelbime vien tik tekstas);
- vaizdiniai – tekstiniai (skelbime yra ir tekstas, ir kas nors pavaizduota);
- skelbimai – plakatai;
- specialūs skelbimai (spausdinami specializuotuose leidiniuose);
- piešiniai su užrašais (supažindinama su konkrečiais duomenimis);
- skelbimai su kuponais (pirkėjas gali užpildyti atitinkamus rekvizitus, atplėšti ir išsiųsti prekybos įmonei);
- serijiniai skelbimai (spausdinami po keletą kartų, panašios išvaizdos, o seriją jungia viena panaši tema);
- į spaudą įdedami reklaminiai lapeliai (jie paprastai prilygsta skelbimams, būna viengubi, dvigubi ir pan.).

Laikraščiai ne mažai daliai vartotojų yra pagrindinis informacijos apie prekę šaltinis. Reklama laikraščiuose greitai pagaminama ir išspausdinama, o tai leidžia operatyviai pateikti operaciją apie parduodamas prekes bei teikiamas paslaugas (žr. 3 lentelę). Operatyvumas yra pagrindinis laikraščių privalumas (Jokubauskas, 2003, p. 72).

Laikraščiuose yra daug vietos smulkiems aprašymams (Jokubauskas, 2003, p. 72). Reikėtų paskelbti kuo daugiau kontaktinės informacijos (telefoną, įmonės adresą, el. paštą, svetainės adresą ir pan.). Nes, anot I. Rezepovo (Резепов, 2009), kuo daugiau suteikiame kontaktavimo galimybių, tuo didesnė tikimybė, kad potencialus pirkėjas jomis pasinaudos.

3 lentelė. Reklamos užsakymo - išspausdinimo laikraščiuose trukmė

Dienraščiai	Reklamos užsakymo laikas
15 minučių	Prieš 2 darbo dienas iki 17.00 val.
Klaipėda	Prieš 1 darbo dieną iki 15.00 val.
Klaipėda (rusų k.)	Tik penktadieniais iki 12.00 val.
Kauno diena	Prieš 1 darbo dieną iki 15.00 val.
Vakarų ekspresas	Prieš 3 dienas
Vilniaus diena	Prieš 1 darbo dienas iki 15 val.

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis laikraščių leidėjų duomenimis

Skaitytojai taip pat gali būti informuojami įvairiais straipsniais, žinutėmis, interviu, reportažais, paveikslais (Jokubauskas, 2003, p. 71). Tokia reklama pateikiama kaip redakcijos tekstas (Baverstock, 2002, p. 94) bei vadinama paslėpta reklama (Jokubauskas, 2003, p. 71). Kuri savo dizainu niekuo neišsiskiria nuo kitų ne reklaminių publikacijų (Джефкинс, 2002, p. 464), t.y. naudoja tokį patį redakcinį stilių, šriftą, iliustracijų antraštes ir pan. (Baverstock, 2002, p. 94). Tačiau LR Reklamos įstatyme (2000) nustatoma, kad: „reklama turi būti aiškiai atpažįstama. <...> Paslėpta reklama draudžiama“ [LR Reklamos įstatymas [žiūrėta 2012-09-01].

4 lentelėje pateikiamos 2012 metų reklamos įvairiuose Lietuvos dienraščiuose kainos. Paradoksalu, tačiau dideliais tiražais spausdinamų laikraščių reklamos kainos yra žemesnės ar labai panašios kaip ir mažesnių tiražų dienraščių, kur mažesnės reklamos sklaidos galimybės.

Režimuojant, galima teigti, kad spausdinta reklama populiari dėl palyginti žemų kainų, operatyvumo reklamos gamyboje, tikslinės auditorijos aprėpties, t.y. galima kreiptis tik į tuos vartotojų segmentus, kuriuos norima sudominti reklamuojamu produktu. Skaitytojai turi daug laiko reklaminei informacijai įsisavinti. Kita vertus, spausdintoje reklamoje sunku perteikti vizualinį prekės, reikalaujančios sudėtingų techninės charakteristikos apibūdinimų, pristatymą.

4 lentelė. 2012 m. Reklamos kainos laikraščiuose

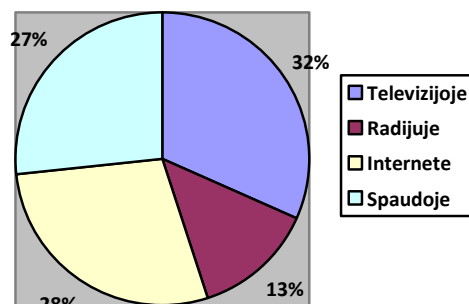
Dienraštis	Darbo dienomis	
	Tiražas egzemplioriais	Reklamos kaina
Klaipėda	8 200	Nuo 5 Lt/cm ²
Kauno diena	20 000	Nuo 8 Lt/cm ²
Vilniaus diena	7 000	Nuo 3,5 Lt/cm ²
Respublika	24 000	Nuo 6 Lt/cm ²
Lietuvos rytas	43 000	Nuo 6 Lt/cm ²

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis laikraščių leidėjų duomenimis

Tyrimo duomenų analizė

Apklausoje dalyvavo 120 studentų (86 moterys ir 34 vyrai). Tyrimo imties sudarymui buvo naudojamas tikimybinės patogiosios atrankos metodas. Respondentai pildė uždaro tipo anketą, kurioje buvo vienuolika klausimų ir nuo dviejų iki septynių galimų atsakymų į kiekvieną. Pirmuoju klausimu siekta išsiaiškinti respondentų lytį. Antru – trečiu nustatyti jaunam suaugusiam asmeniui labiausiai priimtinus reklamos nešiklius bei nuomonę apie akcijas. Šeštu – vienuoliku imtinai, bandoma atskleisti respondentų požiūrį į periodiniuose leidiniuose publikuojamos reklamos informatyvumą, teikiamą naudą, daromą įtaką vartotojo apsisprendimui pirkti.

Žmones bandoma pasiekti pačiais įvairiausiais reklamos sklaidos būdais: per televiziją, radiją, laikraščius ir žurnalus, skrajutes, standus, iškasas, internetą ir panašiai. Tad, pirmiausia buvo išsiaiškinta, kokie reklamos nešikliai labiausiai patinka apklausoje dalyvavusiems studentams (žr. 1 pav.).

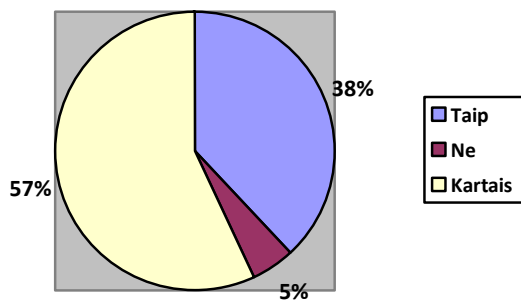
1 pav. Labiausiai patinkanti reklama

Gauti atsakymai rodo, kad daugiau nei trečdalis apklaustųjų 32 % nurodė televizijoje transliuojamą reklamą kaip labiausiai patinkančią. 28 % respondentų sakė, jog internete skleidžiama reklama jiems priimtinausia. 27 % apklaustųjų pasirinko spaudoje publikuojamą reklamą, o radijuje tik 13 % apklaustųjų.

Iš gautų atsakymų matome, kad respondentams labiausiai patinka trys reklamos nešikliai – televizija, internetas ir spauda, tuo tarpu reklama radijuje turi mažiausiai gerbėjų.

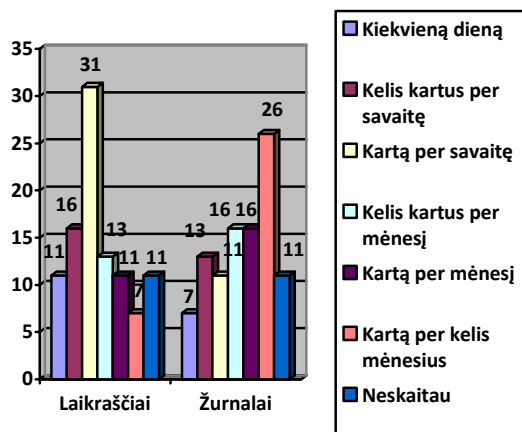
Prekybininkų itin pamėgtos ir dažnai naudojamos akcijos priverčia dažną pirkėją nusipirkti prekių, kurių realiai gal net nereikia. Todėl siekiant išsiaiškinti ar akcijos tikrai daro įtaką apsisprendimui pirkti, respondentų teirautasi, ar juos domina reklama skelbianti akcijas.

Kaip iš 2 paveikslo matyti, 38 % apklaustųjų mėgsta ir domisi skleidžiama informacija apie akcijas, o daugiau nei pusė respondentų 57 % tvirtino, jog kartais įdomu sužinoti apie vykstančias akcijas, tuo tarpu likę 5 % apklaustųjų akcijos nedomina. Apibendrinant galima konstatuoti, kad absoliuti respondentų dauguma, net 95%, dažniau ar rečiau, bet vis dėlto domisi reklama kuri skelbia apie įvairias akcijas.

2 pav. Domėjimasis reklama skelbiančia apie akcijas

Modernėjančių technologijų invazija mūsų kasdienybėje kelia rimtą grėsmę spaudos leidiniams. Todėl būtina išsiaiškinti ir suprasti jauno suaugusio asmens požiūrį į periodinius leidinius. Nes būtent jaunimas, gimęs ir augeš, naujų technologijų, kompiuterizacijos ir interneto eroje darys įtaką spaudos leidinių tolesnei raidai ir likimui. Tad siekta išsiaiškinti ar studentai skaito periodinius spaudos leidinius (žr. 3 pav.).

3 pav. Spaudos skaitymo dažnumas

Gauti rezultatai rodo, kad 11% respondentų kiekvieną dieną skaito laikraščius. 16 % apklaustųjų sakė, kad skaito kelis kartus per savaitę. Trečdalis – 31 % apklaustųjų skaito nors vieną kartą per savaitę. 13 % respondentų prisipažino skaitantys laikraščius kelis kartus per mėnesį. 11 % atsakiusių tvirtino, kad skaito nors kartą per mėnesį. 7 % respondentų teigė laikraščius skaitantys ne dažniau kaip kartą per kelis mėnesius. Tuo tarpu daugiau nei dešimtdalis, 11 % apklaustųjų atskleidė, jog laikraščių niekada neskaito.

Įvairaus pobūdžio žurnalus kiekvieną dieną skaito 7 % respondentų, kelis kartus per savaitę pažymėjo 13 % apklaustųjų, kartą per savaitę – 11 %, vienodai, po 16 % surinko atsakymai kelis kartus per mėnesį ir kartą per mėnesį, tuo tarpu ketvirtadalis, 26 % respondentų žurnalus skaito retai, kartą per kelis mėnesius, o likę 11 % prisipažino, jog žurnalų neskaito.

5 lentelėje aiškiai matome žurnalų ir laikraščių skaitymo dažnumą.

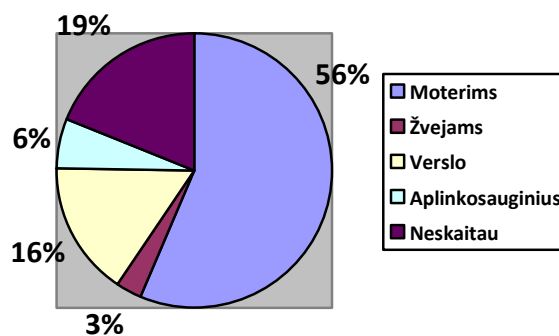
5 lentelė. Periodikos skaitymo dažnumas procentais

Skaitymo dažnumas	Laikraščiai	Žurnalai
Kiekvieną dieną	11	7
Kelis kartus per savaitę	16	13
Kartą per savaitę	31	11
Kelis kartus per mėnesį	13	16
Kartą per mėnesį	11	16
Kartą per kelis mėnesius	7	26
Neskaito	11	11

Aptariant 5 lentelėje ir 3 paveiksle pateiktus duomenys, pastebėtina, kad laikraščiai skaitomi dažniau nei žurnalai. Tad aritmetiškai sudedant respondentų skaitymo įpročių atsakymus (nuo kiekvieną dieną iki kartą per savaitę skaitančių) gauname, kad laikraščius skaitančių respondentų yra 58 %, o žurnalus 31% apklaustųjų. Įdomu, jog vienodas respondentų skaičius 11 % neskaito nei žurnalų nei laikraščių.

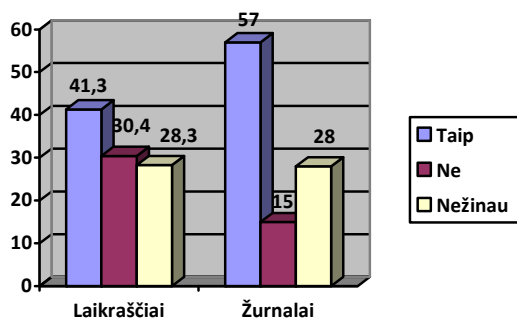
Atsižvelgiant į aukščiau iškeltą dilemą, jog technologijų invazija sparčiai stumia periodinius leidinius iš rinkos, konstatuotina, kad daugiau nei pusės 58 % studentų susidomėjimas ir dažnas periodikos leidinių skaitymas, dar ilgam pristabdys spaudos išnykimą.

Siekiant išsiaiškinti kokio pobūdžio žurnalus respondentai dažniausiai skaito (žr. 4 pav.), pastebime, kad atsakymams darė įtaką lytis (net 71 % respondentų moterys), tad ne nuostabu, kad daugiausiai balsų gavo 56 % žurnalai moterims, 16 % apklaustųjų skaito verslo pobūdžio žurnalus, 6 % aplinkosauginius klausimus gvildinančius žurnalus, 3 % respondentų skaito žvejams skirtus leidinius. Tuo tarpu, net 19 % apklaustųjų pažymėjo, kad neskaito žurnalų. Šis rezultatas nesutampa su aukščiau nagrinėtais duomenimis apie žurnalų skaitymo dažnumą (žr. 4 lentelę), kur matome tik 11 % neskaitančių žurnalų respondentų. Remiantis duomenimis galima daryti prielaidą, kad 18,8 % apklaustųjų neperka ir neprenumeruoja žurnalų, vis dėl to 7,8 % respondentų paskubomis praverčia viešose vietose padėtus žurnalus.

4 pav. Dažniausiai skaitomi žurnalai

Respondentams užduotas klausimas ar periodinėje spaudoje publikuojama reklama yra informatyvi (žr. 5 pav.).

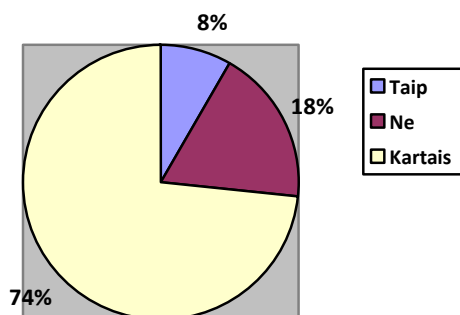
5 pav. Reklamos informatyvumas

Kad laikraščiuose spausdinama reklama yra informatyvi atsakė 41,3 % apklaustųjų, 28,3 % neišreiškė savo nuomonės, tuo tarpu net trečdalis 30,4 % respondentų teigė, kad reklama laikraščiuose yra neinformatyvi.

Žurnaluose publikuojamos reklamos teikiamą naudą ir informatyvumą pripažino 57 % respondentų, 28 % apklaustųjų sakė neturintys nuomonės šiuo klausimu, o likę 15 % respondentų teigė, kad reklama žurnaluose yra neinformatyvi.

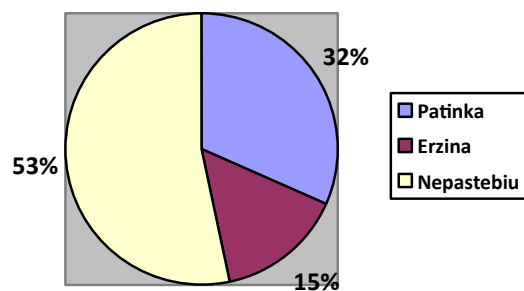
Apibendrinant galime konstatuoti, kad respondentai žurnaluose publikuojamoje reklamoje išvelgia daugiau naudos, randa naudingos informacijos. Pastebime, jog trečdalis apklaustųjų reklamą laikraščiuose vertina kaip neinformatyvią. Tai galime sieti su reklaminių skelbimų trumpumu, glaustai pateikiama informacija.

Aiškinantis ar respondentai perka spaudoje reklamuojamas prekes ir paslaugas (žr. 6 pav.), buvo nustatyta, kad didžioji dauguma, net 74 % apklaustųjų kartais perka, tuo tarpu tik 8 % teigė, jog perka dažnai, o 18 % tvirtino neperkantys spaudoje reklamuojamų produktų. Susumavus retai perkančių ir dažnai perkančių balsus, gauname šiek tiek daugiau nei du ketvirtadalius, t.y. 82 % respondentų, kurie įsigyja spaudoje reklamuojamas prekes ir paslaugas. Gautus duomenis įdomu palyginti su 3 paveiksle pavaizduotais laikraščių ir žurnalų skaitymo dažnumo rezultatais.

6 pav. Spaudoje reklamuojamų produktų pirkimas

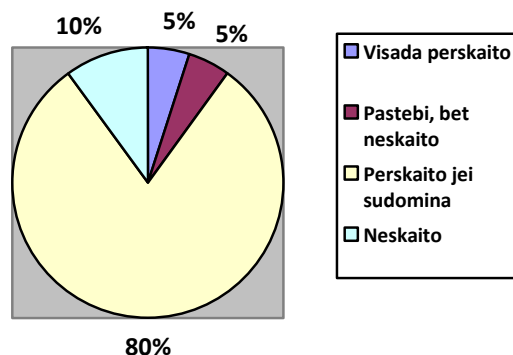
Matome, jog laikraščiai yra dažniau skaitomi nei žurnalai, reziumuojant galėtume teigti, kad efektyviau reklamuoti bendro naudojimo prekes ir paslaugas būtų laikraščiuose nei žurnaluose, nors žurnalų gyvavimo ciklas ir yra ilgesnis. Žurnalai daugiau tinkamesni specializuotoms prekėms reklamuoti, reklama juose turi būti orientuota į žurnalų skaitytojų segmentus.

7 pav. Reklamos laikraščiuose vertinimas

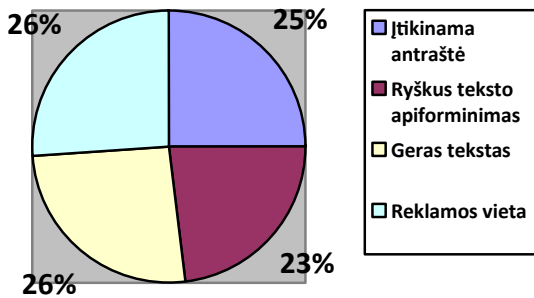
Bandant suprasti kaip studentai vertina reklamą laikraščiuose (žr. 7 pav.), pastebime, jog daugiau nei pusė apklaustųjų – 53 %, nepastebi reklamos laikraščiuose, 32 % respondentų vertina teigiamai, tuo tarpu 15 % apklaustųjų skundžiasi, kad reklama laikraščiuose juos erzina. Apibendrinant gautus duomenis, galime konstatuoti, kad reklama laikraščiuose daugumai yra nepastebima, neerzina ir neblaško dėmesio, dėl šių priežasčių skaitytojai nėra negatyviai prieš ją nusistatę.

8 paveiksle pavaizduotoje skritulinėje diagramoje, aiškiai matyti, jog didžioji dauguma respondentų – 80 %, reklamas periodiniuose leidiniuose skaito tik jei sudomina, tuo tarpu 5 % apklaustųjų tvirtino skaitantys visas reklamas paeiliui, kiti 5 % respondentų sakė pastebintys reklamas, tačiau ignoruoja ir jų neskaito, likę 10 % studentų dalyvavusių tyrime teigė, jog reklamų niekada neskaito. Remiantis šiais duomenimis teigtina, kad respondentai yra atviri reklamai, tad pagrindinė reklamos užduotis – gebėti pritraukti skaitytojų dėmesį.

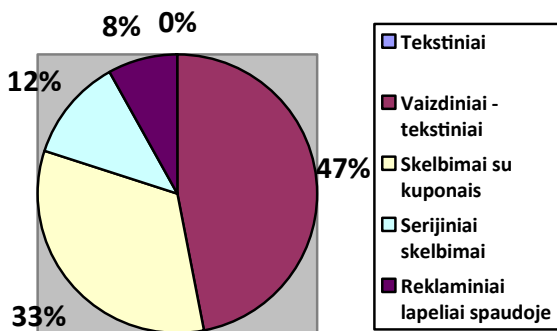
8 pav. Laikraščiuose publikuojamos reklamos skaitymas

Sekančiu klausimu ir bandome išsiaiškinti kokie periodinėje spaudoje publikuojamos reklamos elementai labiausiai patraukia skaitytojų dėmesį (žr. 9 pav.).

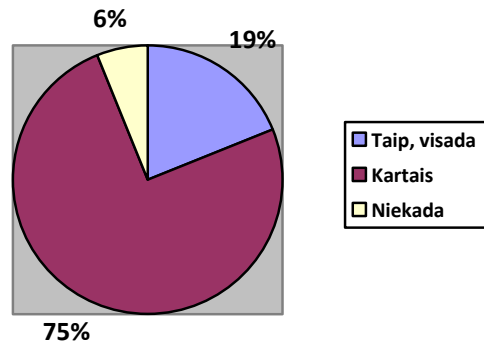
9 pav. Dėmesį patraukiantys elementai

Gauti rezultatai rodo, kad po 26 % respondentų pažymėjo gerą reklamos vietą leidinyje ir gerą tekstą, kitas ketvirtadalis – 25 % apklaustųjų pareiškė, jog tai įtikinama antraštė, 23 % respondentų mano, kad tai ryškus teksto apiforminimas. Žvelgiant į procentų pasiskirstymo proporciją darome išvadą, jog spausdintos reklamos efektyvumui tolygiai daro įtaką keturios dedamosios: reklamos vieta leidinyje, tekstas, antraštė ir spalvos.

10 pav. Labiausiai patinkantys skelbimai

10 pav. pavaizduoti respondentams labiausiai patinkančių reklaminių skelbimų spaudoje tipai. 47 % respondentų pažymėjo vaizdinius – tekstinius skelbimus, kuriuose yra ir tekstas, ir kas nors pavaizduota. 33% apklaustųjų sakė, jog labiausiai patinka skelbimai su kuponais, kurie pirkėjui suteikia nuolaidas. 12 % respondentų mėgstamiausi yra serijiniai skelbimai, t.y. spausdinami po keletą kartų, panašios išvaizdos, o seriją jungia viena panaši tema. 8 % apklaustųjų labiausiai patinka į spaudą dedami reklaminiai lapeliai. Tuo tarpu, nei vienas respondentas nepasirinko tekstinio reklaminio skelbimo kaip mėgstamiausio. Todėl, galime daryti išvadą, kad tekstinių skelbimų efektyvumas, lyginti su kitais skelbimų spaudoje tipais, yra žemesnis. Nors pasidomėjus ar tyrimo dalyviai skaito laikraščiuose spausdinamą skiltį „skelbimai“ (žr. 11 pav.), nustatyta, kad didžioji dauguma, net 75 % respondentų kartais skaito laikraščių skiltį „skelbimai“. 19 % apklaustųjų prisipažino visada skaitantys skelbimus, tuo tarpu 6 % respondentų tvirtino, kad niekada neskaitytų laikraščiuose spausdinamos skilties „skelbimai“.

11 pav. Skilties „skelbimai“ skaitymas

Apžvelgus 10 ir 11 paveikslų duomenys lengvai pastebima paradoksali situacija, nors tekstiniai skelbimai toli gražu nuo prioritетinių ir mėgstamų, visgi absoliuti dauguma respondentų, rečiau ar dažniau, skaito laikraščių skelbimus.

Išvados

Spausdinta reklama – tai operatyvi ir lanksti reklamos sklaidos priemonė, kurios kaštai kinta priklausomai nuo užsakomo tiražo apimtys. Reklama spaudoje įgalina reklamos davėją pasirinkti norimą auditoriją, tai leidžia optimizuoti reklaminės informacijos perteikimą norimam potencialių pirkėjų segmentui. Kaip reklamos nešiklis, spaudos leidiniai turi tam tikrų privalumų, tarp kurių reikia paminėti masiškumą, aktualumą, judrumą, o kartu ji palyginti nėra brangi. Dideli spaudos leidinių tiražai mažina vieneto kainą. Periodiniai laikraščiai ir žurnalai ne mažai daliai vartotojų yra pagrindinis informacijos apie prekę šaltinis. Skaitytojai turi daug laiko reklaminei informacijai įsisavinti. Reklama laikraščiuose greitai pagaminama ir išspausdinama, o tai leidžia operatyviai pateikti informaciją apie parduodamas prekes bei teikiamas paslaugas. Operatyvumas yra pagrindinis laikraščių privalumas, taip pat ir santykinai nedideli spaudos kaštai. Be to, reklama periodikoje yra viena iš tų reklamos formų, kurių žmonės nelaiko įkyriomis.

Atsižvelgiant į tyrimo eigoje gvildintą dilemą, jog technologijų invazija sparčiai stumia periodinius leidinius iš rinkos, konstatuotina, kad daugiau nei pusės studentų susidomėjimas ir dažnas periodikos leidinių skaitymas, dar ilgam turėtų pristabdyti spaudos išnykimą. Taip pat, tyrimas atskleidė, jog spausdintos reklamos efektyvumui tolygiai daro įtaką keturios dedamosios: reklamos vieta leidinyje, tekstas, antraštė ir spalvos. Absoliuti respondentų dauguma, dažniau ar rečiau, domisi reklama kuri skelbia apie įvairias akcijas. Išsiaiškinta, kad beveik pusei respondentų labiausiai patinka vaizdiniai – tekstiniai skelbimai, tuo tarpu nemėgstamiausi yra tekstiniai skelbimai, vis dėlto pastebėta paradoksali situacija, absoliuti dauguma apklaustųjų, kartkartėmis, skaito laikraščių skelbimus.

Gauti tyrimo duomenys rodo, kad daugiau nei keturi penktadaliai respondentų perka spaudoje reklamuojamus prekes ar paslaugas. Atsiskleidė, jog laikraščiai yra dažniau skaitomi nei žurnalai, tad efektyviau reklamuoti bendro naudojimo prekes ir paslaugas būtų laikraščiuose nei žurnaluose, nors žurnalų gyvavimo ciklas ir yra ilgesnis.

Tyrimo metu pasitvirtino mokslinėje literatūroje aprašoma teorija, kad reklama laikraščiuose daugumai yra nepastebima, neerzina ir neblaško dėmesio, dėl šių priežasčių skaitytojai nėra negatyviai prieš ją nusistatę.

Literatūra

- Albrechtas, J. (2005). *Šiuolaikinės rinkodaros 100 sprendimų*. Vilnius: Naujoji matrica.
- Assaraf, J., Smith, M. (2010). *Atsakymas*. Vilnius: Alma littera.
- Baverstock, A. (2002). *Leidybos marketingas*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Bubilaitienė, L. (2006). *Verslo plano sudarymas*. Vilnius: Ciklonas.
- Čičirkaitė, R., (2005). Lingvistiniai reklamos tekstų požymiai. *Žmogus ir žodis*, volume (7), p. 75. [žiūrėta 2012 11 24], <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CD0QFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.ceeol.com%2Faspx%2Fgetdocument.aspx%3Flogid%3D5%26id%3De0180b9ab71245bdb57797d7f8c6867f&ei=NRaxUOS8A-im4gSK-4DwAQ&usg=AFQjCNHfKJty5sigdGmpHoXjOove8JweHQ>
- Gaigalienė, Z., Unterhauser, L. (2005). *Komercijos pagrindai*. Panevėžys: Panevėžio kolegija.
- Gaižutis, A. (2008). *Marketingo pagrindai*. Vilnius: VU.
- Hajamas, A. (1999). *Marketingas žaliems*. Kaunas: Smaltija.
- Jokubauskas, D. (2003). *Reklama ir jos poveikis vartotojui*. Vilnius: InSpe.
- Kotler, P., Keller, K., L. (2007). *Marketingo valdymo pagrindai*. Klaipėda: Logitema.
- Mažeikaitė, R. (2001). *Marketingo valdymas*. Vilnius: Grigalius.
- Ogilvy, D. (2009). *Reklamos žmogaus išpažintis*. Vilnius: Baltos lankos.
- Pajuodis, A. (2005). *Prekybos marketingas*. Vilnius: Eugrimas.
- Pranulis, V. ir kt., (2008). *Marketingas*. Vilnius: Garnelis.
- Smetonienė, I. (2009). *Reklama... Reklama? Reklama!* Vilnius: Tyto alba.
- Stankevičienė, R., Valskys, V. (2008). Tikrenybės, galimybės ir reikiamybės reikšmė ir jų raiškos būdai reklamos tekstuose. *Žmogus ir žodis*, volume (10), p. 136. [žiūrėta 2012 11 24], <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CDkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ceeol.com%2Faspx%2Fgetdocument.aspx%3Flogid%3D5%26id%3D5126c4be-826e-4b22-947d-05a9d601b1b9&ei=UCKxUNvIH8eF4gSp4oEY&usg=AFQjCNHtJcIFU0NyalSLDCn1iNex1hSsqA>

UAB "Julilonas". (2005). *Antikrizinis įmonės valdymas*. Vilnius: Infosiūlas.

Valskys, V. (2005). Kultūros iškreipimų atraiškos reklamos tekstuose. *Žmogus ir žodis*, volume (7), p. 108. [žiūrėta 2012 11 24]. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=25&ved=0CDkQFjAEOBQ&url=http%3A%2F%2Fwww.ceeol.com%2Faspx%2Fgetdocument.aspx%3Flogid%3D5%26id%3D1b07006e3b5240fd98b68d913e78d823&ei=ZiexUJ26Leek4gTf9oCgCg&usg=AFQjCNFRT5AgIAY6b7GBHEGCxbjXdYbiDg>

Žvirblis, A. (2005). *Rinkovados analizės principai ir metodologija*. Vilnius: Ciklonas.

Васильев, Г., А. Поляков, В., А. (2004). *Основы рекламной деятельности*. Москва: Юнити.

Джефкинс, Ф. (2002). *Реклама*. Москва: Юнити.

Резепов, И. (2009). *Психология рекламы и PR*. Москва: Дашков и Ко.

RESEARCH OF THE IMPACT OF ADVERTISING ON CONSUMER IN PERIODICAL NEWSPAPERS AND MAGAZINES

Summary

Advertising in the press - one of the most popular advertising media in Lithuania. As an advertising carrier, press releases have certain advantages, among which should be mentioned large scope, relevance, mobility, and also it is relatively not expensive. Large print editions runs lower unit cost. Printed advertising allows you to select the desired audience and appeal to those who are interested in the commodity. Periodic newspapers and magazines to a large part of users are a major source of information about the product. Readers have a lot of time to absorb promotional information. Advertising in newspapers is quickly produced and printed, and this enables us to provide quick information about the sale of goods and services. Operativeness is a key advantage of newspapers, as well as the relatively low cost of printing. In addition, advertising in periodical media is one of the forms of advertising that people do not consider bothersome.

In periodical publications viewing print ads lasts about 0.84 seconds. Because of this, for advertising media to be successful, the following aspects are used: the right choice for publication, the correct timing of the publication; compelling title (title should reflect what is most important, it is read an average of 5 times more often than the main ad text). Therefore headline is the most important printed promotional item, it depends on whether the reader will read below) striking appearance of text (four-color advertisement is better observed than the same content in black and white). The more colors used in ad the more effective it is, but also more expensive, good text (should be clear, understandable, do not use the top-level qualifiers, elaborate and hyperbolic language. The reader may get the impression that he may be tricked or fooled. Good choice for place in the publications the most prized advertising space - a space on the first and last pages (covers) and the top of pages.

Advancing technology invading our daily lives pose a serious threat to the printed material. Therefore, an attempt to analyze and understand the young adult attitudes towards periodicals. Because it is young people, born and raised, with new technologies, computerization and in the Internet era, will influence the evolution and destiny of publications. We conducted a survey, the results of which are discussed in detail in this article. The study aims to explore young adults approach

to advertisement published in newspapers and magazines and its impact. The survey involved 120 students. Conclusion of the study sample was used convenient probability sampling method.

Analysis of the survey data suggests that more than half of the students' interest and frequent periodicals reading will pause press disappearance for a while. Also, the study revealed that the effectiveness of print advertising equally influenced by four components: ad space placing, text, heading and color. The vast

majority of respondents are still more or less interested in ads advertising various promotions. The study confirmed that the theory described in scientific literature that newspaper advertising is the most inconspicuous, does not irritate and distract, for the following reasons readers will not negatively prejudiced against it.

KEYWORDS: advertisement, printed advertising, ad, advertising effectiveness, impact of advertising.

Dovilė Šeškaitė, Kauno technologijos universiteto studentė, UAB „Meidita“ direktorė. Mokslinių tyrimų kryptis: prekių mokslas, rinkodara. El. p. dovile.seskaite@meidita.lt

Birutė Povilianskienė, darbovietė – Lietuvos verslo kolegijos lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: ne maisto prekių mokslas, pardavimų organizavimas, reklamos pagrindai. El. p. povilianskienė.birute@gmail.com

EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF SCHOOLS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL CULTURAL ENVIRONMENT

Irena Katane¹, Ineta Kristovska²

¹Latvia University of Agriculture, ²University College of Economics and Culture, Latvia

Abstract

Sustainable development of society depends to a great extent on sustainable development of rural communities and their cultural environment. In Latvia, the sustainability of rural cultural environment can be provided by, first of all, maintaining and then further developing educational environment in rural areas. The aim of this article is to justify the concept of community school and compare, analyse and assess the results of two empirical studies within the context of sustainable development of rural schools, rural communities and rural areas in Latvia. The results of this research indicate that, in order to provide for sustainable development of schools themselves, rural communities and areas in general, rural schools expand their target audience, formal and informal education and training offers, expand the range of their functions by taking additional functions, thus becoming lifelong learning environment providers for the whole rural community. As a result, self-complication and innovation-searching processes can be observed in the educational environment of rural schools. The results of this research show changes in and diversity of educational environment of rural schools, and it lets at least partially solve the issue of balanced development in the *urban–rural* dimension in Latvia. Models of the Latvian rural schools' educational environment are categorized into four main groups: 1) traditional educational model of environment; 2) educational environmental model of structural reorganization; 3) multi-functional and multi-structural educational model of environment in the frame of one school; 4) combined educational model of environment.

KEYWORDS: rural school, educational environment of rural schools, rural community, rural cultural environment, sustainable development.

Introduction

The sustainable development of the society to a great extent is related to the rural community and the sustainable development of its cultural environment. The future existence of the Latvian nation and the awareness of the Latvian identity are impossible without the preservation of rural cultural environment and further development. It is especially important at the present moment, when assessing the consequences of the demographic and economic crisis we look at the future of our nation. The sustainability of rural cultural environment can be ensured, first of all, maintaining and further developing educational environment in rural areas. At present, approximately 30% of Latvia population live in rural areas. Despite the fact that it is almost one third of the population, the historically inherited disbalance and disharmony between the opportunity for education in the two dimensions is persistent in Latvia: 1) the capital and regions; 2) cities and rural areas. The problem of different education offered in the dimension *Riga-regions* is being solved on the level of higher education institutions- along with Riga higher education institutions successfully operate regional higher education institutions that try to maintain equilibrium in the educational environment providing their own educational offer. Unfortunately the problem of educational offer in the *urban and rural* dimension is still current.

To ensure the viability of Latvian rural schools in the contemporary conditions of crises, the changes in the rural educational environment take place not only „top down” but also „bottom up”. Schools become self-

organizing, self-assessing and self-developing systems of educational environment, that change with an aim to ensure sustainable development for themselves and the whole rural community, and its cultural environment in future.

The *aim of this article* is to justify the concept of community school and compare, analyse and assess the results of two empirical studies within the context of sustainable development of rural schools, rural communities and rural areas in Latvia.

Methodology of research

Since 2000 the *theoretical* and *empirical research* of the rural educational environment has been performed in the Institute of Education and Home Economics at the Latvia University of Agriculture.

The aim of research: on the base of *Ecology of Education* to work out methodology of research and study educational environment of rural schools under the changeable conditions in Latvia (structural, functional and developmental approaches). *The methods of research* were the following: 1) studying, analyzing and evaluating scientific sources about the research topic (theoretical research); 2) internal expertise at rural schools of general education (basic and secondary education schools) for data collection; 3) Sign Test and Chi-Square Test for data processing (SPSS software).

Three stages of the research can be defined: 1) work on the basis of ecological approach in the research of education, the creation of theoretic basis for the research of the educational environment of rural schools, empirical research on the changeability of the environment of rural schools (2000-2005); 2) the completion of methodology-

cal basis for the research (2005-2008); 3) empirical research on the changeability of the educational environment of rural schools (2008-2012), which was based on the results of the research performed at the previous stages and served as a continuation for the commenced research. The results of research are reflected in several publications of the authors performing the research (Katane, 2005; Katane, 2007; Katane, Laizane, 2011; Katane, Laizāne, 2012).

*During the first empirical research (2000 – 2005) of the educational environment of rural schools there was developed a **methodology of assessment**, while an important part of this methodology was a specifically developed system of assessment indicators (altogether 128 indicators), which represented several levels of the educational environment of schools and environmental contexts.*

In the second empirical research (2008-2012) the system of indicators for assessment of the educational environment of schools was modified (shortened), through analysis and evaluation retaining indicators that were the most essential and conforming to the contemporary conditions for the assessment of the educational environment of schools (altogether 50 indicators).

The basis for the first empirical research (the first stage of the research): 277 rural schools, including 33 rural primary schools which participated in the internal investigation of the educational environment.

The basis for the second empirical research (the third stage of the research): 60 rural schools, including 31 rural primary and secondary schools which participated in the internal investigation of the educational environment. Schools of both empirical research bases represented all regions of Latvia.

During both research stages the changes in the educational environment of schools were investigated during the respective periods (2000-2005; 2008-2012).

Results of research

Schools for the sustainable development of rural community: results of the theoretical research

The sustainable development of education is related to the change of the scientific paradigm, the passage from modernism to the period of post-modernism. The development of education is aimed at sustainable development of the society, i.e. coordinated, systematically planned process, based on self-research and self-improvement. M. Fouilhoux (Fouilhoux, 2004, 44) writes that „...education has the main role facilitating objective and sustainable development. It is education that creates basis for the struggle against poverty, it opens the door to information technologies and science, it is a way how other cultures can be discovered.” As a token of development changes must be perceived as natural qualitative transformation of things, phenomena or processes under the influence of certain conditions. The synergic and ecological paradigm evolved in the research of educational environment. B.K. Lawrence (Lawrence, 1998) holds a view that sustainability is an ability to survive and prosper, which is very essential

since no organism, no live system, community or school is able to exist without it. We support the finding of M. Fullan (Fullan, 1999) *that the basis for successful transformation of education is not only the ability to implement the latest approaches, but rather an ability to overcome rises and falls created by planned and unplanned changes, at the same time growing themselves and developing.*” The concept of community school became a guarantee for the viability and sustainability of rural schools.

Already in 1976 J.D. Minzey (Minzey, 1976, 77), one of the first authors that gave theoretic ground for the concept of community school, stressed the idea that „...there must be close cooperation between the community and the school. As a result of the bond between the school and the community grows friendship that helps to achieve the aims of education more effectively”. H. Morris (Morris, 1984, 54) has come to a conclusion that „...the main task of education is to transform the society into the communities of culture. Education, which is managed corporately, has the principle of unity. With the help of education modern communities can exist and develop further both in the west and in the east and be integrated in different social processes on both a regional, state and even global scale.” According to B.A. Miller (Miller, 1993), the more actively the school functions as the centre of the community and serves as a provider of different services, the more effective means it becomes for the maintenance of the community. Other scientists (from Katane, Laizāne, 2012) have also expressed their opinion on the essential role of rural schools in the rural community both from the perspective of education and economics. Only a school that provides opportunities for lifelong education for the inhabitants of the community and functions as the educational and cultural centre of the community can be defined as a community school.

From the economic perspective a rural school is the main employer in rural areas, where both teaching and technical staff are employed. H. Harmon, K. Schafft (Harmon, Schafft, 2009) hold a view that well-functioning schools increase the social integration of the community within the environment, securing the identity of local people and the importance of realizing a mutual task. Schools operate as a centre for different community events with an aim to involve people in various civic and community matters. They also provide premises that facilitate the getting together of community inhabitants in order to participate in physical activities, stage theatre plays, organize the meetings of the board of the school. Especially rural schools serve as a symbol of community's autonomy, viability and identity. S. Bingler, L. Quinn, K. Sullivan (Bingler, Quinn, Sullivan, 2003) hold a view that schools as the centres of community reach their status in two ways, firstly, integrating even more in the community, secondly, widening the educational environment, in order to use all the resources of the community more effectively. Also S.A. Agbo (Agbo, 2007) maintains that effective relationships between the school and the community help people to pool the local resources, which is necessary and important for the improvement of school's environment. Moreover, a paramount importance in the improvement

of the bond with the school is attributed to the director of the educational institution. K. Budge (Budge, 2006) stresses that the directors of rural schools must have a whole vision about the creation of mutually beneficial process of cooperation between the school and the community.

Thus it can be concluded that already beginning with the 1970-ies till nowadays an important place in the science of western countries has been given to the concept of a rural community school, and the theoretical basis and future development of it can be found in the publications of several western scientists, who point out the importance of interdisciplinary approach in the research of the educational environment.

School as an open environment for the whole rural community education in Latvia: results of the empirical research

During both empirical research periods there were two internal expertises (2005:2000 and 2012:2008) in each monitoring school (in the first empirical research 33 rural schools; in the second empirical research: 31 rural schools) carried out. Every member of the rural school expert groups (in the group: 3 experts at each school) received worksheets, where they had to evaluate each indicator of the educational environment of rural schools (128 indicators in the first empirical research and 50 indicators in the second empirical research): *whether it is characteristic for the particular rural school or not at the time of the each internal expertise.* In the beginning this

evaluation was performed by every expert individually. At the final stage of each expertise all experts gathered together and collectively evaluated the results of the individually performed evaluation of the educational environment of the rural school. As a result of experts' discussions there were filled in the mutual worksheets that were sent to the author of the research to be summarized.

Authors of research stated the hypotheses for data processing using Sign Test (SPSS software).

H₀: there exists correspondence between the experts' evaluation of a particular indication of the two selections (2004:2000 and 2012:2008).

H₁: there exist differences between the experts' evaluation of a particular indication (parameter) of the educational environment of rural schools of the two selections (2004:2000 and 2012:2008).

In order to evaluate the changeability of the educational environment of rural schools during both the first empirical research (2000-2005), and the second empirical research (2008-2012), on the basis of all obtained results, all indicators of the rural educational environment of schools were divided into two large groups: 1) indicators (qualities) that indicate the constancy or unchangeability of the educational environment of rural schools ($p\text{-value} > \alpha = 0,05$; see Group 1 in Table 1); 2) indicators (qualities) that indicate the changeability of the educational environment of rural schools ($p\text{-value} < \alpha = 0,05$; see Group 2 in Table 1).

Table 1. Distribution of qualities according to the qualities group (2000 – 2005; 2008 – 2012)

Groups of qualities	2000 – 2005 (N = 128 indicators)			2008 – 2012 (N = 50 indicators)		
	The Observed qualities N	Indicative allocation N	Difference	The Observed qualities N	Indicative allocation N	Difference
Group 1. Qualities (Indicators) that indicate the constancy or unchangeability of the educational environment of rural schools	67	64	3,0	24	25	1,0
Group 2. Qualities (Indicators) that indicate the changeability of the educational environment of rural schools	61	64	-3,0	26	25	-1,0

The data were processed checking the correspondence of qualities (indicators) selections applying the test for the determination of Chi-Square (χ^2) criterion.

The question of the research was as follows: *Is the number of qualities (indicators) in the first group equal to the number of qualities (indicators) in the second group?* There were two hypotheses for data processing using Chi – Square Test.

H₀: $n_i = \hat{n}_i$

H₁: $n_i \neq \hat{n}_i$.

We obtained the following results (see Table 1 and Table 2).

In the first empirical research it could be concluded that with the materiality level $\alpha = 0,05$ and the degree of freedom $df=1$ the value of the Chi – Square criterion is: $\chi^2 = 0,281 < \chi^2_{0,05;1} = 3,84$; but $p = 0,586 > \alpha = 0,05$. However, the results of the second empirical research enabled us to conclude that with materiality level $\alpha = 0,05$ and the degree of freedom $df=1$ the value of the Chi – Square criterion is: $\chi^2 = 0,08 < \chi^2_{0,05;1} = 3,84$; but $p = 0,777 > \alpha = 0,05$.

Table 2. Obtained results (2000 -2005; 2008 – 2012)

N	Indicators	The Obtained Values	
		2000 - 2005	2008 - 2012
1.	Chi – Square (χ^2)	0,281	0,080
2.	df (n-1)	1	1
3.	Asymp.Sig.	0,586	0,777

This meant that the number of qualities which indicated the constantness of rural schools' educational environment was statistically equal to the number of those qualities which indicated the changeability of rural schools' educational environment. These qualities were evenly distributed. This means that in Latvian rural schools' educational environment the process of bifurcation or splitting takes place: 1) the specifics of educational environment in rural schools is maintained, its traditional values; 2) the process of searching for innovations and changes takes place.

The results of the research enable to pinpoint several tendencies in the development of the educational environment of rural schools, which were equally conspicuous in the environment of schools: research basis for the first empirical research, as well as in the environment of the schools: research basis for the second empirical research. Here are the most important of them.

- In order to ensure their own and rural community's sustainability, the rural schools broaden their target audience, including in its environment also pre-school children and adults, thus ensuring an opportunity for lifelong education in rural areas.
- Rural schools expand the range of their offer of non-formal education, including the offer of professional development, interest-related education, offer of professional profile programmes etc., using the technical and material resources of the school.
- Rural schools expand the range of their functions, assuming additional functions, including functions that are not typical to a school, for example, the elimination of social negations and their prevention, as well as the functions of social rehabilitation in the rural community, taking care for children in the day centres of these schools.
- With the growing of educational offer, increase of the target audience and the functions, the process of self-complicating in rural schools' educational environment has been observed. Different types of subdivisions of the environment are created (educational centres for adults, associations, school development funds, bodies of pre-school education within the framework of the school, centres for the rural tourism etc.)
- Rural schools act not only as educational but also the cultural centres in rural communities.
- Schools become the informative centres of the whole rural community, developing and offering to the whole community the resources of their library and computer classes.

The results of the second empirical research testify that there has been a great diversity of the educational environment of rural schools in Latvia. There are the

following environmental models groups of the Latvian rural schools.

1. Traditional educational environmental models offer the most widespread educational environmental models such as a basic or secondary rural school (functioning of schools responds to the Educational Law of Latvian Republic, the school's functions correspond to pupils' audience accordingly to basic or secondary school's educational programs). The school's operation is without any changes because, firstly, *the school's administration does not see any danger for school's existence and sustainability in future*, there is enough number of pupils and set of forms that have not substantially changed in the last years, that is why the rural school does not want to change anything in its every day work because the basic audience is saved – schoolchildren and youngsters, secondly, *the school's administration and all personnel perceive danger of school's existence and its sustainability in future* because the number of pupils and forms have decreased or it has been always a situation that the amount of pupils and forms were very low. Therefore the school as an environmental system is not opened to changes from inside („from the bottom”), but waits for favourable reforms from outside („from the top”).

2. Educational environmental models of structural reorganization include multi-structural educational environment. It is related to comprehensive schools that as a result of the optimization in the time of the reform in 2009/2010 school year have become the component of the multi-structural educational environment or substructure: 1) have become a multi-structural educational environmental center that has got one or more branch offices; 2) have lost their independence and were joined to some rural secondary school or basic school in such way becoming the branch office of this particular school.

3. Multi-functional and multi-structural educational environmental models within the framework of one school encompass rural schools that offer multi-divisional educational environment for all rural community because the rural schools are social-cultural environments which offer the formal and non-formal education in the aspect of life-long and wide-long learning. By broadening target audience and functions in the aspect of a person's age period 'down' – preschool and school age children and 'up' – adult formal and non-formal education, rural schools as an educational environment system form new substructures.

4. Combined (mixed) educational environmental models include the features of a multi-structural and multi-functional educational environmental model. The rural school as a multi-structural educational center or as

a branch office broadens its functions and increases its target audience by offering a wide range of formal and non-formal educational programmes.

Summary and conclusions

Already beginning with the 1970-ies till nowadays, an important place in the science of western countries has been given to the concept of a rural community school, and the theoretical basis and future development of it can be found in the publications of several western scientists, who point out the importance of interdisciplinary approach in the research of the educational environment.

In the 21st century in order to ensure sustainable development for itself and the whole community the rural schools' educational environment is continuously changing: many Latvian rural schools extend their educational offer and increase their target audience, widening the scope of the target audience's age and offered educational programmes, assuming additional functions and self-complicating the structure of its educational environment.

The results of both empiric research phases testify that the process of bifurcation or splitting takes place: 1) the specifics of educational environment in rural schools is maintained, its traditional values; 2) the process of searching for innovations and changes in rural schools' educational environment takes place. This reveals the uninterrupted changeability of rural schools' educational environment.

Having assessed the threats of external environment and their own inner potential, rural schools become the educational environment for the whole community thus finding efficient and productive means for the sustainability provision, resources and ways (means) that create a great diversity of models for a school as community's educational environment. This changeability and diversity of rural schools provide opportunities for the solution of the issue of balanced development in the *urban-rural* dimension in Latvia, which facilitates the sustainable development of rural cultural environment in Latvia in general.

On the basis of the results obtained during the research, all models of rural schools' educational environment can be divided into four groups: 1) traditional educational environmental model; 2) educational environmental models of structural reorganization; 3) multi-functional and multi-structural educational environmental model; 4) combined (mixed) educational environmental model.

References

- Agbo, S.A. (2007). Addressing School-Community Relations in a Cross-Cultural Context: A Collaborative Action to Bridge the Gap Between First Nations and the School. *Journal of Research in Rural Education*, 22(8), 1-14.
- Bingler, S., Quinn, L. and Sullivan K. (2003) *Schools as Centers of Community: A Citizen's Guide for Planning and Design*. Washington. [Accessed on 2012.09.20] http://www.edfacilities.org/pubs/scc_publication.pdf
- Budge, K. (2006). Rural leaders, rural places: Problem, privilege, and possibility. *Journal of Research in Rural Education*, 21(13), 1-10.

- Fouilhous, M. (2004). The Role of NGOS in Advancing Sustainable Development. In *Education for Sustainable future: Commitments and Partnerships*, pp. 43-46. Johannesburg, Spain: UNESCO.
- Fulans, M.G. (1999). *Pārmaiņu spēki: izglītības reformu virzieni* [Change Forces]. Rīga: Zvaigzne ABC. (in Latvian)
- Harmon, H.L. and Schafft, K. (2009) Rural School leadership for collaborative community development. *The Rural Educator*, 30 (3), 4-9.
- Katane, I. (2005). *Lauku skolas kā izglītības vides izvērtēšanas modelis* [The Evaluation Model of the Rural School as Educational Environment]. Prom. d. Daugavpils: Daugavpils Universitāte. (in Latvian)
- Katane, I. (2007). *No ekoloģiskās paradigmas līdz vides modelim izglītības pētniecībā* [From Ecological Paradigm to Environmental Model in Research of Education]. Sērija „Izglītības ekoloģija”. Jelgava: LLU. (in Latvian)
- Katane, I. and Laizāne, A. (2012). The Evaluation of Diversity of Educational Environmental Models of Latvian Rural Schools. In *Proceedings of the International Scientific Conference Society, Integration, Education* (May 25 -26, 2012), pp. 76-85. Rēzekne: RA.
- Katane, I. and Laizane, A. (2011). The Rural School as a Promoter of Community Education for Sustainability of Social-Cultural Environment in Latvian Countryside. *Prospects of Science*, 10 (25), 237 – 239.
- Lawrence, B.K. (1998). *The Importance of Sustainability for Rural Schools*. USA, New York: Buffalo.
- Minzey, J. D. (1976). Community education. In S.E. Goodman (ed.), *Handbook on contemporary education*, pp. 75-78. New York: R.R. Bowker Company.
- Morris, H. (1984). *The Henry Morris Collection*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, B.A. (1993). Rural Distress and Survival: The School and the Importance of "Community". *Journal of Research in Rural Education*, 9 (2), 84-103.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА СЕЛЬСКИХ ШКОЛ ДЛЯ ДОЛГОСРОЧНОГО РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ СЕЛА

Резюме

Долгосрочное развитие общества в значительной мере связано с сельским сообществом и долгосрочным развитием его культурной среды. Долговременность культурной среды латвийского села можно обеспечить в первую очередь за счёт сохранения и дальнейшего развития образовательной среды на селе. Сегодня около 30% населения Латвии живёт на селе. Несмотря на то, что это почти треть всего населения, в Латвии по-прежнему сохраняется исторически унаследованная несбалансированность и дисгармония между возможностями образования в двух измерениях:

1) столица и регионы; 2) город и село. Проблема различий предлагаемого образования в измерении *Рига – регионы* решается на уровне высших школ: наряду с высшими школами Риги успешно работают региональные высшие школы, которые своим предложением образования стараются удержать равновесие в образовательной среде. К сожалению, всё более актуальной становится проблема предложения образования в измерении *город – село*. Для того, чтобы сельские школы Латвии могли обеспечить свою жизнеспособность в условиях современных кризисов, происходят перемены в образовательной среде сельских школ не только „сверху”, но также и снизу”. Школы становятся самоорганизующимися, самооценивающимися и саморазвивающимися системами образовательной среды,

которые меняются с целью обеспечить в перспективе долгосрочное развитие – как своё, так и всего местного сельского сообщества и его культурной среды.

Целью данной статьи является обоснование концепции общинной школы и проведение сравнения, анализа и оценки результатов двух эмпирических исследований в контексте долгосрочного развития сельских школ, сельских общин и латвийского села.

С 2000 года в Латвии проводятся теоретические и эмпирические исследования образовательной среды сельских школ. Можно выделить три этапа исследований: 1) теоретические и эмпирические исследования (2000 – 2005 гг.); 2) совершенствование методологической базы исследований (2005 – 2008 гг.); 3) теоретические и эмпирические исследования (2008 – 2012 гг.).

Уже начиная с 70-х годов 20-го столетия и вплоть до сегодняшнего дня значительное место в науке западных стран занимает концепция общинной сельской школы, теоретическое обоснование и дальнейшее развитие которой можно найти в ряде публикаций западных учёных, где подчёркивается значение междисциплинарного подхода к исследованию образовательной среды.

В 21 веке образовательная среда сельских школ Латвии непрерывно меняется с тем, чтобы обеспечить долгосрочное развитие как своё собственное, так и всего сельского сообщества: многие сельские школы Латвии увеличивают предложение образования и свою целевую аудиторию, расширяя её возраст и спектр образовательных программ, беря на себя дополнительные функции и усложняя структуру своей образовательной среды.

Результаты обоих эмпирических исследований свидетельствуют о том, что в образовательной среде сельских школ происходит процесс бифуркации, или разветвления: 1) происходит сохранение специфики образовательной среды сельских школ; 2) происходит процесс инновационных поисков и перемен в образовательной среде сельских школ. Это, в свою очередь, свидетельствует о непрерывных изменениях образовательной среды сельских школ.

Оценивая угрозы внешней среды, а также свой внутренний потенциал развития, сельские школы становятся образовательной средой для всего сообщества, находя, таким образом, эффективные и результативные средства, ресурсы и пути (виды) обеспечения своего долгосрочного развития, что приводит на латвийском селе к большому многообразию школ как моделей образовательной среды сообщества. Такая изменчивость и многообразие образовательной среды сельских школ позволяет решать проблемы сбалансированного развития образовательной среды Латвии в измерении *город – село*, что, в свою очередь, способствует долгосрочному развитию культурной среды села и латвийского села в целом.

Основываясь на результатах исследований, все модели образовательной среды сельских школ можно подразделить на 4 основных группы: 1) традиционная модель образовательной среды сельских школ; 2) модель структурной реорганизации сельских школ; 3) модель мультифункциональной и мультиструктурной сельской школы; 4) комбинированная модель образовательной среды сельских школ.

Irena Katane. Degree: Doctor of Pedagogy. Workplace: Institute of Education and Home Economics at Latvia University of Agriculture. Position: assoc. professor. Research interests: *Ecology of Education*, including the sustainable development of rural educational and cultural environment, distance education, and *Concurrentology* as interdisciplinary trends of research. Author of: 4 monographs; about 100 scientific articles; several study books. Elected expert at the Latvian Council of Science. Participant of various projects and international scientific conferences and member of organizing and scientific committees. Address: J. Čakstes bulv.5, Jelgava, LV-3002, Latvia. Phone: +371 29110582.

Ineta Kristovska. Degree: Doctor of Philology, Doctor of Economics. Workplace (-s): University College of Economics and Culture. Position: Vice-rector. Research interests: adult education, distance learning, human resource management. Publications: more than 20 publications, author of 3 distance learning materials, participated in more than 15 international projects, a lot of worlds, international and republican scientific and practical conferences and the methodological-training camps. Address: Lomonosova Str. 1 build.1, LV-1019 Riga, Latvia. Phone: +371 28451054.

INTEGRUOTŲ MARKETINGO KOMUNIKACIJŲ PRAMOGŲ ARENOSE TYRIMAS

Margarita Išoraitė

Kauno technologijos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos integruotos marketingo komunikacijos. Atliktas empirinis tyrimas. Gauti rezultatai tyrimo metu parodė, kad daugiausia respondentai lankosi pramoginiuose renginiuose. Geriausiai respondentų buvo įvertintos Siemens arenos komunikavimo priemonės. Labiausiai respondentų lankoma Siemens arenoje bei Žalgirio arenoje. Labiausiai respondentus skatina apsilankyti pramogų arenose renginių pasiūla, nuolaidos bei renginių kainos. Priimtinausias yra Siemens arenos renginių kainos bei taikomos nuolaidos. Apie vykstančias akcijas respondentai daugiausia sužino per internetą ir televiziją. Respondentų nuomone įsimintiniausia yra Siemens arenos reklama. Labiausiai respondentai susiduria su televizijos reklama bei reklama internete. Tik Siemens arenos lankytojai yra susidūrę su asmeniniu pardavimu bei VIP klientams taikomomis paslaugoms.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: integruotos marketingo komunikacijos, marketingas, marketingo komunikacijos.

Įvadas

Pasibaigus ekonomikos nuosmukiui didžioji dalis organizacijų yra priverstos keisti savo veiklos modelius, komunikacijos strategijas bei ieškoti naujų komunikacijos išraiškos būdų, kad pasiektų tikslinį vartotoją jam priimtinais kanalais. Keistis kartu su besikeičiančia aplinka yra svarbu, nes išgyvenusių tokių stiprų ir reikšmingą ekonomikos nuosmukį vartotojų, konkurentų, tiekėjų ir netgi savos organizacijos darbuotojų lūkesčiai ir elgsena yra tiek pasikeitusi, tad svarbu tas ypatybes numatyti ir stengtis prisitaikyti prie naujų iššūkių ir galimybių. Kalbant apie marketingą ir komunikaciją svarbu pabrėžti, kad egzistuoja daug nesusipratimų dėl įvairių naujų terminų (marketingo komunikacija, korporacinė komunikacija, integruotas marketingas ir t.t. atsiradimo bei skirtingo jo interpretavimo).

Marketingo sąvoka pastaruoju metu pradėta sieti su komunikacijos mokslu. Marketingo komunikacija tampa daugiau nei marketingo funkcija ir apibrėžiama kaip visų marketingo rėmimo elementų visuma, kuri padeda organizacijai komunikuoti su jos tiksline auditorija. Integruota marketingo komunikacija – tai marketingo komunikacija, kurioje visi rėmimo komplekso elementai sujungti į vientisą koordinuotą visumą (informaciją), skirtą tiksliniam vartotojui. Integruota marketingo komunikacija apima reklamą ir kitus rėmimo būdus, kuriuos naudoja verslo ir ne verslo organizacijos, norint pakeisti tikslinės auditorijos (vartotojų) elgseną. Didžiausias marketingo komunikacijos poveikis bus pasiektas, kai visi jo elementai yra integruoti į vieningą visumą. Integruojant marketingo komplekso elementus taip, kad jie veiktų harmoningai vienas su kitu, kitaip tariant duotų sinergijos efektą, yra sudaromos galimybės padidinti visų marketingo komunikacijų pastangų efektyvumą. Integruotos marketingo komunikacijos dar nėra labai plačiai

nagrinėtos lietuvių autorių. Bakanauskas (2004) jas nagrinėja savo knygoje „Marketingo komunikacija“. Tamulevičius (2006) apie integruotas marketingo komunikacijas kalba savo straipsnyje „Integruotų marketingo komunikacijų planavimas“. Integruotas marketingo komunikacijos nagrinėja ir užsienio autoriai Caywood ir Schultz (1991), McDonald (1995), Prickton, Broderick, (2004), Keller (2003).

Kaip teigia Schultz, Stanley, Lauterborn (1993), integruotas marketingo komunikacijos susiduria su pagrindine dilema šiandienos marketingo – tai, kad žiniasklaida, reklama, savaime neveiks. Schultz, Tannenbaum ir Lauterborn paaiškina, kaip pradėdant išsamia informacija apie vartotoją, marketingas gali sukurti sinchronizuotą, daugiakanalio ryšio strategiją, kad pasiektų kiekvieną rinkos segmentą su vienu bendru pranešimu.

Tyrimo objektas – integruotos marketingo komunikacijos.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti integruotas marketingo komunikacijas. Tikslui pasiekti iškelti sekantys uždaviniai:

- * Išanalizuoti marketingo komunikacijų sąvokos teorinius aspektus;

- * Įvertinti marketingo komunikacines priemones pramogų arenose.

Tyrimo metodai – literatūros analizė, lyginamoji analizė, anketinė apklausa.

Integruotų marketingo komunikacijų sąvokos teoriniai aspektai

Kotler (2003) teigia, kad integruota marketingo komunikacija – tai aiškus, nuoseklus, įtikinamo bendrovės ir jos gaminamų produktų įvaizdžio pateikimas, integruojant ir koordinuojant visas komunikacijos grandines. Tam, kad komunikacija būtų efektyvi, turi būti

devyni šio proceso elementai: dvi dalyvaujančios – siuntėjas ir gavėjas, pagrindiniai komunikacijos įrankiai – reklamos pranešimas ir žiniasklaida bei keturios pagrindinės komunikacijos funkcijos – užkodavimas, iššifravimas, atsakas ir grįžtamasis ryšys, taip pat neišvengiamas elementas – trukdžiai (Kotler, Amstrong, Saunders, 2003).

McDonald (1995) teigimu organizacijos komunikuoja su klientais įvairiausiais būdais, autorius išskiria dvi pagrindines sritis: netiesioginė komunikacija (t. y., reklama, viešieji ryšiai) ir asmeninė komunikacija, kuomet susitikimų metu vykdomos derybos, užmezgami tolimesni partnerystės ryšiai. Tačiau vystant tiek netiesioginę, tiek asmeninę komunikaciją svarbu, išanalizavus vartotojų poreikius, pasiekti potencialų klientą.

Tamulevičius (2006), cituodamas Keller (2003), išskiria tokias komunikacijos galimybes:

1. Reklama žiniasklaidoje (TV, radijas, laikraštis, žurnalas).
2. Tiesioginio atsako reklama (paštas, telefonas, transliuojamosios informavimo priemonės, spausdinamosios informavimo priemonės, kompiuterizuota, susijusi su žiniasklaida).
3. Reklama tam tikroje vietoje (biuleteniai, skelbimų lentos, plakatai, kinas, tranzitas)
4. Reklama pirkimo vietoje (tarpų tarp lentynų žymekliai, reklama ant pirkinių vežimėlių, parduotuvės radijas arba televizija).
5. Prekybininkų skatinimas (prekybiniai sandoriai ir pirkimo nuolaidos, išmokos išstatymo (demonstravimo) priemonėms pirkimo vietose, pinigai „stūmimui“, konkursai ir pardavėjų skatinimas, mokymo programos, prekybinės mugės, jungtinis reklamavimas).
6. Klientų skatinimas (mėginukai, kuponai, priedai, dalies išlaidų grąžinimas/nuolaidos, konkursai/totalizatoriai, premijinės pakuotės, kainos sumažinimas).
7. Renginių rėmimas lėšomis (sportas, menas, pramogos, mugės ir festivaliai, priežastiniai (dalykiniai) renginiai).
8. Populiarinimas ir ryšiai su visuomene.
9. Asmeninis pardavimas (pristatymai, mugės).

Bakanauskas (2004) pabrėžia, kad marketingo komunikacijos nėra paprasta informacijos skleidimo būdas, t.y. apsiikeitimas informacija tarp informacijos siuntėjo ir informacijos gavėjo. Tai yra procesas, kurio metu pasiekama reikalinga auditorija, jai perduodant tikslingą informaciją per teisingai parinktus komunikacijų kanalus tinkamu laiku.

Kriaucionienė, Urbanskienė, Vaitkienė (2005) cituodamos Cayword ir Scultz (1991) marketingo komunikacijas apibrėžia kaip naują būdą žiūrėti į visumą, kurioje anksčiau matėsi tik atskiros dalys, tokios kaip reklama, ryšiai su visuomene, pardavimų skatinimas, darbuotojų komunikacija. Caywood ir Schultz (1991) savo apibrėžime į marketingo komunikacijas žiūri, kaip į tam tikrą komunikacijų veiksmų visumą, tuo tarpu Bakanauskas (2004) daugiau akcentuoja informacijos perdavimą. Kituose apibrėžimuose, galima pastebėti, kad dauguma tyrėjų akcentuoja, kad visi komunikacijų veiksmai yra tam tikra visuma, kurio elementai yra integruoti tarpusavyje tam, kad pasiekti optimalų rezultatą.

Bakanauskas (2004) pabrėžia, kad marketingo komunikacijos daro didžiausią poveikį auditorijai tuomet, kai visi į procesą įeinantys elementai yra integruoti į visumą sinerginiu būdu. Tai yra atsiranda integruotųjų marketingo komunikacijų koncepcija, kuri šiuo metu laikoma viena iš didžiausių marketingo inovacijų.

Marketingo komunikacijos, kurioje visi rėmimo elementai sujungti į vientisą koordinuotą visumą (informaciją), skirtą tiksliniam vartotojui, vadinamos integruotomis marketingo komunikacijomis. Integruotosios marketingo komunikacijos apima reklamą ir kitus rėmimo būdus, kuriuos naudoja verslo ir ne verslo organizacijos, norint pakeisti tikslinės auditorijos (vartotojų) elgseną.

Integruotos marketingo komunikacijos iškilimą lėmė tradicinės žiniasklaidos formų efektyvumo smukimas dėl susiskaldžiusios rinkos ir iškilusių technologinių naujovių.

Tarp daugelio integruotos marketingo komunikacijos apibrėžimų sąvokos pagrindą sudaro: sisteminis kompanijos žinių ir komunikacijos kanalų sujungimas panaudojant integruotos marketingo komunikacijos reklamines priemones, suvokiant jų funkcijas ir kiekvienos komunikacijos prigimtį bei įvertinimą, kuriant ir siunčiant tikslinei vartotojų grupei aiškiai ir nuolatinę informaciją apie įmonės paslaugas ir formuojamą įmonės įvaizdį, kur pagrindiniai siekiai yra minimaliomis išlaidomis gauti maksimalų rezultatą ir ilgalaikių pelningų santykių su vartotojais ir akcininkais kūrimas ir išlaikymas dialogo forma.

Apibendrinant, integruota marketingo komunikacija yra vienas iš marketingo gerinimo pastangų panaudojimo būdus.

Integruotos marketingo komunikacijos priemonės yra asmeninis pardavimas, viešieji ryšiai, pardavimų skatinimas, reklama, internetas, tiesioginis pardavimas.

Integruota marketingo komunikacija gali būti panaudota:

* reklamose, orientuotose į įvaizdį, kuriose naudojamos komunikacijos priemonės: viešieji ryšiai, prekinio ženklo reklama;

* reklamose, orientuotose į elgesį, kuriose naudojamos komunikacijos priemonės: pardavimų skatinimas, asmeninis pardavimas.

Literatūroje yra išskiriamos tokios integruotų marketingo komunikacijų savybės;

1. Aiškiai nustatyti marketingo komunikacijos tikslai dera su organizacijos tikslais.

2. Planuotas požiūris, kuris visapusiškai apima marketingo komunikacijos veiklas darniu ir sinerginiu būdu.

3. Tikslinių auditorijų diapazonas – neapsiribojama tik vartotojais ar potencialiais klientais, bet komunikuojama su suinteresuotais asmenimis “darbuotojai, akcininkai, tiekėjai ir t.t.” bei vartotojais ir juos įtakančiaisiais.

4. Visų ryšio formų, kurios gali formuoti marketingo komunikacijos veiklas, vadyba. Tai apima bet kokią giminingą komunikaciją, kylančią iš vidinių ir išorinių organizacijos ryšių.

5. Visų rėmimo veiklų bei į jas įsitraukusių žmoniškųjų išteklių efektyvi vadyba ir integracija.
6. Visų produktų/prekinių ženklų ir korporacijos marketingo komunikacijos pastangų sujungimas.
7. Rėmimo priemonių diapazonas – naudojami visi rėmimo kombinacijos elementai.

8. Pranešimų diapazonas – prekinio ženklo “produkto ar kompanijos” rėmimas turi išplaukti iš paprastos darnios strategijos. Integruotos marketingo komunikacijos pastangos.

9. Nešiklių (medios) diapazonas – naudojamas platus spektras priemonių, skirtų pranešimo sklaidai, o ne tik masinės komunikacinės priemonės.

Integruotos marketingo komunikacijos palyginimas su tradicine komunikacija yra pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė. Marketingo komunikacijų palyginimas (Kliatchko (2008))

Klasikinė komunikacija	Integruota komunikacija
Orientuota į rezultatus	Orientuota į ryšių su vartotojais užmezgimą ir palaikymą
Masinė komunikacija	Selektyvi komunikacija
Monologas	Dialogas
Informacija siunčiama	Informacijos prašoma
Siuntėjas imasi iniciatyvos	Gavėjas imasi iniciatyvos
Masinė komunikacija ir reklama masinės komunikacijos priemonėmis	Tikslinė komunikacija
Dėmesio sutelkimo į produktus strategijos	Dėmesio į vartotojus strategijos
Kreipimosi vidutinį, panašių savybių vartotoją marketingas	Paremtas klientų pirkimo skirtumais marketingas
Produkto savybių akcentavimo marketingas	Kreipimosi vidutinį, panašių savybių vartotoją marketingas
Dėmesio sutelkimas į marketingo komunikacijos procesą	Dėmesio sutelkimas į marketingo rezultatus
Klientų pritraukimas	Esamų klientų išlaikymas
Intuicija paremtas marketingas	Daugiau faktais paremtas marketingas
4 P's (liet. produktas, kaina, vieta, reklama)	4 C's (liet. vartotojas, kaštai, patogumas, komunikacija)
Reklamos monologas	Reklamos dialogas

Kotler (2003) teigia, jog IMK reikalauja skirtingų komunikacijos kanalų integracijos bei koordinacijos veiksmingai ir vieningai komunikacijos žiniai formuoti ir įgyvendinti. Šie apibūdinimai apjungiami viena aiškia žinia: anksčiau atskiros komunikacinių veiksmų funkcijos

buvo pakankamai autonomiškos, atskirtos, leidžiančios reklamai, poardavimų skatinimui ar ryšiams su visuomene veikti pakankamai savarankiškai. Pastaruoju metu jos yra planuojamos, realizuojamos ir vertinamos kaip vieninga sistema. 2 lentelėje yra pateikti integruotų marketingo komunikacijų privalumai ir trūkumai.

2 lentelė. Integruotų marketingo komunikacijų privalumai ir trūkumai (Radzevičiūtė, Šliburytė (2007))

Privalumai	Trūkumai
Didesnis komunikacinis poveikis	Lėtesni sprendimai, lankstumo praradimas
Efektyvesnės kūrybinės idėjos	Sudėtingesnis įvertinimas ir matavimas
Didesnis komunikacijos aiškumas ir nuoseklumas	Didesnės laiko sąnaudos
Aukštesnė investicijų grąža	Paremta taktiniais sprendimais

3 lentelėje pateiktos integruotos marketingo komunikacijos pramogų arenose. Lentelė buvo sudaryta remiantis pramogų arenų internetiniais puslapiais. Kaip

matyti iš 3 lentelės buvo įvertintos visos integruotos marketingo priemonės pramogų arenose.

3 lentelė. Integruotos marketingo komunikacijos priemonės pramogų arenose

	Reklama	Viešieji ryšiai	Asmeninis pardavimas	Pardavimų skatinimas
Siemens arena	Internetas Televizija Radijas Spauda Lauko reklama	Internete – pranešimai spaudai	VIP	Taikomos nuolaidos, akcijos
Žalgirio arena	Internetas Televizija Radijas Spauda Lauko reklama	Internete – naujienos	VIP	Taikomos nuolaidos, akcijos
Švyturio arena	Internetas Televizija Radijas Spauda Lauko reklama	Internete – naujienos	VIP	Taikomos nuolaidos, akcijos
Šiaulių arena	Internetas Televizija Radijas Spauda Lauko reklama	Internete – žiniasklaida	VIP	Taikomos nuolaidos, akcijos
Cido arena	Internetas Televizija Radijas Spauda reklama	Internete – pranešimai spaudai	VIP	Taikomos nuolaidos, akcijos

Pasak O. Holm (2006) bei C. Gurau (2008) integruota marketingo komunikacija (toliau IMK), kaip koncepcija, aktyviau domėtis pradėta tik maždaug prieš 20 metų, kai organizacijos suvokė būtinybę mažinti masinės komunikacijos kompanijoms skiriamus biudžetus bei komunikuoti tik su konkrečiais segmentais dėl atsiradusių ir sparčiai populiarėjančių naujų komunikacijos kanalų tokių kaip internetas bei mobilusis ryšys. Remiantis C. Gurau (2008), 9 pirmuosiuose moksliniuose straipsniuose, publikuotuose 1991 – 1996 metais, IMK buvo apibūdinama kaip vienintelis logiškas naujai atsiradusių problemų sprendimo būdas. Visgi, reikėtų atkreipti dėmesį, kad pirmosios publikacijos apie IMK nebuvo paremtos praktiniais tyrimais, kurie patvirtintų, jog IMK panaudojimas padeda organizacijoms užsitikrinti konkurencinį pranašumą rinkoje. Šį teiginį patvirtina J. Kliatchko (2008), kuris akcentuoja, jog pirmieji praktiniai IMK tyrinėjimai buvo pradėti vėliau nei bandymai teoriškai apibrėžti IMK koncepciją. Nors jau du dešimtmečius IMK yra ne tik tyrinėjama kaip koncepcija, bet ir plačiai praktiškai pritaikyta ir naudojama, visgi IMK iki šiol nėra teoriškai apibrėžta (Ph. J. Kitchen, I. Kim, D. E. Schultz, 2008).

Pirmiesiems integruotos marketingo komunikacijos apibrėžimams yra būdingas taktinis marketingo veiksmų integravimas. Klasikiniu IMK apibrėžimu yra laikomas 1989 m. Amerikos Marketingo asociacijos pateiktas variantas, teigiantis, jog IMK yra tokia marketingo komunikacijos planavimo koncepcija, kuria siekiama sukurti marketingo komunikacijos veiksmų planą, kuriame skirtingi elementai (reklama, tiesioginis marketingas, pardavimų skatinimas, viešieji ryšiai) komunikuotų tikslinėms rinkoms aiškiai, nuosekliai, pastoviai maksimalaus poveikio komunikacinę žinutę (Christensen, Torp, Firat, 2005). P. Kotler (2003) papildo, jog IMK reikalauja skirtingų komunikacijos kanalų integracijos bei

koordinacijos veiksmingai ir vieningai komunikacinei žinia formuoti bei įgyvendinti.

Integruotų marketingo komunikacijų tyrimas

Tyrimo metodika

Tyrimas buvo atliktas 2012 m. balandžio mėnesį Vilniaus kolegijoje apklausiant studentus. Tyrimo tikslas buvo įvertinti interguotas marketingo komunikacines priemones kolegijose. Tyrimo metu dalyvavo 57 respondentai. Apklausama buvo išdalijant anketas, o respondentai jas užpildė. 25 proc. apklaustų respondentų buvo vyrai, o moterys sudarė 75 proc. Iki 20 metų sudarė 87,5 proc. respondentų, 12,5 proc. respondentų buvo 21 – 30 metų amžiaus.

Tyrimo duomenų analizė

Respondentams buvo užduotas klausimas „Kaip dažnai lankotės pramogų arenose?“ 6 proc. respondentų apsilanko kartą per savaitę, 25 proc. – kartą per mėnesį, 63 proc. – kartą per metus ir 6 proc. respondentų teigė, kad iš viso nesilanko pramogų arenose. Todėl galima daryti išvadą, kad dauguma respondentų pagrįdė apsilanko kartą per metus pramogų arenose.

Atsakdami į užduotą klausimą „Kokio tipo renginiuose lankotės pramogų arenose?“, 67 proc. respondentų teigė, kad lankosi pramoginiuose renginiuose, 19 proc. respondentų – sportiniuose renginiuose, 6 proc. respondentų – rekreaciniuose renginiuose. Kaip matyti, gauti rezultatai rodo, kad daugiausia respondentai lankosi pramoginiuose renginiuose.

Atsakydami į užduotą klausimą „Kaip vertinate pramogų arenų patrauklumą?“, 24 proc. vertina Siemens arena labai gerai, 13 proc. respondentų vertina Žalgirio areną labai gerai, po 6 proc. respondentų vertina labai gerai Švyturio bei Šiaulių arenas, bei Cido areną labai gerai įvertino 13 proc. respondentų. 13 proc. respondentų

vertina Žalgirio areną labai blogai, o 6 proc. respondentų įvertino Šiaulių areną labai blogai. Gauti rezultatai, leidžia teigti, kad labiausiai respondentai vertina arenas gerai.

4 lentelė. Respondentų atsakymo į klausimą „Kaip vertinate pramogų arenų patrauklumą (5- labai gerai, 1 –labai blogai)?“ nuomonės pasiskirstymas

	Labai gerai	Gerai	Vidutiniškai	Blogai	Labai blogai
	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.
Siemens arena	24	63	13	-	-
Žalgirio arena	13	44	25	6	13
Švyturio arena	6	44	44	6	-
Šiaulių arena	6	25	58	6	6
Cido arena	13	50	31	6	-

Respondentams buvo užduotas klausimas „Kaip vertinate pramogų arenų komunikavimo priemones?“. Kaip matyti iš 5 lentelės geriausiai buvo įvertintos Siemens arenos

komunikavimo priemonės, antroje vietoje Žalgirio arena, trečia vieta – Švyturio arena, ketvirta vieta – Cido arena ir penktoje vietoje atsidadė Šiaulių arena.

5 lentelė. Respondentų atsakymo į klausimą „Kaip vertinate pramogų arenų komunikavimo priemones (5- labai gerai, 1 –labai blogai)?“ nuomonės pasiskirstymas

	Viešieji ryšiai	Asmeninis pardavimas	Reklama	Pardavimų skatinimas
	Vidurkis	Vidurkis	Vidurkis	Vidurkis
Siemens arena	4,43	4,13	4,07	3,63
Žalgirio arena	3,75	3,38	3,75	3,32
Švyturio arena	3,69	3,69	3,31	3,50
Šiaulių arena	3,13	3,50	2,88	3,19
Cido arena	3,81	3,56	2,94	3,06

Respondentams buvo užduotas klausimas „Kokiose arenose esate lankęsis?“. 100 proc. respondentų yra lankęsis Siemens arenoje, 50 proc. – Žalgirio arenoje, 31 proc. – Švyturio arenoje, 25 proc. - Šiaulių arenoje ir 44 proc. – Cido arenoje. Gauti rezultatai rodo, kad labiausiai respondentų lankomasi Siemens arenoje bei Žalgirio arenoje.

Atsakydami į klausimą „Ar esate įsigiję pramogų arenos lojalumo kortelę?“, 33 proc. respondentų teigė, kad jie turi Siemens arenos lojalumo kortelę. Kitų arenų lojalumo kortelių respondentai neturėjo.

Taip pat respondentams buvo užduotas klausimas „Kas Jus skatina apsilankyti pramogų arenose?“. Gauti rezultatai rodo, kad labiausiai respondentus skatina apsilankyti renginių pasiūla, nuolaidos bei renginių kainos.

6 lentelė. Respondentų atsakymo į klausimą „Kas Jus skatina apsilankyti pramogų arenose?“ nuomonės pasiskirstymas

	Geografinė padėtis	Renginių pasiūla	Nuolaidos	Kainos	Arenos modernumas
	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.
Siemens arena	44	63	38	19	25
Žalgirio arena	-	38	25	-	-
Švyturio arena	-	44	25	13	6
Šiaulių arena	6	50	31	19	6
Cido arena	13	50	19	6	19

Atsakydami į klausimą „Kiek Jūs norėtumėte išleisti pinigų vieno apsilankymo metu?“, 38 proc. respondentų teigė iki 20 Lt, ir po 31 proc. teigė, kad

išleistų 21 – 50 Lt bei 51 – 100 Lt. Galime daryti išvadą, kad respondentai nori išleisti vieno renginio metu ne daugiau kaip 100 Lt.

Taip pat respondentams buvo užduotas klausimas „Kurios pramogų arenos kainos yra priimtiniausios?“. 75 proc. respondentų teigė, kad priimtinausios kainos yra Siemens arenos, 19 proc. – Cido arenos, 13 proc. – Žalgirio arenos, bei po 6 proc. respondentų teigė, kad priimtinausios yra Švyturio arenos bei Šiaulių arenos kainos. Galima daryti išvadą, priimtinausios yra Siemens arenos kainos.

Atsakydami į klausimą „Kurios pramogų arenos nuolaidos yra patraukliausios?“, 82 proc. respondentų teigė, kad priimtinausios yra Siemens arenos nuolaidos, antroje vietoje yra Cido arenos nuolaidos (8 proc. respondentų), trečia vieta dalijasi Žalgirio arena, Švyturio arena bei Šiaulių arena – po 6 proc. respondentų. Gauti rezultatai parodė, kad patraukliausios yra Siemens arenos taikomos nuolaidos.

Respondentams buvo užduotas klausimas „Iš kur išgirstate informaciją apie vykstančias akcijas?“. 100

proc. respondentų teigė, kad informaciją gauna iš interneto, 88 proc. – televizijos, 56 proc. – spaudos, 38 proc. – radijo, 31 proc. – iš aplinkinių. Todėl galime daryti išvadą, kad apie vykstančias akcijas respondentai daugiausia sužino per internetą ir televiziją.

Siekiant išsiaiškinti, kurios pramogų arenos reklama įsimintiniausia buvo užduotas klausimas. Tyrimo rezultatai parodė, kad 75 proc. respondentų priimtinausia laiko Siemens arenos reklamą, 25 proc. – Žalgirio arenos bei 6 proc. – Cido arenos reklamą. Vadinasi, respondentų nuomone įsimintiniausia yra Siemens arenos reklama.

Respondentams buvo užduotas klausimas, įvertinti pramogų arenos reklamą. Tyrimo duomenys yra pateikti 7 lentelėje. Kaip matyti iš 7 lentelės, spalvingiausia yra Siemens arenos reklama (4,44 balo), informatyviausia Siemens arenos reklama (4,31 balo), patraukliausia – Siemens arenos reklama (4,00 balo), pasikartojanti – Siemens arenos reklama (4,19 balo) ir intriguojanti yra Žalgirio arenos reklama. Taigi, gauti rezultatai rodo, kad geriausia yra Siemens arenos reklama.

7 lentelė. Respondentų nuomonė apie pramogų arenų reklamą (5 – labai gerai, 1 – labai blogai)

	Spalvinga	Informatyvi	Patrauklus dizainas	Pasikartojanti	Intriguojanti
	Balo vidurkis	Balo vidurkis	Balo vidurkis	Balo vidurkis	Balo vidurkis
Siemens arena	4,44	4,31	4,0	4,19	3,88
Žalgirio arena	3,81	4,25	3,88	3,69	3,31
Švyturio arena	3,63	3,25	3,75	3,19	3,19
Šiaulių arena	3,25	4,06	3,38	2,88	3,06
Cido arena	3,88	3,69	3,63	3,38	3,67

Respondentams buvo užduotas klausimas „Su kokia pramogų arenų reklama dažniausiai susiduriate?“. Kaip matyti iš 8 lentelės, labiausia respondentai susiduria su televizijos reklama, antroje vietoje internetas, trečioje

vietoje reklama spaudoje, ketvirta vieta – lankstinukai. Mažiau repondentai susiduria su radijo reklama bei lauko reklama.

8 lentelė. Respondentų atsakymo į klausimą „Su kokia pramogų arenų reklama dažniausiai susiduriate?“ nuomonės pasiskirstymas

	Televizija	Spauda	Lankstinukai	Internetas	Lauko reklama	Radijas
	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.	Proc.
Siemens arena	94	38	25	56	38	25
Žalgirio arena	63	25	25	38	12,5	6
Švyturio arena	44	12,5	12,5	44	6	6
Šiaulių arena	50	19	19	44	12,5	-
Cido arena	44	19	12,5	44	-	-

Siekiant išsiaiškinti, ar yra susidūrę su pramogų arenų paslaugų asmeniniu pardavimu, respondentams buvo užduotas klausimas. Kaip rodo tyrimo rezultatai, tik 18 proc. Siemens arenos lankytojų yra susidūrę su asmeniniu pardavimu. Kitų arenų lankytojai su asmeniniu pardavimu nėra susidūrę.

Paskutiniu anketos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, ar respondentai naudoja VIP klientams teikiamomis paslaugomis. Tyrimo rezultatai parodė, kad tiktai

12 proc. respondentų yra susidūrę su VIP klientams taikomomis paslaugoms Siemens arenoje.

Išvados

Integruota marketingo komunikacija – tai aiškaus, nuoseklaus, įtikinamo bendrovės ir jos gaminamų produktų įvaizdžio pateikimas, integruojant ir koordinuojant visas komunikacijos grandines (reklamą, pardavimų skatinimą, tiesioginį pardavimą, viešuosius ryšius).

Tyrimo rezultatai parodė, kad:

Daugiausia respondentai lankosi pramoginiuose renginiuose.

Geriausiai buvo įvertintos Siemens arenos komunikavimo priemonės, antroje vietoje Žalgirio arena, trečia vieta – Švyturio arena, ketvirta vieta – Cido arena ir penktoje vietoje atsidūrė Šiaulių arena.

Gauti rezultatai rodo, kad labiausiai respondentai lankosi Siemens arenoje bei Žalgirio arenoje.

Respondentai turi tik Siemens arenos lojalumo kortelę, tuo tarpu kitų arenų neturi.

Labiausiai respondentus skatina apsilankyti pramogų arenose renginių pasiūla, nuolaidos bei renginių kainos.

Galime daryti išvadą, kad respondentai nori išleisti vieno renginio metu ne daugiau kaip 100 Lt.

Priimtinausia yra Siemens arenos renginių kainos.

Patraukliausia yra Siemens arenos taikomos nuolaidos.

Apie vykstančias akcijas respondentai daugiausia sužino per internetą ir televiziją.

Respondentų nuomone įsimintiniausia yra Siemens arenos reklama.

Respondentų nuomone geriausia yra Siemens arenos reklama.

Labiausia respondentai susiduria su televizijos reklama, antroje vietoje internetas, trečioje vietoje reklama spaudoje, ketvirta vieta – lankstinukai. Mažiau respondentai susiduria su radijo reklama bei lauko reklama.

Tik Siemens arenos lankytojų yra susidūrę su asmeniniu pardavimu.

Respondentai yra susidūrę su VIP klientams taikomomis paslaugoms tik Siemens arenoje.

Literatūra

- Bakanauskas, A. Marketingo komunikacija. VDU leidykla, 2004.
- Christensen, L.T., Torp, S., Firat, A.F. Integrated marketing communication and post modernity: an odd couple? // Corporate Communications: An International Journal, 2005, Vol. 10, No. 2.
- Gurau, C. Integrated online marketing communication: implementation and management // Journal of Communication Management, 2008, Vol. 12, No. 2.
- Keller, K. L. Strategic brand management: building, measuring, and managing brand equity. Upper Saddle River: Prentice Hall, 2003.
- Kitchen, Ph. J., Schultz, D. E. Integrated marketing communications: practice leads theory // Journal of advertising research, 2008, December.

Kliatchko, J. Revisiting the IMC construct. A revised definition and four pillars. International Journal Of Advertising, 2008, No 27(1), p. 142.

Kotler, P., Armstrong G., Saunders J., Wong V. Rinkodaros principai. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003.

Kriaucionienė M., Urbasienė R., Vaitkienė R. Marketingo valdymas. Kaunas: Technologija, 2005.

McDonald, M. Marketing Plans: How to Prepare Them, How to Use Them. Great Britain: Bath Press, 1995.

Radzevičiūtė R., Šliburytė L. Integruotos marketingo komunikacijos koncepcinis dualizmas. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2007, No 47, p. 115.

Prickton D., Broderick, A. Integrated Marketing Communications. Pearson Education Limited, 2004.

Schultz, E., Stanley, I. T., Lauterborn, R.F. Integrated Marketing Communications: Putting It Together & Making It Work, 1993.

Tamulevičius, T. Integruotų marketingo komunikacijų planavimas, 2006. Prisijungimo laikas - http://www.e-library.lt/resursai/Mokslai/Kolegijos/Kolpingo_kolegija/konferencija2006/30.pdf

<http://www.siemens-arena.com/> prisijungimo laikas – 2012 04 14

<http://zalgirioarena.lt/> prisijungimo laikas – 2012 04 14

<http://www.svyturioarena.lt/> prisijungimo laikas – 2012 04 14

<http://www.siauliuarena.lt/> - prisijungimo laikas – 2012 04 14

<http://www.cidoarena.lt/> - prisijungimo laikas – 2012 04 14

RESEARCH OF INTEGRATED MARKETING

COMMUNICATION IN ENTERTAINMENT

ARENA

Margarita Išoraitė

S u m m a r y

This article analysis the integrated marketing communication. The results obtained during the investigation showed that most respondents online entertainment events. According the respondents best were assessed Siemens arena media. Most of the respondents are visited Siemens arena. Most respondents visit promotes entertainment events in arenas offers, discounts, prices and events. Siemens arena is the preferred by events and price discounts. The ongoing campaigns respondents are informed through the internet and television. According to the respondents is the most memorable Siemens arena advertising. Most of respondents exposed to television advertising and online advertising. Only Siemens arena visitors are confronted with a personal sales and VIP clients to services.

KEYWORDS: integrated marketing communication, marketing, marketing communications.

KARJEROS PLANAVIMAS ĮVERTINANT DEMOGRAFINES CHARAKTERISTIKAS

Jurgita Paužuolienė^{1,2}, Ingrida Mauricienė¹

¹Klaipėdos valstybinė kolegija, ²Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojamas karjeros planavimas, kuris apibrėžiamas kaip visą gyvenimą trunkantis procesas, padedantis padidinti darbinės veiklos vertę ir darbo našumą, sustiprinantis pasitikėjimą savo jėgomis, sukuriantis platesnes perspektyvas karjerai. Teisingai suplanuota ir pasirinkta karjera leidžia sėkmingai dirbti, pasiekti užsibrėžtus tikslus, patenkinti poreikius bei šiuolaikinio darbo pasaulio jam keliamus reikalavimus. Asmeninių ir dalykinių kompetencijų tobulinimas suteikia galimybę kilti karjeros laiptais. Sėkmingos karjeros ir jos planavimo sąlyga yra darbo, šeimos, asmeninio tobulėjimo ir laisvalaikio dermė. Pabrėžiama, kad priklausomai nuo užimamos padėties, lyties, darbo įgūdžių ar amžiaus žmonės skirtingai planuoja bei suvokią karjerą. Planavimo proceso metu svarbu objektyviai įvertinti savo polinkius, gabumus, veiklos motyvus, asmeninio gyvenimo ir profesinės veiklos tikslus. Savęs, darbo pasaulio pažinimas ir gebėjimas suderinti gali garantuoti sėkmingą karjeros planavimą. Asmuo turi išanalizuoti savo galimybes, pageidavimus, darbo rinkos poreikius, tik tada galima sudaryti tinkamą karjeros planą. Atliktas empirinis tyrimas atskleidė, kad karjeros planavimas dažnu atveju priklauso nuo demografinių rodiklių, kurie lemia skirtingą individų požiūrį. Priklausomai nuo amžiaus, lyties, darbo stažo, užimamų pareigų respondentai yra linkę skirtingai planuoti savo karjerą, jiems būdingi saviti tikslai, individualūs poreikiai bei darbo motyvai. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad karjeros sėkmė priklauso ne tik nuo darbo užmokesčio ir statuso, bet ir nuo savirealizacijos galimybių bei gyvenimo tikslų pasiekimo. Kiekvienas žmogus pats renkasi savo karjerą, suvokdamas savo poreikius, motyvaciją, turėdamas tam tikrą gabumą, patirtį, gyvenimo būdą. Pažindamas ir suvokdamas savo norus ir poreikius, žmogus gali daug sėkmingiau dirbti, kurti ir gyventi. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: karjeros planavimas, karjera, tyrimas, poreikiai, demografija.

Įvadas

Temos aktualumas ir problematika. Karjeros planavimas kaip visą gyvenimą trunkantis procesas šiuolaikinėje visuomenėje yra ypač aktualus, nes darbo rinkos poreikių kaita darosi vis spartesnė. Karjera yra vienas iš organizacijos patrauklumą ir darbuotojų lojalumą didinančių aspektų, todėl kiekviena organizacija privalo sukurti savo darbuotojų vertybes ir gėrybes, puoselėjamas darbe. Remdamasis pasirinktomis vertybėmis, žmogus stengiasi dirbti ir įgyvendinti savo tikslus. Tačiau ne visada darbuotojai jaučia pasitenkinimą darbu. Kartais jie patiria lyčių, amžiaus ar išsilavinimo diskriminaciją. Moterims suteikta mažiau galimybių tobulėti negu vyrams. Jos labiau yra vertinamos kaip namų šeimininkės, o ne kaip karjerą darančios moterys. Dažnu atveju jaunesnio amžiaus darbuotojai vertinami labiau, nei vyresnio amžiaus. Turintys aukštesnį išsilavinimą ar didesnę darbo patirtį taip pat turi didesnių galimybių, nei turintys žemesnį išsilavinimą ar mažesnę darbo patirtį. Todėl kyla *probleminiai* klausimai ar demografinės charakteristikos turi įtakos karjeros planavimui? Ar moterims vis dar yra sudėtingiau siekti karjeros aukštumų nei vyrams? Ar aukštesnis išsilavinimas garantuoja geresnes darbo sąlygas ir pan.? Akcentuotina, kad kiekvienas darbuotojas turi planuoti savo karjerą, kad jaustų pasitenkinimą darbu, o darbdaviai turėtų sudaryti palankias sąlygas darbuotojų tobulėjimui, kad jie geriau atliktų savo darbą, bei deleguotas užduotis.

Tyrimo objektas – karjeros planavimas.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti karjeros planavimą atsižvelgiant į demografinės charakteristikas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti karjeros planavimo svarbą asmens gyvenime.
2. Įvertinti karjeros planavimą atsižvelgiant į demografinės charakteristikas.

Metodai: mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, apklausa raštu, tyrimo duomenų analizė SPSS 17.1 programa.

Karjeros planavimo teoriniai aspektai

Karjera gali būti aiškinama kaip darbo proceso ir darbo turinio tikslingas atitikimas vykdant asmeniui darbinės užduotis, atliekant tam tikras funkcijas (Valackienės A. 2003). Arba kaip individo nuosavybė, o ne užimtumas ar organizuotumas (Greenhaus J. H., Callanan A. G., Godshalk V. M. 2010). Ir vis dėl to žmogus yra svarbiausias karjeros kūrėjas, realizuotojas ir vertintojas, todėl karjera kaip socialinis institutas teikia reikšmingą pagrindą individų, organizacijų bei visuomenės pažangai. Ne visada darbuotojas siekia užimti vadovaujamasias pareigas, kartais jis tiesiog yra patenkintas savo darbine veikla ir siekia toje srityje geresnių rezultatų, našesnio darbo ir tobulėjimo: tai daugiau nei prestižinės pareigos ar didesnis atlyginimas; kartais tai tiesiog darbo suradimas, kurį malonu dirbti (Kučinskienė R. 2003). Karjera yra daugiau asmeninis, individualus tobulėjimas sėkmingai pasirinktos veiklos kryptimi ir pozityvus jos vertinimas tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu požiūriu (Stancikienė A. 2009). Pažymėtina, kad asmeninė karjera gali būti tinkamai įvertinama tik paties individo (Vveinhard J., Samuilevičiūtė I. 2008). Ne vienas mokslininkas pabrėžia, kad siekiant karjeros labai svarbu pradėti

nuo savęs, t. y. svarbu pažinti save, suvokti savo lūkesčius ir tik nuo to priklauso tiek pačios karjeros planavimas, tiek jos sėkmė.

Brewer K.L. ir Brewer P.D. (2012) teigimu, sėkminga karjera lemia didesnį pasitenkinimą darbu bei prisideda prie geresnės gyvenimo kokybės, todėl kiekvienas šiuolaikinės karjeros žingsnis turėtų būti ypač sąmoningas (tikslingas, planuotas ir reflektuojamas), kad žmogus sėkmingai veiktų apibrėžtumo ir stabilumo stokojančiame pasaulyje (Sajienė L. 2009). Kyla būtinybė planuoti savo karjerą. Taip patikriname savo sugebėjimus – vadovauti sau. Svarbu suprasti, kad karjera yra daugiau nei visuma darbų asmens turėtų per visą jo gyvenimą. Tai taip pat yra mokymasis veikti individualiai ir tikslų pasiekimas bei ambicijų patenkinimas, atliekant įvairius socialinius vaidmenis. Karjeros planavimas yra naudingas, nes paprastai palengvina renkantis kelią, kur eiti (Liebsch U., Petkevičiūtė N. 2006). Pasak Thom N., Ritz A. (2004) darbuotojo karjeros planavimas yra susijęs su jo gyvenimo raida, todėl karjeros planavimas turi apimti ir individualų lavinimosi, darbo ir laisvalaikio balansą, nes tai padeda sėkmingai įveikti kritinius asmenybės virsmus. Kiekvienas darbuotojas turėtų pasirinkti jam reikalingą karjeros planą, kurį jis stengtųsi įgyvendinti. Turėdamas parengtą karjeros planą, individas gali kryptingai organizuoti karjerą ir patirti pasitenkinimą kopdamas karjeros laiptais (Augienė D. 2009). Sajienė L. (2009) teigimu karjeros planavimas apibrėžiamas, kaip nuoseklus asmens pažinties ir profesinės veiklos sprendimų išdėstymas laike, siekiant profesinio tobulėjimo tikslų bei numatant būtinus išteklius ir aplinkybes. Planuojant karjerą, svarbu, kad atsakingas asmuo padėtų darbuotojui vykdyti šį procesą atsižvelgiant į darbuotojo galimybes, leistų darbuotojui suprasti savo vaidmenį organizacijoje. Darbuotojas turi būti supažindintas su organizacijos veikla, tikslais, vertybėmis, kas padėtų ne tik asmeniui, bet ir organizacijai geriau patenkinti darbuotojo poreikius planuojant karjerą (Ahmed P., Kaushik M.D., 2011). Pasak Dessler, karjeros planavimas yra apgalvotas procesas, kurio metu sužinoma apie asmeninius įgūdžius, interesus, žinias, motyvaciją ir kitas savybes. Gerai veikianti karjeros planavimo sistema gali skatinti darbuotojus priimti didesnę atsakomybę už savo veiksmus (Abdulkadir D.S., Isiaka S.B., Adedoyin S.I., 2012). Polach J. L. nustatė, kad pradedančius darbo karjerą asmenis stebina suteikiama atsakomybė patiems planuoti savo darbus, jie patiria nepasitikėjimą dėl to, kad reikia sužinoti daugybę naujos informacijos, kuri nepakankamai struktūruota (Žukauskaitė I., 2010). Bet kuriuo atveju karjera, susijusi su geresniu darbo apmokėjimu ir geresnėmis socialinėmis garantijomis, yra vienas iš esminių stimulų, pasitenkinant darbu (Vveinhard J., Samuilevičiūtė I. 2008). Tačiau ne visada darbuotojai jaučia pasitenkinimą darbu. Kartais jie patiria lyčių diskriminaciją. Moterims mažiau negu vyrams yra suteikta galimybių tobulėti. Visame pasaulyje moterų vadovių skaičius didelėse organizacijose yra mažas (Jyotbi S.V., Jyotbi P. 2012). Vyrai užima geresnes ir aukštesnes pozicijas nei moterys, nepaisant to fakto, kad vis daugiau moterų nei vyrų nuolat mokosi. Moterys karjeros aukštumų pasiekia ne dėl savo profesinių įgūdžių, bet nuolatos investuodamos į save daug daugiau pastangų (Stancikienė A. 2009).

Freedman ir Greenhaus pažymi, kad moterų darbo jėga smarkiai išaugo, tačiau moterys vis dėl to susiduria su daugeliu dilemų. Jos vis dar vertinamos kaip namų šeimininkės, net jei jos dirba lygiai tiek pat, kiek ir vyrai. Darbo vaidmuo dažnai yra vertinamas kaip antrinis lyginant su šeimos vaidmeniu. Pažymėtina, kad moterys apie 30 proc. savo laiko skiria namų ruošai, vaikų priežiūrai ir pan. (Jyotbi S.V., Jyotbi P. 2012). Būtina akcentuoti, kad dabar darbuotojo lyties reikšmė mažėja, o tai tiek vyrams, tiek moterims suteikia didesnį karjeros galimybių pasirinkimą.

Apibendrinant galima teigti, kad karjeros planavimas tampa asmenine kiekvieno visuomenės nario atsakomybe – kiekvienas skirtingai suvokia pasaulį, turi savitus lūkesčius, siekius bei viltis. Dėl šios priežasties neįmanoma įgyvendinti kito asmens karjeros plano, nes tai priklauso nuo individo amžiaus, lyties, išsilavinimo ir kitų demografinių charakteristikų. Sėkmingas karjeros planavimas sudaro galimybę efektyviau panaudoti savo sugebėjimus tiek darbe, tiek asmeniniame gyvenime, prisitaikyti prie juos supančios aplinkos ir lengviau išspręsti iškilusias problemas.

Tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo metodika: tikslui atskleisti pasirinktas kiekybinis apklausos raštu metodas (anketa). Anketa buvo įdėta internetinėje apklausos svetainėje, dalis anketų buvo pateiktos asmeniškai respondentams. Apklausoje dalyvavo 226 respondentai. Vykdam apklausą taikytas netikimybinis atrankos metodas, todėl atrankos paklaida nepaskaičiuota. Tyrimo duomenys apdoroti naudojant statistinį duomenų analizės paketą SPSS 17.1. Apdorojant duomenis skaičiuoti procentiniai dažniai, vidurkiai, atliktas ANOVA testas. Vidurkiai skaičiuoti ranginiams klausimams, skalėje vertinant pateiktų teiginių svarbą nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia visišką nepritarimą, o 5 – visišką pritarimą. ANOVOS testas (Tukey'o kriterijus) taikytas norint nustatyti statistiškai reikšmingai besiskiriančių imčių vidurkius. Imčių vidurkiai statistiškai reikšmingi jei reikšmingumo lygmuo $p \leq 0,05$. *Apklaustųjų demografiniai duomenys:* apklausoje dalyvavo 44,2 proc. vyrų ir 55,8 proc. moterų. 52,7 proc. dalyvavusių apklausoje turi universitetinį aukštąjį išsilavinimą, neuniversitetinį aukštąjį turi 22,6 proc., vidurinį 20,4 proc. Amžiaus vidurkis apie 30 metų. 60,6 proc. dalyvavusių apklausoje yra dirbantys asmenys, 26,1 proc. studentai, 1,8 proc. bedarbiai. 39,4 proc. apklausoje dalyvavusių yra vedę/ištekėjusios, 50,9 proc. nevedę/netekėjusios.

Savita Lietuvos patirtis bei nacionaliniai ypatumai, kuriantys specifines sąlygas žmogaus karjerai Lietuvoje, turi įtakos vertinant ir suvokiant karjerą. Karjeros samprata dažnai traktuojama kaip neigiamas reiškinys, painiojant ją su karjerizmu, t.y. kai karjeros siekiama ne dėl individualaus tobulėjimo. Remiantis karjeros modelio kriterijumi teigtina, kad dominuoja biurokratinė karjeros samprata, kuriai būdingas hierarchinis karjeros pobūdis, dominuojantis organizacijos vaidmuo, vystant individo karjerą bei vertinant jo sėkmę, žemas asmens iniciatyvumas ir mobilumas, nuosekliai ir lengvai prognozuojama karjeros ateitis (karjeros kelias, karjeros laiptai), stabilumas ir socialinis saugumas (Jasiūnienė I. 2006).

Tuo tarpu atliktas tyrimas parodė, jog keičiasi požiūris į karjeros sampratą. Respondentams buvo pateiktas ranginis klausimas, kaip jie suvokia karjerą. Gauta, kad labiausiai pritariama teiginiams: karjera tai savęs realizavimas (*vidurkis 4,56*); nuolatinis savo profesinių žinių tobulinimas (*vidurkis 4,47*); asmens laisvė siekti užsibrėžto tikslo (*vidurkis 4,30*); savų lūkesčių išpildymas (*vidurkis 4,19*). Mažiausiai pritarta teiginiui, kad karjera tai noras daryti įtaką kitiems (*vidurkis 2,90*).

Tyrimo išsiaiškinta, kad respondentai labiau akcentuoja asmenybės autonomiją ir svarbiausius jos elementus: savarankiškumą, atsakomybę, nuolatinę saviugdą, savęs pažinimą. Visi šie elementai charakterizuoja asmeninės karjeros modelį, kuriam būdingas ne tik vertikalus, bet ir horizontalus judėjimas vystant karjerą, aktyvi asmenybės pozicija ir požiūrio į karjeros sėkmę subjektyvumas, mažesnis organizacijos vaidmuo.

Aiškinantis kokie demografiniai duomenys turėjo įtakos pasirinkimo variantams, atliktas ANOVA testo turkey'o kriterijus, parodantis statistinį vidurkių reikšmingumo skirtumą tiems teiginiams, kuriems egzistuoja statistinė sąsaja. Nustatyta, kad respondentų išsimokslinimas, dabartinis užsiėmimas, amžius bei šeimyninė padėtis turi įtakos karjeros sampratos suvokimui. Išsimokslinimas lemia pasirinkimo variantą, jog karjera tai savų lūkesčių išpildymas $p=0,007<0,05$. Vidurinį išsimokslinimą turintys respondentai labiausiai sutinka su šiuo teiginiu, tuo tarpu universitetinį aukštąjį išsimokslinimą turintys respondentai nepritaria šiai karjeros sampratai.

Respondentų dabartinis užsiėmimas turi įtakos pasirinkimo variantams: karjera tai siekis užsidirbti kuo daugiau pinigų $p=0,017<0,05$; karjera tai nuolatinis savo profesinių žinių tobulinimas $p=0,000<0,05$; karjera tai noras daryti įtaką kitiems $p=0,014<0,05$. Šiomis karjeros sampratomis labiausiai pritaria bedarbiai, visos kitos respondentų grupės šioms karjeros sampratomis pritaria tik dalinai. Galima teigti, jog tokį respondentų atsakymų pasiskirstymą lemia Lietuvoje vyraujantis didelis nedarbo lygis, darbo rinkoje keliama aukšti reikalavimai darbo rinkos dalyviams, vienas iš pagrindinių - aukštasis universitetinis išsilavinimas.

Analizuojant respondentų grupes pagal amžių gauta, kad jaunesnio amžiaus respondentai linkę teigti, jog karjera tai siekis užsidirbti kuo daugiau pinigų $p=0,009<0,05$. Tuo tarpu vyresni respondentai labiau pritaria teiginiui, kad karjera tai noras daryti įtaką kitiems $p=0,025<0,05$. Tokį respondentų atsakymų pasiskirstymą gali lemti įvykę pokyčiai Lietuvos visuomenės demokratizavimo ir laisvosios darbo rinkos procesuose. Sovietiniais metais dalis žmonių atsakomybę už savo gyvenimą, už savo karjerą perkeldavo valstybei. Kai valstybės lėšomis buvo kuriama žmonių gerovė, t.y. skiriamos darbo vietos baigus studijas, skiriama būsta ir pan. Šių dienų jaunimui materialinį gyvenimo pagrindą būtina susikurti pačiam. Galima teigti, kad pritardamas šiuolaikinės karjeros sampratai, jaunimas nenuvertina materialinės gerovės gyvenimo kokybei užtikrinti.

Šeimyninė padėtis turi įtakos pasirinkimo variantui, kad karjera tai noras daryti įtaką kitiems $p=0,026<0,05$, šiai sampratai labiausiai pritaria apklausoje dalyvavę išsiskyrę asmenys. ANOVOS testo p reikšmės pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. ANOVA testo p reikšmės karjeros sampratos ir demografinių rodiklių atžvilgiu

Teiginiai	Išsilavinimas	Dabartinis užsiėmimas	Amžius	Šeimyninė padėtis
Karjera tai siekis užsidirbti kuo daugiau pinigų	$p=0,676$	$p=0,017$	$p=0,009$	$p=0,272$
Karjera tai savęs realizavimas	$p=0,232$	$p=0,314$	$p=0,709$	$p=0,581$
Karjera tai asmens laisvė siekti užsibrėžto tikslo	$p=0,136$	$p=0,284$	$p=0,146$	$p=0,409$
Karjera tai gebėjimas prisitaikyti darbo rinkoje	$p=0,796$	$p=0,885$	$p=0,107$	$p=0,323$
Karjera tai atsidavimas savo pašaukimui	$p=0,592$	$p=0,077$	$p=0,270$	$p=0,080$
Karjera tai savų lūkesčių išpildymas	$p=0,007$	$p=0,390$	$p=0,603$	$p=0,990$
Karjera tai nuolatinis savo profesinių žinių tobulinimas	$p=0,214$	$p=0,000$	$p=0,139$	$p=0,231$
Karjera tai noras daryti įtaką kitiems	$p=0,884$	$p=0,014$	$p=0,025$	$p=0,026$

Pažymėtina, kad karjeros planavimas yra nuolatinis procesas, susidedantis iš tam tikrų etapų. Planuojant karjerą, svarbu įvertinti savo galimybes, žinoti savo interesus, asmenines savybes, gebėti numatyti tikslus. Ne mažiau svarbu yra įvertinti kiekvieną savo pasirinkimą, identifikuoti visus "už" ir "prieš" kiekvienai alternatyvai, identifikuoti vertybes ir poreikius, kuriuos tenkina kiekviena iš jų, nustatyti kiekvienos alternatyvos rizikos laipsnį, numatyti galimas ateityje pasekmes, pasirinkus vieną iš jų. Tyrimu išsiaiškinta, kad apklaustiesiems ganėtina svarbu yra stengtis įgyvendinti užsibrėžtus tikslus (*vidurkis 4,34*); realizuoti save darbe (*vidurkis 4,35*); planuoti savo laiką (*vidurkis 4,11*); įvertinti savo galimybes prieš nusprendžiant imtis kokios veiklos (*vidurkis 4,14*); būti savikritiškam bei reikiam sau (*vidurkis 4,12*); sieti savo sugebėjimus, interesus, vertybes, poreikius su konkrečia profesija (*vidurkis 4,13*). Tik dalinai svarbu planuojant karjerą būtų rengti konkrečius planus tam tikram laikotarpiui (*vidurkis 3,56*), bei nustatyti kiekvienos alternatyvos rizikos laipsnį (*vidurkis 3,49*).

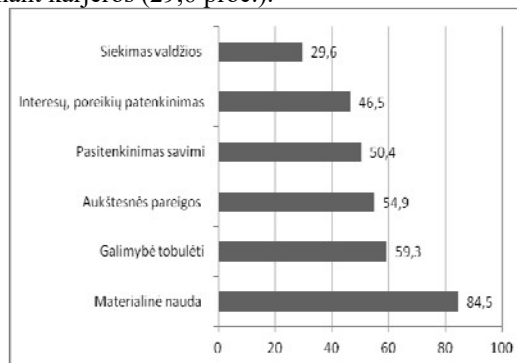
2 lentelė. ANOVA testo p reikšmės karjeros planavimo ir demografinių rodiklių atžvilgiu

Teiginiai	Išsilavinimas	Dabartinis užsiėmimas	Amžius	Šeimyninė padėtis
Stengtis visada įgyvendinti užsibrėžtus tikslus	p=0,032	p=0,051	p=0,502	p=0,021
Realizuoti save darbe (studijose)	p=0,016	p=0,002	p=0,182	p=0,246
Planuoti savo laiką	p=0,009	p=0,210	p=0,389	p=0,669
Įvertinti savo galimybes prieš nusprendžiant imtis kokios veiklos	p=0,125	p=0,428	p=0,040	p=0,810
Rengti konkrečius planus tam tikram laikotarpiui	p=0,024	p=0,334	p=0,012	p=0,490
Nustatyti kiekvienos alternatyvos rizikos laipsnį	p=0,018	p=0,586	p=0,163	p=0,852
Buti savikritiškam bei reikiam sau	p=0,535	p=0,342	p=0,113	p=0,148
Sieti savo sugebėjimus, interesus, vertybes, poreikius su konkrečia profesija	p=0,445	p=0,937	p=0,362	p=0,851

Analizuojant duomenis pagal demografines charakteristikas nustatyta, kad respondentų išsimokslinimas, dabartinis užsiėmimas, amžius bei šeimyninė padėtis turi įtakos pasirinkimo variantams (2 lentelė). Universitetinį išsimokslinimą turintys respondentai linkę pritarti, kad planuojant karjerą svarbu stengtis visada įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, tuo tarpu profesinį bei vidurinį išsimokslinimą turintys tik iš dalies tam pritaria $p=0,032<0,05$. Profesinį išsimokslinimą turintys respondentai labiau sutinka su tuo, kad planuojant karjerą, svarbu realizuoti save darbe $p=0,016<0,05$. Kad reikia planuoti savo laiką ($p=0,009<0,05$), bei rengti planus tam tikram laikotarpiui ($p=0,024<0,05$) labiausiai sutinka vidurinį išsimokslinimą turintys respondentai. Aukštąjį išsimokslinimą turintys apklaustieji pritaria, kad reikia nustatyti kiekvienos alternatyvos rizikos laipsnį $p=0,018<0,05$. Analizuojant duomenis pagal dabartinį užsiėmimą išsiaiškinta, kad bedarbių nuomone, planuojant karjerą, svarbu yra realizuoti save darbe $p=0,002<0,05$. Šeimyninė padėtis parodė, kad išsiskyrę respondentai labiau pritaria, jog reikia visada įgyvendinti užsibrėžtus tikslus $p=0,021<0,05$. Respondentų amžius turėjo įtakos pasirinkimui, kad karjeros planavime yra svarbu įvertinti galimybes prieš nusprendžiant imtis kokios veiklos $p=0,040<0,05$, šiam teiginiui labiausiai pritaria vyresnio amžiaus respondentai. Jaunesnio amžiaus respondentai, lyginant su vyresnio amžiaus, labiau pritaria teiginiui, kad reikia rengti konkrečius planus tam tikram laikotarpiui $p=0,012<0,05$. Respondentų atsakymo variantai patvirtino mokslinėje literatūroje pateikiamus teiginius, jog prieš pradėdant planuoti karjerą, būtina pažinti save, įvertinti savo galimybes, o tik po to rengti karjeros veiksmų planą,

kadangi tai savo ruožtu užtikrina sėkmingą karjeros planavimą.

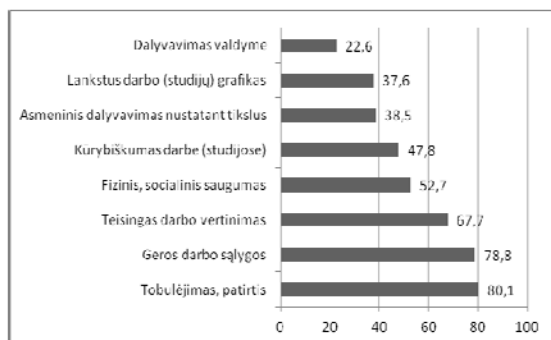
Respondentų buvo klausta, kas labiausiai juos skatina siekti karjeros. Pateiktame 1 paveiksle matyti, kad dažniausiai pasirenkamas variantas buvo materialinė nauda (84,5 proc.). Galima teigti, jog tokį atsakymo pasirinkimą nulėmė Lietuvoje susidariusi ekonominė situacija, kur žmonės stengiasi patenkinti savo fiziologinius ir saugumo poreikius (pagal W.Maslow poreikių piramidę). Šių poreikių patenkinimo šaltinis yra pinigai. Karjeros siekti skatina tokie veiksniai kaip: galimybė tobulėti (59,3 proc.); aukštesnės pareigos (54,9 proc.); pasitenkinimas savimi (50,4 proc.). Valdžios siekimą respondentai nurodė, kaip mažiausia paskatą siekiant karjeros (29,6 proc.).

1 pav. Veiksniai, labiausiai skatinantys siekti karjeros

Susiejus klausimą su demografiniais rodikliais nustatyta, kad moteris siekti karjeros labiau skatina aukštesnės pareigos, interesų, poreikių patenkinimas bei galimybė tobulėti. Vyrams aktualiau valdžios siekimas bei materialinė nauda. K. Haynes išskyrė keletą psichologinių ir socializacinių procesų, kurie sukuria tam tikras kliūtis moterims užimti vadovavimo pozicijas. Ji nurodė, kad tam trukdo baimė pasinaudoti pasitaikiusia proga tapti vadove ir išmokyti tuo manipuliuoti, tikėjimas, kad sėkmė priklauso nuo laimės, o ne nuo pačių ryžtingumo, ir pan. Tyrimas parodė, jog moterys į karjeros siekimą žiūri ne kaip į pasitaikiusią laimę, o kaip į planingą procesą, aukštesnių asmenybės poreikių tenkinimą. Savo ruožtu tai paneigia, jog užimti svarbias profesines veiklos pozicijas moterims daugeliu atveju trukdo visuomenėje tebegaliojanti nuomonė, kad šeima ir namai yra didesni ir tarsi pagrindiniai tikslai moters gyvenime nei karjera. Vyrai, yra linkę galvoti apie karjeros sėkmę kaip jų talento, sunkaus darbo planavimo vaisių ir tuo puikiai pasinaudoja (Stancikienė A. 2009). Tyrimo metu išsiaiškinti tiek vyrų, tiek moterų karjeros siekimą skatinantys veiksniai rodo, jog darbuotojo lyties reikšmė mažėja, o tai tiek vyrams, tiek moterims suteikia didesnę karjeros galimybių pasirinkimą. Tokiu būdu vyrai ir moterys yra išlaisvinami iš jiems priskirtų tradicinių stereotipinių vaidmenų bei lyties nulemtų suvaržymų ir yra orientuojami į save patį.

Analizuojant duomenis pagal amžių gauta, kad jaunesnio amžiaus respondentus siekti karjeros labiausiai skatina materialinė nauda, pasitenkinimas darbu, tuo tarpu vyresnius aukštesnės pareigos, galimybė tobulėti, žinoma ir materialinė nauda, kuri nėra pagrindinis rodiklis. Pažymėtina, kad yra ir tiesioginė priklausomybė tarp darbo veiklos sėkmės ir konkrečios amžiaus grupės,

kuriai jie priskiriami, gyvenimo būdo. Amžiaus grupė yra svarbus faktorius vadovui, vykdant motyvacijos veiklą. Jaunesnius asmenis siekti karjeros motyvuoja tiesioginis darbo vertinimas ir piniginis skatinimas; malonios darbo atmosferos sukūrimas ir pan. Vyresnius labiau motyvuoja lankstus darbo grafikas, kolektyvinės vertybės, dalyvavimas valdyme ir pan. Būtent tai ir atskleidė atliktas tyrimas.

2 pav. Svarbiausi veiksniai darbe (studijose), lemiantys karjeros siekimą.

Pateiktame 2 paveiksle matyti, kad kaip svarbiausius veiksnius darbe respondentai nurodė tobulėjimą, patirtį (80,1 proc.); geras darbo sąlygas (78,8 proc.); teisingą darbo vertinimą (67,7 proc.); fizinį, socialinį saugumą (52,7 proc.). mažiausiai svarbu respondentams būtų dalyvavimas valdyme (22,6 proc.); lankstus darbo grafikas (37,6 proc.) bei asmeninis dalyvavimas nustatant tikslus, priimančias sprendimus (38,5 proc.).

Susiejus klausimą su demografiniais duomenimis gauta, kad moterims darbe svarbu geros darbo sąlygos, tobulėjimas, patirtis, kūrybiškumas darbe, vyrams – teisingas darbo vertinimas, asmeninis dalyvavimas nustatant tikslus. Analizuojant duomenis pagal amžių išsiaiškinta, kad jaunesniems respondentams yra svarbiau asmeninis dalyvavimas nustatant tikslus bei lankstus darbo grafikas nei vyresniems. Vyresniems respondentams svarbiau dalyvavimas valdyme bei teisingas darbo vertinimas. Apibendrinant galima pasakyti, kad karjera dažnu atveju priklauso nuo amžiaus, socialinės brandos lygio, darbo stažo. Kiekvienam etapui būdingi saviti darbo tikslai, priklausantys nuo darbo ypatumų, įgyto darbuotojo potencialo, darbo motyvų ir kitų socialinių faktorių.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad kiekvieno asmens karjera yra unikali, bei atspindi asmeninį požiūrį į gyvenimą. Karjera yra asmeninis, individualus tobulėjimas sėkmingai pasirinktos veiklos kryptimi. Mokslininkai pabrėžia, kad siekiant karjeros svarbu pažinti save, suvokti savo lūkesčius ir tik nuo to priklausys sėkmė. Asmens karjeros planavimas yra susijęs su jo gyvenimo raida, siekiant profesinio tobulėjimo tikslų bei numatant būtinus išteklius ir aplinkybes. Kiekvienas darbuotojas turėtų pasirinkti jam tinkantį karjeros planą, atsižvelgiant į savo turimas kompetencijas, galimybes, gyvenimo stilių, poreikius ir kt., kurį jis stengtųsi įgyvendinti. Turėdamas parengtą karjeros planą, individas gali kryptingai organizuoti bei kontroliuoti savo

karjerą, taip jausdamas pasitenkinimą siekiant karjeros aukštumų.

Atlikus tyrimą išsiaiškinta, kad demografiniai rodikliai turi įtakos karjeros planavimui. Priklausomai nuo amžiaus, lyties, darbo stažo, užimamų pareigų, respondentai yra linkę skirtingai planuoti savo karjerą, jiems būdingi saviti tikslai, skirtingi poreikiai bei darbo motyvai. Vyresnio amžiaus respondentams planuojant karjerą svarbu įvertinti galimybes prieš nusprendžiant imtis kokios nors veiklos, svarbus dalyvavimas valdyme, teisingas darbo vertinimas bei noras daryti įtaką kitiems. Jaunesnio amžiaus respondentai planuodami karjerą rengia konkrečius planus tam tikram laikotarpiui. Jiems svarbu asmeninis dalyvavimas nustatant tikslus, lankstus darbo grafikas, siekis užsidirbti kuo daugiau pinigų. Tyrimu taip pat išsiaiškinta, kad darbuotojo lyties reikšmė mažėja, tiek vyrams, tiek moterims svarbūs yra aukštesni poreikiai, kurie griauja visuomenėje nustatytus stereotipus bei suteikia didesnę karjeros galimybių pasirinkimą. Moteris siekti karjeros labiau skatina aukštesnės pareigos, interesų, poreikių patenkinimas bei galimybė tobulėti, geros darbo sąlygos, kūrybiškumas darbe. Vyrams aktualiau valdžios siekimas bei materialinė nauda, teisingas darbo vertinimas, asmeninis dalyvavimas nustatant tikslus.

Literatūra

- Abdulkadir, D.S., Isiaka, S.B., Adedoyin, S.I. (2012). Effects of Strategic Performance Appraisal, Career Planning and Employee Participation on Organizational Commitment: An Empirical Study. *International Business Research*, 5 (4), 124-133.
- Ahmed, P., Kaushik, M. D. (2011). Career Planning – An Imperative for Employee Performance Management System. 4 (2), 102-109. [Žiūrėta rugpjūčio 20 d., 2012], <<http://www.ebsco.com/>>.
- Augienė, D. (2009). *Karjera nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijos*. Šiauliai, VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Brewer, K.L. ir Brewer, P.D. (2012). Influencing variables and perceptions Regarding mba degree programs. *Academy of Educational Leadership Journal*, 16(4), 27-38. [Žiūrėta rugpjūčio 20 d., 2012], <<http://www.ebsco.com/>>.
- Greenhaus, J. H., Callanan, A. G., Godshalk, V. M. (2010). *Career management*. London, New Delhi Singapore.
- Jasiūnienė, I. 2006. Profesinės karjeros metodologinių koncepcijų apžvalga. [Žiūrėta rugpjūčio 20 d., 2012], <http://jaunasis-mokslininkas.asu.lt/smk_2006/pedagogika/Jasiuniene%20Inga.pdf>
- Jyotbi, S.V. ir Jyotbi, P. (2012). Assessing Work-Life Balance: From Emotional Intelligence and Role Efficacy of Career Women. *Advances In Management*. 5(6), 35-43. [Žiūrėta rugpjūčio 20 d., 2012], <<http://www.ebsco.com/>>.
- Kučinskienė, R. (2003). *Ugdymo karjerai metodologija*. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla.
- Liebsch, U., Petkevičiūtė, N. (2006). Competence in communication problem solving and career development in the intercultural context. *Profesinio rengimo tyrimai*, 11, 86 – 95.
- Petkevičiūtė, N. (2006). *Karjeros valdymas*. Kaunas, VDU leidykla.
- Sajienė, L. (2009). Profesijos mokytojų karjeros planavimas: poreikiai ir problemos. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 17, 44 – 64.

Stancikienė, A. (2009). Teoriniai profesinės karjeros valdymo aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, 29, 107 – 113.

Thom, N., Ritz, A. (2004). *Viešoji vadyba*. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas.

Vaitkevičiūtė, V. (2002). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, Žodynas.

Valackienė, A. (2003). Lietuvos moterų profesinės karjeros veiksniai: subjektyvus vertinimas. *Filosofija, sociologija*, 1, 49 – 57.

Vveinhard, J., Samuilevičiūtė, I. (2008). Asmeninės karjeros valdymo įvertinimas paslaugas teikiančiose Šiaulių miesto organizacijose. *Vadyba*, 1(12), 110-117.

Žukauskaitė, I. (2010). Naujų darbuotojų socializaciją organizacijoje prognozuojantys veiksniai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 56, 133 – 150.

CAREER PLANNING EVALUATING DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

S u m m a r y

In this article is analyzed the career planning, which is defined as a lifelong process. Career planning helps an individual to increase the value of employment and labor productivity, enhance self-confidence, creates better career prospects. Career is one of the organization's attractiveness and increase employee loyalty points. Therefore, each organization must work to develop their personnel values and goods, the cherished work. But not always employees feel job satisfaction. Sometimes they feel gender, age or education discrimination. For example women are given less opportunities to improve than men. They are increasingly seen as homemakers rather than as career affecting women. Very often younger employees are valued more than the older. People with college education or more experience have more options than the ones with lower level of education or less experience. That's why the problematic questions are arising: *do demographics affect career planning? It is for women still more difficult to pursue career heights than for men? Does higher education guaranty better working conditions and etc.?* It should be emphasized that every employee must plan their careers in order to feel satisfaction with the work, and that employers should encourage all employees to educate, in order to grow and to carry out their work and delegated tasks better.

Purpose – to analyze individual's career planning according to demographics. *Tasks*: To analyze career planning theoretically; examine career planning of taking into account demographics. *Research methods*: analysis of scientific literature, systematization, data analysis using SPSS 17.1 program.

Empirical research has shown that career planning often is dependent on the demographic characteristics that determine individual differences approach. Depending on the age, sex, length of service, position the respondents tend to plan their careers in different ways, they are characterized by distinctive goals, different needs and work reasons. The study showed that the attitude towards the concept of career transition from the bureaucratic to the individual, where accent is the autonomy, responsibility, continuous self-education, self-knowledge in career planning. The research has shown that for respondents with a university education career planning is always important to realize their goals. For respondents with vocational education career planning is important to realize him at work. For respondents with secondary education the important thing is to plan their time and develop plans for a certain period of time.

Data analysis by age revealed that for older respondents in career planning is important to evaluate the options before deciding what action to take. Younger respondents compared with the older more agree that it is necessary to make any concrete plans for a certain period of time. Respondents confirmed that prior to career planning, it is necessary to know yourself, evaluate your options, and only then to prepare a career plan. This leads a successful career planning. It's found that women are more driven to pursue careers higher position, interest, satisfaction, and the opportunity to educate, good working conditions, creativity in the workplace. Meanwhile, for men more relevant authorities and the pursuit of material benefit the correct evaluation of work, personal involvement in setting goals. The research data shows that for men and women in the pursuit of a career enhancing factors indicate that the worker's sex value decreases for both men and women are important higher needs, which destroy the stereotypes of society and provide to choose more career possibilities. The study found that for younger respondents, career planning is important in defining personal goals, a flexible work schedule, the desire to earn more money. Meanwhile, for older respondents more important is governance, a fair assessment of work and the desire to influence others. It can be argued that younger respondents are distinctive in modern concept of career dominated by creativity and freedom of personal career planning, taking into account existing competencies underestimating the material well-being quality of life. It should be noted that each person chooses their own careers, understanding their needs, motivations, having certain talents, experiences, life style. Knowing and realizing their desires and needs, personality can work more successfully, create and live.

KEYWORDS: career planning, career, needs, research, demographic.

Jurgita Paužuolienė, Klaipėdos valstybinės kolegijos, socialinių mokslų fakulteto, logistikos ir administravimo katedros lektorė, Klaipėdos universiteto, socialinių mokslų fakulteto, vadybos katedros asistentė. Moksliniai interesai: organizacinė kultūra, įmonių socialinė atsakomybė, personalo problemos. Adresas: Jaunystės g. 1, LT-91274, Klaipėda. Tel.: 862141916. El.p. j.pauzuoliene@gmail.com.

Ingrida Mauricienė, Klaipėdos valstybinės kolegijos, socialinių mokslų fakulteto, logistikos ir administravimo katedros lektorė. Moksliniai interesai: organizacinė kultūra, personalo valdymas, karjeros valdymas. Adresas: Jaunystės g. 1, LT-91274, Klaipėda. Tel.: 868254868. El.p. ingridamauriciene@gmail.com.

THE CONCEPTION AND MODELS OF MANAGERIAL COMPETENCE IN MODERN THEORIES OF MANAGEMENT

Ralph-Jörn Kurschus¹, Vaida Pilinkienė²

Kurschus, Lawyers and Managers of bankruptcies¹, Kaunas University of Technology²

Abstract

The conception and models of managerial competence in modern theories of management are analyzed in the article. The conception of managerial competence is often associated with the disposal of necessary knowledge and capability of using it in practice. However such treatment of managerial competence is not completely accurate and corresponded to the purport of this term and besides, constantly upgrading requirements for quality of leadership and cooperative activity also the use of modern methods of management induce to specify and define the conception of managerial competence and study in detail the structures of the models of managerial competence in the context of modern management theories. The authors of the article present the detailed analysis of peculiarities of conceptions of competence and managerial competence and compare them, also study the models of managerial competence and possibilities of using them. The study showed that multidimensional character of the structure of managerial competence and its factors, the necessity of personal factors and contextual factors are called the most important characteristics of managerial competence, and the structure of the model of managerial competence depends on concrete situation but anyways it must include general managerial and technical knowledge, communicative skills, psychological and behavioural capabilities, cognitive skills.

KEYWORDS: managerial competence, the models of managerial competence, theories of management.

Introduction

In the situation of today's competition and social transformations the rising interest in managerial competences takes place in economic literature. The managers, who have and use such competences, organize effective work at advanced level, so it is logically to maintain that the company, which has competent managers, will perform in the market successfully.

General aspects of competence have been analyzed by authors as Boyatzis (1982), Brown et al. (1991), Guion (1991), Spencer et al. (1993), Boam et al. (1998), Parry (1998), Woodruffe (2000), Horton (2000), Armstrong (2000), Boonstra (2004), Robbins et al. (2007). The conception of managerial competence and its characteristics are presented in the studies of such authors as Albanese (1989), Mansfield (1993), Antonacopoulou et al. (1996), Stuart et al. (1997), Butcher et al. (1998), May (1999), Qiao et al. (2009), Heilmann et al. (2011). The germs of creating of models of managerial competence are found in the theories presented by Glaser (1962), Gagne (1965), Popham (1969). The examples of manager's behaviour complexes and paradoxes have already been possibly found in the early works written by Bass (1960), Lawrence and Lorsch (1967), Burns (1978). Later on the models of managerial competence were particularly analyzed by such authors as Burgoyne (1990), Spencer et al. (1993), Siriwaiprapan (1996), Fletcher (1997), Lindsay et al. (1997), Clarke (1998), Nyhan (1998), McCarthy et al. (1999), Seige (1999), Woodruffe (2000), Cheetham et al. (2005), Rappe et al. (2007), Brinckmann, (2008).

The scientific problem. In academic literature the conception of managerial competence is often associated with the disposal of necessary knowledge and capability

of using it in practice. However, such treatment of managerial competence is not completely accurate and corresponded to the purport of this term and besides, constantly upgrading requirements for quality of leadership and cooperative activity also the use of modern methods of management, different structural organization of the term of competence induce to specify and define the conception of managerial competence and study in detail the structures of the models of managerial competence in the context of modern theories of management.

The goal of the study is to analyze the conception and models of managerial competence in the context of modern theories of management.

The object of the study is the conception and models of managerial competence.

The tasks of the study are as follows:

1. To define and compare the conceptions of competence and managerial competence conceptions.
2. To examine the characteristics of managerial competence.
3. To examine the models of managerial competence and peculiarities of its usage.

The methods of the study. Such common scientific methods as systemic analysis, comparative and logical analysis are used in the article.

The conceptions of competence and managerial competence

In a general sense competence means effective and successful way to do work. Most of the studies of the conception of competence were made in English speaking countries (The UK, The USA) also in Germany,

where the term *qualification* is more common. The reason for use of such concepts can be different English and German traditions of professional training, although the recent studies and accreditation of systems towards qualifications among European countries demonstrate collaborative contacts (Lepaitė, 2001). For this reason the difference between the conceptions of competence and qualification has become negotiable because, in some scientists' (Achtenhagen, 1994, Nijhof, 1999) opinion, it is purposively to separate competence in the structure of qualification as a component of qualification.

In the end of eighties the question "how extensive the concept of competence should be" were discussed actively. The term "expertise", which is closely related to this concept, is defined as a set of common actions, which is necessary for a person to do a certain job being capable of accomplishing tasks and performing the functions competently, whereas competence is mostly connected with such behaviour, which enables a person to do work effectively (for example, perceptiveness) but is not connected with the job itself (for example, staff management) (Woodruffe, 2000). According to Jones et al. (1985) competence is not traditional categories like knowledge, skills and customs in total. Sveiby (1998) agrees with them partly and identifies competence with education and experience and Seige (1999) joins them maintaining that competence is a basis of mastership.

In English there are two terms "competence" and "competency", which express different attitudes towards definition of competence of employees.

The term "competence" is usually used to identify standards for performing tasks or work. With the reference to this attitude Horton (2000) defines competence as an action, behaviour or result, which show capacity an employee has to be able to demonstrate or achieve. In this case competence is analyzed on the ground of functional analysis, i.e. by reducing the functions, which are necessary to perform the work, to activities. First of all the activities, which are required to perform specific work or tasks, are identified and only then necessary attributes (knowledge, skills, abilities) are designed. Such interpretation of competence is strongly criticized because of the groundless identification of attributes for performing work.

The term "competency" is usually used in connection with analysis of a person (performer of the work) and available necessary attributes of his to do work effectively. This attitude is supported by Armstrong (2000), Boyatzis (1982), Woodruffe (2000), Qiao et al. (2009) who emphasize the employee's available attributes, which are resiliently connected with the work. It is proved by the definition of competence presented by Boyatzis (1982), who defines competence as abilities, which lie doggo in a person, enable him to act according to demands of an organization and help to achieve the best results of his work. Armstrong (2000) concretizes this conception of competence and maintains that competence is typical or repeating person's characteristic directly connected with effective performing of work. Consequently, such competence can be treated as a common one, which does not depend on surroundings and repeats in most activities. However, this attitude is criticized due to its especially high abstractedness. The

studies prove that different activities require use of different competences (Sandberg, 2000; Rappe et al. 2007; Heilmann et al. 2011).

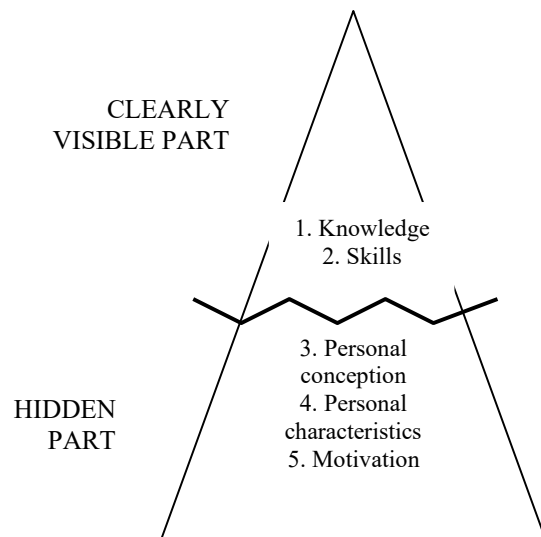
The third viewpoint identifying person's competence is called hybrid, because it includes activities as well as the person's orientations. With the reference to this viewpoint the aim is to identify necessary personal attributes as well as activities required for doing work and performing tasks. Hybrid viewpoint is described by the definition of competence presented by Parry (1998) in which the author defines competence as a cluster containing knowledge, attitudes and skills and corresponding to four criteria: 1) is related to the work being performed; 2) has to be assessed according to fixed standards; 3) might be improved during trainings; 4) influences the quality of the work being performed.

Having summarized all the three attitudes it is possible to maintain that competence is defined as a specific set of attributes, which is used by a person to perform work. Consequently, the persons, who do the certain work and perform the certain tasks more effectively than others, are treated as employees having the best set of necessary attributes. According to Sandberg (2000), such rational attitude towards competence simplifies and abridges complex structure of competence although makes the premises to predict its multiplicity at once.

Although the discussions about the structure of competence, which takes place among scientists, are quite different they express almost the same opinion while separating several provisions, which describe the nature of competence. According to Spencer et al. (1993), first of all, competence is personal characteristics, which highlight the person's depth, guarantee the person's succession and enable to predict the behaviour of individual in various situations. The second, there is a causality of the display of competence, i.e. personal competence causes the certain behaviour of individual during his activity. The third, the person's activity is motivated by the certain criteria which cause the higher level of performing. Guion (1991) agrees with this opinion and maintains that competence is such personal characteristics, which enable to find how the person's thought and behaviour are shown during his activity.

Spencer et al. (1993) describe such structure of competence called Iceberg model (figure 1) where knowledge and skills are presented on the top and this part (qualification) is clearly visible, simply improved and easily identified. On the other hand, this part is only "surface competence" and assessed carefully, because the results of knowledge might fail to become the instrument, which would help to predict the display of the person's competence during his activity as the use of knowledge might fail to take place in many cases. Therefore the hidden part of the model (personal conception, personal characteristics, motivation) affects competence much more strongly and becomes the main characteristic, which enables to develop competence (Lepaitė, 2001).

Almost similar structure of competence is described by Von Krogh et al. (1996). In these authors' opinion, expectations of external surroundings and capability of using available knowledge and skills in concrete situations affects competence.

Source: Spencer, L.M., Spencer, S.M. (1993). *Competence at work: model for superior performance*. New York: Wiley and Sons.

Figure 1. The structure of competence

The studies showed that the main elements of competence: personal attitudes, knowledge, experience, visible personal characteristics are dynamic because it is necessary not only to have knowledge and experience but also be capable of using them effectively. So with the reference to the given analysis it is purposefully to define competence as the person's ability to assess the new situation, to choose effective methods for doing work and integrate available professional knowledge.

The analyzed conception of competence and its structure reflects the common characteristics of competence for any activity whereas managerial competence is very closely related to the context of the organization where the manager works. Wilson (1998) supplements such conception maintaining that managerial competence is skills in communicating, managing, cooperative working, seeking a quality and serving of customers. Petroni (2000) concretizes the conception of managerial competence and defines as a principle of activity for integration and coordination of activity of all employees together on purpose to be responsible and liable for getting certain results of a project.

Scientific theories of management created by F.B. Taylor and F.W. Gilbreth in 1911 are considered to be an origin of the studies of managerial competence. In their theories the scientists analyzed the factors of effective performing the task, which evolved into structural factors of managerial competence during the process of development of management science. One of the first definitions of managerial competence was presented by White (1959), who defined managerial competence quite notionally, i.e. as the person's ability to perform effectively in certain surroundings. The most authors relate the conception of managerial competence to results of the company's work. The fact, that managerial competence is analyzed with the aspects of competitive ability of the company (Nyhan, 1998), capability of achieving the company's goals (Tate, 1997), available competitive advantage and strategy to develop it (Hogg,

1993) shows the importance of managerial competence to developing of the theories of management of human resources.

According to some authors (Robotham, 1996; May, 1999; Boonstra, 2004; Hayton et al. 2006), the treatment of managerial competence based only on results (of the company's work as well as of the person's individual training) is narrow. In their scientific works Stuart et al. (1997), Mansfield (1993) do not agree with identifying of managerial competence with available managers' technical knowledge and knowledge of management. In the mentioned authors' opinion, the conception of managerial competence is much broader and often includes multiple managerial, social and psychological characteristics.

The concept of managerial expertise is especially related to managerial competence. Boyatzis (1982) defines managerial expertise as a deep characteristic of a leader, which is displayed by effective and (or) advanced management. Such definition shows that managerial expertise is displayed by an activity in management. It is possible to suppose that managerial competences are those ones, which enables a person to become competent in management. Nevertheless, scientific literature presents the opinions, which objects to universal identifying and defining of components of managerial competence. Albanese (1989) maintains that any set of competences can not reveal the secret role of management completely and any work requires the whole range of specific competences, which influence effectiveness of concrete role of leadership.

May (1999) expressed the opinion that it is difficult to define managerial competence although it is used to create the drafts in order to analyze resources in the point of business strategy and forecasting of risks. He offers to define managerial competence as well as other competences connected with work as technical or behavioural. The mentioned author offers to classify behavioural competence into common and specific, i.e. managers are expected to be capable of holding people, to be confident, communicative, to be able to work in team, whereas capability of negotiating, leadership, creative intelligence are considered to be specific competency.

The studies show that many organizations created the lists of managerial competencies with reference to criteria of behaviour. Despite the fact that identification of these competences aims to create more competent group of management, which is capable to act fast in volatile surroundings, the most authors presents the arguments for the idea that a lot of sets of managerial competences are created with no conception of their internal conflict.

The models of managerial competence: evolution and structure

The most of traditional theories of management, which analyze the models of managerial competence, tend to be too categorical and to search the only and correct model of manager's behaviour which would be relevant to a certain situation. Usually they present such opposite categories describing behaviour of management as autocratic and democratic, directive and participating, oriented towards a goal or towards relationships and so on.

The germs of creating of the models of managerial competence are found in the theories presented by Glaser (1962), Gagne (1965) and Popham (1969), in which they attempted to identify the conditions and factors, which are necessary to perform the task effectively, and unite them in a whole. Later on creating of the model of managerial competence was validated by assessment of managers' capability to transfer technical and professional knowledge in certain working surroundings (Hirst, 1973; Schon, 1983; Medley, 1984).

The most theorists agree that the model of managerial competence must be validated by the conception of integrity or paradox of behaviour, which maintains that an effective manager must be capable of understanding and performing difficult and often incompatible roles (Denison et al. 1995).

The examples demonstrating integrity and paradoxes of manager's behaviour have already been possibly found in early works written by Bass (1960), Lawrence et al. (1967), Burns (1978). These theorists agree that managers must attend to integration as well as differentiation, must be concentrated on the task and on interpersonal aspects of management at the same time.

The conception of integrity of behaviour was perfectly described by Fitzgerald (1945), who expressed the opinion that "culture of high level is a capability to have two polar ideas in one's mind at the same time and still be able to operate". So, effective managers are those ones, who demonstrate cognitive and behavioural integrity and are able to work subject to the situation, which often requires using of the model of absolutely opposite behaviour.

With the reference to this attitude, the models of managerial competence evolved from narrow descriptions of managers' behaviour or separating of work tasks into functions into complex sets of roles of management or sets of managerial competences. Such scientists as Mintzberg (1973); Yukl (1981), Boyatzis (1982) are considered to be the pioneers creating this type of the models of managerial competence, who analyzed quite different sets of managerial competence in their works but all of them failed to develop the conception, which would become a basic and enable to explain the diversity of sets of managerial competence and integrity of behaviour.

Scientific literature presents the attitude, that managerial competences are just conditional differentiation of a certain group of competencies. It is illustrated by so called map of competences created by Spencer et al. (1993), where a separate group of managerial competences is presented. In 1998 M. Clarke presented the model of managerial competence, which united the set of six competences, among which the four ones can be defined as meta-capabilities: 1) Managerial cognition (it is a set of conceptions about different activities of organizations, which enables managers to understand information better and frame the strategies); 2) Authority and communication, suggestibility and training; 3) Cognitive skills, cognitive integrity and flexibility, intellection in long-life outlook, seeing of the "whole puzzle"; 4) Self-knowing; 5) Emotional toughness; 6) Personal stimulation.

However according to a lot of authors separating of managerial competences is objectively possible only while assessing technical knowledge of management like marketing, logistics, finance and so on, because all the managers more or less need them, whereas such behavioural competences as communication, having authority over people are common competences, which influence effective work of management.

Having referred to the performed studies of managerial competences McCarthy et al. (1999) presented the grand model of managerial competence, in which the shown competences are common for all the managers, who is responsible for resources of organization. Although this model is criticized due to its narrow application and low effectiveness of use. Besides, it does not exhibit the difference between "good" and "mean" managers also technical knowledge of management is emphasized too much: among the four groups of managerial competence only the last one shows capabilities of behaviour and communication.

The grand model of managerial competence significantly differs from so called model of euro-manager (table 1), which was created according to the survey, which was ordered by EU III General Directorate and carried out among employers in Great Britain, France, Germany, Sweden and Spain. With reference to the survey the list of competences of a supposed effective euro-manager, as one is imagined by employers was made. After having analyzed and equalized the terminology, which was used, the list of the named characteristics, abilities, skills and so on was grouped into five categories called "a group of skills".

Comparing with the model presented by McCarthy et al. (1999) the model of euro-manager emphasizes behavioural and communicative abilities and skills, though specific knowledge of management is missed and it is mostly concentrated on common managerial capabilities like having experience of international management, controlling of conflicts and stressful situations and so on. On the other hand, such organization of the model can be explained as a wish to adapt it for a manager of any type.

Scientific literature also presents very concrete and corresponded to certain responsibilities of a manager models of managerial competence. One of such models is presented by Spencer et al. (1993) and is called the model of a competent manager of sales department. In it the competences of "effective" sales managers differ subject to the duration of the period of the sale and its integrity, characteristics of the company and the region, types of the product and consumer.

For example "effective" manager under the conditions of long-lasting period of sale (for example industrial gears, complex means of information technologies) is characterized by such competencies as complex sales to business organizations, great influence on the consumer's business, long-lasting and complex relationships, close involvement in the consumer's decisions and realization of them, relatively large amounts of sales for one product, rarer negative responses and so on.

Spencer et al. (1993) in their competence model presented six competences, which tell an "effective"

manager from a “mean” one (table 2). As it can be seen almost all groups of competences are based on manager’s psychological and behavioural abilities, whereas technical managerial skills are emphasized little. Besides,

this model is criticized because of too strong simplification and individualization, which limit its application to managers with different types of behaviour and intellection in the field of sales (Fletcher, 1997).

Table 1. The model of the competence of euro-manager

The groups of skills				
1. Capability of “including” other people (interpersonal capabilities)	2. Skills of internationality	3. Flexibility	4. Intuition	5. Broadness of vision
1.1 Communicative skills 1.2 Psychological skills 1.3. Capability of working in teams of diverse hierarchic level 1.4. Capability of coordinating an activity, motivating people 1.5. The control of conflicts	2.1. International experience 2.2. Speaking several foreign languages 2.3. Geographic mobility 2.4. Global intellection 2.5. Understanding of cultural diversity 2.6. Capability of working in multicultural and multinational teams	3.1. Capability of controlling of alterations 3.2. Capability of controlling of diversity 3.3. Tolerant attitude towards uncertainties and ambiguities 3.4. Controlling of stresses 3.5. Development of skills of self-assessment 3.6. Capability of teaching	4.1. Intuition 4.2. Creativeness 4.3. Being interested in innovations 4.4. Capability of solving problems	5.1. Striving for making a total view of the situation 5.2. Systemic understanding 5.3. Sociological, philosophical and ethical understanding of phenomena

Source: composed by the author.

Siriwaiprapan (1996) in his work presents the model of managerial competence, in which even five competences are united: personal, organizational, social, cognitive and labour (figure 2). One of the most interesting aspects in this model is that managerial competence is related with organizational competence

and first of all with organizational culture, which is defined as a system of shared and learned available virtues, meanings and conceptions, which gives information to people and is expressed, reproduced and transmitted partly by symbols (Alvesson, 1993).

Table 2. The competences, which tell an “effective” manager from a “mean

The type of competence	The display of competence
Influence and impact	• Get confidence • Accents the interests of the consumer, attends one. • Influences the consumer indirectly • Predicts the consequences following the actions
Orientation towards an achievement	• Designs “provocative” but possibly achieved goals • Uses the time productively • Concentrates on potential profit
Initiative	• Realizes the potentials • Follows one’s position • Reacts to competitive threats
Interpersonal understanding	• Is perfect at non-verbal communication • Comprehends attitudes and reticence of other people • Predicts the reaction of other people
Orientation towards servicing of the consumer	• Makes additional efforts in order to meet the consumer’s requirements • Discovers the real demands of the consumer • Keeps in touch with the consumer long after the good has been sold • Becomes a solicitor or adviser to the consumer

Source: Spencer, L.M., Spencer, S.M. (1993). *Competence at work: model for superior performance*. New York: Wiley and Sons.

It shows fair positivism, because the conceptions of managerial competence as well as conceptions of organizational culture do not analyze structured, concentrated on achieving the goals activities, but study ephemeral, mutable people’s characteristics and abilities. In this sense the model presented by Siriwaiprapan (1996) objects to the critics’ assertions that the models of managerial competence can not assess the nature of the

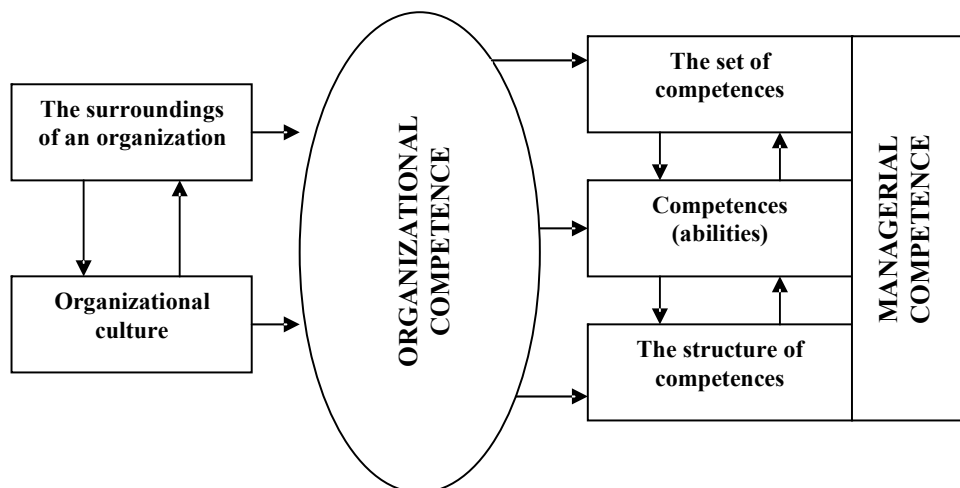
manager’s complex, contextual, coincidental and constantly changing role (Herling, 2000).

The aspect of organizational culture is quite emphatic in the model of managerial competence presented by Lindsay et al. (1997) (figure 2). The authors accentuate that organizational culture and business surroundings are essential components of managerial competence in the context of an organization. Such an

attitude enables to present much more flexible and integrative model, which would help managers to comprehend a systemic connection between alterations of organization and competence. Although Lindsay et al. emphasize that “optimal” model of managerial competence should direct managers’ attention to relations of dimensions of competence seeking to achieve the settled goal, though the organizations, in which the set of certain skills is treated as a part of organizational culture, might use specific capabilities or talents in order to define a manager as competent one.

Despite the variety of models of managerial competence they do not avoid being criticized. Nyhan

(1998), Seige (1999), Ruth (2006) express the opinion that any set of managerial competence does not exhibit the role of a manager completely, because every activity needs the whole range of specific competences, which influence effectiveness of a concrete role. Besides, they noticed, that the generalities, which exist in managerial competences, are still sophistic improvements on the works written by Fayol (1949), where the work of manager and the skills connected with it are described while using four categories: planning, organization, coordination, and control.

Source: Lindsay, Ph. R., Stuart, R. (1997). Reconstruing competence. *Journal of European Industrial Training*, Vol. 21, No. 8-9, p. 32-38.

Figure 2. The model of managerial competence

According to Collins et al. (1994), Dale (1990) available models of managerial competence being in their contemporary shape are still able to elucidate and define the manager’s behaviour and skills, which are useful nowadays, whereas little attention is given to encouraging organizations to invest their resources in a rising, dynamic, flexible and conformist manager, who is capable to accept future challenges.

However, Burgoyne (1990) admits existing of some utilitarian models of managerial competence, which can help to project the programmes on developing of management. It is especially important in order to find the competences of basic level, which can vary in the course of time, for example the necessity of the competence of computer literacy, which appeared with increasing level of computerization. Woodruffe (2000) agrees with this opinion and maintains that existent similarities and occurring trumps justify existing of models of common managerial competences. Having summarized the attitudes of such authors as (Burgoyne, 1990; Spencer et al. 1993; Doyle, 1995; Siriwaiprapan, 1996; Lindsay et al. 1997; Nyhan, 1998; Clarke, 1998; McCarthy et al. 1999; Seige, 1999; Woodruffe, 2000; Cheetham et al. 2005; Ruth, 2006; Rappe et al. 2007; Brinckmann, 2008; Qiao et al. 2009; Heilmann et al. 2011) towards the models of managerial competence it is possible to maintain that the structure of managerial competence depends on a concrete situation, however, anyways it must include the following items:

- Common managerial and technical knowledge;

- Communicative skills;
- Psychological and behavioural abilities;
- Cognitive skills.

While modeling managerial competence it is purposefully to accentuate the sets of competences of several levels, what would help to give the better definition of the conception of “effective” manager in certain specific situations or in the context of a certain organization.

Conclusions

The essence of competence is described as: 1) personal characteristics; 2) causality of exhibition of a competence; 3) validating of personal activity by certain criteria.

Having summarized the study the following characteristics of managerial competence were found: multidimensional character of its structure and factors, necessity of personal and contextual factors.

With reference to the results of the study the definition of managerial competence is offered to formulate as follows: managerial competence is multidimensional characteristic of an employee, which unites the employee’s especial behavioural and intellectual features as well as capability to select appropriate methods to perform and integrate available professional knowledge, which enables to achieve the best results holding the certain position and being in the certain situation.

Having summarized the presented opinions it is possible to maintain that the structure of managerial competence depends on the concrete situation, however anyways it must include common managerial and technical knowledge, communicative skills, psychological and behavioural abilities and cognitive skills.

References

- Achtenhagen, M. (1994). How should research on vocational and professional education react to new challenges in life and in the workplace? *Flexibility in training and vocational education*, 201-249.
- Albanese, P.J. (1989). Competency-based management education. *Journal of Management Development*, 8(2), 14-20.
- Antonacopoulou, E.P., FitzGerald, L., (1996). Reframing competency in management development. *Human Resource Management Journal*, 6(1), 27-48.
- Armstrong, M. (2000). *Performance management: key strategies and practical guidelines*. London: Kogan Page Limited.
- Bass, B. M. (1960). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: Free Press.
- Boam, K., Sparrow, D. (1998). Competences Dialogue Without a Plot? Providing Context Through Business Diagnostics. *Executive Development*. 7(6), 25-36.
- Boonstra, J. (2004). *Dynamics of organizational change and learning*. Chichester: Wiley and Sons.
- Boyatzis, R. (1982). *The competent manager: a model for effective performance*. New York: Wiley and Sons.
- Brinckmann, J. (2008). *Competence of top management teams and the success of new technology based firms: a theoretical and empirical analysis concerning competencies of entrepreneurial teams and the development of their ventures*. Wiesbaden: Gabler Publishing.
- Brown, J.S., Duguid, P. (1991). Organization learning and communities-of-practice: toward a unified view of working, learning and innovation. *Organizational Science*, 2(1), 40-57.
- Burgoyne, D.G. (1990). *An introduction to business decision-making*. Toronto: Methuen.
- Burns, J. (1978). *The management of innovation*. London: Tavistock Publ.
- Butcher, L., Harvey, M. (1998). The evidence required to demonstrate competence. Lewes: Falmer Press.
- Cheetham, G., Chivers, G. (2005). *Professions, competence and informal learning*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Clarke, J., Newman, J. (1997). *The managerial state*. London: Stage.
- Collins, J., Porras, J. (1994). *Built to last: successful habits of visionary companies*. New York: Harper Business.
- Dale, G. (1990). Management proven in the marketplace. *Conference on Identifying and Applying Competencies within your Organization*. London: Resources Ltd.
- Doyle, M. (1995). Organizational transformation and renewal: a case for reframing management development. *Personnel Review*, 24(6), 36-45.
- Fayol, H. (1949). *General and industrial management*. In C. Storrs (Eds.). London: Pitman & Sons.
- Fitzgerald, F.S. (1945). "The crack-up". In E. Wilson (Eds.). *The Crack-up*. New York: J. McLaughlin.
- Fletcher, S. (1997). *Analysing competence: tools and techniques for analysing jobs, roles and functions*. London: Kogan Page.
- Gagne, R.M. (1965). The analysis of instructional objectives for the design of instruction. In R. Glaser (Eds.) *Teaching Machines and Programmed Learning II*. Washington: National Education Association.
- Glaser, R. (1962). Psychology and instructional technology. In R. Glaser (Eds.). *Training Research and Education*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Guion, R. M. (1991). Validity of personality measures in personnel selection. *Personnel Psychology*, 18(2), 135-164.
- Hayton, J.C., Kelley, D.J. (2006). A competency-based framework for promoting corporate entrepreneurship, *Human Resource Management*, 45(3), 407-27.
- Heilmann, P., Heilmann, J. (2011). Competence management in maintenance: case - Finnish forest company. *Management Research Review*, 35(1), 4-13.
- Herling, R.W. (2000). Operational definitions of expertise and competence. *Advances in developing human resources*, 2(1), 8-21.
- Hirst, P.H. (1973). The nature and scope of educational theory (2). In G. Langford and D. J. O'Connor (Eds.). *New Essays in the Philosophy of Education*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Hogg, B.A. (1993). European Managerial Competences. *European Business Review*. 93(2), 9-17.
- Horton, S. (2000). Introduction the competency movement: its origins and impact on public sector. *International Journal of Public Sector Management*, 13(14), 306-318.
- Jones, E., Woodcock, M. (1985). *Manual of management development: strategy, design and instruments for programme improvement*. Aldershot: Gower.
- Lawrence, P.R., Lorsch, J.W. (1967). *Organization and environment: Managing differentiation and integration*, 7th . Boston: Div. of Research, Graduate School of Business Administration.
- Lepaitė, D. (2001). *Kompetencijų plėtojančių studijų programų lygio nustatymo metodologija*. Daktaro disertacija. Kauno Technologijos Universitetas.
- Lindsay, Ph. R., Stuart, R. (1997). Reconstruing competence. *Journal of European Industrial Training*, 21(8-9), 32-38.
- Mansfield, B. (1993). Competence-Based Qualifications - A Response. *Journal of European Industrial Training*, 17(3), 13-19.
- May, A. (1999). Developing management competencies for fast-changing organizations. *Career Development International*, 4(6), 45-52.
- McCarthy, M.A., Thomas, N.G. (1999). Developing self-awareness in the managerial career development process: the value of 360-degree feedback and the MBTI. *Journal of European Industrial Training*, 23(9), 437-445.
- Medley, D. (1984). Teacher competency testing and the teacher educator. In L. Katz and J. Rath (Eds.). *Advances in Teacher Education*, Vol. 1. New Jersey: Ablex.
- Mintzberg, H. (1973). *The nature of managerial work*. New York: Harper & Row.
- Nijhof, S. (1999). *Inserting transferable skills into the vocational curriculum. Bridging the skills gap between work and education*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Nyhan, B. (1998). Competence Development as a Key Organizational Strategy – Experiences of European Companies. *Industrial & Commercial Training*, 30(7), 59-68.
- Parry, S. B. (1998). Just what is a competency? (And why should you care?). *Training*, 35(6), 58-64.
- Petroni, A. (2000). Project Manager Competencies. *Personal correspondence*, 14(1), 15-27.
- Popham, W.J. (1969). *Instructional Objectives*. Chicago: Rand McNally.
- Qiao, J.X., Wang, W. (2009). Managerial competencies for middle managers: some empirical findings from China. *Journal of European Industrial Training*, 33(1), 69-81.
- Rappe, Ch., Zwick, T. (2007). Developing leadership competence of production unit managers. *Journal of Management Development*, 26(4), 312-330.

Robbins, S.P., Judge, T.A. (2007). *Organizational behaviour*. New York: Pearson Education, Upper Saddle River.

Robotham, D. (1996). Competences: Measuring the Unmeasurable. *Management Development Review*, 9(5), 25-29.

Ruth, D. (2006). Frameworks of managerial competence: limits, problems and suggestions. *Journal of European Industrial Training*, 30(3), 206-226.

Sandberg, J. (2000). Understanding human competence at work: an interpretative approach. *Academy of Management Journal*, 43(1), 9-25.

Schon, D. (1983). *The Reflective Practitioner*. New York: Basic Books.

Seige, G. (1999). Clarifying The Use of Competence and Competency Models in Recruitment, Assessment and Staff Development. *Industrial & Commercial Training*, 27(11), 5-12.

Siriwaiprapan, S. (1996). *The concept, practice, and future of human resources development as perceived by Thai human resources practitioners*, Doctoral Dissertation. Washington: The George Washington University.

Spencer, L.M., Spencer, S.M. (1993). *Competence at work: model for superior performance*. New York: Wiley and Sons.

Stuart, R. Lindsay, P. (1997). Beyond the Frame of Management Competenc(ies): Towards a Contextually Embedded Framework of Managerial Competence in Organizations. *Journal of European Industrial Training*, 21(5), 26-33.

Sveiby, K.E. (1998). *The new organizational wealth: Managing and measuring knowledge-based assets*. San Francisco: Berrett-Koehler.

Tate, W. (1997). Training - The Stuff Of Legends. *Industrial and Commercial Training*, 29(2), 35-41.

Von Krogh, G., Roos, J. (Eds.). (1996). *Managing Knowledge: Perspectives on Cooperation and Competition*. SAGE Publications.

White, R. W. (1959). Motivation Reconsidered: The Concept of Competence. *Psychological Review*, 66(3), 25-32.

Wilson, D. (1998). National standards and qualification – the failure or revolution? *Competency*, 5(3), 31-36.

Woodruffe, Ch. (2000). *Development and assessment centres: identifying and assessing competence*, 3rd ed. London: Institute of Personnel and Development.

Yukl, G.A. (1981). *Leadership in organizations*. New York: Prentice-Hall.

VADYBINĖS KOMPETENCIJOS SAMPRATA IR MODELIAI ŠIUOLAIKINĖSE VADYBOS TEORIJOSE

Summary

Straipsnyje nagrinėjama vadybinės kompetencijos samprata ir modeliai šiuolaikinėse vadybos teorijose. Mokslinėje literatūroje vadybinės kompetencijos samprata dažnai siejama su reikalingų vadybinių žinių disponavimu bei

sugebėjimu jas pritaikyti praktikoje. Tačiau toks vadybinės kompetencijos traktavimas ne visai tiksliai atitinka šio termino turinį, be to nuolat kylantys reikalavimai vadovavimo kokybei bei darbui komandoje, šiuolaikinių vadybos metodų naudojimas, skirtingas kompetencijos termino struktūrizavimas skatina patikslinti ir apibrėžti vadybinės kompetencijos sampratą bei detaliau iširti vadybinės konkurencijos modelių pritaikymo galimybes šiuolaikinių vadybos teorijų kontekste. Todėl tyrimo tikslas – iširti vadybinės kompetencijos sampratą ir modelius šiuolaikinių vadybos teorijų kontekste. Tyrimo objektas – vadybinės kompetencijos samprata ir modeliai. Tyrimo uždaviniai: apibūdinti ir palyginti kompetencijos ir vadybinės kompetencijos sampratas; išnagrinėti vadybinės kompetencijos bruožus; iširti vadybinės kompetencijos modelius ir jų taikymo ypatybes. Straipsnyje naudoti bendramoksliniai tyrimo metodai: sisteminė, lyginamoji ir loginė analizė.

Bendrieji kompetencijos aspektai nagrinėti tokių autorių kaip R. Boyatzis (1982), Brown ir Duguid (1991), R.M. Guion (1991), L.M. Spencer, S.M. Spencer (1993), Boam, Sparrow (1998), S.B. Parry (1998), Woodruffe (2000), S. Horton (2000), M. Armstrong (2000), Ch. Woodruffe (2000) darbuose. Vadybinės kompetencijos sampratą ir jos bruožus tyrė šie autoriai: Robotam (1996), Macfarlane (1994), Stuart (1997), B. Mansfield (1993), L. Butcher, M. Harvey (1998), P.J. Albanese (1989), A. May (1999), E.P. Antonacopoulou, L. FitzGerald (1996). Vadybinės kompetencijos modelių kūrimo užuomazgos sutinkamos R. Glaser (1962), R.M. Gagne (1965) ir W.J. Popham (1969) teorijose. Vadybininko elgesio kompleksiskumo ir paradoksavimo pavyzdžių jau galima atrasti ir ankstyvuose B.M. Bass (1960), P.R. Lawrence ir J.W. Lorsch (1967), T. Burns (1978) darbuose. Vėlesniame laikotarpyje vadybinės kompetencijos modeliai detalai nagrinėti tokių autorių kaip M. Clarke (1998), L.M. Spencer, S.M. Spencer (1993), M.A. McCarthy, N.G. Thomas (1999), Fletcher (1997), S. Siriwaiprapan (1996), Ph.R. Lindsay, R. Stuart (1997), B. Nyhan (1998); G. Seige (1999), D.G. Burgoyne (1990), Ch. Woodruffe (2000) darbuose.

Atlikti tyrimai parodė, kad svarbiausiais vadybinės kompetencijos bruožais įvardijama vadybinės kompetencijos struktūros ir jos veiksmų daugialypiškumas, asmeniškumo ir kontekstualumo būtinybė. Remiantis atlikta analize, vadybinės kompetencijos apibrėžimą siūloma formuluoti taip: vadybinė kompetencija – tai multidimensinė darbuotojo charakteristika, apjungianti išskirtines darbuotojo elgesio ir mąstymo savybes bei gebėjimą tinkamai pasirinkti efektyvius veiklos metodus ir integruoti turimas profesines žinias, įgalinančias pasiekti geriausių rezultatų tam tikroje darbo vietoje ar aplinkoje. Apibendrinant įvairių autorių požiūrius galima teigti, kad vadybinės kompetencijos modelio struktūra priklauso nuo konkrečios situacijos, tačiau bet kuriuo atveju turi apimti: bendrąsias vadybines ir technines žinias, komunikavimo įgūdžius, psichologinius ir elgsenos sugebėjimus, kognityvinius įgūdžius.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: vadybinė kompetencija, vadybinės kompetencijos modeliai, vadybos teorijos.

Ralph-Jörn Kurschus, a lecturer at the Bank Academy in Frankfurt/Main and at Law Studies in the University of Jena, also he is a manager of bankruptcies in the “Kurschus, Lawyers and Managers of bankruptcies”. Research interests: management of bankruptcies, business environment. He prepared a variety of expert reports related to the economic situation of the German Small and Medium Enterprises (SMEs) for the German courts. Address: Kurschus, Lawyers and Managers of bankruptcies, chwedestraße 11, DE 17033 Neubrandenburg, Germany. Tel: +49 395 5719150, e-mail: ralph-joern.kurschus@zikura.de.

Vaida Pilinkienė, Ph.D. of Social sciences (economics) is a professor at Economics and International Trade Department in Kaunas University of Technology. Research interests: business environment analysis and forecasting, competitiveness. She published more than 30 articles in various scientific journals and conferences. Address: Laisvės av. 55, LT-44029 Kaunas. Tel: +370 37 300575, e-mail: vaida.pilinkiene@ktu.lt.

EVALUATION OF THE ECONOMIC IMPACT OF EVENTS IN KAUNAS THROUGH THE EXPENDITURES OF VISITORS

Akvilė Čibinskienė, Valentinas Navickas

Kauno technologijos universitetas

Abstract

In this article the economic impact of events is analyzed through the expenditures of event visitors. Cities looking to become tourist destinations are motivated to attract visitors with different kind of events, strengthen its competitiveness and face economic benefits. The importance and economic impact of events was analyzed by many researchers. The main measurable result of city tourism competitiveness is number of tourist and their length of stay. So if the events attract more tourists to the city, then the number of events can be defined as a factor of city tourism competitiveness. It is important to analyse the expenditures of the visitors of the events, because these expenditures show the economic impact, filtering through the local economy, stimulating output in the national economy. As a main measure of economic impact of event – expenditures of event visitors are highlighted, as well as the need for primary data collection (questionnaires of event visitors). Events can be defined as a factor of tourism competitiveness. In this research four events in Kaunas („Kaunas Jazz 2012“, „Kauno diena 2012“, „Bike show millennium 2012“, „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“) were analyzed through the expenditures of event visitors, their visitors were questioned. The survey results show; that the biggest part of event visitors expenses are transport, catering and accommodation. Analyzing the economic impact of the event it is important to distinguish visitors, who came to the event specifically and those, who visited the event casually, being in the city for other reasons. 74 % of the event visitors who are non-residents came to the city purposefully. From 80 respondents, who stayed in Kaunas and visited events 58 (72,5%) came to the events purposefully. Searching for stronger positive economic impact of events it is important to attract to the events more visitors from foreign countries and other parts of the country. For more precise results of the economic impact of events there should be an analysis of the visitors of the events in the city and their expenses through the year-round.

KEYWORDS: economic impact of events, tourism competitiveness.

Introduction

Events are an important motivator of tourism, and figure prominently in the development and marketing plans at most destinations. The roles and impact of planned events within tourism have been well documented, and are of increasing importance for destination competitiveness. (Getz, 2008) Cities looking to become tourist destinations are motivated to attract visitors with different kind of events, strengthen its competitiveness and face economic benefits.

Events can create linkages between people and groups within communities, and between the community and the rest of the world. Saayman (2004) points out that events have long been viewed as a tool for economic development. The economic importance of these events stems from the expenditure by attendants that filters through the local economy, stimulating output in the economy. One of the great advantages is that it can create a demand at a time that might be regarded as off-season. (Getz, 1997). From a macroeconomic perspective, tourism contributes to local, national, and international economic development as well as destination competitiveness.

Urban tourism competitiveness and its factors are analyzed by some Lithuanian researchers: Navickas, Malakauskaite (2009), Bruneckiene, Guzavicius, Cinciakaite (2010), Cibinskiene (2012). Economic impact of the event is important through the expenditures of its visitors/tourists. The main measurable result of city tourism competitiveness is number of tourist and their length of stay. So if the events attract more tourists to the

city, then the number of events can be defined as a factor of city tourism competitiveness. It is important to analyse the expenditures of the visitors of the events, because these expenditures show the economic impact, filtering through the local economy, stimulating output in the national economy.

Object of the research: events in the city of Kaunas.

Aim of the research: to investigate the motives of event visitors that come to the city and to analyse the expenses, that they incur because of visiting the event.

The objectives of the research:

- to research the theory about the evaluation of the economic impact of events;
- to prepare the methodology for the evaluation of the economic impact of events in Kaunas;
- to analyze the motives of the visitors of Kaunas events to come to Kaunas and where they came from;
- to investigate the expenses of the Kaunas events visitors that they incurred because of visiting events;
- to form the conclusions of the research of evaluation of the economic impact of events in Kaunas through the expenditures of visitors.

Methods of the research: comparative, structural and logical analysis of scientific literature questionnaire survey.

Economic impact of events

In the tourism economics literature, it has been recognized that tourism is neither a single industry nor a single market (Dwyer et al., 2010, Stabler et al., 2010). Tourism is a composite product that involves a

combination of a variety of goods and services provided by different sectors, such as transport, accommodation, tour operators, travel agencies, visitor attractions, and retailing. Moreover, tourism products are serviced and transacted in different markets. Therefore, tourism can be studied using both industry-based and market-based economic tools (Wilson, 1998).

The term 'event(s) tourism' was not widely used, if at all, prior to 1987 when The New Zealand Tourist and Publicity Department (1987) reported: „Event tourism is an important and rapidly growing segment of international tourism...“ (Getz, 2008)

In recent years, festivals and special events have become one of the fastest growing types of tourism attractions. (Getz 1997, Thrane 2002) Therefore, according to Gursoy et al. (2003), it is not surprising to see that the number of conceptual and empirical studies on festivals and special events has been increasing rapidly. (Saayman, Saayman, 2005)

The economic impact of a special event has been defined as "... the net economic change in a host community, excluding non-market values, which results from spending attributable to the event" (Crompton, McKay, 1994). Doshi et al. (2001) clarify that event economic impact: estimates the net impact of money originating from outside the region and the money that stays in the local economy. It represents the incremental spending above and beyond what would be expected in the region if the event was not held.

Song, H, Dwyer, L and Zeng Cao, G., L.(2012) state, that tourism demand is predominantly measured by the number of arrivals and the level of tourist expenditure (receipts), along with their variations, in per capita terms (Song, Li, Witt, Fei, 2010, Song, Witt, Li, 2009). One alternative measure, the number of tourist nights (Length of stay), has appeared in recent studies.

Where the required secondary data support is unavailable for an economic impact analysis, primary data collection from survey sampling is probably the only way forward (Alcover et al., 2011, Lacher, Nepal, 2010, Southwick, Bergstrom, Wall, 2009).

Thrane (2002) in his paper has analysed spending of jazz festival visitors and has excluded two different lines of research:

1. The economic impact of festivals and special events and,
2. The reasons or motives people have for visiting these attractions.

Tourism expenditures depend on a number of factors. For example, purpose of trip, travel party size, length of stay, type of travel activities participated in, and sociodemographic characteristics all appear to correlate with tourism expenditures (Leones, Colby, Crandall, 1998, Mak, Moncur, Yonamine, 1997, Pizam, Reichel, 1979, Spotts, Mahoney, 1991). A number of tourism studies have documented that household income has a positive influence on tourism expenditures in general (Asgary et al., 1997, Cai, Hong, Morrison, 1995, Fish, Waggle, 1996, Lond, Perdue, 1990, Taylor, Fletcher, Clabaugh, 1993, Tierney, 1993).

Method of the research for evaluating the economic impact of events in Kaunas through the expenditures of visitors/tourists

For the research four large and well known events in Kaunas city were selected: festival of jazz music „Kaunas jazz 2012“, „Kauno diena 2012“ (Kaunas day 2012), „Bike show millennium 2012“ and „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ (Europe. Napoleon I in Kaunas 1812). The first three events are traditional events and are held annually in Kaunas. „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ was not a traditional event, it was a festival of life history, celebrating Napoleon I crossing the river Nemunas 200-year anniversary. Through the aim of the study was to analyse the motives of the visitors to come to events in the city and their expenditures, the events for the survey were selected as quiet known and large. There are more events, organized in the city, but some of them are specific and do not attract a very big number of visitors, other events are very traditional and do not attract foreign visitors, some of the events are organized for small auditoriums.

„**Kaunas jazz 2012**“ – is an annually organized international festival of jazz music. The major part of this festival concerts are free, organized in the open air areas in the spring. The First international festival "Kaunas Jazz" was organized in a very difficult time for Lithuania, when on the 11th of March in the year 1991 the Republic of Lithuania declared the restoration of its independence. Since 2003 in October the event of Kaunas jazz autumn is organized. Since 2002 in December Kaunas jazz concert of the year is held.

„**Kauno diena 2012**“ – is the birthday of the city of Kaunas, which is organized annually since the year of 2000 in the month of May. It lasts usually 2-3 days through the weekend. During the event different concerts are organized, folklore and art groups show their programmes, folk fair takes place in the city centre, the end of the festival is crowned by the fireworks.

„**Bike show millennium 2012**“ – is organized annually since the year of 2000. It is the largest festival of motorcycle and car lovers event in Lithuania. During the event there can be a parade of motorcycles, breath-taking stunt shows, examples of auto vehicles decorations observed, great rock concerts organized.

„**Europa. Napoleonas I Kaune 1812**“. 200 years ago Napoleon's army (about 600 thousand troops) on June 24 of 1812 crossed the river Nemunas in Kaunas. Therefore this year there was the festival of life history organized in Kaunas to celebrate this event. There was theatrical troops and army units gaits and the crossing of the river Nemunas reenactment.

For the research the method of the questionnaire survey was chosen. The questionnaire survey can be carried out either directly or indirectly. To question the visitors of the events the method of direct survey was chosen. The method of direct survey includes the survey of the population directly, when the survey investigator communicates orally with the respondents. The survey investigator interviews the respondents according to the pre designed questionnaire, capturing the answers in the questionnaire paper. The interviews were carried out with

the help of Kaunas tourism information and conference bureau.

The exploratory whole. The visitors of the analyzed events.

Sample size. Before the start of the survey the number of the events visitors was not known, therefore the error was estimated after the interviews, according to the following formula:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}} \quad (1)$$

where: n – number of the events in the selective group;

N – general set;

Δ – error.(Kardelis, 2005)

Methodology of the questionnaire. The questionnaire contains 6 questions. 2 questions about the respondent: his age and from where he came to the event. Other questions are to found out the motives of the respondent

to come to the city, length of the stay in Kaunas (respondents from Kaunas where not asked these questions). One of the most important questions is what kind of expenses the visitors of the events incurred.

Results of the economic impact of events in Kaunas through the expenditures of visitors research

After the interviews of the respondents, questionnaires were collected, it's information generalized and analysed by different aspects. Here the analysis of the results is presented.

In the 1 table we see the number of interviewed visitors of the events and approximate total number of events visitors.

1 table. Number of respondents

Event	“Kaunas Jazz 2012”	“Kauno diena 2012”	“Bike show millennium 2012”	“Europa. Napoleonas I Kaune 1812”
Number of respondents, unit	62	63	35	65
Number of event visitors, unit	59 000	45 000	45 000	75 000
Error, proc.	13	12	17	12

The most visited events this year are the events of festival “Europa. Napoleonas I Kaune 1812”, the biggest number of visitors of this event were interviewed. The

calculated error for studied events ranges from 12 to 17 percentage.

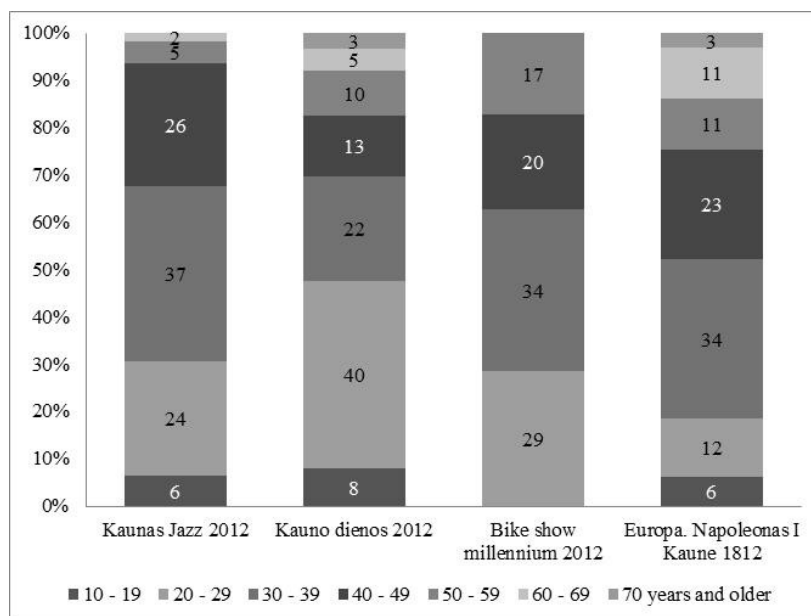

Fig.1. Distribution of respondents by age

The largest part of “Kaunas Jazz 2012”respondents are 30-39 years old, they compose– 37% of all respondents. 20-29years and 40-49years old compose respectively 24 and 26 % of all respondents (figure 1). 10-19 years old respondents composed just 6 %, 50-59 years and 60-69 years old persons respectively 5 and 2 %. The largest part of the event “Kauno diena 2012”respondents are 20-29years old – 40 %, 30-39 years

– 22 %, and 40-49 years – 13 %, 50-59 years – 10 %, 60-69 years 5 % and 70 years and older compose just

3 % of respondents. The largest part of the “Bike show millennium 2012” is 30-39 years old and composes 34 % of all respondents, 20-29years old respondents compose 29 %, 40-49 years – 20 %, 50-59 years 17 %.

The respondents of the event “Europa.Napoleonas I Kaune 1812”of 30-39 years old composed 34 % of all residents, 40-49 years – 23 %, 20-29 years – 12 %, 50-59

years and 60-69 years each – 11 %, 10-19 years – 6 % visitors of analysed events compose 20-49 years old and 70 years and older 3 –% of all respondents. In persons. summary there can be stated, that the biggest part of

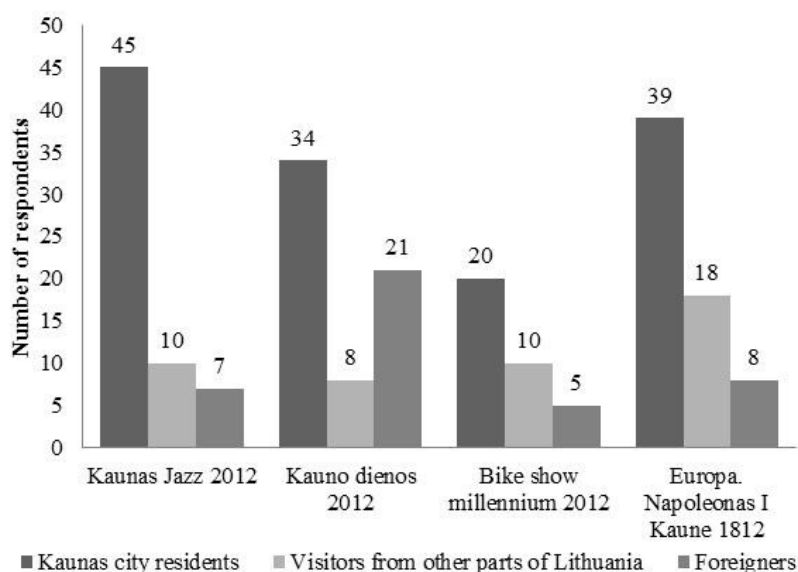

Fig. 2. Distribution of respondents by place of residence

The largest part of the interviewed visitors of the events are Kaunas citizens (figure 2). Among the respondents of the event „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ the biggest part were respondents from other parts of Lithuania and the biggest part of the requested respondents we had in the event „Kauno diena 2012“. Analyzing economic impact of the event it is important to distinguish visitors, who came to the event specifically

and those, who visited the event casually, being in the city for other reasons. The results of this question are presented in the 2 table. Economically all visitors of the event are useful, but analyzing the expenses we should eliminate from the calculations the accommodation and transport expenses of those respondents, who attended events casually, because we can not be directly attributed to their participation in the event.

2 table. Distribution of the respondents by motives to come to Kaunas

	Arrived to Kaunas purposeful to the event	Arrived to Kaunas for other reasons	Total
“Kaunas Jazz 2012”	12	5	17
“Kauno diena 2012”	22	7	29
“Bike show millennium 2012”	15	0	15
“Europa. Napoleonas I Kaune 1812”	16	10	26
Total	65	22	87

The majority of the respondents came to the city specifically to visit the events: to the festival “Kaunas jazz 2012” purposeful came 12 (3 of them are foreigners) from 17, to the event “Europa. Napoleonas I Kaune 1812” purposeful came 16 (5 from them are foreigners)

from 26. To the event “Kauno diena 2012” purposeful came 22 (15 from them are foreigners) from 29 and in the event “Bike show millennium 2012” all interviewed non-residents came purposeful to the event.

3 table. Length of stay of the visitors, who came to Kaunas

Number of nights	1		2		3		4		6		7		Total	
	Total	Pur pos fully	Total	Pur pos fully	Total	Pur pos fully	Total	Pur pos fully	Total	Pur pos fully	Total	Pur pos fully	Total	Pur pos fully
“Kaunas Jazz 2012”	3 (1)	2	8 (6)	3 (1)	1	3 (1)	2	2					14	10
“Kauno diena 2012”	4 (2)	4 (2)	7 (5)	7 (5)	5 (5)	(5)	6 (5)	6 (5)	1 (1)	(1)	2 (2)	(2)	25	25

"Bike show millennium 2012"					(15)	15							15	15
"Europa. Napoleonas I Kaune 1812"	11 (2)	(2)	10 (5)	(5)	5 (1)	(1)							26	8
Viso	18	8	25	15	26	24	8	8	1	1	2	2	80	58

In the 3 table there is data about the length of stay in Kaunas of event visitors who are non-residents. In the brackets there are number of respondents, who are foreigners. Requested respondents stayed in Kaunas for 1 to 7 nights. The majority of respondents who stayed in Kaunas visited events "Kaunas jazz 2012" and "Europa. Napoleonas I Kaune 1812". The most recent length of stay 2-3 nights.

From 80 respondents, who stayed in Kaunas and visited events 58 (72,5%) came to the events purposefully. The majority of respondents stayed in Kaunas and visited events "Kauno diena 2012" and "Bike Show millennium 2012". The most recent length of stay 2-3 nights.

4 table. Distribution of event visitors expenses, average expenses per visitor of the event, in litas

	Expenses for tickets	Transport expenses	Accommodation expenses	Catering expenses	Expenses for souvenirs	Other expenses	Total
"Kaunas Jazz 2012"	13,23	26,87	13,15	21,41	4,00		78,66
"Kaunodiena 2012"		124,50	103,50	76,84	14,38	6,40	325,62
"Bike show millennium 2012"		75,71		100,00	70,00		245,71
"Europa. Napoleonas I Kaune 1812"		32,65	18,62	18,61	8,31	0,80	78,99
Total	13,23	259,73	135,27	216,86	96,69	7,2	728,98

The highest average expenses have incurred the visitors of the events "Kauno diena 2012" and "Bike show millennium 2012". The average expenses of visitors of the events "Kaunas Jazz 2012" and "Europa. Napoleonas I Kaune 1812" differ only in 0,33 Lt (4 table). The highest average expenses of visitors in all events (excluding "Bike show millennium") are for transport, catering and accommodation.

Average expenses of Kaunas residents, associated with visiting the event "Kaunas jazz 2012" compose 30,40 Lt, of visitors from other parts of Lithuania – 107,10 Lt and of foreigners – 348,29 Lt. Average expenses of Kaunas residents, associated with visiting the event "Kauno diena 2012" were 32,79 Lt, of visitors from other parts of Lithuania – 126,75 Lt and of foreigners – 875,43 Lt.

Average expenses of Kaunas residents, associated with visiting of the event "Bike show millennium 2012" were 170,00 Lt and of foreigners – 346,67 Lt.

Average expenses of Kaunas residents, associated with visiting "Europa. Napoleonas I Kaune 1812" were 26,82Lt, of visitors from other parts of Lithuania – 56,78 Lt and of foreigners – 403,75 Lt.

The highest average transport expenses (222,20 Lt) were incurred by foreign visitors, but analysing the economic impact of the event to the local destination, these expenses are insignificant, because they are incurred in the foreign country, from which visitors come to the event. It is obvious that the highest average expenses (444,86 Lt) for accommodation also incurred by the foreign visitors of the events.

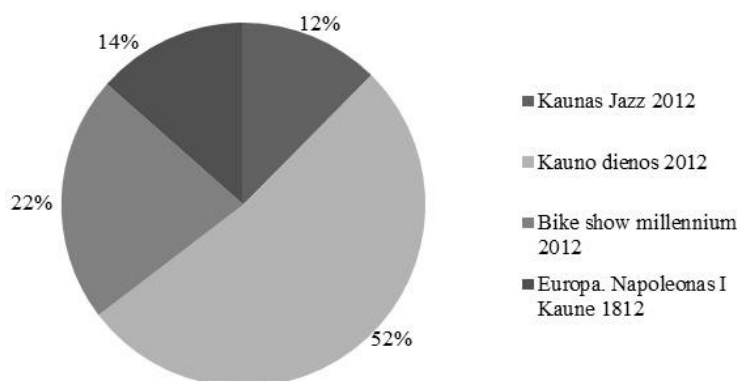

Fig. 3. Distribution of the total expenses of event visitors

Analyzing the total expenses of visitors we see, that the major part of the expenses were, incurred by Kaunas residents – 53 %, the expenses of visitors from other parts

of Lithuania and foreign countries compose respectively 24 and 23 % (figure 3).

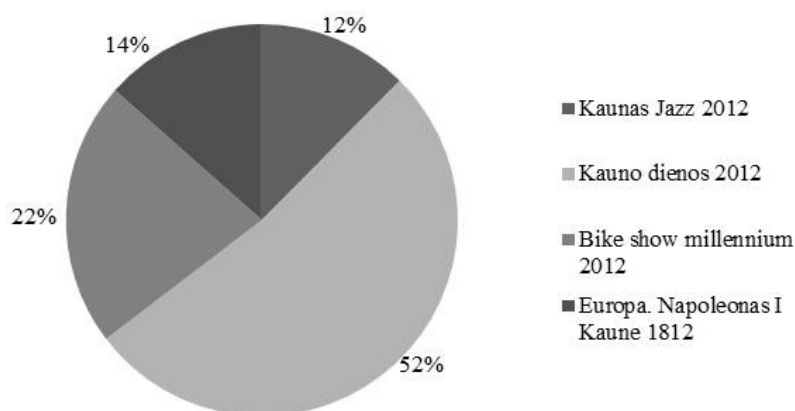

Fig. 4. Distribution of the total expenses of event visitors by events

Event visitor expenses by event show that the biggest part of the expenses – 52 % was incurred in the event „Kauno diena 2012“, 22 % in the event – „Bike show millennium 2012“, 14 % in the event – „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ and 12 % in the event – „Kaunas Jazz 2012“ (figure 4).

Conclusions

Events are important for tourism through their economic impact, so they can be defined as the factor of tourism competitiveness. Economic impact of the event is important through the expenditures of its visitors/tourists. If events attract more tourists to the destination, then number of events can be defined as a factor of tourism competitiveness.

There were four large event in Kaunas analyzed: Kaunas jazz 2012“, „Kauno diena 2012“, „Bike show millennium 2012“ and „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“. Three events have traditionally been celebrating for many years, event „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ was a celebration commemorating the bicentennial of Napoleon's crossing the river Nemunas on his way to attack Moscow. For the survey the questionnaire was conducted and primary data was collected. According to the event visitors number and the number of respondents requested the margin of error ranges from 12 to 17 % depending on event.

In summary can be stated, that the biggest part of visitors of analysed events compose 20-49 years old persons. The major part of the visitors of all analysed events are residents of city of Kaunas.

Analyzing the economic impact of the event it is important to distinguish visitors, who came to the event specifically and those, who visited the event casually, being in the city for other reasons. 74 % of the event visitors who are non-residents came to the city purposefully. From 80 respondents, who stayed in Kaunas

and visited events 58 (72,5%) came to the events purposefully.

The highest average expenses were incurred by visitors of the events „Kauno diena 2012“ and „Bike show millennium 2012“. The average expenses of visitors of the events „Kaunas Jazz 2012“ and „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ differ only in 0,33 Lt (4 table). The highest average expenses of visitors in all events (excluding „Bike show millennium“) are for transport, catering and accommodation.

The highest average transport expenses (222,20 Lt) were incurred by foreign visitors, but analysing the economic impact of the event to the local destination, these expenses are insignificant, because they are incurred in the foreign country, from which visitors come to the event. It is obvious that the highest average expenses (444,86 Lt) for accommodation were also incurred by foreign visitors to the events.

In order to maximize the economic impact of the event it is appropriate to attract more visitors from other regions and foreign countries.

For more precise results of the economic impact of events there should be an analysis of the visitors of the events in the city and their expenses through the year-round.

References

- Alcover, A., Alemany, M., Jacob, M., Payeras, M., Garcia A., Martinez-Ribes, L. (2011). The economic impact of yacht charter tourism on the Balearic economy. *Tourism Economics*, 17(3), 625-638.
- Asgary, N., De Los Santos, G., Vincent, V., Davila, V. (1997). The Determinant of Expenditures by Mexican Visitors to the Border of Texas. *Tourism Economics*, 3(4): 319-328.
- Bruneckiene, J., Guzavicius, A., Cincikaite, R. (2010). Measurement of Urban Competitiveness in Lithuania. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 21 (95), 493-508.

- Cai, L. A., Hong, G. S., Morrison, A.M. (1995). Household Expenditure Patterns for Tourism Products and Services. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 4(4): 15-40.
- Cibinskiene, A. (2012). City tourism competitiveness model. *Vadyba*, vol.20, No. 1, 77-86.
- Crompton, J., MacKay, S. (1994). Measuring the economic impact of festivals and events: Some myths, misapplications and ethical dilemmas. *Festival Management and Event Tourism*, 2(1), 33-43.
- Doshi, K., Schumacher, D., Snyder, K. (2001). Report oneconomic impact. National Association of Sports Commiccons.
- Dwyer, L., Forsyth, P., Dwyer, W. (2010) *Tourism economics and policy*. Bristol: Channel View Publications.
- Fish, M., Waggle, D. (1996). Current Income versus Total Expenditure Measures in Regression Models of Vacation and Pleasure Travel. *Journal of Travel Research*, 24(2): 70-74.
- Getz, D. (1997) *Event management and event tourism* (1sted.). New York: Cognizant communications Corp.
- Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management* 29, 403-428
- Gursoy, D., Kim, K., Uysal, M. (2003). Perceived impacts of special events by organizers: An extension and validation. *Tourism Management* 25(2):171-181.
- Kardelis, K. (2005). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: (edukologija ir kiti socialiniai mokslai): vadovėlis. 3-iasis leidimas, Šiauliai: Lucilijus, 398 p. ISBN 9955-655-35-6.
- Lacher, R.G., Nepal, S.K. (2010). Dependency and development in northern Thailand. *Annals of Tourism Research*, 37(4), 947-968.
- Leones, J., Colby, B., Crandall, K. (1998). Tracking Expenditures of the Elusive Nature Tourists of Southeastern Arizona. *Journal of Travel Research*, 36(3): 56-64.
- Long, P.T., Perdue, R.R. (1990). The Economic Impact of Rural Festivals and Special Events: Assessing the Spatial Distributions of Expenditures. *Journal of Travel Research*, 28(4):10-14
- Mak, J., Moncur, J., Yonamine, D. (1977). How or How Not to Measure Visitor Expenditures. *Journal of Travel Research*, 16(1):1-4.
- Navickas, V., Malakauskaitė, A. (2009). The possibilities for the Identification and Evaluation of Tourism Sector Competitiveness Factors. *Engineering Economics*, No. 1(61), 37-44.
- Pizam, A., Reichel, A. (1979). Big Spenders and Little Spenders in U.S. Tourism. *Journal of Travel Research*, 18(1):42-43.
- Saayman, M. (2004). *An introduction to Sport and Event Tourism*, 2nd. Edition. Potchefstroom, Leisure C Publications.
- Saayman, M., Saayman, A. (2005). Does the location of arts festivals matter for the economic impact? *Regional science*, vol. 85, nr.4, 569-584
- Song, H., Dwyer, L., ZengCao, G.L. (2012). *Tourism Economics Research: a Review and Assessment*. *Annals of Tourism Research*, Vol. 39, No.3, pp. 1653-1682.
- Song, H., Li, G., Witt, S.F., Fei, B. (2010). Tourism demand modelling and forecasting: How should demand be measured? *Tourism Management*, 32, 172-186.
- Song, H., Witt, W.F., Li, G. (2009). *The advanced econometrics of tourism demand*. London: Routledge.
- Southwick, R., Bergstrom, J., Wall, C. (2009). The economic contributions of human – powered outdoor recreation to the US economy. *Tourism Economics*, 15(4), 709-733.
- Spotts, D.M., Mahoney, E.M. (1991). Segmenting Visitors to a Destination Region Based on the Volume of Their Expenditures. *Journal of Travel Research*, 19(4):24-31.
- Stabler, M.J., Papatheodorou, A., Sinclair, M.T. (2010). *The economics of tourism* (2nded.). Abingdon: Routledge.
- Taylor, D.T., Fletcher, T., Clabaugh, R.R. (1993). A Comparison of Characteristics, Regional Expenditures, and Economic Impact of Visitors to Historical Sites with Other Recreational Visitors. *Journal of Travel Research*, 29(4):24-31.
- Thrane, C. (2002). Jazz festival visitors and their expenditures: Linking spending patterns to musical interest. *Journal of Travel Research* 40:281-286.
- Thrane, C. (2002). *Jazz Festival Visitors and Their Expenditures: Linking Spending Patterns to Musical Interest*. *Journal of Travel Research*. Vo. 40, 281-286.
- Tireney, P.T. (1993). The Influence of State Traveller Information Centres on Tourist Length of Stay and Expenditures. *Journal of Travel Research*, 31(3):28-32.
- Wilson, K. (1998). Market/industry in tourism economic analysis. *Annals of Tourism Research*, 25(4), 803-17.

EKONOMINIO KAUNO RENGINIŲ POVEIKIO VERTINIMAS PAGAL LANKYTOJŲ IŠLAIDAS

S a n t r a u k a

Renginiai gali sukurti ryšius tarp žmonių ir grupių bendruomenėse, o taip pat tarp bendruomenės ir pasaulio. Ekonominė renginių reikšmė kyla iš išlaidų, kurias patiria lankytojai, kurias išfiltruoja vietinė ekonomika, stimuliuodama ekonominį rezultatą. Vienas didžiausių renginių privalumų yra tai, kad jie gali sukurti paklausą ne turizmo sezono metu. (Getz, 1997). Makroekonominės perspektyvos požiūriu turizmas veikia vietinę, nacionalinę ir tarptautinę ekonomikos plėtrą, o taip pat ir vietovės konkurencingumą.

Miesto turizmo konkurencingumą ir jo veiksnus nagrinėja Navickas, Malakauskaitė (2009), Bruneckiene, Guzavicius, Cincikaite (2010), Cibinskiene (2012). Ekonominis renginių poveikis yra svarbus dėl lankytojų patiriamų išlaidų. Pagrindinis miesto turizmo konkurencingumo išmatavimo matas yra turistų skaičius ir jų apsistojimo vietovėje trukmė. Taigi, jeigu renginiai pritraukia daugiau turistų į miestą, renginių skaičius

gali būti apibrėžiamas kaip miesto turizmo konkurencingumo veiksnys.

Tyrimo objektas: Kauno miesto renginiai.

Tyrimo tikslas buvo ištirti renginių lankytojų atvykimo į miestą motyvus ir išlaidas, susijusias su dalyvavimu renginiuose.

Tyrimo uždaviniai:

- ištirti ekonominio renginių poveikio vertinimą;
- parengti Kauno renginių ekonominio vertinimo metodologiją ir atrinkti renginius tyrimui;
- išnagrinėti Kauno renginių lankytojų atvykimo į miestą motyvus;
- ištirti Kauno renginių lankytojų išlaidas, susijusias su dalyvavimu renginiuose.

Tyrimo metodai: sisteminė mokslinės literatūros, lyginamoji, struktūrinė, loginė analizė, anketinė apklausa.

Tyrimui pasirinkti keturi stambūs renginiai Kauno mieste: festivalis „Kaunas jazz 2012“, „Kauno diena 2012“, „Bike show millennium 2012“ ir „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“. Pirmieji trys renginiai yra tapę jau tradiciniais renginiais ir Kaune vyksta kiekvienais metais. „Europa. Napoleonas I Kaune 1812“ – ne tradicinis renginys, tačiau rengtas šiais metais pažymėti Napoleono persikėlimo per Nemuną 200-osioms metinėms.

Tyrimui atlikti pasirinktas anketinės apklausos metodas. Anketinę apklausą galima atlikti tiesioginiu ar netiesioginiu būdu. Renginių dalyviams apklausti buvo pasirinktas tiesioginis apklausos būdas.

Gausiausiai lankomi šiais metais buvo netradicinio renginio “Europa.Napoleonas I Kaune 1812” renginiai, šio renginio dalyvių apklausta daugiausiai. Apskaičiuotas paklaidos dydis nagrinėjamiems renginiams svyruoja nuo 12 iki 17 procentų.

Iš į miestą atvykusių ir renginiuose dalyvavusių respondentų dauguma atvyko tikslingai į renginius: į “Kaunas Jazz 2012” tikslingai atvyko 12 (iš jų 3 užsieniečiai) iš 17, į renginį “Europa. Napoleonas I Kaune 1812” tikslingai atvyko 16 (iš jų 5 užsieniečiai) iš 26. Į renginį “Kauno diena 2012” tikslingai atvyko 22 (iš jų 15 užsieniečių) iš 29, o renginyje “Bike show millennium 2012” visi 15 apklaustųjų ne vietos gyventojų atvyko tikslingai.

Apibendrinant galima teigti, jog didžiausią nagrinėjamų renginių žiūrovų auditoriją sudaro 20-49 metų asmenys. Didžiąją visų nagrinėtų renginių dalį pagal apklausos rezultatus sudaro Kauno miesto gyventojai.

Tiriant ekonominį renginių poveikį svarbu iš ne vietinių renginio žiūrovų išskirti, kurie jų atvyko į miestą tikslingai dėl

renginio, o kurie dėl kitų priežasčių atvykę į miestą lankėsi renginiuose. 74 procentai renginiuose dalyvavusių ne miesto gyventojų, į miestą atvyko tikslingai į renginius. Iš 80 Kaune apsistojusių renginiuose apklaustų respondentų 58 (72,5procentų) atvyko į renginius tikslingai.

Didžiausios vidutinės yra “Kauno diena 2012” renginio ir “Bike show millennium 2012” lankytojų išlaidos, o vidutinės “Kaunas Jazz 2012” ir “Europa. Napoleonas I Kaune 1812” renginių lankytojų išlaidos skiriasi tik 0,33 Lt. Daugiausiai vidutiniškai visų renginių lankytojai (išskyrus “Bike show millennium 2012”) išleido transportui, maistui ir nakvynei. Didžiausias vidutinės transporto išlaidas (222,20 Lt) patyrė užsienio lankytojai, tačiau nagrinėjant ekonominį renginio poveikį renginio vietai, šios išlaidos nėra reikšmingos, kadangi jos dažniausiai būna patiriamos užsienio šalyje įsigyjant kelionės bilietus į renginio vietovę. Akivaizdu, jog didžiausias vidutinės išlaidas nakvynei (444,86 Lt) taip pat patyrė iš užsienio atvykę renginių lankytojai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ekonominis renginių vertinimas, turizmo konkurencingumas.

Akvilė Čibinskienė, Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos ir tarptautinės prekybos katedros docentė, socialinių (ekonomikos) mokslų daktarė. Apie 30 mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsnių Lietuvos ir užsienio šalių mokslo darbuose ir žurnaluose autorė. *Mokslinių interesų sritys*: mikroekonomika, makroekonomika, tarptautinė ekonomika, infrastruktūra, konkurencingumas, turizmo ekonomika. Elektroninis paštas: akvile.cibinskiene@ktu.lt. Adresas: Laisvės alėja. 55, LT-44309, Lietuva. Telefonas +370 37 300576.

Valentinas Navickas, Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos ir tarptautinės prekybos katedros profesorius, socialinių (ekonomikos) mokslų daktaras (HP). Virš 230 mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsnių Lietuvos ir užsienio šalių mokslo darbuose ir žurnaluose autorius. Keturių eksperimentinės plėtos darbų autorius. Parengė 4 socialinių (ekonomikos) mokslų daktarus; šiuo metu vadovauja 2 doktorantams, kurie ruošia socialinių (ekonomikos) mokslų daktaro disertacijas *Mokslinių interesų sritys*: mikroekonomika, makroekonomika, tarptautinė ekonomika, turizmo ekonomika, logistika, ekonomikos plėtra. El. paštas: valna@ktu.lt. Adresas: Laisvės alėja. 55, LT-44309, Lietuva. Telefonas +370 37 300576.

SOCIALINIŲ-EKONOMINIŲ RODIKLIŲ POVEIKIO ŠIAULIŲ APSKRITIES DARBO RINKAI VERTINIMAS

Aistė Lydienė, Jurgita Karalevičienė, Roberta Kareivaitė
Šiaulių universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojama viena iš ekonomikos posistemų - darbo rinka, funkcionuojanti pagal paklausos ir pasiūlos dėsnius. Tai - viena svarbiausių šalies ekonominės sistemos dalių, pagal kurią galima spręsti apie bendrą šalies ekonominę būklę. Darbo rinka yra specifinė, nes joje vyksta konkurencinė kova tarp darbuotojų, kas gaus geresnę darbo vietą ar pelningesnę darbo pasiūlymą. Be to, ji neatsiejama žmonių gyvenimo dalis, kuri yra glaudžiai susijusi su šalies socialiniais, demografiniais, gamybiniais, mokslo ir technologijų pokyčiais. Teigiami šalies ar regiono pokyčiai skatina užimtumą, didėjančių darbo užmokesčių, gerėjančių pragyvenimo lygį, vartojimą ir mažina skurdo lygį. Kiekvienos šalies prioritetą turėtų būti orientuotas į stabilios padėties darbo rinkoje išlaikymą. Didelis nedarbas regione didina atskirtį tarp užimtųjų ir bedarbių, be to, didėja nusikaltimų skaičius, nesukuriamas bendrasis vidaus produktas (toliau - BVP), prarandami kvalifikaciniai įgūdžiai. Akivaizdu, jog ekonominis ir socialinis gyvenimas tiesiogiai įtakoja ir darbo rinką, kadangi darbo rinka yra jungtis tarp socialinės ir ekonominės politikos. Lietuva dar 2007 m. sprendė darbo jėgos trūkumo problemą, o jau 2012 m. ji priversta ieškoti efektyvių būdų nedarbui mažinti. Mažas užimtumas ir didelis nedarbas - tai problemos, kurias Lietuva sprendė prieš įstojant į Europos Sąjungą (toliau - ES). Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, t.y. nuo 2009 m. nedarbo problema vėl tapo labai aktuali, deja, sunkiai išsprendžiama ir pažabojama.

Todėl straipsnyje yra analizuojama ekonominių rodiklių poveikis Šiaulių apskrities darbo rinkai, atliktas nedarbo lygį ir užimtumą įtakančių veiksnių tyrimas, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti, kurie socialiniai - ekonominiai veiksniai stipriausiai įtakoja nedarbo lygio bei užimtumo pokyčius Šiaulių apskrityje. Taip pat siekiama įvertinti atskirų veiksnių (tiesioginių užsienio investicijų, pensininkų skaičiaus, migracijos saldo, darbo užmokesčio, socialinių pašalpų išlaidų, materialių investicijų) poveikį nedarbo lygiui Šiaulių apskrities savivaldybių lygmeniu. Pagrindiniai empiriniame tyrime naudojami metodai yra: koreliacija, regresija, priežastinė analizė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: darbo rinka, socialiniai - ekonominiai rodikliai, nedarbo lygis, užimtumas.

Įvadas

Darbo jėga yra itin svarbi ekonominės veiklos sudėtinė dalis, kadangi vykstantys ekonominiai procesai, kuriems didelį poveikį daro globalizacija, pabrėžiant inovacijas ir žinias, pramonės augimą, pagrįstą moksliniais tyrimais, reikalauja darbuotojų, turinčių daugiau sugebėjimų. Vadinasi, šalyje vykstantys ekonominiai bei socialiniai pokyčiai turi įtakos darbo rinkai bei efektyviam jos funkcionavimui.

Darbo rinką analizuoja, jos problemas sprendžia tiek Lietuvos, tiek ir užsienio autoriai. Martinkus ir Beržinskienė (2005) ją analizavo teoriniu ir praktiniu aspektu, ieškojo priežasčių, lėmusių pokyčius, bei sprendimų kylančioms problemoms spręsti. B. Whelan ir C.T. Whelan (1995) nagrinėjo ilgalaikių bedarbių atskirtį, skurdo galimybes, analizavo aktyviąją darbo rinkos politiką, o Farmer (2009) tyrė nedarbo mažinimą fiskalinės politikos pagalba, darbo rinkos ir verslo ciklo ryšį praktikoje. Taigi, ši problema pakankamai aktuali ir pakankamai dažnai analizuojama įvairiais aspektais, bandant įvertinti įvairių veiksnių poveikį užimtumui ir nedarbui.

Darbo rinka, kaip ekonominės sistemos posistemė, yra tarsi agreguotas ekonominės raidos indikatorius, atspindintis raidos rezultatus, o šios posistemės problemų identifikavimas leidžia numatyti visai socialinei ekonominei raidai svarbius sprendimus. Todėl **mokslinė problema** sietina su veiksnių, lėmusių darbo rinkos

problemas, nustatymu, siekiant išvengti to, kad darbo rinka netaptų socialinės - ekonominės raidos stabdžiu.

Tyrimo naujumas. Šiaulių apskrities darbo rinka gana mažai analizuota ir dažniausiai buvo vertinama, lyginant ją su kitomis apskritimis. Dažniausiai socialiniai - ekonominiai rodikliai analizuojami pavieniui, atskirai. Tik epizodiškai buvo vertinama kai kurių veiksnių įtaka Šiaulių apskrities darbo rinkai. Todėl šiame straipsnyje, įvertinus bendrą situaciją Šiaulių apskrities darbo rinkoje, buvo teoriškai ir praktiškai atliekamas pagrindinių socialinių - ekonominių veiksnių poveikio nedarbo lygiui ir užimtumui vertinimas tiek Šiaulių apskrities, tiek ir jos savivaldybių lygmeniu.

Tikslas - įvertinti socialinių - ekonominių rodiklių poveikį Šiaulių apskrities darbo rinkos rodikliams 1999-2011 m.

Darbo tikslui įgyvendinti buvo iškelti tokie **uždaviniai**:

- Teoriniu aspektu įvertinti darbo rinkos pokyčius lemiančius socialinius - ekonominius veiksnis;
- Įvertinti, kurie socialiniai - ekonominiai veiksniai stipriausiai sąlygojo nedarbo lygio bei užimtumo pokyčius Šiaulių apskrityje;
- Išsiaiškinti, kaip vidutinis bruto darbo užmokestis, migracijos saldo, tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui ir socialinių pašalpų išlaidos įtakoja nedarbo lygį.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros lyginimas, analizė, grupavimas, klasifikavimas, apibendrinimas, padėties ir sklaidos charakteristikų skaičiavimas, koreliacinė ir regresinė analizė, koreliacijos koeficiento reikšmingumo tikrinimas Stjudento kriterijumi, priežastinė analizė.

Darbo rinkos pokyčius lemiančių socialinių - ekonominių veiksnių teorinė analizė

Darbo rinka – tai rinka, funkcionuojanti pagal paklausos ir pasiūlos dėsnius bei neatsiejama nuo mainų proceso. Darbo rinka nėra pastovi, nes ją veikia įvairūs ekonominiai, socialiniai bei demografiniai veiksniai. Socialinių-ekonominių veiksnių poveikis darbo rinkos situacijai pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė. Darbo rinkos situaciją sąlygojantys socialiniai - ekonominiai veiksniai

Rodiklis	Autoriai	Teigiamas poveikis	Neigiamas poveikis
Bendrasis vidaus produktas	Martinkus, Žilinskas (2008); Laskienė (2009); Pocius, Okunevičiūtė - Neverauskienė (2005); Vetlov (2003); Vetlov, Virbickas (2006).	Esant ekonomikos augimo, pakilimo stadijose, vykstant ekonominiams procesams, kuriamos darbo vietos, didėja darbo užmokestis. Siekiant prisiderinti prie ek. augimo, darbuotojai skatinami kelti kvalifikaciją, tobulinti įgūdžius.	Ekonomikos nuosmukio metu mažėja prekių ir paslaugų gamybos apimtys, o kartu ir darbo paklausa.
Investicijos	Asheghian (2004); Snieska ir kt. (2002); Lydeka ir Grebliauskas (1997); Aristotelous, Fountas (1994); Blomstrom (1986); Dunning (1981); Montvilaitė ir Mačiulytė-Sniukienė (2011)	Užsienio kapitalo turinčios įmonės pradeda veiklą mažindamos darbuotojus, vėliau, kuriamos darbo vietos, pagerėja darbo sąlygos. Užsienio investuotojai reguliariai investuoja, skiria daugiau pinigų darbuotojų kvalifikacijai kelti, naujiems darbo įgūdžiams formuoti. Materialinės investicijos yra skirtos ilgalaikiam materialiniam turtui, kuris bus naudojamas ilgiau nei vienus metus, įsigyti bei esamam materialiniam turtui atnaujinti. Todėl įmonės patiria tiesioginę naudą iš materialinių investicijų.	Investicijos gali iš rinkos išstumti vietinius gamintojus bei pakeisti juos užsienio tiekėjais ar gamintojais. Investicijos į efektyvesnes technologijas gali sumažinti investicijas. Materialinių investicijų trūkumas riboja galimybes plėsti gamybą ir paslaugų teikimą tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu. Taip pat dėl materialinės bazės atnaujinimo trūkumo nėra pilnai išnaudojami aukštos kvalifikacijos žmogiškieji ištekliai.
Migracija	Martinaitis, Žvalionytė (2007); Stulgienė, Daunorienė (2009); Butkus, Matuzevičiūtė (2009); Blanchflower (2007); Butkus ir Matuzevičiūtė (2009)	Teigiamos emigracijos pasekmės: sumažėja nedarbo lygis; atsiranda daugiau darbo vietų; darbdaviai tampa aktyvesni; didėja investicijos į žmogiškąjį kapitalą; kartais dėl specialistų stygiaus didėja atlyginimai.	Emigracija neigiamai veikia valstybę: vyksta protų nutekėjimas, mažėja jaunų darbingo amžiaus žmonių skaičius, mažėja gimstamumas, o tai sąlygoja būsimą darbo jėgos mažėjimą.
Pensininkų skaičius	Kanopienė ir Mikulionienė (2006); Dromantienė ir Kanopienė (2004); Modernising (2003); Prodi (2002).	Aktyvus ir sveikas senėjimas priklauso nuo sveikatos palaikymo, gyvenimo kokybės užtikrinimo visuose žmogaus gyvenimo tarpsniuose. Todėl būtina įvairiais būdais skatinti visavertį vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenime – taikyti lanksčias išėjimo į pensiją formas ir ilginti darbinio gyvenimo trukmę, remti pagyvenusių žmonių organizacijas ir pan. Esant dideliame pensininkų skaičiui šalyje, mažėja konkurencija darbo rinkoje.	Vyresniosios kartos gausėjimas keičia visuomenės demografinę ir socialinę struktūrą, gamybos, paskirstymo ir vartojimo sistemas, o sveikatos apsaugos sistemai kelia finansavimo subalansuotos plėtros bei jų prieinamumo visiems, taip pat sveikos gyvensenos propagavimo iššūkius. Taip pat didėja išlaikytinių skaičius, mažėja gyventojų ekonominis aktyvumas, menkėja teritorinio mobilumo, perkvalifikavimo, naujausių žinių panaudojimo galimybės.
Darbo užmokestis	Paulavičius (2002); Martinkus, Sakalas ir Savanevičienė (2006); Costa, Akerstedt, Nachreiner, ir kt. (2004); Giebet, Janben, Schomann, Nachreiner (2004); Kinderis (2008); Torpey (2007); Try (2004); Gedvilienė ir Šalkauskienė (2009)	Gaudamas darbo užmokestį asmuo gali apsirūpinti maistu, būstu, taip pat reguliarios pajamos sudaro sąlygas jaustis užtikrintam dėl ateities. Padeda išdėstyti darbo išteklius pagal tam tikras profesijas, šakas ir regionus, skatina investicijas į žmogiškąjį kapitalą, išsimokslinimą bei profesinį paruošimą.	Jeigu darbo užmokestis yra nepastovus, žmogui didėja netikrumo, nerimelio jausmas. Jei darbo užmokestis nedidelis ir nenumatoma jo didinti, darbuotojas tampa abejingas darbo rezultatams, o kartais ir vengia jo. Todėl darbo užmokesčio ekonomija labai dažnai ne tik nepateisinama, bet ir sukelia nuostolių dėl nedidėjančio arba netgi mažėjančio darbo našumo.
Socialinių pašalpų išlaidos	Swedbank skaičiavimai – socialinės išmokos skatina nedirbti (2011); Iš ko gyventi – pašalpų ar darbo? (2012)	Socialinių pašalpų tikslas - padėti žmogui išgyventi praradus pagrindinį pajamų šaltinį darbą. Tačiau pašalpa neturi tapti darbo pakaitalu, patenkinančiu pagrindinius finansinius poreikius.	Jeigu yra mokamos didelės socialinės pašalpos, tai gyventojams sumažėja motyvacija dirbti, todėl yra patiriami ekonominiai nuostoliai.

Socialinių – ekonominių rodiklių pokyčių įtaka darbo rinkai nėra vienareikšmė, t.y. šių veiksnių pokyčiai darbo rinkoje gali sąlygoti tiek teigiamus, tiek neigiamus darbo rinkos rodiklių pokyčius. Kaip pastebima, emigracija turi įtakos darbo jėgos trūkumui, nes

sumažina gamybos plėtros galimybes ir aktyvesnį investicijų panaudojimą. Dėl gyventojų emigracijos ir pasitraukimo iš vietinės darbo rinkos žymiai sumažėja nedarbas, kuris sudaro sąlygas kilti atskirų sektorių darbuotojų atlyginimams ir darbo sąlygų gerinimui.

Atlyginimų kilimas sietinas su darbo jėgos trūkumu ir su emigracijos prevencija.

Vyresnio amžiaus asmenų skaičiaus didėjimas liudija, kad vis labiau aštrėja gyventojų senėjimo bei gyvenimo kokybės šiame žmogaus gyvenimo etape užtikrinimo problemos (Dromantienė, Kanopinė, 2004). Vadinasi, dideli tikslai yra keliama socialinių paslaugų bei sveikatos apsaugos sistemoms, kurios savo ruožtu reikalauja didelių žmogiškųjų bei finansinių išteklių investicijų. Daugelyje šalių dirbantys pensinio amžiaus asmenys, be atlyginimo už darbą, gauna ir pensijas, nors darbo užmokesčio dydžiui taikomi apribojimai dažnai neskatina pasilikti darbo rinkoje (Modernising, 2003), todėl reikia, kad darbas taptų patrauklesne alternatyva už išėjimą į pensiją, ir reikia pašalinti visas kliūtis, trukdančias pagyvenusiems žmonėms likti darbo rinkoje (Prodi, 2002).

Tačiau didžiausios problemos kyla dėl socialinių išmokų mokėjimo bei dydžio nustatymo, nes kuo didesnės išmokos nustatytos, tuo mažiau žmonių nori

įeiti į darbo rinką. „Swedbanko“ atliktais skaičiavimais parodyta, kad nedirbantis asmuo ne tik gauna socialines išmokas, bet ir kompensacijas būsto šildymui, nepilnamečiai vaikai gauna nemokamą maitinimą mokykloje bei paramą mokymo reikmėms įsigyti – tokios lengvatos dirbančiajam nesuteikiamos.

Socialinių-ekonominių rodiklių įtakos Šiaulių apskrities darbo rinkai vertinimas

Analizuojant socialinių – ekonominių rodiklių įtaką Šiaulių apskrities darbo rinkai buvo atliktas nedarbo lygį ir užimtumą įtakančių veiksnių tyrimas, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti, kurie socialiniai - ekonominiai veiksniai stipriausiai įtakoja nedarbo lygio bei užimtumo pokyčius Šiaulių apskrityje. Taip pat buvo siekiama įvertinti, atskirų veiksnių, tokių kaip: tiesioginių užsienio investicijų, pensininkų skaičiaus, migracijos saldo, darbo užmokesčio, socialinių pašalpų išlaidų, materialinių investicijų, poveikį nedarbo lygiui.

2 lentelė. Šiaulių apskrities savivaldybių nedarbo lygio dinamika 1999-2011 m.

	Šiaulių apskritis	Akmenės r. sav.	Joniškio r. sav.	Kelmės r. sav.	Pakruojo r. sav.	Radviliškio r. sav.	Šiaulių m. sav.	Šiaulių r. sav.
1999	11.3	18.1	9.4	9.8	6.9	10.4	11.4	13.1
2000	14.8	22.1	14.5	14.9	10.3	14.6	14	16.1
2001	14.8	23.8	18.2	17.7	11.4	14	14.2	16.3
2002	12.3	21.6	15.7	16.7	9.8	10.7	9.3	13.2
2003	9.3	19	12.1	12.6	7.6	8.1	6.5	9.7
2004	7.7	16.3	12.4	11.7	5.7	6.5	4.8	7
2005	5.1	12.4	9.9	8.2	3	4.4	2.7	4.2
2006	3.7	8.7	7.1	6.2	2.8	3	2	3.2
2007	3.2	6.2	5.2	4.9	2.8	2.8	2	2.8
2008	3.5	6.8	4.7	5.5	3	2.8	2.7	2.8
2009	9.6	13.6	10	11.4	8.6	8.5	9	8.8
2010	13.8	18	15.4	18.2	11.9	12.9	12.2	13.9
2011	11.2	15.1	13	15.5	9.9	11.5	9	11.2

Nustatyta, kad netgi trys iš septynių Šiaulių apskrities savivaldybių yra įtrauktos į Lietuvos problemiškesnių teritorijų pagal nedarbo lygį sąrašą. Siekiant tai įrodyti 2 lentelėje pateikta nedarbo lygio dinamika Šiaulių apskrities savivaldybėse 1999-2011 m. laikotarpiu. Iš 2 lentelės matyti, kad 1999 – 2011 m. didžiausias nedarbo lygis užfiksuotas Akmenės (15,5 proc.), Joniškio (11,4 proc.), Kelmės (11,8 proc.), o mažiausias Pakruojo rajono (7,2 proc.) ir Šiaulių m. (7,7 proc.) savivaldybėse. Makroekonominio požiūriu tai – socialinės, ekonominės, kultūrinės ir kitos veiklos koncentracijos didmiesčiuose pasekmė, atsiradusi dėl didelių disproporcijų tarp Šiaulių apskrities centrų ir periferinių teritorijų. Mažiausias nedarbo lygis Šiaulių m. sav. buvo 2007 m., didžiausias nedarbo lygis tarp savivaldybių pastebėtas 2001 m. Akmenės r. sav., kai siekė 23,8 proc.

Bendroje gyventojų struktūroje užimti gyventojai sudaro mieste 32,4 proc., o kaime tik 22,4 proc. Neaktyvių gyventojų dalis sudaro mieste 52,9 proc., kaime – 62,5 proc. Per tryliką analizuojamo laikotarpio metų didžiausi nedarbo lygio rodiklio reikšmių pokyčiai užfiksuoti Šiaulių miesto, Radviliškio ir Pakruojo rajonų savivaldybėse. Mažiausias nedarbo lygio kitimas šiuo

laikotarpiu buvo Akmenės, Joniškio ir Kelmės rajonų savivaldybėse, t.y. šiose savivaldybėse nedarbo lygis būdavo didžiausias lyginant su kitomis Šiaulių apskrities savivaldybėmis. Viena iš nedarbo priežasčių šiose savivaldybėse buvo skurdo spąstai, t.y. teikiama pirmenybė gyvenimui iš pašalpos.

Remiantis statistikos departamento pateiktais duomenimis, matyti, kad 1999 – 2011 m. didžiausias socialinių pašalpų gavėjų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų buvo Akmenės (57), Kelmės (56) ir Joniškio (55) rajonų savivaldybėse. Tai lėmė, kad šių savivaldybių bazė per mažai diversifikuota, kad galėtų būti garantuotas jų gyvybingumas, nes nemažą dalį ekonominės bazės sudaro žemės ūkio veikla.

Šiaulių mieste registruotas nedarbo lygis buvo mažiausias, nes Šiauliai - viso regiono centras, kur sutelkta daugiau darbo vietų, geresnės galimybės įsigyti išsilavinimą, be to, gerai išplėtotas paslaugų sektorius. Lyginant registruoto nedarbo pokyčius Šiaulių aps. savivaldybėse ekonomikos nuosmukio (1999-2001 m.; 2008-2010 m.) ir augimo (2002-2007 m.) laikotarpiais, nustatyta, kad krizės metu nedarbo lygiai supanašėja, t.y. visose savivaldybėse nedarbo lygis būna didelis, ekonomikos augimo laikotarpiu nedarbo lygis sparčiau

mažėja ekonomiškai stipresnėse savivaldybėse (Šiaulių m., Pakruojo r.), silpnėsių savivaldybių (Akmenės, Kelmės, Joniškio r. sav.) nedarbo lygiai mažėja lėčiau.

Taigi Šiaulių apskrities savivaldybėse egzistuoja nedarbo lygio netolygumas, kurį lėmė mažas darbo jėgos mobilumas. Nustatyta, kad tie regionai, kurie gamina produkciją, orientuotą į eksportą, geriau geba prisitaikyti globalioje ekonomikoje.

Siekiant ištirti nedarbo lygio kitimą sąlygojančius veiksnus Šiaulių aps., buvo atliekamas ekonominę padėtį charakterizuojančių rodiklių įtakos nedarbo lygiui tyrimas, kurio metu buvo tiriama, kaip pagrindinių darbo rinkos rodiklių kitimas sąveikauja su kitais rodikliais. Pasitelkti porinės koreliacijos koeficiento rodikliai. Darbo rinkos situaciją atspindi pagrindiniai rodikliai, t.y. nedarbo lygis ir užimtumo lygis. Tyrimas apima du etapus. Pirmojo etapo metu atlikta 1999–2011 m. 15 Šiaulių aps. rodiklių koreliacinė analizė. Koreliacinės analizės rezultatai, apibūdinantys užimtumo ir kitų socialinę ekonominę raidą charakterizuojančių rodiklių kitimo koreliacinius ryšius, parodyti 3 lentelėje. Norint įsitikinti, kad koreliacijos koeficientai reikšmingi, apskaičiuoti patikimumo koeficientai (t) pagal tikimybės reikšmę (kai $n \leq 20$, naudojamos Stjudento pasiskirstymo reikšmės). Nustatyta, kad nedarbo lygio ir minimalaus valandinio atlygio, tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui, migracijos saldo, gyventojų išsilavinimo bei mažų ir vidutinių įmonių skaičiaus ryšys statistiškai nėra reikšmingas esant 0,05 ir 0,1 reikšmingumo lygiams.

Taip pat buvo nustatyta, jog nedarbo lygis Šiaulių aps. reikšmingai koreliuoja (t.y. šių veiksnių įtakos paskaičiuotas stiprumas nėra atsitiktinis, kuriam galėjo įtakos turėti nenustatyti veiksniai) maždaug tik su puse atrinktų ekonominių rodiklių: miesto gyventojų dalimi, socialinių pašalpų išlaidomis, bendrojo vidaus produkto kitimo tempu, materialinėmis investicijomis vienam gyventojui, vidutiniu mėnesiniu bruto darbo užmokesčiu, pensininkų skaičiumi, tenkančiu 1000 darbingų gyventojų, kaimo gyventojų dalimi.

Tyrimo metu išsiaiškinta, kad nedarbo lygiui Šiaulių apskrityje turi įtakos socialinių pašalpų išlaidos bei miesto gyventojų dalis, t.y. didėjant socialinių pašalpų išlaidoms ir miesto gyventojų skaičiui nedarbo lygis Šiaulių apskrityje didėja. O socialinių pašalpų išlaidų bei kaimo gyventojų skaičiaus ir nedarbo lygio koreliacinis ryšys yra vidutinio stiprumo, t. y. nors šie veiksniai ir įtakoja nedarbo lygio kitimą, tačiau nėra svarbiausi veiksniai, labiausiai įtakojantys nedarbo lygio pokyčius Šiaulių aps., nes paaiškina tik apie 20 proc. nedarbo lygio sklaidos.

Išlaidų socialinėms pašalpos poveikis nedarbo lygiui siejamas su tam tikrų gyventojų grupių padėties pokyčiais, kurie pasireiškė tuo, jog didėjo socialinių išmokų reikšmė gyventojų pajamų struktūroje, t.y. Šiaulių apskrities savivaldybėse, kuriose nedarbo lygis yra aukščiausias, socialinių pašalpų gavėjų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, taip pat yra didžiausias.

3 lentelė. Socialinę ir ekonominę padėtį charakterizuojančių rodiklių įtakos nedarbo lygiui Šiaulių apskrityje vertinimas

	Teigiamas reikšmingas koreliacinis ryšys		Neigiamas reikšmingas koreliacinis ryšys		Reikšmingo koreliacinio ryšio nenustatyta	
	Rodikliai	R	Rodikliai	R	Rodikliai	R
Nedarbo lygis, proc.	Miesto gyventojų dalis	(0,477)	BVP kitimo tempas	(-0,848)	Minimalusis valandinis atlygis	(-0,302)
			Materialinės investicijos vienam gyventojui	(-0,827)	Tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui	(-0,209)
			Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis	(-0,797)	Migracijos saldo	(-0,300)
			Pensininkų skaičius, tenkantis 1000 darbingų gyventojų	(-0,597)	Gyventojų dalis su vidutiniu ar žemesniu išsilavinimu	(0,303)
	Socialinių pašalpų išlaidos	(0,428)	Biudžeto pajamos	(-0,503)	Gyventojų dalis su aukštesniu išsilavinimu	(-0,368)
			Biudžeto išlaidos	(-0,516)	Mažų ir vidutinių įmonių skaičiaus pokytis	(-0,257)
			Kaimo gyventojų dalis	(-0,477)		

Taigi, didėjant miesto gyventojų skaičiui nedarbo lygis Šiaulių aps. didėja, nes tobulėjant technikai ir kintant žmonių poreikiams, vienų ekonomikos šakų vaidmuo didėja, kitų – mažėja. Tai veikia darbo paklausą, nes naujoms prekėms ir paslaugoms gaminti reikia naujų profesijų bei aukštesnės kvalifikacijos darbuotojų. Darbo jėgos paklausos profesinė ir kvalifikacinė sandara ima neatitikti jos pasiūlos sandaros. Darbuotojai, nesėkmingai mėginantys gauti darbą, reikalaujantys aukštesnės kvalifikacijos, tampa bedarbiais.

Tyrimo metu išskirti netiesiogiai nedarbo lygį veikiantys rodikliai, t.y. didėjant bendrajam vidaus

produktui, materialiosioms investicijoms vienam gyventojui, vidutinis bruto darbo užmokesčius, savivaldybių biudžeto pajamoms ir išlaidoms, pensininkų skaičiui, tenkančiu 1000 gyventojų, bei kaimų gyventojų skaičiui nedarbo lygis Šiaulių apskrityje mažėjo. Stipriu koreliaciniu ryšiu su nedarbo lygiu pasižymėjo bendrojo vidaus produkto kitimo tempas (0,848), materialinės investicijos vienam gyventojui (0,827) ir vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis (0,797). Tai reiškia, kad bendrojo vidaus produkto kitimo tempas, materialios investicijos vienam gyventojui ir vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis labiausiai paaiškina nedarbo lygio sklaidą Šiaulių aps. Be abejo, bendrojo vidaus

produkto ir nedarbo lygio ryšį galima paaiškinti remiantis Keinsio teorija, kad kiekvienoje šalyje gyventojų užimtumo lygį lemia bendroji paklausa, kurią sudaro vartojimo paklausa ir investicijų paklausa (įvairių rūšių – privačių ir vyriausybės – investicijų mastas). Jeigu bendroji paklausa nepakankama arba ima mažėti, sumažėja ekonominis aktyvumas. Prasidėjus ekonomikos nuosmukiui, padaugėja bedarbių, kyla nedarbo lygis. Padidėjus bendrajai paklausai, ekonomika pagyvėja, bedarbių pradeda mažėti, nes nuosmukio metu dėl sumažėjusio vartojimo ar investicijų sumažėja prekių ir paslaugų gamybos apimtis ir darbo paklausa. Ekonominiam aktyvumui didėjant, vyksta atvirkštinis procesas, t.y. didėjant bendrajam vidaus produktui nedarbo lygis mažėja. Kuo ilgesnis ir intensyvesnis ekonomikos pakilimo laikotarpis, tuo nedarbo lygis labiau mažėja.

Nustatytas atvirkštinis koreliacinis ryšys tarp nedarbo lygio ir šių rodiklių: pensininkų skaičiaus, tenkančio 1000 darbingų gyventojų (-0,597), savivaldybių biudžeto pajamų (-0,503) bei išlaidų (-0,516), t.y. šiems veiksniams didėjant nedarbo lygis Šiaulių aps. mažėjo. Gyventojų senėjimą iliustruoja vyresnių (60 metų ir daugiau) žmonių dalies augimas gyventojų skaičiuje. Ši dalis 1999-2011 m. Šiaulių aps. padidėjo nuo 19 iki 22 proc. Gyventojų senėjimą lemia du veiksniai –

gimstamumo mažėjimas (17,7 proc.) ir gyvenimo trukmės ilgėjimas (1,17 metų). Iš vienos pusės, gyventojų senėjimas mažina konkurenciją darbo rinkoje, kadangi didėjant pensininkų skaičiui auga išlaikytinių lyginamasis svoris. Tačiau iš kitos pusės, gyventojų senėjimas mažina gyventojų ekonominį aktyvumą, menkina darbuotojų teritorinio mobilumo ir perkvalifikavimo bei naujausių žinių panaudojimo galimybes. Didėjant pensininkų skaičiui, tenkančiam 1000 darbingų gyventojų, nedarbo lygis Šiaulių aps. mažėja, nes mažėjantis darbingo amžiaus gyventojų skaičius sąlygoja ir nedarbo lygio mažėjimą.

Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad nedarbo lygio pokyčius sąlygoja Šiaulių apskrities savivaldybių biudžetų situacija, t.y. biudžetų pajamų bei išlaidų pokyčiai. Tarp šių rodiklių nustatytas vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys, tai reiškia, kad šie nepriklausomi kintamieji paaiškina apie 25 proc. nedarbo lygio sklaidos. Taigi galima teigti, kuo geresnė savivaldybės biudžeto situacija, tuo geresnė situacija darbo rinkoje.

Tiriant socialinių ir ekonominių rodiklių įtaką darbo rinkai buvo tiriama ne tik, kaip tam tikri rodikliai veikia nedarbo lygį, bet taip pat, kaip šie rodikliai veikia užimtumo lygį Šiaulių aps. Rezultatai pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Socialinę ir ekonominę padėtį charakterizuojančių rodiklių įtakos užimtumo lygiui Šiaulių apskrityje vertinimas

	Teigiamas reikšmingas koreliacinis ryšys		Neigiamas reikšmingas koreliacinis ryšys		Reikšmingo koreliacinio ryšio nenustatyta	
	Rodikliai	R	Rodikliai	R	Rodikliai	R
Užimtumo lygis, proc.	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (Lt)	(0,882)	Biudžetų išlaidos socialinėms pašalpoms	(-0,602)	Migracijos saldo	(-0,335)
	BVP kitimo tempas (proc.)	(0,738)	Pensininkų skaičius, tenkantis 1000 darbingų gyventojų	(-0,524)	Gyventojų dalis su aukštuoju išsilavinimu	(0,331)
	Materialinės investicijos vienam gyventojui (Lt)	(0,776)			Mažų ir vidutinių įmonių skaičius	(-0,382)
	Kaimo gyventojų dalis (proc.)	(0,473)	Miesto gyventojų dalis, proc.	(-0,473)	Biudžeto išlaidos	(0,135)
					Biudžeto pajamos	(0,135)
					Gyventojų dalis su viduriniu ar žemesniu išsilavinimu	(-0,076)

Tiesiogiai įtakojančią užimtumo lygio pokyčius Šiaulių aps. veiksmų grupę sudaro: vidutinis mėn. bruto DU, vidutinės materialiosios investicijos vienam gyventojui bei miesto gyventojų dalis, t.y. šiems veiksniams didėjant užimtumo lygis Šiaulių aps. didėjo. Koreliacijos koeficientas (0,882) rodo, kad ryšys tarp vidutinio darbo užmokesčio ir užimtumo lygio Šiaulių aps. glaudus, t.y. didėjant darbo užmokesčiui, didėja užimtumo lygis. Gyventojų užimtumas taip pat susijęs ir su šalies ekonomine situacija. Šiaulių aps. ekonomikos augimo (2002-2007 m.) laikotarpiu, kai bendrasis vidaus produktas kasmet padidėdavo daugiau nei po 10 proc., gyventojų užimtumo lygis padidėjo nuo 57,4 proc. iki 61,5 proc. Padidėjus užimtųjų skaičiui (8,9 proc.) buvo sukuriama 49 proc. daugiau bendrojo vidaus produkto, o tai sąlygoja ekonominės situacijos šalyje gerėjimą.

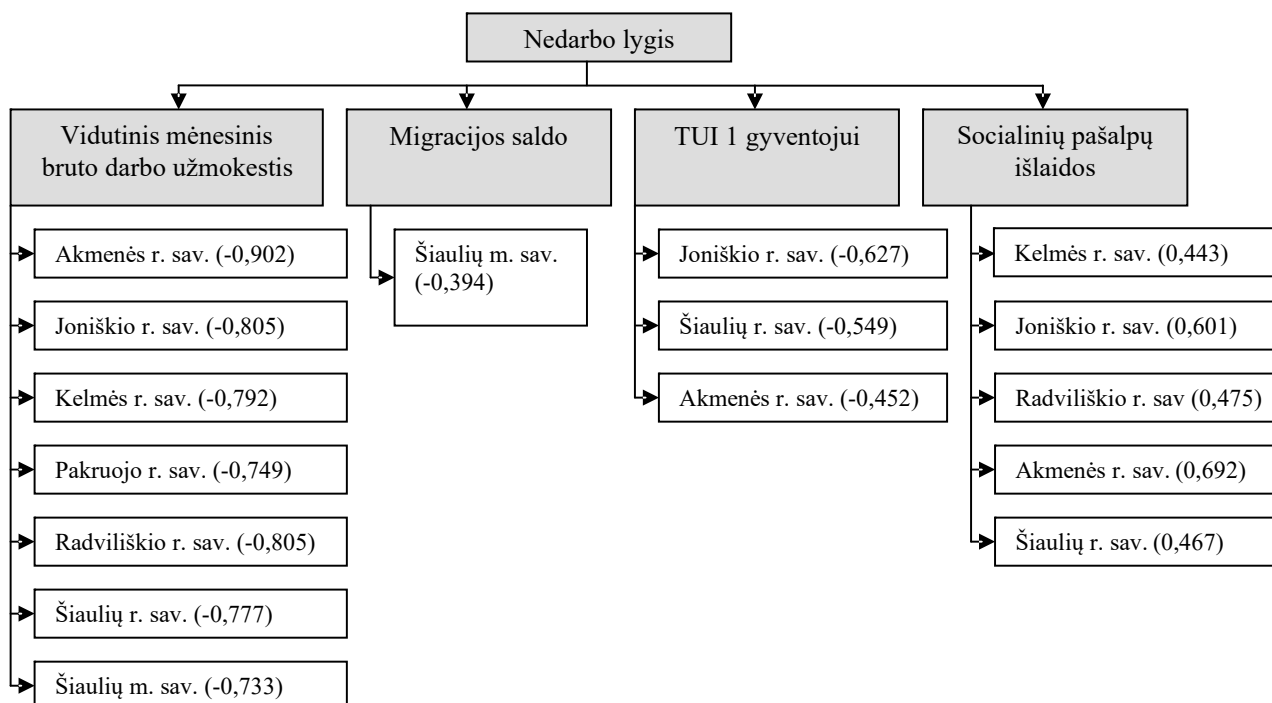
Stiprus ryšys nustatytas tarp materialijų investicijų vienam gyventojui ir užimtumo lygio, t.y. didėjant materialiosioms investicijoms Šiaulių aps., užimtumo lygis didėjo. Didžiąją materialijų ir investicijų dalį sudaro privataus sektoriaus bei valstybinių įmonių ir įstaigų lėšos, panaudotos statybai, plėtrai, rekonstrukcijai, remontui, modernizavimui, įrenginiams, inventoriui, mašinoms, transporto priemonėms ir kitoms išlaidoms.

Tiriant, kaip gyventojų skaičiaus pokyčiai mieste ir kaime veikia užimtumo pokyčius Šiaulių aps., nustatyta, kad mažėjant gyventojų skaičiui kaime užimtumas Šiaulių aps. mažėjo. Nustatytas statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys. Tokius rezultatus lėmė, tai, kad analizuojamu laikotarpiu gyventojų skaičiaus kaime mažėjo (14 proc.), mažėjo užimtumas (2,9 proc. punktais). Taip pat gyventojų skaičiaus pokyčius lėmė mažėjantis gimstamumas ir emigracija, o užimtumo pokyčius - prasidėjęs 2008 m. ekonomikos nuosmukis.

Neigiamai užimtumo pokyčius įtakojo išlaidos socialinėms pašalpoms, kaimo gyventojų dalis bei pensininkų skaičius, tenkantis 1000 darbingo amžiaus gyventojų. Nustatytas vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys (-0,602), t.y. socialinių pašalpų išlaidų didėjimas sąlygojo užimtumo pokyčius Šiaulių aps. Logiška, kad didėjant socialinių pašalpų išlaidoms gyventojų užimtumas mažėja dėl ekonominių paskatų. Bedarbių motyvacija susirasti nuolatinį darbą mažėja, bet didėja motyvacija gauti socialinę pašalpą arba išankstinę pensiją. Tyrimo rezultatai gali būti pagrįsti tuo, kad didėjant pensininkų daliai gyventojų struktūroje (3 proc. punktais), mažėjo darbo jėga (16,8 proc.), o tai atitinkamai sąlygoja užimtumo mažėjimą (16,7 proc.).

Vidutinio bruto darbo užmokesčio, migracijos, tiesioginių užsienio investicijų 1 gyventojui ir socialinių pašalpų išlaidos poveikio nedarbo lygiui vertinimas

Siekiant įvertinti, kaip vidutinis bruto darbo užmokestis, migracijos, tiesioginių investicijų vienam gyventojui ir socialinių pašalpų išlaidos įtakoja nedarbo lygį buvo tiriami net 28 koreliacijos koeficientai, siekiant išsiaiškinti, kaip tam tikri rodikliai, pateikiami savivaldybių lygmeniu įtakoja nedarbo lygį. Koreliacijos koeficientai, kurių reikšmingumas patvirtintas, buvo apskaičiuoti ir pateikti 1 paveiksle, kuriame Šiaulių aps. savivaldybės sugrupuotos pagal koreliacijos koeficientų reikšmingumą, tiriant tarpusavio priklausomybes tarp registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykio, migracijos saldo, vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio, tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui ir socialinių pašalpų išlaidų.

1 pav. Makroekonominių rodiklių įtakos nedarbo lygiui Šiaulių apskrityje 1999–2011 m. vertinimas

Darbo užmokestis gali būti teigiamas nedarbo lygio veiksnys, kai darbo užmokesčiui didėjant, nedarbo lygis mažėja. Toks ryšys nustatytas ir Šiaulių aps. savivaldybėse. Priklausomybė tarp registruoto nedarbo lygio ir vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio pasitvirtino visose savivaldybėse. Labai stiprus ryšys nustatytas Akmenės r. sav. (0,927), kitose savivaldybėse ryšys stiprus (0,7-0,9). Tai reiškia, kad Akmenės r. savivaldybėje nedarbo lygis labiausiai reaguoja į vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio pokyčius. Tačiau registruoto nedarbo lygio ir migracijos saldo tarpusavio priklausomybę galima laikyti statistškai reikšmingą tik Šiaulių m. sav., nors ryšiai egzistuoja praktiškai visose Šiaulių aps. savivaldybėse, nes ištyrus koreliacijos koeficientų reikšmingumą, buvo išsiaiškinta, kad ryšiai tarp šių dviejų kintamųjų kitose savivaldybėse nėra reikšmingi.

Vertinant migracijos saldo ryšį, gaunama tiesioginė priklausomybė, tačiau jos interpretavimas yra toks pat: išvykstant iš regiono perteklinei darbo jėgai, regione mažėja nedarbo lygis. Nors reikia pastebėti, kad būtent tuose regionuose, kur egzistuoja aukštas nedarbo lygis, išvykstančiųjų skaičius yra didelis.

Analizuojant registruoto nedarbo lygio ir tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui tarpusavio priklausomybę Šiaulių aps. savivaldybėse statistškai reikšmingas ryšys tarp registruoto nedarbo lygio ir tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui buvo Joniškio r., Šiaulių r. ir Akmenės r. savivaldybėse. Nors koreliaciniai ryšiai egzistavo visose savivaldybėse, tačiau, nustatyta, kad ryšiai tarp nedarbo lygio ir tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui likusiose savivaldybėse (išskyrus Joniškio r., Šiaulių r. ir Akmenės r. sav.) nėra statistškai reikšmingi. Galima

teigti, kad Joniškio r. sav. migracijos saldo nedarbo lygio sklaidą paaiškina iki 39 proc., Šiaulių r. sav. iki 30 proc., o Akmenės r. sav. iki 20 proc., t.y. migracijos saldo šiose savivaldybėse sąlygoja apie 30 proc. nedarbo lygio pokyčių.

Socialinių pašalpų išlaidų poveikis registruoto nedarbo pokyčiams nustatytas penkiose Šiaulių aps. savivaldybėse: Kelmės r., Joniškio r., Radviliškio r., Šiaulių r. ir Akmenės r. savivaldybėse. 2011 m. tarp Vyriausybės pasiūlymų, kaip reikėtų mažinti nedarbo lygį visoje šalyje, buvo pasiūlymas bedarbio pašalpą mokėti tik tada, kada bedarbis motyvuotai išdėstys priežastis, kodėl jis nedirba – taip būtų taupomos lėšos, kurias būtų galima skirti bedarbių perkvalifikavimui.

Išvados

Nustatyta, kad netiesioginę įtaką nedarbo lygiui darančių veiksnių grupėje dominuoja ekonominiai rodikliai, t.y. didėjant bendrajam vidaus produktui, materialinėms investicijoms vienam gyventojui, vidutiniam bruto darbo užmokesčiui, savivaldybių biudžeto pajamoms ir išlaidoms, nedarbo lygis Šiaulių apskrityje mažėjo.

Taip pat nedarbo lygio pokyčiams įtakos turėjo gyventojų struktūros pokyčiai, t. y. mažėjant miesto gyventojų skaičiui nedarbo lygis Šiaulių apskrityje mažėjo. Tiriant užimtumo pokyčius sąlygojančius veiksnius, nustatyta, kad užimtumas, kaip ir nedarbo lygis, labiausiai priklauso nuo ekonominių veiksnių: bendrojo vidaus produkto, vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio ir vidutinių materialių investicijų vienam gyventojui. Taip pat buvo išsiaiškinta, kad užimtumo pokyčius neigiamai įtakoja išlaidos socialinėms pašalpoms, kaimo gyventojų dalis bei pensininkų skaičius, tenkantis 1000 darbingo amžiaus gyventojų.

Siekiant išsiaiškinti ekonominių ir socialinių veiksnių poveikį Šiaulių apskrities darbo rinkai, buvo nagrinėjama tarpusavio priklausomybė tarp registruoto nedarbo lygio, migracijos saldo, vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio, tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui ir socialinių pašalpų išlaidų atskirose savivaldybėse. Priklausomybė tarp registruoto nedarbo lygio ir vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio pasitvirtino visose savivaldybėse. Tačiau nedarbo lygio ir migracijos saldo tarpusavio priklausomybę galima laikyti statistiškai reikšmingą tik Šiaulių m. sav.

Analizuojant nedarbo lygio ir tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui tarpusavio priklausomybę Šiaulių apskrities savivaldybėse, nustatyta, kad ryšys statistiškai reikšmingas Joniškio r., Šiaulių r. ir Akmenės r. sav., o socialinių pašalpų išlaidų poveikis registruoto nedarbo pokyčiams nustatytas penkiose Šiaulių apskrities savivaldybėse, t.y. Kelmės r., Joniškio r., Radviliškio r., Šiaulių r. ir Akmenės r. savivaldybėse.

Literatūra

Aristotelous, K., Fountas, S. (1994). An Empirical Analysis of Inward Foreign Direct Investment Flows in the EU with Emphasis on the Market Enlargement Hypothesis. *Journal of Common Market Studies*, 34 (4), p. 193-224.

- Ashegian, P. (2004). Determinants of economic growth in the United States: The Role of Foreign Direct Investment International. *Trade Journal*, 18 (1), p. 63-84.
- Blanchflower, D. C. (2007). Fear, unemployment and migration. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 47(4). [žiūrėta 2012 09 21], <http://web.ebscohost.com/bsi/pdf?vid=116&hid=13&sid=ce a75fbf-d927-46ac-9352-c835879fd0ec%40sessionmgr11>
- Blomstrom, M. (1986). Foreign Investment and Productive Efficiency: The Case of Mexico. *Journal of Industrial Economics*, 35 (1), p. 97-110.
- Butkus, M., Matuzevičiūtė, K. (2009) Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje. *Vadyba*, 1(14), p. 27-32.
- Costa, G., Akerstedt, T., Nachreiner, F. ir kt. (2004). Flexible working hours, health, and well-being in europe: some considerations from a SALTSA projec. Verona, [žiūrėta 2012 09 21], <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=1&hid=107&sid=c24f980d-27bb-42f8-9003-faf84be7de00%40sessionmgr104&bdata=JnNpdGU9ZWhv c3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=15332224>
- Dromantienė, L., Kanopienė, V. (2004). Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems. *Socialinis darbas*, 3(2), p. 12-23.
- Dunning, J.H. (1981). *International Production and the Multinational Enterprise*. London: George, Alen and Unwin.
- Farmer, R. E. A. (2009). *Fiscal policy can reduce unemployment: but there is a less costly and more effective alternative*. [žiūrėta 2012 02 23], http://www.nber.org/papers/w15021.pdf?new_window=1
- Gedvilienė, M., Šalkauskienė, L. (2009) Darbo užmokesčio mokesčių lengvatų taikymo ypatumai Lietuvoje ir ES šalyse. *Vadyba*, 3(16), p. 19-24.
- Giebet, O., Janben, D., Schomann, C., Nachreiner, F. (2004). A new approach for evaluating flexible working hours. Oldenburg [žiūrėta 2012 04 21], <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&hid=107&sid=98f39018-d072-4bce-b727-14c7dd703ea9%40sessionmgr114>
- Iš ko gyventi – pašalpų ar darbo? (2012) *Respublika*, 2012.09.07. [žiūrėta 2012 10 10], http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvas_zinios/is_ko_gyventi_pasalpu_ar_darbo/print.1
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2006) Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. *Gerontologija* 7(4), p. 188-200.
- Kinderis, R. (2008). *Lietuvos darbo ištekliai*. Vilnius.
- Laskienė, D. (2009). Nedarbo lygio ir gamybos augimo ryšys: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba*, 1(5). [žiūrėta 2012 09 17], <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-857.pdf>
- Lydeka, Z., Grebliauskas, A. (1997). Lietuvos ūkio transformaciniai pokyčiai: stambaus verslo formavimasis ir plėtra. *Socialiniai mokslai: Vadyba*, 2 (11), p. 29-39.
- Martinaitis, Ž., Žvalionytė, D. (2007). Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti? *Politologija*, 3(47), p. 112-134. [žiūrėta 2012 09 28], <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/47/str112-134.pdf>
- Martinkus B., Žilinskas V. J. (2008). *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
- Martinkus, B., Beržinskienė, D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*. Kaunas: Technologija.
- Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė, A. (2006). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas: Technologija.
- Matuzevičiūtė, K., Butkus, M. (2009). Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje. *Vadyba*, 1(14), p. 27-32.

- Modernising Social Protection for More and Better Jobs (2003). A comprehensive approach contributing to making work pay. *Commission of the European Communities*, Brussels, 30.12.2003 [COM (2003) 842 final].
- Montvilaitė, K., Mačiulytė-Šniukienė A. (2011) Tiesioginių užsienio investicijų poveikis ekonominio augimo tempams konvergavimo aspektu. *Vadyba*, 2(19), p. 103-112.
- Paulavičius, K. B. (2002). *Darbo rinka*. Vilnius. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Pocius, A., Okunevičiūtė-Neveauskienė, L. (2005). Ekonominio nuostolio dėl Lietuvos darbo rinkos pokyčių įvertinimas. *Pinigų studijos*, (2), p. 5-6. [žiūrėta 2012 09 17], http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2005_2/pocius.pdf
- Prodi R. (2002) *Speaking points for the pre-Barcelona press conference*. Press Room Brussels, 13 March 2002. [žiūrėta 2012 10 10], http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-107_en.pdf?locale=en
- Snieška, V. ir kt. (2002). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
- Stulgienė, A., Daunorienė, A. (2009). Migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai. *Ekonomika ir vadyba*, 14, p. 984-992. [žiūrėta 2012 09 28], <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-984.pdf>
- Swedbank skaičiavimai – socialinės išmokos skatina nedirbti (2011) *Verslo žinios*, 2011.05.13. [žiūrėta 2012 09 30], http://vz.lt/straipsnis/2011/05/13/Swedbank_skaiciavimai_-_socialines_ismokos_skatina_ne
- Torpey, E. M. (2007). Flexible work. Adjusting the when and where of your job. *Occupational Outlook Quarterly*, Summer 2007, [žiūrėta 2012 09 30], <http://www.bls.gov/opub/ooq/2007/summer/art02.pdf>
- Try, S. (2004). The role of flexible work in the transition from higher education into the labour market. *Journal of Education and Work*, Vol. 17, Issue 1, p. 27-45.
- Vetlov, I. (2003). Baltijos šalių ekonomikos augimo apskaita. *Pinigų studijos*, 3, p. 14-34.
- Vetlov, I., Virbickas, E. (2006). Lietuvos darbo rinkos lankstumas. *Pinigų studijos*, 1, p. 16. [žiūrėta 2011-02-17]. <http://www.lbank.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2006_1/vetlov.pdf>.
- Whelan, B., Whelan C. T. (1995). *In what sense is poverty multidimensional? The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: Policy Press.

EVALUATION OF THE IMPACT OF SOCIO-ECONOMIC INDICATORS ON THE LABOUR MARKET IN SIAULIAI DISTRICT

S u m m a r y

This paper analyzes one of the subsystems of the economy - the labor market, functioning according to the laws of supply and demand. This is one of the most important parts of the

economic system by which you can judge the overall economic condition of the country. The labor market is specific, as it consists of competitive struggle between the workers, who will receive a better job or a profitable job offer. In addition, it is an integral part of human life, which is closely linked to the country's economic, social, demographic, industrial, scientific and technological developments. Positive development in the country or region promotes employment, increases wages, improves the standard of living, consumption and reduces poverty levels. Each country's priority should be based on a strong labor market exposure. High unemployment in the region increases the gap between the employed and the unemployed people, in addition, it increases the number of crimes, doesn't generate the gross domestic product, decreases the loss of qualification skills. It is clear that the economic and social life directly influence the labor market, as the labor market is the connection between social and economic policies. Lithuania only from 2012 tries to look for effective ways to reduce unemployment level. Low employment or high unemployment rate is a problem which Lithuania tries to solve since 2009, but this problem becomes very relevant and, unfortunately, difficult to resolve.

The article analyzes the impact of economic indicators in Siauliai labor market, an unemployment rate and employment factors influencing the study, which was to figure out which social - economic factors are most strongly influenced by the unemployment rate and employment change in the county. It also aims to evaluate the individual factors (foreign direct investment, the number of pensioners, net migration, wages, social payoffs, material investment) on unemployment in Siauliai county. The main empirical study, the methods used are: correlation, regression and causal analysis.

It was found that the economic indicators (i.e. GDP growth, capital investment per capita, the average gross wages, local budget revenues and expenditures) made an indirect influence to unemployment rate. Also, the unemployment rate was influenced by changes in the population structure changes. It was also found that employment changes adversely affect the cost of social benefits, the rural population and the number of pensioners. In order to determine the economic and social factors in labor market, was analysed an interdependence between the registered unemployment rate, net migration, the average monthly gross wages, foreign direct investment per capita, social payoffs in different municipalities in Siauliai county. The relationship between the registered unemployment rate and the average monthly gross wage was confirmed in all municipalities. However, the unemployment rate and net migration interdependence can be considered statistically significant only in municipality of Siauliai city.

The analysis of interdependence between unemployment rate and FDI per capita of Siauliai County municipalities, it was found that the relationship was statistically significant only in Joniškis, Akmenė and Siauliai districts municipalities.

KEY WORDS: labor market, socio - economic indicators, unemployment, employment.

Aistė Lydienė, lektorė, Socialinių mokslų (04 S) magistrė. Mokslinių tyrimų kryptis: darbo rinka ir ją lemiantys veiksniai. Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, Šiauliai, tel. +370 610 55885.

Jurgita Karalevičienė, lektorė, Socialinių mokslų (04 S) daktarė. Mokslinių interesų kryptys: intelektinis kapitalas, įmonės veiklos vertinimas, situacija darbo rinkoje. Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, Šiauliai, tel. +370 671 24022, el. paštas: jurgita.karaleviciene@gmail.com.

Roberta Kareivaite, lektorė, Socialinių mokslų (04 S) daktarė. Mokslinių interesų kryptys: darnus vystymasis, regionų ekonomika, situacija darbo rinkoje. Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, Šiauliai, tel. +370 613 68104, el. paštas: kareivaite.roberta@gmail.com.

KREDITO RIZIKOS VERTINIMAS LIZINGO BENDROVĖSE

Angelė Lileikienė, Renata Lileikytė

Šiaulių universitetas

Anotacija

Straipsnyje siekiama atskleisti kredito rizikos esmę, priežastis sukeliančias kredito riziką lizingo bendrovėse ir kredito rizikos įvertinimą. Kredito riziką įtakoja lizingo paslaugų portfelio kokybė, kuri labai keitėsi ekonomikos nuosmukio laikotarpiu ir lizingo paslaugų portfelio diversifikacijos lygis. Straipsnyje siekta parodyti, kad kredito rizikos lygis lizingo bendrovėse išaugo makroekonominių rodiklių ekonomikos nuosmukio neigiamoje įtakoje. Analizei naudotos koreliacinės ir regresinės analizės duomenys tik patvirtino tyrimo prielaidas. Lizingo bendrovių paslaugų portfelio diversifikacija įvertinta, taikant Herfindahl–Hirschman indeksą (HHI) ir Shannon entropijos koeficientą (S) ir atliekant kelių lizingo bendrovių paslaugų portfelių palyginamąją analizę.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kredito rizika, lizingo paslaugų portfelis, portfelio diversifikacija, paslaugų portfelio įvertinimas.

Ivadas

Tyrimo aktualumas. Kredito rizika finansinio pobūdžio literatūroje traktuojama kaip viena iš svarbiausių rizikos rūšių, turinčių lemiamą reikšmę sprendimų priėmimui visuose finansiniuose sandoriuose (Zelgalvė, 2000, 2009, Leipus, Valužis, 2006, Koch, MacDonald, 2008, Gagilaitė, 2008 ir kt.). Ši savybė galioja ne tik komerciniams bankams bet ir mažesnio kapitalo jų dukterinėms įmonėms – Lizingo bendrovėms. Bet kuris lizingo sandoris susijęs kredito rizika, t.y. tikimybe, kad skolininkas dėl tam tikrų priežasčių nesugebės įvykdyti įsipareigojimų numatytų pagal lizingo sutartį. Kredito rizikos vertinimo modelių, tinkančių bankų sektoriui, mokslinės literatūros atžvilgiu, įvairovė, leidžia teigti, kad daugelis autorių plačiai išnagrinėjo kredito riziką bankiniame sektoriuje. Kai tuo tarpu kredito rizika Lizingo bendrovėse analizuojama retai, kadangi lizingas, tiek lizingo teikėjo, tiek ir gavėjo atveju, apibūdinamas kaip mažiausiai jautrus kredito rizikai (Baršauskas, Šarapovas, Cvilikas, 2007). Tačiau lizingo paslaugas tyrinėję mokslininkai (Schmit, 2002, 2003, Sing ir Tang, 2004, Bauselinck, 2000, Danys, Milašauskas, 2000, Baršauskas, Šarapovas ir Cvilikas, 2007 bei kt.) pažymi, jog būtina skirti dėmesį kredito rizikos valdymui lizingo sektoriuje, kadangi bet kuri lizingo sutartis yra susijusi su didesne ar mažesne kredito rizika, kurios vertinimas pasižymi tam tikra specifika susijusia su lizingo paslaugos ypatybėmis.

Tyrimo problema. Nuostoliai atsirandantys dėl kredito rizikos ypatingai pastebimi ekonomikos nuosmukio periodu. Pastarųjų metų pasauliniai įvykiai privertė su finansiniais sunkumais susidurti daugelį šalies gyventojų bei daug stambių įmonių: daugeliui bankrutavus, sutrikus pinigų srautams, didžioji dalis jų nebepajėgė vykdyti savo

sutartinių įsipareigojimų Lizingo bendrovėms. Todėl atsiradus kredito rizikai, svarbu įvertinti kaip ekonominis nuosmukis įtakojo Lizingo bendrovių kredito riziką.

Straipsnio objektas – kredito rizika įvertinimas Lizingo bendrovėse.

Straipsnio tikslas – įvertinti kredito riziką Lizingo bendrovėse.

Straipsnio uždaviniai yra tokie:

1. išnagrinėti kredito rizikos vertinimo teorinius aspektus;
2. pateikti Lizingo bendrovių kredito rizikos vertinimo kriterijus, metodus bei būdus;
3. išskirti kredito riziką Lizingo bendrovėse lemiančius veiksnius bei jų kitimo tendencijas;
4. atlikti analizuojamų Lizingo bendrovių paskolų portfelio retrospektyvinę analizę, atskleidžiant lizingo portfelio struktūros, dinamikos pasikeitimus ir diversifikacijos įtaką portfelio kokybei.

Tyrimui atlikti naudojami tyrimo metodai: statistinių duomenų analizės metodai (retrospektyvos, augimo/mažėjimo tempų skaičiavimas), dinaminė analizė, grafinis duomenų vaizdavimas, atlikta lizingo portfelio diversifikacija skaičiuojant koncentracijos rodiklius (Herfindahl–Hirschman indeksą, Shannon entropijos koeficientą) bei lizingo portfelio pokyčius įtakančių veiksnių analizė atlikta panaudojant daugianarės regresijos s analizę. Daugianarė regresijos analizę atlikta naudojant SPSS 17 statistinę programą.

Kredito rizikos vertinimas teoriniu aspektu

Analizuojant Lizingo bendrovių paslaugų portfelį, jo formavimą, bei kredito rizikos įtaką šiam portfeliui, aktualu pateikti kredito sąvokos sampratas. Mokslininkų darbuose pastebimos įvairios kredito sampratos ir įvairios jų skirstymo bei grupavimo galimybės. N. Žaltauskienė,

A. Noošinskienė (2002) komercinį pasitikėjimą, kurį kreditorius išreiškia kredito gavėjui tiesiogiai (skolindamas pinigus) arba netiesiogiai (parduodamas prekes ir paslaugas skolon), įvardija kreditu. E. Bikas, I. Čepienė, M. Jasienė (2007) kreditą apibūdina, kaip prekių ar pinigų skolinimą, už tam tikrą atlygį t. y. palūkanas. Kai tuo tarpu B. Martinkus, V. Žilinskas (2008), kreditą įvardija paskolos ir kitokio atidedamojo mokėjimo metodu, įgalinčiu vartotojus ir firmas pirkti prekes, paslaugas, žaliavas, medžiagas ar dalis. Vis dėlto kreditas tai pinigų skolinimas, kuris rytdienos pinigų leidžia naudoti šiandien, t. y. suteikia galimybę išnaudoti ateities (būsimas) pajamas, o gauti naudą jau dabar (Jimenez, Saurina, 2005).

Minėtų autorių darbuose pateikiamos bankinio kredito sąvokos interpretacijos pabrėžiant piniginio kredito formą (banko kreditas, overdraftas, kreditinė linija, kredito kortelės, faktoringas, forfeitingas ir kt.). Tačiau mokslinėje literatūroje lizingo sąvoka nėra tapatinama su piniginio kredito apibūdinimu. I. Dainauskienės (1996), D. Kuzmiko (1999), S. Zablockio (2012) teigimu, lizingas, vienijantis ilgalaikės nuomos ir kreditavimo elementus, įvardijamas, kaip netradicine finansavimo forma. Todėl ekonominiu požiūriu lizingas suprantamas kaip ilgalaikis kreditas prekių forma, kai išnuomos priemonės savininkas už suteiktą daiktinį kreditą gauna iš anksto numatytas palūkanas. N. Wilson ir B. Summers (2002) savo darbe pažymi, kad prekių kreditu reikėtų laikyti – prekių ir paslaugų tiekimą su atidėto mokėjimo sąlyga, t. y. suteikiant pirkėjui tam tikrą atsiskaitymo laikotarpį. Tuo tarpu M. Jasienė, A. Laurinavičius (2009) pabrėžia, kad prekinis kreditas (tuo pačiu ir lizingas) yra tarsi bankinio kredito pakaitalas, t. y. kredito substitutas. Lizingo, kaip kredito substituto svarba, ypač mažų bei vidutinių įmonių finansavimui, išauga ekonominio nuosmukio laikotarpiu, o bankinių kreditų suteikimas, atvirkščiai – turi tendenciją mažėti. Mažoms ir vidutinėms įmonėms, dėl veiklos nepatikimumo ir garantijų nepakankamumo, sunku gauti kreditą iš finansų rinkoje veikiančių bankų, todėl dėl nesudėtingų kredito suteikimo ir gavimo procedūrų, lizingas tampa viena iš naujų ir greitai besivystančių finansavimo formų šioms įmonėms (Jasienė, Laurinavičius, 2009, Neuberger, Rähke-Döppner, 2012). Daugelis autorių (Danys, Milasauskas, 2000, Baršauskas, Šarapovas, Cviliakas, 2007, Callimaci, Fortin, 2011, Zablockis, 2012 ir kt.), nagrinėjančių lizingo tematiką, pažymi, kad lizingas lyginant su kreditu verslininkui suteikia geresnių galimybių: prekės įsigijimo ir finansavimo klausimai sprendžiami iš karto, trumpas ir nesudėtingas sutarties sudarymo procesas, įsigytą prekę ar turto galima eksploatuoti dar nesumokėjus visos jo vertės, palūkanų norma mažesnė už analogiškos trukmės bankinę paskolą, galima mokėti nepinigine forma (paslaugomis, prekėmis), nereikalaujama užstato, todėl kreditas Lizingo bendrovėje turi būti suprantamas ne kaip tiesioginis (piniginis) kreditas, bet kaip kredito substitutas, t. y. ilgalaikis prekinis kreditas, kurio specifinė finansavimo forma jį priartina prie kredito. Todėl, finansiniu aspektu lizingą, galime įvardyti - specifine gamybos priemonių,

nekilnojamo turto bei ilgalaikio vartojimo priemonių įsigijimo finansavimo forma.

Beveik kiekviename kreditiniame sandoryje, tame tarpe ir lizingo paslaugų sandoryje, egzistuoja kreditinės rizikos elementas t. y. paskolos ar lizingo negrąžinimas. P. Barauskas, T. Šarapovas, A. Cviliakas (2007), F. Jasevičienė, V. Valvonis (2003) pažymi, kad kiekviena kredito įstaiga savo veikloje susiduria su įvairių rūšių rizika, kuri kyla tiesiogiai iš jų veiklos specifikos ir atliekamų funkcijų. Kreditai šiose įstaigose yra pagrindinis pajamų šaltinis, tačiau tuo pačiu gali būti ir veiklos nuostolio dalimi. Pasak J. Mackevičiaus (2005), pelno siekimas neišvengiamai susijęs su galima rizika, o konkurencijos sąlygomis šio poveikio išvengti neįmanoma. V. Lisausko (1996) teigimu, dauguma kredito įstaigų atlikusios pagrįstus ekonominius skaičiavimus, nevengia rizikos ir pasiekia maksimalų rezultatą.

Kiekviena Lizingo bendrovė nusprendusi suteikti lizingo paslaugą prisiima tam tikrą riziką patirti nuostolius dėl nemokių skolininkų atsiradimo. L. Kaleininkaitės, I. Trumaitės (2007) nuomone, neigiamos nevaldomos rizikos pasekmės jaučiamos ne tik kredito įstaigų veikloje, bet daugelyje kitų visuomenės gyvenimo sričių. Visiškai rizikos išvengti neįmanoma, tačiau siekiant išvengti nuostolių atsiradimo arba bent kiek juos sumažinti, būtina tinkamai kredito riziką valdyti. Todėl suprantama, kad kiekviena įmonė siekia apsidrausti nuo neigiamų rizikos pasekmių ir garantuoti palankų rezultatą, aktyviai ieškant metodų ir priemonių aktyviai veikti ateitį ir kuo mažiausiai nukrypti nuo laukiamų rezultatų. Pasak A. Lileikienės (2002), tokio mažiausio nukrypimo paieška ir nustatymas ir yra rizikos įvertinimas. Todėl gera kredito rizikos valdymo sistema privalo apsvarstyti ir įvertinti sąveiką tarp galimų rizikų, kurios yra vienoje sistemoje.

Lizingo bendrovėse rizikos yra klasifikuojamos į finansines (lizingo/paskolos suteikimo, palūkanų nomos, turto kainos) ir operacines (sistemų gedimas, verslo tęstinumo, apgavystės), tačiau yra daug kitokių rizikų, kurios dažniausiai yra sunkiai įvertinamos (pvz., reputacija, konkurencija, teisinė rizika). Nevaldoma rizika gali žymiai paveikti veiklos rezultatus, todėl vienas iš pagrindinių Lizingo bendrovės uždavinių yra apriboti ar minimizuoti riziką, kylančią dėl Lizingo bendrovės veiklos operacijų, bei sukurti patikimą patiriamos rizikos valdymo sistemą, leidžiančią pasiekti rizikos ir pelno santykį (Vaškelaitis, 2003).

K. Nijanike (2009) požiūriu, veiksminga kredito rizikos valdymo sistema apima rizikos nustatymą, jos lygio įvertinimą, įvairių kontrolės priemonių ir procedūrų taikymą bei kredito rizikos stebėjimą. V. Valvonio (2004) manymu, veiksminga kredito rizikos valdymo sistema be kredito rizikos valdymo priemonių ir procedūrų, taip pat apima ir kredito rizikos valdymo vidaus kontrolę, leidžiančią kontroliuoti nustatyto dydžio kredito riziką ir siekti pagal ją įvertinto pelno.

Autoriaus nuomone, kiekviena kredito įstaiga, atsižvelgdama į savo veiklos specifiką, pasirenka sėkmingam kredito rizikos valdymui tinkančias priemones. Tinkama kredito rizikos stebėjimo ir vertinimo sistema yra svarbi sėkmingo kredito rizikos valdymo sąlyga. Remiantis šia sistema, stebint bei vertinant skolininkų finansinę būklę, galima kontroliuoti, kaip vykdomos paskolų sutarčių sąlygos, iš anksto nustatyti galimas problemines paskolas, tiksliai ir laiku nustatyti paskolos užtikrinimo priemonių vertę.

Dauguma autorių (Greuning, Bratanovic, 2000, Jasevičienė, Valvonis, 2003, Vaškelaitis, 2009, Njanike, 2009), išskiria šiuos pagrindinius kredito rizikos valdymo

sistemos elementus: kredito rizikos valdymo strategija, kredito politika, kredito rizikos valdymo kontrolė, organizacinė struktūra, teisinė sistema bei kitos kredito rizikos valdymo priemonės ir procedūros.

Mokslinėje literatūroje pateikiama gana nemažai skolininko finansinį pajėgumą įvertinančių būdų bei metodų, tačiau kiekviena kredito įstaiga, taip pat ir Lizingo bendrovė turėdama savo kriterijus bei jais remdamasi įvertina būsimo kliento patikimumą. E. Zelgalve (2002) savo darbe, siūlo skolininko pajėgumą grąžinti kreditą vertinti remiantis 1 lentelėje pateiktais metodais: šešių „C“, PARS, CAMARI, „Z“ metodai.

1 lentelė. Skolininko pajėgumą grąžinti kreditą vertinimo metodai

Metodas	Metodo elementai	Metodo apibūdinimas
Šešių „C“ metodas	Character (Charakteristika)	Įvertinamas skolininkas atsižvelgiant į šiuos pagrindinius kriterijus: <i>charakteristika</i> (aiškiai apibrėžtas tikslas paskolos ėmimui bei pagrįstas ketinimas paskolą grąžinti);
	Capability (Teisė)	<i>teisė</i> (kliento „teisė“ skolintis pinigų, turi būti visi įgaliojimai priimti sprendimus ir pasirašyti paskolos sutartį);
	Capital (Kapitalas)	<i>kapitalas</i> (pinigų srautai, likvidus turtas, kapitalas sukaupias išleidžiant skolos ar kitus vertybinius popierius);
	Collateral (Užstatas)	<i>užstatas</i> (pakankamas turto dydis, turto amžius, kokybė, technologijos);
	Conditions (Sąlygos)	<i>sąlygos</i> (ekonomikos pokyčiai ir perspektyvos);
	Control (Kontrolė)	<i>kontrolė</i> (įstatymų pakeitimų įtaka, paskolos atitikimas kredito įstaigos paskolų politikai).
PARS methods	Purpose (tikslas)	Įvertina paskolos panaudojimo tikslą, prašomos paskolos sumą, paskolos grąžinimo šaltinį, užstatą.
	Amount (suma)	
	Repayment (šaltinis)	
	Security (užstatas)	
CAMARI sistema	Character (charakteris)	Ši sistema, plačiai naudojama užsienio bankuose, apima ir įvertina didesnę veiksmų spektrą: kliento kokybines savybes; gebėjimą grąžinti paskolą; maržą (pajamas, kurias bankas gaus suteikęs paskolą), paskolos sumą; paskolos grąžinimo sugebėjimą; užstatą ar tam tikros rizikos mažinimo priemones. Apima tiek šešių „C“ metodą, tiek PARS metodą.
	Ability (galimybė, produktyvumas)	
	Margin (marža)	
	Purpose (tikslas)	
	Amount (paskolos suma)	
	Repayment (paskolos grąžinimo periodiškumas)	
„Z“ metodas	Insurance (grąžinimo užtikrinimas)	Nustatomas tam tikras dydis (riba), nuo kurio įmonės stabilumas mažėja ir veikla gali būti vadinama nuostolingesnė. Pagal formulę apskaičiuota reikšmė apibūdina įmonės bankroto tikimybę.
	Turto pelningumas	
	Turto grąža	
	Nuosavo kapitalo padengimo rodiklis	
	Grynasis turto pelningumas	
	Nuosavo kapitalo dalis aktyvuose	

Šaltinis: sudaryta straipsnio autorių, remiantis E. Zelgalve (2000). Credit risk management and credit worthiness.

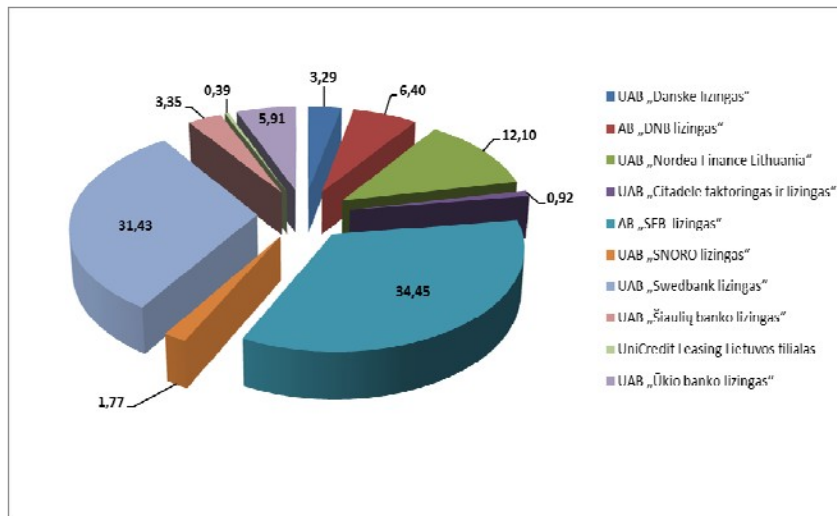
Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai

Lietuvoje šiuo metu didžiausią lizingo rinkos dalį užima stipriausią Lietuvoje veikiančių komercinių bankų (SEB bankas, Swedbank, DBN bankas) dukterinės bendrovės, tačiau dėl vis populiarėjančio smulkaus

vartojimo (vartojimo kredito), į finansų rinką bando prasiskverbti ir mažesnės apimties lizingo paslaugas teikiančios bendrovės, tokios kaip: UAB „Ūkio banko lizingas“, UAB „Danske lizingas“, UAB „Šiaulių banko

lizingas“. Lizingo bendrovių turtas Lietuvos finansų sistemoje sudaro apie 9,5 % (Lietuvos bankų asociacija). Pagal Lietuvos bankų asociacijos (LBA) skelbiamus duomenis 2011 m. Lietuvoje lizingo paslaugas teikė 10,

Lietuvos bankų asociacijai priklausančių, Lizingo bendrovių, kurių struktūra ir užimama dalis rinkoje pavaizduota 1 paveiksle.

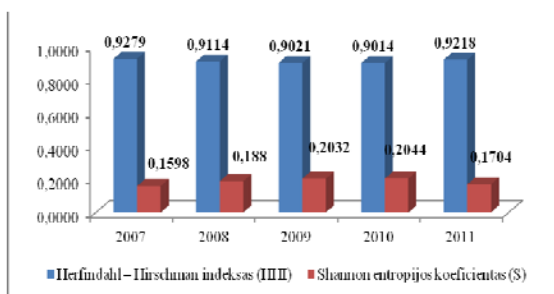
1 pav. Lietuvos lizingo rinkos dalis pagal portfelį 2011 m. (proc.)

Tyrimui pasirinktos AB „SEB lizingas“ ir AB „DNB lizingas“.

AB „SEB lizingas“ ir AB „DNB lizingas“ lizingo (paslaugų) portfelio diversifikavimo analizė, vertinant kredito riziką

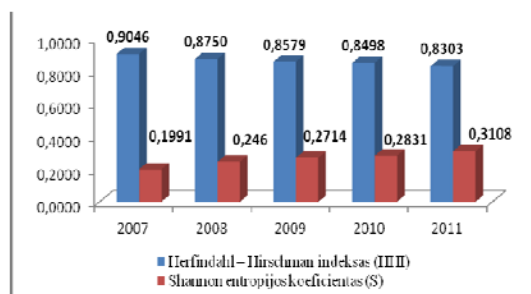
Kredito rizika gali būti vertinama analizuojant lizingo portfelio diversifikaciją. Analizuojant AB „SEB lizingas“ ir AB „DNB lizingas“ lizingo paslaugų struktūrą ir dinamiką pastebėta, kad šių Lizingo bendrovės skolininkams suteiktų lizingo paslaugų portfelius

skirstomas pagal kliento grupes į suteiktas lizingo paslaugas verslo ir individualiems klientams. Analizuojant Lizingo bendrovių lizingo portfelio diversifikavimo efektyvumą įvertinamas taikant koncentracijos rodiklius, taikant Herfindahl–Hirschman indeksą (HHI) ir Shannon entropijos koeficientą (S). AB „SEB lizingas“ ir AB „DNB lizingas“ lizingo portfelius, diversifikuojamų pagal kliento grupę, gautos HHI ir S koeficientų koncentracijos reikšmės pateikiamos 2 ir 3 paveiksluose.

2 pav. AB „SEB lizingas“ lizingo portfelio diversifikavimo koncentracijos rodikliai

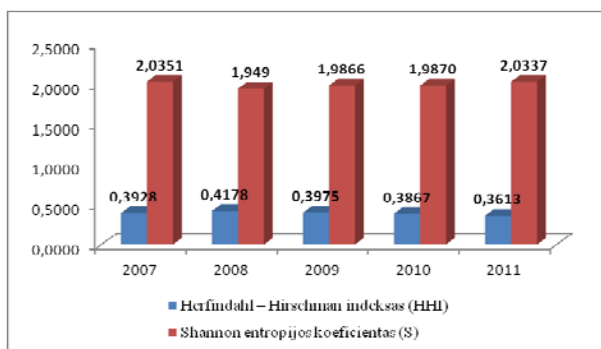
Analizuojant 2 ir 3 pav. pateiktus koncentracijos rodiklių reikšmės, galima teigti, kad analizuojamos Lizingo bendrovės diversifikuodamos lizingo portfelį pagal lizingo paslaugų suteikimą individualiems ir verslo klientams, kredito rizika išskaidoma gerai, kadangi vertinant HHI rodiklio reikšmės intervalą, kurio apatinis rėžis yra 0,5 ($1/n$, kur n - diversifikavimo kriterijų skaičius), šiuo atveju abiejų Lizingo bendrovių rodiklio reikšmė kinta 0,5 – 1. Visu analizuojamu laikotarpiu lizingo portfelio koncentracija kito tolygiai, nuo 2008 m. pastebimas tendencingas

3 pav. AB „DNB lizingas“ lizingo portfelio diversifikavimo koncentracijos rodikliai

koncentracijos mažėjimas, HHI koeficiento reikšmės mažėjimas. Tačiau reikia pažymėti, kad AB „DNB lizingas“ lizingo portfelio diversifikavimas, pagal šiuos du diversifikavimo kriterijus, lyginant su kita analizuojama Lizingo bendrove, yra daug efektyvesnis, kadangi 2011 m. HHI rodiklis, iki tol tendencingai mažėjęs, padidėjo ir beveik siekė 2007 m. buvusią reikšmę. Todėl galima teigti, kad toks portfelio diversifikavimo būdas AB „SEB lizinge“ nebėra efektyvus, nes pageidaujamos kuo mažesnės HHI rodiklio reikšmės.

O tuo tarpu Shannon entropijos koeficiento reikšmės, priešingai nei HHI, turi būti kuo didesnės. Todėl, vertinant šio rodiklio pokyčius, pastebėta, kad 2007 – 2011 m. laikotarpiu koeficiento reikšmė tendencingai didėjo, tačiau AB „SEB lizingas“ 2011 m. Shannon entropijos koeficientas sumažėjo. Šios Lizingo bendrovės diversifikavimo efektyvumo sumažėjimą įtakojo, dėl pasiūlos ir paklausos pokyčių, griežtesnio klientų vertinimo lizingo paslaugų portfelio sumažėjimas 11,37 proc. ir labiausiai 30,56 proc. sumažėjęs individualių klientų finansavimas.

4 pav. AB „SEB lizingas“ lizingo portfelio koncentracijos rodikliai

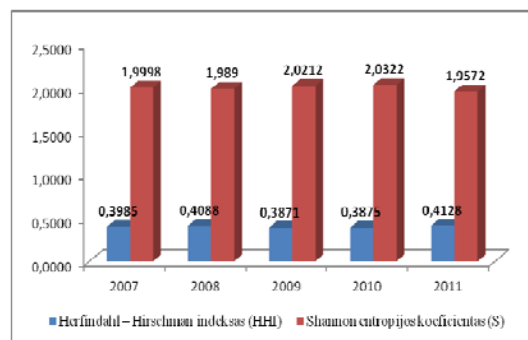
Remiantis 4 ir 5 paveiksluose pateikta informacija ir lyginant diversifikavimą pagal ekonominės veiklos šakas su prieš tai nagrinėtu lizingo paskolų diversifikavimu, pagal klientų grupę, galima teigti, kad pastarasis kredito rizikos valdymo būdas daug efektyvesnis. Kadangi, atsižvelgiant į septynis diversifikavimo kriterijus, HHI koeficiento apatinė reikšmė yra 0,143 ir 2007 -2011 m. laikotarpiu, analizuojamų Lizingo bendrovių, lizingo portfelio koncentracijos rodiklis (HHI) nesiekė 0,5 ir tik vos viršijo 0,4. Tačiau šiuo atveju 2009 m. pastebimas HHI reikšmės padidėjimas tiek SEB, tiek ir DNB lizingo bendrovėse, o AB „DNB lizingas“ 2010 - 2011 m. laikotarpiu šio koncentracijos rodiklio reikšmė ir toliau augo. Vertinant AB „SEB lizingas“ lizingo portfelio diversifikavimą pagal ekonominės veiklos šakas, galima teigti, kad nuo 2009 m. iki pat 2011 m. portfelio diversifikavimas tapo daug efektyvesnis, dėl tuo laikotarpiu pasižymėjusio Herfindahl – Hirschman indekso mažėjimo.

Tuo tarpu, pažvelgus į Shannon entropijos koeficiento reikšmes, matoma, kad jos daug didesnės nei diversifikuojant lizingo portfelį pagal du diversifikavimo kriterijus (lizingo paslaugas individualiems, ir lizingo paslaugas verslo klientams) ir siekė net 2,03. 2007 – 2008 m. laikotarpiu šio koeficiento reikšmės mažėjo, o 2009 m. tendencingai didėjo, išskyrus AB „DNB lizingas“, kai 2011 m. iš 2,03 rodiklio reikšmė nukrito iki 1,96.

Išvados

Analizuojant kredito rizikos valdymą ir jos įvertinimą lizingo bendrovėse, pastebima, kad rizikos vertinimas galimas įvairiais metodais, kurie buvo nustatyti analizuojant mokslinę literatūrą. Be to pastebėta, kad kredito rizika

Lizingo bendrovėse lizingo portfelis diversifikuojamas ir pagal ekonominės veiklos šakas. Todėl tikslinga įvertinti lizingo portfelio diversifikavimo efektyvumą analizuojant suteiktų lizingo paslaugų skirstymą pagal septynis ekonominės veiklos šakas: didmeninė ir mažmeninė pramonė, pramonė, nekilnojamas turtas, transporto sektorius, žemės ūkis ir miškininkystė, statyba ir kitos ekonominės veiklos rūšys. AB „SEB lizingas“ ir AB „DNB lizingas“ lizingo portfelius, diversifikuojamų pagal minėtas ekonominės veiklos šakas, Herfindahl–Hirschman indekso ir Shannon entropijos koeficiento reikšmės pateikiamos 4 ir 5 paveiksluose.

5 pav. AB „DNB lizingas“ lizingo portfelio diversifikavimo pagal ekonominės veiklos šaką

komerciniuose bankuose ir lizingo bendrovėse nors ir turi tam tikrų sampratos samplaikų, tačiau iš esmės skiriasi pagal savo turinį, kas ir atskleista straipsnyje. Vertinant kredito (paslaugų) riziką lizingo bendrovėse, didžiausias dėmesys skirtas paslaugų portfelio kokybės įvertinimui per diversifikaciją, tam pasinaudojant koncentracijos nustatymo metodiką ir už pagrindą imant du koncentracijos metodus, tokius kaip Herfindahl–Hirschman indeksą (HHI) ir Shannon entropijos koeficientą (S). Tyrimo eigoje ir atskleistos tendencijos, kad kredito (lizingo paslaugų) portfelio rizika priklauso nuo paties portfelio diversifikacijos lygio pagal atskiras ekonominės veiklos šakas, ką parodė naudoti tyrimui koncentracijos koeficientai.

Literatūra

- Baršauskas, P., Šarapovas, T., Cviliakas A. (2007). Kredito rizikos pasireiškimo lizingo sektoriuje specifika ir vertinimo problemos. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 41, 20-34.
- Bessis, J. (1998). Risk management in banking. John Wiley & Sons. Inc.
- Boguslauskas, V., Mileris, R. (2009). Estimation of credit risk by artificial neural networks models. *Inžinerinė ekonomika*, 4, 7-14.
- Braendeland, G., Refsdal, A., Stolen, K. (2010). Modular analysis and modeling of risk scenarios with dependencies. *The Journal of Systems and Software*. No. 83.
- Bikas, E., Čepienė, I., Jasienė, M. (2007). *Pinigai. Kreditas. Valstybė finansai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Čiburienė, J., Pabijanskas, D. (2004). Neapibrėžtųjų skaičių panaudojimo galimybės finansiniam investicinių projektų vertinimui. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 31-38 psl..
- Dainauskienė, I. (1996). *Lizingas*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
- Danys, A., Milašauskas, T. (2000). *Lizingas*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas.
- DeYoung, R., Glennon, D., Nigro, P. J. (2006). Borrower – Lender Distance, Credit
- Scoring, and the Performance of Small Business Loans. *FDIC Center for Financial Research Working Paper* No. 2006-04.
- Dudzevičiūtė, G. (2006). Bankininkystės sektoriaus poveikis ekonomikos augimui: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Verslas: teorija ir praktika*. t. VII, Nr. 2., 128-135.
- Dullmann, K., Masschelein, N. (2006). Sector Concentration in Loan Portfolio and Economic Capital. Deutsche Bundesbank. *Discussion Paper, Series 2: Banking and Financial Studies*, No. 9.
- Hübner, G. (2004). The Credit Risk Components of a Swap Portfolio. *Wiley Periodicals, Inc.*, t. 1, 93-95.
- Freitakas, E. (2006). Įmonių kreditingumo vertinimas. Kaunas, p. 6.
- Freitakas, E., (2010). The impact of the banking system on the economic growth. *Tiltai*, 2, 41-48.
- Gagilaitė, N. (2008). Duomenų gavybos technologijų taikymas, sudarant kredito rizikos vertinimo modelius [interaktyvus] [žiūrėta 2012-09-01]. Prieiga per internetą: <http://www.vgtu.lt/upload/leid_konf/galilaite_334-340.pdf>.
- Giesecke, K. (2004). Credit Risk Modeling and Valuation: an Introduction // Credit Risk: Models and Management, Vol. 2.
- Greuning, H., Bratanovic, S. B. (2000). Analysing Banking Risk. A Framework for Assessing Corporate Governance and Financial Risk Management. *World Bank*.
- Jasevičienė, F., Valvonis, V. (2003). Paskolų vertinimas: tarptautinė ir Lietuvos praktika. *Pinigų studijos*, 1, 23-49.
- Jasienė, M., Laurinavičius, A. (2009). Kredito rizikos valdymo įmonėse problemos ir jų sprendimo būdai. *Verslas: teorija ir praktika*. 10(1), 15-29.
- Jones, D., Mingo, J. (1998). Industry Practices in Credit Risk Modeling and Internal Capital Allocations: Implications for a Models-Based Regulatory Capital Standard. *Economic Policy Review* 51(2).
- Kamienas, I., Valvonis, V. (2004). Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti. *Pinigų studijos*, 1, 5-30.
- Koch, T. W., MacDonald, S. S. (2008). Bank Management. 4th edition. – USA: The Dryden Press.
- Lakštutienė, A. (2008). Correlation of the indicators of the financial system and gross domestic product in European Union countries. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering*
- Laskienė, D. (2003). Verslo rizikos valdymo modelis. Daktaro disertacija, p. 119.
- Leipus, R., Valužis, M. (2006). Kredito rizika kaip pasirinkimo sandoris. *Pinigų studijos*, 1, 36-59.
- Lietuvos bankas. 2008 m. rugsėjo 25 d. Nutarimas dėl vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatų [interaktyvus] [žiūrėta 2012-08-20]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/valdyb_nutar_149_2>.
- Lileikienė, A. (2002). Finansinių sprendimų rizikos įvertinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 51-53.
- Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. Banko paskolų portfelio valdymo tyrimo metodologiniai aspektai. *Socialiniai mokslai*, 2000, 5 (26).
- Malik, M., Thomas, L. (2006). Modelling Credit Risk of Portfolio of Consumer Loans. *Journal of the Operational Research Society*, No 61, 411-420.
- Martinaitytė, E. (2008). Globalisation and financial markets size limits: credit risk management aspects. *Intelektinė ekonomika*, 2(4), 52-58.
- Nijanike, K. (2009). The Impact of Effective Credit Risk Management of Bank Survival. *Annals of the University of Petroșani. Economics*, no 9 (2), 173-184.
- Purlys, Č., (2001). Įmonių bankroto prevencijos sistemos kūrimas Lietuvoje. *Ekonomika*, 53, 75-91.

THE CREDIT RISK ASSESSMENT OF LEASING COMPANIES

Summary

Analysis of credit risk management and assessment in leasing companies shows that risk assessment can be performed applying various methods, which have been identified by analysing the scientific literature. Moreover, the research also shows that the credit risk in commercial banks and leasing companies although having certain common aspects of the concept, in principle differ in its content, what has been disclosed in the article. When assessing the credit (leasing services) risk in leasing companies the main focus is made on assessment of quality of portfolio of services through portfolio diversification, using the methodology for concentration identification for that purpose and taking two concentration methods as a basis, such as the Herfindahl – Hirschman Index (HHI) and Shannon entropy coefficient (S). The trends revealed in the course of the research show that the credit (leasing services) portfolio risk depends on the level of portfolio diversification by individual sectors of economic activity, what has been demonstrated by the concentration ratios used in the research.

Angelė Lileikienė – Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Ekonomikos katedra, docentė. Adresas – Architektų 1, Šiauliai. El. paštas: angele.lileikiene@ylvk.lt

Renata Lileikytė – Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Ekonomikos katedra. Adresas – Architektų 1, Šiauliai. El. paštas: renata.lileikyte@gmail.com.

Vadyba
Journal of Management
2012, Nr. 2(21)
ISSN 1648-7974

A COMPARISON ON THE WORKING POOR POPULATION IN SOME EUROPEAN COUNTRIES

Emese Bruder¹, Csilla Obadovics², Valentinas Navickas³

*Szent István University Gödöllő, Hungary¹, University of West Hungary, Sopron, Hungary²,
Kaunas University of Technology³*

Abstract

The working poor population had not been gained any emphasis in Europe until the European Union adopted the Lisbon Strategy in 2000 with a special focus on employment, economy and social policies.

In the framework of the Lisbon Strategy, the EU has started to develop a list of statistical indicators on poverty and social exclusion. These indicators aimed to control country level development on the agreed common goals, and they were adopted in 2001 at Laeken Council meeting in Belgium. In 2003, a new indicator, the in-work poverty risk has been added to the Laeken indicators. Since then, the existence of working poor population has took a more prominent place in the European debate.

The objective of this paper is to give an insight of the situation of the working poor population in Visegrad countries, Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary and compare the results with the Benelux states. These groups of countries both have shared history, and common path in European integration. We analyze the extent of working poverty, the gender asymmetry and the full-time, part-time proportions over working poor population.

Based on the 2007 wave of EU-SILC database, we individualize various income sources received by the household in order to obtain total individual incomes. With this approach, we would like to show how each individual would perform, if he/she could only rely on his/her own income.

Keywords: poverty, working poor, inequality.

Introduction

The concept of working poor is often discussed by researchers as it seems that having an employment today is not an escape from poverty. Although all researchers agree that the working poor are persons who are working but who are poor, the statistical implementation of the notion tends to alter a lot.

The European Commission emphasised the need for a common indicator which can detect the working poor population. The „in-work poverty risk” indicator has been introduced in 2003 and it became part of the Laeken indicators. According to the EC definition, the working poor are all full-time or part-time employees/self-employed workers aged 15–4 who live in a household with an equivalised household disposable income below 60% of the median of this income in the country. This indicator has been amply analysed and criticized since its introduction (Lelièvre, Marlier and Pétour 2004, Ponthieux 2007, Cazenave 2006).

The objective of this paper is to show the differences in working poor population between the Visegrad countries (CZ, HU, PL, SK) and the Benelux states (BE, NL, LU).¹ Each of these two groups of states shares a common history and a common path in European integration and economic development.

Literature review

The existing literature on working poverty is extremely heterogeneous in methodological terms. The computed rate of working poor is very sensitive to some basic assumptions made at the outset of any analysis: the definition of a worker, the definition of the poor, the reference population, income and the unit of analysis. Although all researchers agree that the working poor are persons who are working but who are poor, the statistical implementation of the notion tends to alter a lot.

In the definition of poverty, the European literature is quite solid. The majority of researchers defined being poor on the bases of a relative poverty threshold (equivalised household income being under the 50% or 60% of the national median income). As an equivalence scale, the so called “OECD-modified equivalence scale” is mostly used, which assigns a value of 1 to the household head, 0.5 to each additional adult member and 0.3 to each child. This method bases on assumptions about economies of scale in consumption as well as on judgments about the needs of each individuals in the household such as children or the elderly (OECD 2008).

The American Bureau of Labour Statistics (BLS) set an absolute poverty threshold expressed in dollars. This threshold varies by the size of the family. This method is used by Klein and Rones (1989) and Gardner

¹ Country codes: Czech Republic=CZ, Hungary=HU, Poland=PL, Slovakia=SK, Belgium=BE, Netherlands=NL, Luxembourg=LU

and Herz (1992) American researchers. Australian researchers like Robson and Rogers (2005) use again, the European style, relative poverty threshold, but set to 50% of the national median income level.

The definition of worker shows a much diverse picture even only in Europe. As for the French INSEE definition, worker is a person who has spent at least 6 months in the labour market in the reference year with a minimum of 1 month of employment. The European approach - what Eurostat adopted in the in-work poverty risk indicator - defines the workers as those people who are actually working at the time of survey and who has spent at least 7 months in employment during the reference year. The BLS definition of worker, namely a person who has spent at least 27 weeks in the year of reference in the labour market by working or looking for a job.

The next issue to consider is the type of income on which to base our analysis. In literature, there is again much variety in the kinds of income researchers use to determine working poverty. Most of the papers use equivalised household disposable income. This is also the approach used by Eurofound (2010). However, as far as the analysis focuses on the working poor, income is sometimes limited to earned income only, studies focusing on the working poor in a broader sense including also the unemployed and those on sickness leave tend to limit income to market income, still others sum up household income before or after taxation, with or without social welfare allowances, etc.

New approaches suggest, that taking the household as the income recipient unit leads to a false evaluation of poverty. (Wooley and Marchal 1994, Kabeer 1994, Meulders et al. 2009, Ponthieux 2009) The household acts as a “fig-leaf” of the household-members’ poverty, because some are above the poverty threshold because they can rely on their partner sharing his/her income. The household approach assigns the same poverty risk for all household members, neglecting how each one of them earns personally. However, as of Sen (1990) “perceived contribution response” exists, which suggests that women receive less from household resources because they need less and their contributions to household income are valued less than those of men. We argue that individual measures are more appropriate in a society where the divorce rates grow continuously since the 1960s (González and Viitanen 2006) and where the pooling of income within the household cannot be proven.

Ponthieux (2009) introduced the concept of “poverty in earned income” or “economic poverty” based on individual income. She used market income to measure working poverty, which is all income connected to employment (wages and salaries, self-employed incomes, unemployment and sickness benefits).² This study

showed that, contrary to what Eurofound found in its study based on equivalised household income (Eurofound 2010), women are much more exposed to economic poverty than men.

Meulders et al. (2009) developed a methodology in order to analyse poverty based on the resources of each individual, whatever the characteristics of the household in which he/she lives. This involved measuring inequalities between men’s and women’s individual incomes. A statistical and econometric study of these income disparities was carried out in order to propose indicators for monitoring purposes. The present paper is based on this methodology to revisit the issue of the working poor among V4.

Data and methodology

In this analysis, the working poor population is analysed in 7 EU countries, the Visegrad countries (CZ, HU, PL, SK) and the Benelux states (BE, NL, LU) using the 2007 wave of the EU-SILC. This database is an instrument aiming at collecting, timely and comparable cross-sectional and longitudinal multidimensional micro data on income, poverty, social exclusion and living conditions in EU countries. The sample size of the countries are 23059 in CZ, 22297 in HU, 42852 in PL, 14864 in SK, 15493 in BE, 25905 in NL and 10419 in LU. We made our calculations by applying the cross-sectional personal weights provided by Eurostat.

In our analysis, the definition of worker is those individuals were employed/self-employed full-time or part-time at least through 7 months of the reference year. The definition of poor is defined as those individuals, whose individual net income is under the 60% of the same national median income.

We individualise all income sources received by the household and add these incomes to real individual incomes in order to obtain total individual incomes. With this approach, we would like to show how each individual would perform, if he/she could rely only on his/her own income. We calculate total income from EU-SILC personal and household data. Concerning total income, there are variables which are provided by the database individually (employee cash or near cash income, cash benefits or losses from self-employment, unemployment, old-age, survivors’, sickness and disability benefits, as well as education-related allowances) and there are household-based variables (family/children related allowances, other social exclusion benefits, housing allowances, cash transfers received and income from capital investments). After

² Ponthieux computed the NGR rate as a ratio of the weighted sum of total disposable household income (variable HY020) to the weighted sum of total household gross income (variable HY010), negative incomes are expressed as zero. The ratio can be applied in our analysis because it includes the same variables we used to calculate total income, only on company car (PY021) and income received by people aged under 16 (HY110) is additional, and short of non-cash employee income (PY020) and interest repayments on mortgage (HY100).

individualising household income, we computed the net revenue of each individual, and calculated the 60% of the median of these incomes by country, which serve as the poverty threshold.

There are countries where only the gross income variables are available (CZ, HU, SK, NL) for these countries, we applied an inflation rate on the poverty thresholds. The inflation rates (Net-gross ratio: NGR) have been developed by Ponthieux (2010), by dividing disposable (net) household incomes with the gross household incomes. The poverty threshold inflation rates are as follows: CZ: 0.938; HU: 0.893; SK: 0.923; NL: 0.844. For the rest of the countries an inflation rate of 1.00 has been applied.

In result, the poverty thresholds have been set to 2,427 € in CZ, 1,663 € in HU, 1,659 € in PL, 1,698 € in SK, 9,491 € in BE, 7,521 € in NL, 14,306 € in LU. Those individuals who dispose a yearly income lower than the poverty threshold are designated 'poor' (or rather at-risk of poverty), and those who dispose higher income are 'not poor'. To sum up, the working poor population has to match three criteria, to be poor (dispose lower income than the 60% of the national median), to be a worker (full-time or par-time at least 7 months in the reference year) and to be 15-64 years old (in order to exclude pupils, young earners and old pensioners from the analysis).

We always calculated V4 and Benelux total values by weighting the country values by the size of the total population in 2006 available at Eurostat.

The advantage of applying NGR ratio is that to include all countries into our analysis is rather simple. The disadvantage lying in applying the NGR ratio is on one hand that we only judge the individual net value by the household values which might reduce the comparability of the results. On the other hand, we have to take into account when we read the results, that applying a common NGR neglects that those who earn less, pay less taxes, and those who earn more, pay more (women are more likely to earn less). This method actually increases the existing net income differences.

Results

Among V4 countries, the highest working poverty rate affects PL, where 5.92% of the population is a worker whose individual income is lower than the 60% of the national median income, which puts them into risk of poverty. We observe the lowest working poverty rate in CZ among the V4 but Benelux as well. These rates let us calculate the number of poor workers in each country, which could be 129,164 in CZ, 311,366 in HU, 2,258,898 in PL, 67904 in SK 325853 in BE, 205811 in NL, 21156 people in LU based on our calculations.

The working poverty rate is slightly lower in Benelux states if we take the group of countries as a whole, but within the countries, there are few interesting findings e.g. NL and LU has higher poverty rate than SK and HU, and BE has the lowest working poverty rate among Benelux countries. This is a remarkable result, as facts prove that the gross domestic product per inhabitant is

almost three and a half times higher in average in Benelux states than in V4 countries.³

Table 1. Percentage of working poor within the total population

CZ	1.26
HU	3.09
PL	5.92
SK	4.47
V4	4.60
BE	3.10
NL	5.03
LU	4.51
Benelux	4.28

Source: Own calculations based on EU-SILC 2007

CZ	10,251,079
HU	10,076,581
PL	38,157,055
SK	5,389,180
V4	63,873,895
BE	10,511,382
NL	16,334,210
LU	469,086
Benelux	27,314,678

Source: Eurostat 2006

As previous studies showed, men and women are marked by different working poverty rates. As of Eurofound (2010) and its household based analysis showed, working women are less likely than working men to live in a poor household. As of Ponthieux (2009) individualised analysis, this is because they are more likely to live with a partner who earns enough to lift the equivalised household income above the poverty threshold. She also stated that women, more often than men, live with a partner who has higher earnings than she has, while men, more often than women, live with a partner who has no earnings at all.

As we stated above, we would like to know how each individual would perform, if he/she could only rely his/her own income. Table 3 shows the gender asymmetry of working poverty, using the fully individualised incomes. We can observe that among women, the working poverty rate is significantly higher than that of men in all countries but HU. We add that the proportion of men and women among all workers is 55% men and 45% women in average both in V4 and Benelux.

³ Eurostat, 2007

Table 3. Proportion of men and women within the working poor and all workers

	Working poor				All workers			
	Men	Women	Total	Ratio W/M	Men	Women	Total	Ratio W/M
CZ	38.22	61.78	100.00	1.62	57.14	42.86	100.00	0.75
HU	55.59	44.41	100.00	0.80	54.07	45.93	100.00	0.85
PL	44.86	55.14	100.00	1.23	55.36	44.64	100.00	0.81
SK	41.50	58.50	100.00	1.41	53.17	46.83	100.00	0.88
V4	45.20	54.80	100.00	1.24	55.26	44.74	100.00	0.81
BE	32.27	67.73	100.00	2.10	55.40	44.60	100.00	0.81
NL	25.44	74.56	100.00	2.93	54.21	45.79	100.00	0.84
LU	23.16	76.84	100.00	3.32	58.12	41.88	100.00	0.72
Benelux	28.03	71.97	100.00	2.62	54.74	45.26	100.00	0.83

Source: Own calculations based on EU-SILC 2007

Table 4. Percentage of full-time and part-time workers within the working poor and all workers

	Working poor				All workers			
	Full-time	Part-time	Total	Ratio PT/FT	Full-time	Part-time	Total	Ratio PT/FT
CZ	78.01	21.99	100.00	0.28	96.90	3.10	100.00	0.03
HU	81.83	18.17	100.00	0.22	95.27	4.73	100.00	0.05
PL	72.86	27.14	100.00	0.37	90.72	9.28	100.00	0.10
SK	93.08	6.92	100.00	0.07	97.50	2.50	100.00	0.03
V4	76.81	23.19	100.00	0.30	93.00	7.00	100.00	0.08
BE	59.47	40.53	100.00	0.68	78.32	21.68	100.00	0.28
NL	31.54	68.46	100.00	2.17	62.47	37.53	100.00	0.60
LU	43.67	56.33	100.00	1.29	82.48	17.52	100.00	0.21
Benelux	42.50	57.50	100.00	1.35	68.91	31.09	100.00	0.45

Source: Own calculations based on EU-SILC 2007

This illustrates the turn towards the higher representation of women among working poor population compared to among all workers.

In V4 countries, CZ has the highest women overrepresentation among working poverty, i.e. 61.78% of working poor is women. However, this rate is lower than any Benelux rates, where the women representation among working poverty is 71.97% in total, with LU reaching 76.84%.

Part-time work is much more spread in Benelux states than in V4. 31% of all workers in the Benelux work part-time, while this rate is 7% in V4. Among V4, PL has the highest rate of part-time workers among all workers, therefore it is not surprising to discover the highest rate among working poor as well. If we take a look at CZ and SK results, we can observe, that full-time and part-time work among all workers have very similar proportions, while turning to the working poor population, we can state that proportions do not change as much as it do in other V4 countries. In other words, the overrepresentation of part-time workers among working poor is not as significant in SK as it is in the rest of the V4.

The working poor of Benelux states is also overrepresented by part-time workers, reaching 68.46% in NL, 56.33 in LU and 40.53% in BE. To conclude, the proportion of part-time workers is higher among working poor than among all workers in all countries.

Table 5 illustrates the inequality of part-time and full-time workers within the working poor men and women. The proportion of part-time workers is significantly higher among working poor women than among men, especially in Benelux states, where 71.56% of working poor women works part-time. The rate stands out again in NL, where it reaches 83.93%. To conclude, part-time workers are overrepresented in among working poor, and especially among working poor women all countries.

Here we add, that part-time job occupied by women is also overrepresented among all workers, especially in Benelux states. 10% of working women holds a part-time job in V4 while this rate is 56.7% in Benelux. Therefore, excluding part-time workers from the analysis would have resulted in excluding a 10% of working women in V4, and as high as 56.7% of working women in Benelux.

Table 5. Percentage of full-time and part-time workers within the working poor men and women

	Men				Women			
	Full-time	Part-time	Total	Ratio PT/FT	Full-time	Part-time	Total	Ratio PT/FT
CZ	90.55	9.45	100.00	0.10	70.25	29.45	100.00	0.42
HU	82.73	17.27	100.00	0.21	80.71	19.29	100.00	0.24
PL	79.96	20.04	100.00	0.25	67.06	32.91	100.00	0.49
SK	97.80	2.20	100.00	0.02	89.74	10.26	100.00	0.11
V4	83.60	16.40	100.00	0.20	71.64	28.30	100.00	0.40
BE	84.50	15.50	100.00	0.18	47.55	52.45	100.00	1.10
NL	81.10	18.90	100.00	0.23	16.07	83.93	100.00	5.22
LU	86.22	13.78	100.00	0.16	30.84	69.16	100.00	2.24
Benelux	82.50	17.50	100.00	0.21	28.44	71.56	100.00	2.52

Source: Own calculations based on EU-SILC 2007

Conclusion

V4 and Benelux states went through a different path of economic development in time, partly due to historical matters. Our first result was, that we calculated the poverty thresholds in each country, which have been set to a yearly income of 2,427 € in CZ, 1,663 € in HU, 1,659 € in PL, 1,698 € in SK, 9,491 € in BE, 7,521 € in NL and 14,306 € in LU. With these poverty thresholds we could identify those individuals, who are in-work, but whose individual income does not reach the poverty threshold. We replaced equivalised disposable household income by individual incomes in order to get a fully individualised poverty risks.

It turned out, that the percentage of working poor population within the total population is slightly higher in V4 than in Benelux, but there are some alterations within the groups of states. Contrary what Eurofound found, our results show that women are overrepresented among working poor population in most of the countries.

We also found, that the proportion of part-time workers is much higher among the working poor than among all workers. Additionally, part-time work is especially overrepresented among working poor women.

Bibliography

- Cazenave M.-C. (2006): Les travailleurs pauvres dans les pays développés : acquis et controverses, Paris, Matisse, Les Travaux de l'Observatoire 2005–2006, pp.199–225.
- Eurofound (2010): Working poor in Europe, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin
- Gardner J.M. and Hertz D.E. (1992): Working and poor in 1990, Monthly Labor Review

- González L. and T. Viitanen (2009) “The effect of divorce laws on divorce rates in Europe”, European Economic Review, vol. 53, n°2, pp.127–38, February.
- Jones E. (2005): The Benelux Countries: Identity and Self-Interest, in: Member States and the European Union, Bulmer S., Leques Ch. (eds), Oxford, Oxford University Press
- Kabeer, N.: (1994): Reversed realities: gender hierarchies in development thought, Verso, London.
- Klein B.W., Roncs P.L. (1989): A profile of the working poor, Monthly Labor Review
- Lelièvre M., E. Marlier, and P. Pétour (2004) : Un nouvel indicateur européen: les travailleurs pauvres, in: Les indicateurs dans l'Union européenne: avancement et perspectives, dossiers Solidarité et Santé de la DREES, n°2, avril–juin.
- Meulders D., S. O'Dorchai, R. Plasman, and F. Rycx (2009): Genre et revenu: analyse et développement d'indicateurs, final report of the research project: Belgian Gender and Income Analysis (BGIA), 472p.
- Nicholson T., Fiedin J. (eds) (2006): The Visegrad Group – A Central European Constellation, International Visegrad Fund, Bratislava
- OECD (2008) Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. Directorate for Employment, Labour and Social Affairs, October, 310p.
- Ponthieux S. (2007) “The working poor – Limits of the EU indicator « in-work poverty risk », limits of the statistical category “working poor”, and exploration of a notion of « poverty in earned income »”, Paris, Insee, ECINEQ, June, 15p.
- Ponthieux S. (2009): “The working poor as a statistical category – Methodological difficulties and exploration of a notion of poverty in earned income”, Paris, INSEE.

Ponthieux S. (2010): In-work poverty in the EU, Eurostat Methodologies and Working Papers
Sen A. K. (1990) "Gender and Cooperative Conflicts", in: Tinker I. (ed.) Persistent Inequalities: Women and World Development. New York, Oxford University Press., pp. 123-149.

Woolley, F. et J. Marshall (1994): Measuring inequality within the household, Review of Income and Wealth, vol. 40, n 4 (December), pp. 415-431.

Valentinas NAVICKAS, Doctor of social sciences (economics), professor at Kaunas University of Technology, the Faculty of Economics and Management, the Department of Economics and International Trade. E-mail valna@ktu.lt. Is an author of more than 210 scientific publications and scientific popularity articles published in Lithuania and abroad, author of four experimental development projects, prepared 4 doctors of social (economics) science; now he is research adviser of 2 persons maintaining a doctor's thesis of social (economics) science. *Spheres of interest*: microeconomics, macroeconomics, international economics, tourism economics, logistic, economic development.

Emese BRUDER, Phd candidate of Management and Business Administration PhD School, Szent István University Gödöllő, Hungary. Teaching assistant at the Institute of Economics and Methodology, Faculty of Economics and Social Sciences, Szent István University Gödöllő. E-mail: bruder.emese@gtk.szie.hu *Spheres of interest*: microeconomics, macroeconomics, well-being, labour market economics.

Csilla OBÁDOVICS, Doctor of Management and Business Administration, associate professor at the Faculty of Economics, University of West Hungary, Sopron, Hungary. Lecturer of two doctoral schools, Management and Business Administration PhD School at Szent Istvan University Gödöllő, and István Széchenyi Management and Organisation Sciences Doctoral School at University of West Hungary, Faculty of Economics. E-mail: obadovics.csilla@ktk.nyme.hu *Spheres of interest*: microeconomics, macroeconomics, regional analysis, labour market, econometrics, mathematics.

LIETUVOS EKONOMINĖ POLITIKA GLOBALINĖS KRIZĖS KONTEKSTE

Gediminas Davulis

Mykolo Romerio Universitetas

Anotacija

Straipsnyje atskleidžiamos pagrindinės finansų ir ekonomikos krizės priežastys bei jos pasekmės JAV, ES ir Lietuvos ekonomikai. Pateikiama didžiausių naujųjų laikų pasaulinių ekonominių krizių apžvalga. Straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai veiksniai, sukėlę šią šiuolaikinę globalinę ekonomikos ir finansų krizę, t.y. procesus nekilnojamojo turto bei vertybinių popierių rinkoje, kurie kėlė nekilnojamojo turto kainas ir suformavo vadinamąjį nekilnojamojo turto kainų burbulą, pasaulio valstybių ekonomikų globalizacija. Aprašomos pagrindinės antikrizinės priemonės JAV ir ES, situacija Lietuvoje iki krizės ir konkrečios priežastys, sukėlusios ekonominę krizę Lietuvoje. Aptariama Lietuvos ekonominė vyriausybės politika iki krizės ir antikrizinės priemonės pasaulinės krizės kontekste. Straipsnyje analizuojamos makroekonominių procesų Lietuvoje pagrindinių rodiklių kitimo tendencijos prieš krizę ir krizės poveikyje. Straipsnyje atlikta analizė parodė, kad tokia maža, atvirosios ekonomikos šalis kaip Lietuva neturėjo galimybės išvengti pasaulinės krizės poveikio šalies ekonomikai, kadangi ekonomikos krizę Lietuvoje sukėlė tiek vidaus, tiek ir išorės priežastys.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pasaulinė finansinė krizė, nekilnojamojo turto burbulas, ekonominė politika, antikrizinės priemonės, makroekonomikos procesai Lietuvos ekonomikoje.

Išvadas

Pasaulį ištikusi šiandieninė finansų sistemos krizė didesniu ar mažesniu mastu palietė daugumą pasaulio šalių. Globalinės finansų sistemos krizės pradžia gali būti laikomi 2007 m., kada JAV Federalinė rezervų sistema buvo priversta imtis priemonių šalies bankų sistemos likvidumui palaikyti (Soros, 2009). Ekonomikos ciklai yra imanentinė rinkos ekonomikos savybė, kadangi rinkos ekonomika plėtojasi netolygiai ir ji neturi jokio kito mechanizmo išlyginti netolygaus plėtojimosi disproporcijas kaip periodinius sukrėtimus – krizes. Taigi nors krizės ir sukelia dideles netektis, tiek ekonomines, tiek ir socialines, ypač kai jos tampa pasaulinėmis, tačiau jos neišvengiamos. Antra vertus, tinkama ekonominė politika gali sušvelninti krizių padarinius.

Nors ekonomikos ciklai, t. y. ekonomikos pakilimai ir nuosmukiai rinkos ekonomikoje yra neišvengiami, tačiau nežiūrint kai kurių bendrų savybių kiekvienas ekonomikos ciklas yra skirtingas. Skirtingos ir ekonomikos nuosmukį sukeliančios konkrečios priežastys. Nepaisant to, jog joks ekonomikos ciklas nėra linkęs kartotis, tačiau jo priežasčių analizė turi prasmę jau viena dėl to, kad išvengtume padarytų ekonominės politikos klaidų. Turimas patyrimas, įveikiant Didžiąją depresiją, šiandien leido suvaldyti globalinę krizę kur kas operatyviau ir greičiau negu 1929-1939 metais. Nors pasaulis šiandien iš tiesų išgyveno nei kiek ne menkesnio masto ekonominį nuosmukį negu Didžiosios depresijos metais (Eichengreen, O'Rourke, 2010).

Šiame straipsnyje aptariamos pagrindinės globalinės finansų krizės priežastys, jos poveikis Lietuvos ekonomikai. Remiantis statistiniais duomenimis, analizuojama ekonominė padėtis Lietuvoje iki krizės bei krizės

laikotarpiu, aptariama vyriausybės ekonominė politika bei jos priemonės šiais laikotarpiais.

Iš pasaulio krizių istorijos

Šiandieninė globalinė krizė nėra vienintelė krizė, apėmusi daugelį šalių. Žmonijos naujoji istorija žino ne vieną atvejį, kada ekonominė krizė apimdavo nemažą skaičių išsivysčiusių šalių ir kurias pagrįstai galėtume vadinti pasaulinėmis krizėmis (Dash, 2001; Feldstein, 1991; Sylla, 2009).

Viena pirmųjų krizių, sukėlusių ilgalaikes pasekmes, buvo vadinamųjų „tulpių karštligė“, kilusi Olandijoje 16 a. pradžioje. Iš Turkijos į Europą atvežtos tulpės buvo labai paklausios ir madingos. Jų kainos buvo didelės ir paklausa nesulaikomai augo. Olandai uždirbo didelius pinigus augindami ir prekiaudami tulpėmis bei jų svogūnėliais. Atsidarė netgi tulpių birža, kur buvo ne tik pardavinėjamos gėlės bei jų svogūnėliai, bet ir sudarinėjami ateities sandoriai. Kai kainos pakilo iki tokio lygio, kad niekas jau nesiryžo tulpių pirkti, staiga krito tulpių paklausa ir verslininkai bei kiti asmenys, įsitraukę į šį verslą, bankrutavo arba prarado visą savo turtą. Šios krizės pasekmės buvo ilgalaikės ir šalies ūkis po tulpių krizės atsistatė tik po kelių dešimčių metų. Tulpių krizė šiek tiek palietė ir kitas Europos šalis, kurių gyventojai taip pat prekiaavo Olandijos tulpių biržose, tačiau čia tulpių krizės mastai buvo kur kas mažesni. Šios krizės nepavadinsi nei pasauline, nei tarptautine, tačiau tai buvo pirmoji krizė turėjusi ilgalaikes neigiamas pasekmes šalies ūkiui.

Pirmoji pasaulinė ekonomikos krizė prasidėjo 1837 m. JAV, greitai persimetė į Vokietiją, Angliją ir Prancūziją, o vėliau ir į kitas šalis. Krizės priežastimi tapo masiniai geležinkelio bendrovių bankrotai ir su jomis susijusių akcijų rinkų griūtis.

1983 m. kilo pirmoji tarptautinė finansų krizė, kuri prasidėjo Austrijos ir Vokietijos fondų biržose dėl spekuliacijų nekilnojamojo turto. Fondų rinkų žlugimas Europoje paveikė ir Niujorko fondų biržą, kurioje smarkiai krito akcijų, daugiausia susietų su geležinkelių pramone, kursas. Tai sukėlė bankrotų bangą JAV geležinkelių pramonėje. JAV ir Europos ekonomikoms patekus į recesiją, Lotynų Amerikos šalių eksportas smarkiai sumažėjo. Tai taip pat sukėlė pastarųjų šalių ekonomikos nuosmukį. Ši krizė truko apie 5 metus ir apėmė tiek šalių, jog ją pagrįstai galime laikyti pasauline krize.

Plačiausiai žinoma ir skaudžiausias pasekmės sukėlė 1929-1933 m. pasaulinė krizė, prasidėjusi JAV. 1920-1929 m. JAV išgyveno spartų ekonomikos kilimą, tačiau ekonomika augo nesubalansuotai. Sparčiai kūrėsi stambios korporacijos, tačiau iš kitos pusės jos žlugdė smulkujų verslą, didėjo socialinė atskirtis. Bankininkai ir biržos makleriai tikino, jog prekyba akcijomis galima ne tik pagerinti savo finansinę padėtį, bet ir gerokai praturtėti. Įtikinę tokia propaganda žmonės ne tik skolindavosi pinigais, bet ir neretai įkeisdavo savo turtą, net ir gyvenamus būstus, ir gavę paskolą pirkdavo akcijas. Į akcijų rinkas buvo investuotos didelės pinigų sumos. 1929 m. spalio 24 d., vadinamą „juodoju ketvirtadieniu“, akcijų rinkos neatlaikė ir akcijų burbulas sprogo. Tą dieną Niujorko vertybinių popierių rinkoje staigiai krito Dow Jones indeksas. Tai sukėlė paniką biržoje bei akcijų ir obligacijų nuvertėjimą. Po to prasidėjo bankrotų virtinė. Ši krizė apėmė beveik visas Vakarų šalis ir buvo pavadinta Didžiąja depresija.

Pasaulį sukrėtė keletas pasaulinio masto finansų ir ekonomikos krizių ir per kelis pastaruosius dešimtmečius. Paminėtinos 1957-1958 m. ir 1987 m. pasaulinės finansų krizės, 1997-1998 m. pasaulinė krizė, kitaip dar vadinama Azijos finansų krize, kadangi ji labiausiai paveikė Azijos šalis, o taip pat Rusiją, Braziliją, Argentina ir kt. 1973-1974 m. krizė sukėlė arabų šalių – OPEK narių – naftos gamybos sumažinimas („naftos embargas“). OPEK sumažino naftos gamybos apimtį ne tik tam, kad paveiktų pasaulines kainas savo naudai, bet ir tam, kad sukurtų politinį spaudimą Vakarų šalims, siekiant sumažinti šių šalių palaikymą Izraeliui, jam tuo metu kariaujant su Sirija bei Egiptu.

20 a. Paskutiniame dešimtmetyje labai smarkiai augo interneto, informacinių technologijų ir jiems artimų JAV ekonomikos sektoriai. Tai lėmė informacinių technologijų kompanijų akcijų rinkų augimą. Tačiau po audringo šių rinkų augimo 2000-2001 m., nepasiteisinus minėtų ūkio sektorių sukeltiems lūkesčiams, sekė jos žlugimas. JAV informacinių technologijų kompanijų akcijų rinkų žlugimą, sukėlusį ekonominį nuosmukį, paminėjome todėl, kad jis turėjo tam tikros įtakos šiandieninei globalinei krizei atsirasti.

Paminėtina ir 1998 m. Rusijos ekonomikos krizė ir ne vien dėl to, jog ši krizė stipriai paveikė Lietuvos ekonomiką, bet ir dėl to, jog bene pirmą kartą pasaulio praktikoje šalis negalėjo vykdyti savo finansinių įsipareigojimų, grąžinant skolas. Pagrindinę Rusijos eksporto dalį visada sudarė žaliavos, kurių kainos tarptautinėje rinkoje smarkiai krito. Kol žaliavų kainos buvo aukštos Rusijos vyriausybė optimistiškai vertino savo ekonomikos perspektyvas ir nesivaržydama ėmė

trumpalaikes valstybines paskolas tiek tarptautinėse, tiek ir vidaus finansų rinkose. Pasikeitus ekonominei situacijai Rusijos vyriausybė neturėjo galimybių grąžinti didžiulės valstybės skolos nustatytais terminais, prasidėjo likvidumo krizė. Tai tapo pagrindine Rusijos ekonomikos griūties priežastimi (Popov, 1991). Rusijos vyriausybė paskelbė, jog nebus išperkamos vidaus rinkoje išplatintos obligacijos. Iš tikrųjų tai precedento neturintis įvykis, kai valstybė paskelbia vidaus skolos, nominuotos nacionaline valiuta, įsipareigojimų nevykdymą. Per šalių nuvilnijo bankrotų banga, sumažėjo gyventojų bei užsienio investuotojų pasitikėjimas Rusijos bankais ir valstybe. Rublio kursas per pusmetį nukrito daugiau kaip tris kartus- nuo 6 rublių iki 21 rublio už dolerį 1991 m. sausio 1 d. Antra vertus rublio devalvacija padidino Rusijos ekonomikos konkurencingumą. Kitas veiksnys, padėjęs Rusijai išbristi iš ekonominės krizės, tai išaugusios naftos kainos, sąlygojusios tvirtos valiutos įplaukas.

Nors Rusijos krizė ir nesukėlė pasaulinės krizės, tačiau turėjo neigiamo poveikio kitų šalių, ekonominiams ryšiams susietų su Rusija, ekonomikoms. Ši krizė skaudžiai palietė ir Lietuvos ekonomiką. Sumažėjo lietuviškų prekių eksportas į Rusiją, krito šalies BVP, augo nedarbas, kuris kai kuriuose Lietuvos rajonuose siekė net iki 20 proc. Panašios Rusijos krizės pasekmės buvo ir kitoms Baltijos šalims.

Taigi apibendrinant šią trumpą ekonomikos krizių apžvalgą, galima teigti, jog naujausių amžių istorijoje plataus masto tarptautinės krizės nėra naujiena. Tarptautines krizes sukeliančios priežastys yra įvairios ir paprastai jos nesikartoja. Globalinių krizių ištakos kaip taisyklė susijusios su stambiausio pasaulio vartotojo – JAV ekonomikos pokyčiais. Jeigu JAV ekonomika patiria gilų nuosmukį, pasaulinės krizės neišvengsime. Tokio poveikio pasaulio ekonomikai neturės ir negali turėti kitos šalys, pvz., Kinija.

Nors Kinija tampa antrąja pasaulio ekonomine galybe, tačiau ji ne tiek importuoja užsienio prekių (išskyrus tam tikras maisto prekių rūšis), kiek jas eksportuoja: Kinijos eksporto mažėjimas, atvirkščiai, gali tik paskatinti kitų šalių gamybos augimą.

Šiandieninės globalinės finansų krizės pagrindinės priežastys bei jos ištakos

Dabartinė globalinė krizė išsiskiria iš iki šiol buvusių krizių savo mastais. Ji paveikė daugumą pasaulio šalių ekonomikas. Šiuo požiūriu ji pralenkia net 1923-1933 m. Didžiąją depresiją. Antra vertus, abi šios krizės turi ir bendrų bruožų. Iš tikrųjų abi krizės kilo dėl sutrikimų JAV finansinėse rinkose. Jų pagrindiniai bruožai – didžiulė kredito ekspansija ir finansinės naujovės. Tiesa, šiuolaikinės finansinės rinkos išsiskiria itin sudėtingų išvestinių finansinių priemonių naudojimu. Nors šios išvestinės priemonės buvo kuriamos siekiant išskaidyti ir tuo pačiu sumažinti riziką, tačiau kaip parodė pastarieji keleri metai, bankai ir investicinės bendrovės nepakankamai įvertindavo riziką. Tai buvo viena iš priežasčių, sukėlusių dabartinę globalinę finansų krizę.

Reikia pabrėžti, jog Didžiosios depresijos pamokos nepaėjo veltui ir šiandien vyriausybės atsakas ekonomikos nuosmukiui buvo kur kas operatyvesnis nei 1929 m. Didžioji depresija buvo stimulus, privertęs

sukurti ekonomikos valstybinio reguliavimo teoriją, kurios metodai leido šiandien gana sėkmingai susidoroti su laikmečio iššūkiu (Romer, 2009).

Kalbant apie šiandieninės krizės priežastis, jų galima vardinti daug, galima kalbėti ir apie krizę formavusias prielaidas, kurias kai kurie ekonomistai ir analitikai pastebėjo kur kas anksčiau negu prasidėjo pati krizė. Mes apsiribosime tik dviem aspektais, kurie, mūsų manymu, yra esminiai – tai suirutė fondų biržose, kurią sukėlė nekilnojamojo turto (NT) burbulo sprogdimas bei pasaulio ekonomikos globalizacija. Būtent šie du aspektai ir išskiria šiandieninę pasaulinę krizę iš kitų krizių. Šiandieninėje situacijoje procesai NT rinkoje ir buvo tas detonatorius, kuris sukėlė pasaulinę finansinę ir ūkio krizę.

Dar 2005 m. ekonomikos žurnalas „The Economist“ įspėjo apie besiformuojantį JAV nekilnojamojo turto vadinamąjį burbulą ir galimas jo pasekmes. Nuo 2000 m., kada smuko informacinių technologijų kompanijų akcijų vertė, kas sukėlė krizinę situaciją šių akcijų rinkoje, Federalinė rezervų sistema pastoviai mažino bazinę palūkanų normą, kol galiausiai ji pasiekė vos 1 proc. ribą. Šiomis priemonėmis Federalinė rezervų sistema siekė palaikyti JAV ekonomikos augimą ir neutralizuoti ekonomikos nuosmukį, atsiradusį dėl krizinės situacijos informacinių technologijų kompanijų akcijų rinkoje.

Mažėjanti bazinė palūkanų norma atpigino kreditus ir tai sukėlė investicijų augimą JAV ekonomikoje. Nemaža investicijų dalis, o taip pat didžioji dalis spekuliacinio kapitalo, atitraukto iš informacinių technologijų kompanijų, buvo nukreipta į nekilnojamojo turto rinką. Dar iki 2005 m. 40 proc. visų įsigytų namų JAV buvo perkami ne kaip gyvenamieji namai, o kaip investicijos (Rosner, Mason, 2007). Nekilnojamas turtas visada buvo vertinamas kaip saugi investicija, kurios kainos niekad nekris. Didelė nekilnojamo turto paklausa kėlė jo kainas, o tai savo ruožtu didino investicijas į nekilnojamąjį turtą. Kartu su nekilnojamojo turto rinkos plėtimusi, augo ir hipotekiniai kreditai. Bankai, pastebėję, jog jų paskolų užstatų (statomų namų) vertė auga, tuo pačiu mažindama ir skolinimosi riziką, sumažino ir paskolų išdavimo reikalavimus. Tokiu būdu užsukta spiralė plėtojo ir kreditų, ir nekilnojamojo turto rinkas.

Visas naujai išduotas paskolas bankai grupavo ir vertė į vadinamąsias paskolomis grįstas obligacijas (angl. Collateralized Debt Obligations) ir pardavinėjo jas įvairiems investiciniais bankams bei bendrovėms. Šie vėliau šiuos pirktus vertybinius popierius versdavo į antrinius skolos įsipareigojimus (angl. Mortgage Backed Securities) ir prekiaudavo jais vertybinių popierių rinkose. Prie tokių vertybinių popierių plėtimo prisidėjo ir JAV reitingavimo agentūros, kurios teigė, jog paskolomis grįstos obligacijos bei jų pagrindu leidžiami išvestiniai vertybiniai popieriai yra tokie pat saugūs kaip ir JAV valstybės obligacijos. Tačiau tokios tvirtinimus paneigė prasidėjusi globalinė finansų krizė.

Paskolų vertimas vertybiniais popieriais turėjo sumažinti riziką ją paskirstant atskirais lygiais bei geografiškai išskaidant. Tačiau, deja, finansų institucijos bei bankai, siekdami greitai gauti kuo didesnį pelną, neskyrė pakankamai dėmesio rizikos vertinimui.

Vis tik nekilnojamojo turto kainų augimas turi ribas. Kai nekilnojamojo turto rinka prisisotino ir nekilnojamojo turto paklausa pradėjo mažėti, jo kainos krito. Mažėjant užstatų vertei, didėja bankų blogų paskolų apimtys, tuo pačiu sukurdamas bankų likvidumo problemas. Pastarosios stato bankus į sudėtingą situaciją. Skolinimas tampa rizikingu, o tai savo ruožtu sukelia paskolų palūkanų augimą. Antra vertus mažėjant užstatų vertei, mažėja ir obligacijų padengtumai, paversdamas išvestines finansines priemones beveikiais popierėliais. Taigi likvidumo problemos bei vertybinių popierių vertės smukimas privedė net ir stambius bankus bei investicines kompanijas prie bankroto.

Pirmasis krizės pranašas JAV buvo hipotekos bankų Fannie May ir Freddie Mac, kurių aktyvai siekė net 6 trilijonus JAV dolerių, žlugimas. Po to bankrotą paskelbė finansinių paslaugų firma Lehman Brothers, jau 160 metų sėkmingai veikusi investicinės bankininkystės sferoje. Kai kurie ekonomistai šios firmos bankrotą laiko globalinės finansų krizės pradžia. Ant bankroto ribos atsidūrė ir tokios stambios JAV kompanijos kaip finansinių paslaugų firma Merrill Lynch, gyvavusi daugiau nei 100 metų, bei American International Group Investments kompanijos, valdžiusios 753 mlrd. JAV dolerių aktyvų visame pasaulyje. Pirmąją firmą sutiko nupirkti Bank of America, o antrąją pagalbos ranką ištiesė JAV vyriausybė dalinai nacionalizavusi AIGI, siekdama užkirsti kelią finansinei suirutei. Tačiau investicinių bankų bankrotai JAV tęsėsi ir toliau, nežiūrint valstybės pastangų, sukeldami globalinę pasaulio finansų krizę.

Išaugus skolinimosi rizikai ir pabrangus kreditams, mažėjo investicijos, augo bedarbiystė. Taigi krizinė situacija iš finansų sferos perėjo ir į ekonominę. Procesai, vykę didžiausioje pasaulio ekonomikoje, neišvengiamai paveikė ir kitų šalių ekonomikas, kadangi krito importo į JAV paklausa.

Kitas svarbus šiandieninės pasaulinės krizės ypatumas – globalizacijos procesų poveikis ekonominių problemų paplitimui visame pasaulyje. Globalizacijos pasekmė – didėjanti pasaulio šalių ekonomikos, finansų, kultūros ir kitų sferų integracija. Globalizacija turi kaip teigiamų pusių, tiek ir neigiamų pasekmių. Kaip teigia Kropas (2007), intensyvėjanti finansų rinkų integracija yra susijusi su didėjančia rizika ir neapibrėžtumu, todėl sunku prognozuoti jos pasekmes. Iš vienos pusės, kartu su pasaulio finansų integracija atsiveria naujos rizikos išskaidymo ir finansinės aplinkos bendro stabilumo didinimo galimybės. Antra vertus išaugus pasaulio finansų rinkų bei ekonomikų tarpusavio ryšiams ir priklausomybėms, didėja ir problemų perdavimo rizika.

JAV fondų rinka apima apie 40 proc. pasaulio fondų rinkų vertės, todėl procesai, vykstantys JAV finansų rinkose savaime turi lemiamos įtakos viso pasaulio fondų rinkoms. Antra vertus ekonominė ir finansinė šalių tarpusavio priklausomybė didina krizės plėtimo mastą ir greitį. Globali žiniasklaida bei interneto išplėtimas atlieka savo vaidmenį, neribodami ir pagreitinami informacijos plitimą bei formuodami žmonių sprendimus nulemiančius lūkesčius.

Globalinės krizės pasekmės JAV ir ES ekonomikai

Apie galima finansų krizę JAV dar prieš jai prasidedant rašė žymūs JAV ekonomistai – Larry Summers, Paul Krugman, Joseph Stiglitz. Stiglitz (2006) atkreipė dėmesį į blogėjančią šalies ekonominę situaciją bei kritikavo JAV centrinį banką dėl jo vykdomos infliacinės politikos.

Dar gerokai prieš 2007 m. JAV ekonomikos indikatoriai, tokie kaip turto kainos infliacija, didelės ilgalaikės einamosios sąskaitos deficitas ir mažėjantys šalies ekonomikos augimo tempai rodė, jog šalis yra ant finansinės krizės ribos (Felton, Carmen, Reinhart, 2008). Pagal US Bureau of Labor Statistic duomenimis nedarbo augimo tempai JAV žymiai augo, t.y. nuo 2007 m. IV ketvirčio iki 2009 m. IV ketvirčio nedarbo augimo tempas išaugo dvigubai – nuo 5 iki 10 proc. Tik 2010 m. nedarbo augimo tempas pradėjo mažėti.

Pasaulinė krizė, nors ir mažesniu mastu negu JAV, paveikė ir ES šalis. Dėl ekonominės krizės labai sulėtėjo ES šalių ekonomikos augimas, ženkliai padaugėjo bedarbių. Bene labiausiai nuo krizės nukentėjo Baltijos šalys, kur ekonominis nuosmukis buvo labai ženklus. Eurostato duomenimis ES BVP nuo 2007 m. I ketvirčio per dvejus metus sumažėjo 2,5 proc. 2009 m. pabaigoje ES darbo neturėjo 23 mln. Žmonių, įskaitant 15,8 mln. bedarbių euro zonoje. Nuo 2007 m. pradžios per 3 metus euro zonoje valdžios sektoriaus deficitas padidėjo nuo 2 proc. iki 6,3 proc. BVP, o ES – nuo 2,3 proc. iki 6,8 proc. BVP. Valdžios sektoriaus skola per šį laikotarpį euro zonoje išaugo nuo 64,4 proc. iki 78,7 proc. BVP. ES skola padidėjo nuo 61,6 proc. iki 73,6 proc. BVP.

Tačiau tiek JAV, tiek ES institucijos gana ryžtingai ėmėsi antikrizinių priemonių. JAV Federalinė rezervų sistema dar 2007 m. pabaigoje ėmė mažinti bazinę palūkanų normą, siekiant stabdyti rinkos palūkanų normos augimą. Tokių pat priemonių 2008 m. pradžioje ėmėsi Anglijos bankas bei Europos centrinis bankas. Nors Federalinė rezervų sistema sumažino bazinę palūkanų normą iki 0,25 proc., Anglijos bankas iki 0,5 proc., o Europos centrinis bankas iki 1 proc., tačiau ši priemonė luktų rezultatų nedavė.

Normaliomis sąlygomis rinkos palūkanų norma orientuojasi į bazinę palūkanų normą, nustatomą centrinio banko. Tačiau nuosmukio metu, prisidėjus didelėms rizikos premijoms, rinkos palūkanų norma išlieka aukšta, nepaisant kiek sumažėjo bazinė palūkanų norma. Taigi depresijos metu net ir labai žemas bazinių palūkanų dydis nepadaeda pagyvinti ekonominės veiklos (Mises, 2009). Todėl finansų sistemas imta subsidijuoti didelėmis sumomis. 2008 m. pagal tuometinio JAV izdo sekretoriaus Henrio Paulsono siūlytą antikrizinį planą,

JAV federalinė vyriausybė skyrė 700 mlrd. JAV dolerių bankų likvidumui palaikyti. Šie pinigai buvo panaudoti išvestinių vertybinių popierių, padengtų nekilnojamojo turto, išpirkimui. Šį planą kritikavo kandidatas į prezidentus Barakas Obama, nurodęs, jog nederėtų mokesčių mokėtojų pinigais gelbėti privačius bankus. 2009 m. jau JAV prezidentas Barakas Obama pasirašė 787 mlrd. JAV dolerių vertės antikrizinį planą. Didžioji šiame plane numatyta valstybės išlaidų dalis (64 proc.) buvo skirta vartotojų išlaidoms skatinti bei socialinėms programoms. Akivaizdu, jog šis planas pagrįstas keinsistine koncepcija.

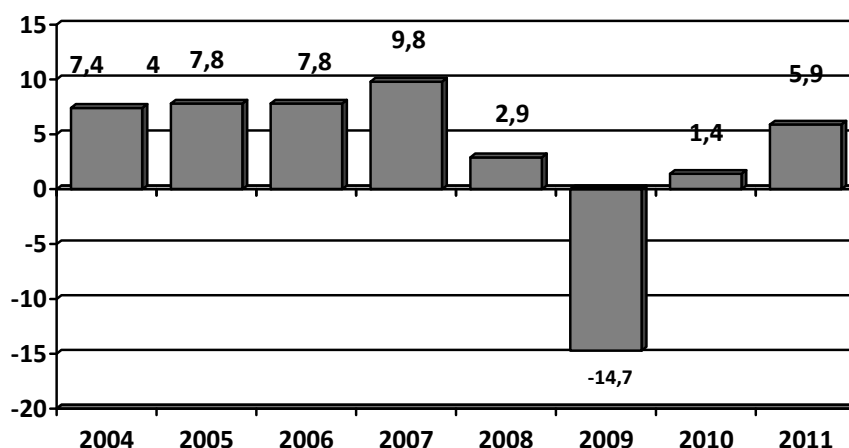
Europos Komisija 2008 m. parengė Europos ekonomikos gaivinimo planą, kuriuo buvo siekiama:

- Didinti paklausą, didinant gyventojų perkamąją galią bei atkuriant investuotojų pasitikėjimą;
- Didinti Europos konkurencingumą.

Šiame Europos ekonomikos atkūrimo plane daug dėmesio skiriama inovacijoms ir ES investicijoms. Planas turėtų būti įgyvendinamas per verslo sąlygų gerinimą, per investicijas į mokslinius tyrimus ir technologijos plėtrą bei į infrastruktūros projektus, atsižvelgiant į aplinkosaugos reikalavimus. Šiam planui įgyvendinti reikalingos ir nemažos lėšos. Tačiau ne kiekviena ES valstybė gali skirti reikalingas lėšas savo ekonomikos gaivinimui. Kai kurioms ES šalims Europos Komisija rekomendavo atkreipti ypatingą dėmesį į valstybės finansų subalansavimą ir biudžeto deficito mažinimą. Nors tiesiogiai plane ir nebuvo įvardintos konkrečios valstybės, bet pastaroji rekomendacija ypač lietuvių ir latvių. Didžiosios Europos Sąjungos valstybės Vokietija ir Prancūzija parengė savo šalių ekonomikų gaivinimo planus, kuriuose konkretizuojami Europos komisijos plano nuostatos ir skyrė tam nemažas lėšas. Pažymėtina, jog ir Europos Komisijos parengtas ekonomikos atkūrimo planas rėmėsi keinsistinėmis nuostatomis

Lietuvos ekonominė situacija prieškriziniu laikotarpiu

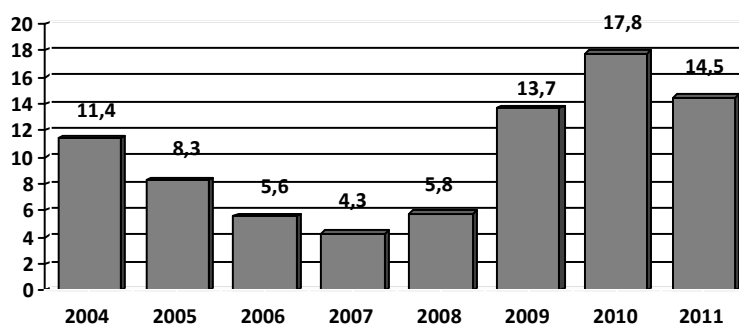
2004–2007 m. buvo Lietuvos, o taip pat ir kitų Baltijos šalių spartaus ekonominio augimo, kuris, pasak Rosenberg (2009), buvo beprecedentis pokario Europoje, metai. Šalies BVP šiame laikotarpyje pastoviai augo ir 2007 m. jo augimo tempas siekė net 9,8 proc. (2007m.). Tačiau Lietuvą pasiekus krizės bangai dėl aukščiau minėtų priežasčių BVP augimo tempas ne tik sumažėjo iki 2,9 proc. (2008m.), tačiau pačiame krizės įkarštyje 2009m. BVP apimtys smuko beveik 15 proc. ir tik 2010m. dėka užsienio rinkų atsigavimo, Lietuvos BVP nors ir labai nežymiai, bet pradėjo augti (1 pav.).

1 pav. Lietuvos realiojo BVP metinis pokytis 2004-2011 m. (proc.). Šaltinis: Eurostat

Nuo 2004 m. iki 2007 m. augant ekonomikai, pastoviai mažėjo ir nedarbas, kurio lygis nuo 11,4 proc. 2004 m. sumažėjo iki 4,3 proc. 2007 metais. Tačiau prasidėjus krizei nedarbo lygis vėl pradėjo stipriai augti ir 2010 m.

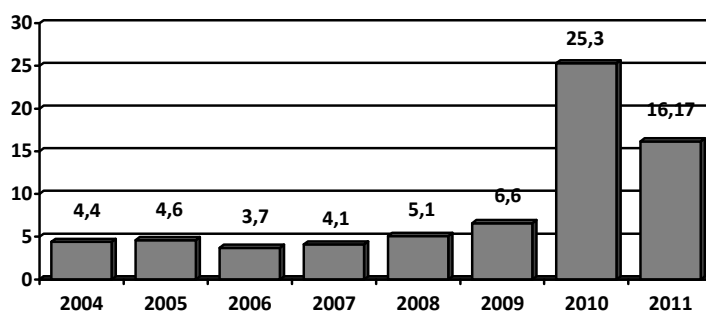
siekė beveik 17,8 proc. Ir tai nepaisant išaugusios emigracijos (2 pav.). Nedarbas tapo rimta šalies ekonomikos problema.

2 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje 2004-2011 m. (proc. nuo BVP). Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Gerėjanti ekonominė situacija šalyje, didėjantis užimtumas bei atlyginimai, palankios šalies ateities perspektyvos 2004-2006 m. šiek tiek pristabdė ir emigracijos srautus. Tačiau krizės laikotarpiu emigracija

iš šalies ėmė augti ir oficialiais Statistikos departamento prie LRV duomenimis 2010 m. siekė virš 25 tūkst. emigruojančių (3 pav.).

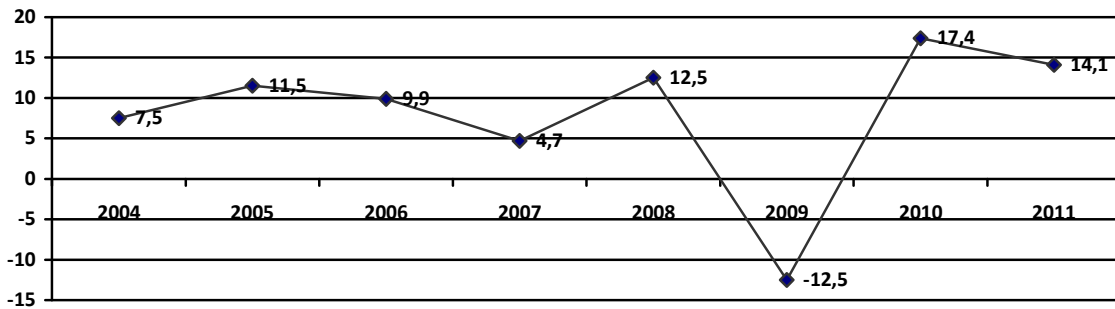
3 pav. Lietuvos gyventojų emigracijos dinamika 2004-2011 m. (tūkst. žmonių).
Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Auganti šalies ekonomika, palanki tarptautinės rinkos konjunktūra, kada kitų ES šalių poreikis importuojamai produkcijai augo, leido tolygiai didinti ir šalies eksportuojamos produkcijos apimtį (4 pav.). 2008 m šalies eksportas pasiekė 25,5 proc. šalies BVP lygio.

Taigi iki krizės Lietuvos ekonomika augo. Mažėjantis nedarbas, augančios pajamos, tvirta valiuta, Europos Sąjungos finansinė parama buvo svarbiausi šio augimo veiksniai. Šie veiksniai, o taip pat narystė Europos Sąjungoje bei NATO formavo, kaip dabar jau akivaizdu, ne visai pagrįstus lūkesčius dėl šalies ateities. Vedini šią

lūkesčių tiek įmonės, tiek namų ūkiai vis daugiau ėmė skolintis vartojimui ir verslui, o ir bankai teikė paskolas už patrauklias palūkanas. DnB Nord banko duomenimis paskolų, išduotų privačiam sektoriuje Lietuvoje, apimtys išaugo daugiau kaip dvigubai, t.y. nuo 25,8 proc. 2004 m. iki 59,3 proc. nuo BVP 2008 m. Taigi Vakarų valstybėse, ypač JAV paplitęs gyvenimo būdas – gyvenimas skolon, rado palankią dirvą ir Lietuvoje. Didžioji namų ūkio gautų paskolų dalis buvo nukreipta į nekilnojamojo turto

rinką. Šį procesą skatino ir valstybės suteiktos mokesčių lengvatos būsto paskoloms. Lietuvos banko duomenimis paskolų apimtys būstui įsigyti nuo 50 mln. Lt 2004 m. išaugo iki 720 mln. Lt 2007 m. Tokia kredito ekspansija turėjo lemiamos įtakos „burbului“ Lietuvos nekilnojamojo turto rinkoje susiformuoti. Darbe (Simonavičienė, Kreizerienė, 2010) nagrinėjama ekonominių veiksnių įtaka kainų burbulo susiformavimui Lietuvos nekilnojamojo turto rinkoje.

4 pav. Lietuvos metinio prekių ir paslaugų eksporto pokytis 2004-2011 m. (proc. nuo BVP). Šaltinis: Eurostat

Nuo pat 2004 m. iki prasidedant krizei Lietuvos ekonomika augo dėka vidaus paklausos augimo, kuris buvo palaikomas nepagrįstais ateities lūkesčiais. Vidaus paklausos augimas skatino ir importo didėjimą. Tačiau importo didėjimas nebuvo atsvertas adekvačiu eksporto didėjimu, t.y. eksporto apimtys iki pat 2009 m. atsiliko nuo importo apimčių ir šalies užsienio prekybos balansas buvo neigiamas (5 pav.).

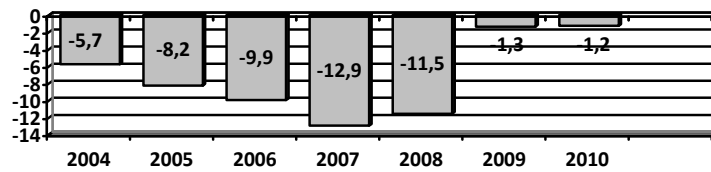
Nuolatinis užsienio prekybos deficitas lėmė ir šalies einamosios sąskaitos deficito augimą. Lietuvos banko duomenimis einamosios sąskaitos deficitas Lietuvoje nuo 2004 m. iki 2007 m. išaugo beveik 300 proc. ir viršijo 14 mlrd. Lt. Esant tokiai situacijai šalies ekonomikos augimas buvo įmanomas dėl didelio masto užsienio kredito srautų, t.y. šalis tampa vis daugiau priklausoma nuo kapitalo įplaukų iš užsienio. Tai reiškia, jog ekonomikos augimas nėra stabilus ir gali būti įtakojamas daugelio išorinių veiksnių, ką ir parodė krizinė situacija Lietuvoje.

Pasaulinė finansų sistemos krizė, kurios pirmieji požymiai išryškėjo JAV 2007 m. kiek užtrukusi pasiekė ir Lietuvą. Kaip rodo statistiniai duomenys (1 pav.) šalies BVP augimo tempas 2007 m. siekė beveik 10 proc., 2008 m. nukrito iki 3 proc., o 2009 m. šalies BVP krito net 15 proc., tuo pačiu Lietuva buvo nustumta į labiausiai šalyje ėmė augti nedarbas, kuris 2009 m. pasiekė net 13,7 proc. (2 pav.), vėl pradėjo didėti emigracija iš šalies. Lietuva tokiai situacijai nebuvo pasiruošusi – jos ekonominės plėtros strategija buvo grindžiama makroekonominio stabilumo ir tolygaus ekonomikos augimo prielaidomis. Tai tik rodo, jog tokios strategijos Lietuvoje buvo kuriamos formaliai ir nekvalifikuotai.

Sproguš „burbului“ Lietuvos nekilnojamojo turto rinkoje, išaugo ir kreditų, teikiamų Lietuvoje veikiančių

bankų, palūkanos. Tai neigiamai paveikė ir Lietuvos ūkio subjektus, o nemaža dalis įmonių bankrutavo. Vien tik procesai šalies nekilnojamojo turto rinkoje galėjo sukelti šalies ekonomikos nuosmukį, tačiau labiausiai ekonomiką paveikė išorės veiksniai. Globalizacijos sąlygomis bet kuriai šaliai sunku išvengti pasaulinės krizės poveikio, kuris Lietuvai buvo lemiamas. Kaip buvo minėta, Lietuvos ekonomikos augimas laikotarpiu iki krizės buvo grindžiamas vidaus paklausos augimu, kuris savo ruožtu skatino importą. Kadangi Lietuvos užsienio prekybos balansas (5 pav.) ir einamoji sąskaita buvo deficitinės, tai ekonomikos augimas galėjo būti palaikomas tik skolinantis tarptautinėje finansų rinkoje ir gautomis paskolomis padengiant šį deficitą. Tačiau dėl globalinės krizės išaugusios palūkanos nutraukė užsienio kreditų srautus ir pakirto šalies ekonomikos augimo pagrindą.

Antra vertus globalinė krizė lėmė daugelio pasaulio valstybių ekonomikos augimo sulėtėjimą ir vartojimo mažėjimą. Užsienio valstybių – Lietuvos užsienio prekybos partnerių vartojimo mažėjimas susiaurino Lietuvos eksporto galimybes ir tai buvo vienas iš svarbiausių veiksnių, nulėmusių šalies ekonomikos nuosmukį. Nors Lietuvos eksporto apimtys smuko (4 pav.), tačiau tai nei kiek nepadidino užsienio prekybos deficito, o 2009 m. ir 2010 m. jis beveik išnyko dėl dar didesnio importo sumažėjimo. Reikia pažymėti, jog Lietuvos vidaus rinka per mažą, kad galėtų palaikyti ekonomikos augimą kompensuodama eksporto sumažėjimą. Taigi tik atsigaunant užsienio šalių rinkoms, gerėja ir Lietuvos ekonomikos galimybės. Kai kurių autorių nuomone, tokioms mažoms šalims kaip Lietuva atsigaunant padėtų verslo sąlygų gerinimas tokiose į eksportą orientuotuose sektoriuose kaip pramonė ir turizmas (Rosenberg, 2008).

5 pav. Lietuvos užsienio prekybos balansas 2004-2010 m. (proc. nuo BVP).

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

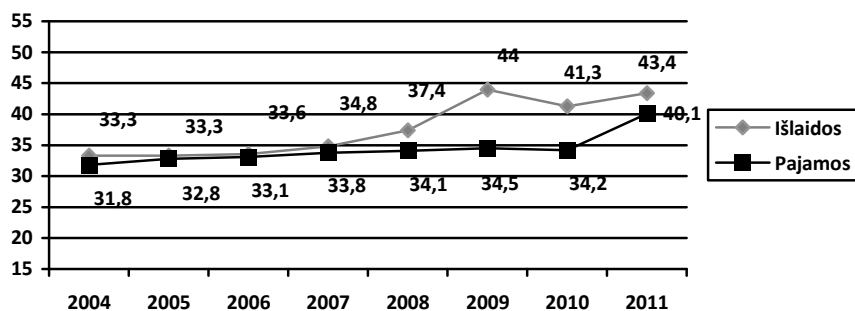
Lietuvos institucijų veiksmai prieš krizę ir krizės laikotarpiu

Nors globalinės krizės požymiai buvo akivaizdūs gerokai anksčiau ši krizė pasiekė Lietuvą, tačiau Lietuva krizę sutiko visiškai tam nepasiruošusi. Tokią situaciją nulėmė ir valdžios nepakankama kompetencija bei atsakingumo stoka, ir galbūt politinės priežastys. To pasakoje Lietuva krizę sutiko su chronišku užsienio prekybos bei einamosios sąskaitos deficitu, su valstybės ir privataus sektoriaus skolomis ir nesukaupusi jokių rezervų. Buvęs premjeras Gediminas Kirkilas ne kartą teigė, esą jokios krizės jis nematęs, o jo vyriausybės priimami sprendimai nukreipti didinti šalies gyventojų gerovei. Oponentai dažniausiai priekaištuoja premjerui esą jis nepagrįstai kėlė valstybės tarnautojų atlyginimus bei pensijas pensininkams ir nekaupė jokių finansinių rezervų būtiniausioms problemoms, kylančioms krizės metu, spręsti. Mūsų nuomone, oponentai tik iš dalies teisūs. Antra vertus didžiausios G. Kirkilo vyriausybės klaidos slypi ne čia. Atlyginimus buvo būtina didinti nenorint prarasti paskutinius gerus specialistus. Ir ši priemonė pasiteisino – emigracija buvo pristabdyta ir netgi sumažėjo (3 pav.). Jeigu mes kuriame gerovės valstybę, tai ir pensininkai turi teisę į tam tikrą gerovės lygį. Taigi sprendimai didinti atlyginimus ir pensijas buvo būtini ir jie iš tikrųjų didino šalies gerovę. Kitas

dalykas, jog priimdama šiuos sprendimus vyriausybė nenumatė jų pastovaus finansavimo, atsižvelgiant į galimą ekonomikos nuosmukį. Blogiausiu atveju tam buvo galima imti didelius tarptautinius kreditus, kurie tuo metu buvo šaliai prieinami labai palankiomis sąlygomis.

Kur kas rimtesnės šios vyriausybės klaidos buvo susijusios su viešaisiais finansais. Nepaisant gana aukštų šalies BVP augimo tempų metai iš metų valdžios sektoriaus išlaidos 2004-2008 m. viršydavo jo pajamas (6 pav.), t.y. buvo formuojamas deficitinis valstybės biudžetas.

Didėjant iplaukoms į valstybės biudžetą visiškai natūralu, jog augo ir nacionalinis biudžetas, kadangi valdžios sektorius galėjo suteikti gyventojams daugiau viešųjų paslaugų. Šiuo atveju turėjo būti atsižvelgiama ir į tokio biudžeto finansavimo galimybes, ko G. Kirkilo vyriausybė ir nenumatė. Kur kas svarbiau yra tai, kad biudžetas visą šį laiką buvo deficitinis. Nors biudžeto deficitas ir nebuvo didelis (7 pav.), tačiau deficitinio biudžeto formavimas spartaus ekonomikos augimo sąlygomis, kuris gali paskatinti ekonomikos „perkaitimą“, prieštarauja ekonomikos teorijos principams. Tuo tarpu perteklinis biudžetas neleisų „perkaitinti“ ekonomikos ir sudarytų sąlygas reikiams rezervams sukaupti ir galimybę finansuoti išplėtus valstybės įsipareigojimus ciklinio nuosmukio sąlygomis.

6 pav. Valdžios sektoriaus išlaidos ir pajamos 2004-2011 m. (proc. nuo BVP). Šaltinis: Eurostat

7 pav. Lietuvos nacionalinio biudžeto balansas 2004-2010 m. (proc. nuo BVP).

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Kita akivaizdi G. Kirkilo vyriausybės klaida – mokesčių mažinimas pernelyg spartaus ekonominio kilimo laikotarpiu, kas taip pat prieštarauja ekonomikos principams. Šio laikotarpio mokesčių politika turėjo būti priešinga – buvo praleista proga įvesti nekilnojamojo turto (aišku, nustatant neapmokestinamąjį minimumą), prabangaus turto mokestį bei progresyvinio mokesčio sistemą. Visos tos priemonės taip pat padėtų kaupti reikiamus finansinius išteklius valstybės išlaidoms finansuoti. Taigi deficitinio biudžeto formavimas ir mokesčių mažinimas spartaus ekonomikos kilimo metais buvo didžiausios valdžios padarytos klaidos, kurios turėjo skaudžias pasekmes krizės laikotarpiu. Nepaisant Europos komisijos rekomendacijų riboti vyriausybės išlaidas, Gedimino Kirkilo vyriausybė tęsė savo politiką viešųjų finansų srityje netgi akivaizdžiai sulėtėjus ūkio augimui 2008 m. greičiausiai tam įtakos turėjo artėjantys rinkimai į Seimą, t.y. šalies ekonominiai tikslai buvo aukojami partinių interesų vardan. Tuo tarpu Estijos politinės jėgos parodė kur kas didesnę susitelkimą bei atsakingumą priimdamos suderintus sprendimus (Andersen, 2009). Kaip teisingą šios vyriausybės žingsnį reikia vertinti 2007 m. priimtą Fiskalinės drausmės įstatymą, kurio paskirtis užtikrinti valdžios sektoriaus finansų tvarumą bei stabilų ūkio plėtrą. Jame nustatyta, jog 2008 m. valdžios sektoriaus deficitas negali būti didesnis kaip 0,5 proc. BVP. Deja, šis įstatymas buvo priimtas pavėluotai ir jo reikalavimai negalėjo būti įgyvendinti krizei atėjus.

Buvęs premjeras Gediminas Kirkilas visą laiką tvirtino, jog jis nematęs jokių krizės požymių ir jokia krizė Lietuvai negresia. Nesiimsime vertinti, ar tai premjero trumparegiškumas, ar tik pastangos raminti visuomenę, tačiau vyriausybės ekonominė politika buvo tokia, lyg iš tikrųjų Lietuvai jokia krizė negrėstų. Nepakankamai įvertino finansų krizės galimą mastą šalyje ir Lietuvos bankas (Pinigų studijos, 2008). Banko valdybos pirmininkas įrodinėjo, jog globalinės krizės poveikis šalies finansų sistemai negali būti didelis, nes:

- šalies komerciniai bankai bei kitos finansų institucijos nėra glaudžiai susijusios ekonominiais bei finansiniais ryšiais su JAV investiciniais bankais bei kitomis institucijomis;

- Lietuvos bankų sistema remiasi tradiciniu bankininkystės modeliu – ji orientuota į vidaus

kreditavimo poreikių tenkinimą. Kurti sudėtingus išvestinius finansinius produktus ir jais prekiauti netikslinga dėl pernelyg mažos šalies finansų rinkos;

- po 1994-1996 m. bankų veiklos sukrėtimų ir 1998 m. Rusijos finansų krizės buvo sustiprinta šalies komercinių bankų priežiūra, kas leis užtikrinti Lietuvos finansų sistemos stabilumą.

Deja, kaip parodė netolima ateitis, Lietuvos bankas nebuvo visiškai teisus – Komercinių bankų priežiūra buvo aiškiai nepakankama (Jakeliūnas, 2010), kas leido jiems išpūsti nekilnojamojo turto rinkos „burbulą“.

2008 m. pabaigoje jau krizės akivaizdoje Lietuvos banko valdyba ir LR Seimas priėmė atitinkamus sprendimus – Lietuvos bankas sumažino komerciniams bankams privalomąjį atsargų normą nuo 6 iki 4 proc., o LR Seimas padidino komerciniuose bankuose laikomų indėlių apsaugojimo sąlygas – indėlių draudimo sumą padidino iki 100 tūkst. eurų, siekdami pagyvinti vidaus rinką, pritraukiant papildomus finansinius išteklius. Nors šie sprendimai buvo teisingi ir priimti laiku, tačiau pasirodė, jog jų poveikis nebuvo pakankamas. Rinkos aktyvumui palaikyti reikėjo intensyvesnio ekonomikos skatinimo. Tačiau dėl neapdairios ir neatsakingos biudžeto politikos, kuri buvo vykdoma ekonomikos kilimo metais, tokių išteklių ekonomikai skatinti nebuvo. Todėl naujai vyriausybei neliko nieko kito kaip imtis priemonių, kurios paprastai taikomos ne nuosmukio, o ekonomikos augimo laikotarpiu. Naujai išrinktas LR Seimas ir Vyriausybė ėmėsi taikyti ribojančias fiskalinės politikos priemones – mažinti išlaidas ir didinti mokesčius, siekiant stabilizuoti valstybės finansus, ką ne kartą primygtinai rekomendavo Europos Komisija.

Baigiantis 2008 m. buvo priimti sprendimai dėl mokesčių sistemos reorganizavimo. Buvo padidintas pridėtinės vertės mokestis iki 19 proc. (vėliau jis dar kartą buvo padidintas iki 21 proc.), padidintas pelno mokestis iki 20 proc., padidinti akcizai degalams, cigaretėms bei alkoholiui, panaikinta dauguma pridėtinės vertės mokesčių lengvatų. Ši vadinamoji „naktinė“ mokesčių reforma įsigaliojo nuo 2009 m. sausio 1 d. Šia mokesčine reforma buvo ne tiek siekiama neutralizuoti krizės pasekmes ekonomikai, kiek surinkti daugiau pajamų į biudžetą, tikintis stabilizuoti valstybės finansų sistemą. Tačiau kaip rodo statistiniai duomenys 2009 metais į valstybės biudžetą buvo surinkta kur kas mažiau pajamų negu 2008 metais. Žinoma, tokį rezultatą didžia dalimi lėmė ekonomikos nuosmukis, tačiau mažai kam kelia

abejonių, jog „naktinė“ reforma nebuvo pakankamai apgalvota. Netgi šalies vyriausybė šią reformą kai kuriais aspektais pripažino buvus klaidinga. Galbūt buvo prasmės buvusioje situacijoje didinti PVM tarifą, tačiau visų PVM lengvatų panaikinimas buvo klaida – biudžetas dėl to neteko nemažos dalies pajamų, kurios iškelia į kaimynines šalis. Pelnų mokesčio tarifo padidėjimas iš principo buvo teisingas, tačiau jį reikėjo diferencijuoti pagal ekonomikos šakas ir įmonės dydžius, kas tiesa, vėliau ir buvo padaryta. Oponentų teiginys, jog pelno mokesčio didinimas riboja užsienio investicijas, nelabai įtikinamas. Tyrimai parodė, (Davulis, 2003), jog mokesstinės lengvatos mažai įtakoja užsienio investicijų apimtį į šalies ekonomiką. Investuotojams kur kas svarbiau yra objektų, į kuriuos investuojama, patrauklumas. Akcizų padidėjimo pasekmės ekonomikai taip pat nevienareikšmiškos.

Kaip jau minėjome, ekonomikos kilimo metais prieš krizę buvo formuojamas deficitinis valstybės biudžetas, o jo išlaidos pastoviai buvo didinamos, nekaupiant būtinų finansinių rezervų šių išlaidų finansavimui. Todėl dėl ekonominės krizės smukus biudžeto pajamoms, atsirado didžiulis biudžeto deficitas, kadangi valstybės prisiimti įsipareigojimai finansuoti įvairias sferas bent jau artimiausiais metais vis tiek išlieka. Dėl šios priežasties 2008 m. biudžeto deficitas jau siekė 3,2 proc., o 2009 m. – apie 9 proc. šalies BVP, t.y. jis beveik trigubai viršijo Mastroichto sutartimi nustatytą dydį. 2009 m. Europos Komisija vėl pasiūlė, tik šį kartą naujai vyriausybei, imtis priemonių mažinti biudžeto deficitą ir rekomendavo planuoti valstybės pajamas ir išlaidas ilgesniam laikotarpiui.

Taigi, siekiant įgyvendinti Europos Komisijos rekomendacijas, vyriausybei teko ryžtis nepopuliariam sprendimui – vykdyti vadinamąją „taupymo“ politiką, mažinant vyriausybės išlaidas. Tai reiškė valdžios sektoriaus darbuotojų bei pareigūnų darbo užmokesčio bei pensininkų gaunamų pensijų mažinimą, socialinės paramos ribojimą bei kitų sferų išlaidų mažinimą. Tokia politika vertinama nevienareikšmiškai. Iš vienos pusės tai leidžia sumažinti valstybės išlaidas, o iš kitos – mažina gyventojų pajamas, o tuo pačiu ir jų perkamąją galią. Tai savo ruožtu sumažina vartotojų paklausą, kurios rezultatas – vidaus rinkos siaurėjimas ir dezorganizavimas. Tiesmukiškas išlaidų mažinimas visoms sferoms gali duoti tik trumpalaikį efektą. Išlaidų mažinimas veiktos sferoms, lemiančioms mokslo ir technologijų pažangą arba infrastruktūrai plėtoti gali turėti ilgalaikių neigiamų pasekmių šaliai. Taigi ir „taupymas“ turi būti apgalvotas bei subalansuotas.

Vertinant Andriaus Kubiliaus vyriausybės ekonominę politiką, kuri rėmėsi Europos Komisijos bei Tarptautinio Valiutų fondo ekspertų, kurių kvalifikacija nevertėtų abejoti, rekomendacijomis, reikėtų pripažinti, jog iš esmės politikos kryptis duotomis sąlygomis buvo teisinga. Tačiau nepakankamai apgalvotas ir subalansuotas tos politikos įgyvendinimas galėjo baigtis valstybės bankrotu. Padėtį išgelbėjo ekonomikos atsigavimas užsienio valstybėse, importuojančiose Lietuvos gamintojų prekes 2009 m. antroje pusėje. Galbūt Europos Komisijos ekspertai tą

buvo numatę? Pradėjus atsigauti užsienio prekybai, didėjo ir valstybės biudžeto įplaukos. Taigi, mūsų nuomone, Lietuvos ekonomika nesubankrutavo ir ekonominė situacija šalyje ėmė gerėti toli gražu ne dėl A. Kubiliaus vyriausybės veiksmų, bet didesniu mastu dėka pagerėjusios situacijos tarptautinėse rinkose. Esamos ir būsimos vyriausybės pagrindinis uždavinys atkurti ir išplėtoti vidaus rinką, kuri atsigaus tik tada, kai ims augti gyventojų pajamos ir didėti vartotojų paklausa. Pirmieji vidaus rinkos atsigavimo požymiai jau pastebimi ir šiandien.

Be šalies finansų stabilizavimo vyriausybės antikriziniame plane buvo numatytas verslo aplinkos gerinimas bei finansinė parama verslui, eksporto ir investicijų skatinimas, efektyvesnis Europos Sąjungos finansinės paramos panaudojimas, daugiabučių namų renovavimas. Tačiau šis planas iki šiol nėra įgyvendintas ir kol kas apčiuopiamų rezultatų nedavė.

Išvados

Istorijos eigoje rinkos ekonomikos šalys ne kartą išgyveno didelio masto krizes, kurias pagrįstai galima vadinti pasaulinėmis krizėmis. Nors giluminės krizių kilimo priežastys iš esmės yra tos pačios, tačiau konkrečios aplinkybės ir priežastys iššaukusios krizes gali skirtis. Šiandieninės globalizacijos sąlygomis yra didelė tikimybė, kad ekonominiai ar finansiniai sutrikimai galingiausių pasaulio ekonomikų šalyse iššauks globalines krizes. Tokios mažos atviros ekonomikos šalys kaip Lietuva neturi jokių galimybių išvengti globalinių krizių poveikio šalies ekonomikai. Tačiau apgalvota ir toliaregiška šalies ekonominė politika leistų sušvelninti šį poveikį.

Lietuvos vyriausybės ekonominė politika prieš krizę ir krizės metu nepasizymėjo toliaregiškumu. Deficitinio biudžeto formavimas ir mokesčių mažinimas spartaus ekonomikos augimo sąlygose prieštarauja ekonominei logikai ir turėjo skaudžias pasekmes šalies ekonomikai kilus krizei. Dabartinės vyriausybės vykdoma ribojanti fiskalinė politika, siekiant stabilizuoti valstybės finansus esamose sąlygose iš esmės teisinga, tačiau priemonės tokiai politikai vykdyti yra nepakankamai apgalvotos ir nesubalansuotos. Tokia politika sukuria papildomas ekonomines ir socialines problemas, kurių būtų galima išvengti ateityje.

Šalies politikai, ekonomistai ir finansų specialistai privalėtų gerai išstudijuoti dabartinės krizės pamokas, kad padarytų klaidų būtų galima išvengti ateityje.

Literatūra

- Andersen, C. (2008). Baltic Tiger' Plots Comeback. IMF Survey Magazine: Countries and Regions, [Žiūrėta balandžio 14 d. 2011], <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/car121009a.htm>>.
- Commission of the European Communities. From financial crisis to recovery: A European framework for action: communication from the commission (2008). [Žiūrėta balandžio 17 d. 2011], <[wp/2009/wp09125.pdf](http://www.commission.europa.eu/en/content/view/full/1009125)>.

- Dash M. (2001). *Tulipomania. The Story of the World's Most Coveted Flower and the Extraordinary Passions it Aroused*. – Three Rivers Press. ISBN 9780609807651.
- G. Davulis (2003). Teisinės bazės, reglamentuojančios užsienio investicijas Lietuvos Respublikoje, raida ir jos įtaka investicijų procesui. *Jurisprudencija*, 47 (39), 97–109.
- Eichengreen B., O'Rourke K. H. (2010). What do the new data tell us? Research-based policy analysis. [Žiūrėta balandžio 22 d. 2011], <<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3421>>.
- Feldstein M. et al. (1991). *The Risk of Economic crisis*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Felton A., Carman M. Reinhart. (2008). *First global financial crisis of the 21st century*. A Voxeu.Org. Publication. London, UK: Centre for economic policy.
- Jakeliūnas S. (2010). *Lietuvos krizės anatomija*. Kaunas: kitos knygos.
- Manson J. R., Rosner J. (2007). How Resilient Are Mortgage Backed Securities to Collateralized Debt Obligation Market Disruptions? [Žiūrėta balandžio 28 d. 2011], <<http://ssrn.com/abstract=1027472>>.
- Mises L. (2009). Austrijos verslo ciklo teorija. *Pinigai ir verslo ciklai*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas.
- Kropas S. (2007). Globalizacija ir instituciniai viešosios politikos klausimai Lietuvoje. *Lietuvos ekonomika Europoje ir globalioje erdvėje*. – Vilnius: Ekonominio tyrimų centras.
- Pasaulio finansų krizės pamokos Lietuvai. (2008). *Pinigų studijos: mokslinis leidinys*. Lietuvos Bankas, Nr. 2, 93–96.
- Popov V. (1999). Rusijos ir kitų šalių valiutos krizės pamokos. [Žiūrėta gegužės 6 d., 2011], <http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigų_studijos1999_4/popov.pdf>.
- Rakauskienė O. G., Krinickienė E. (2009). The Anatomy of Global Financial Crisis. *Intellectual economics: scientific work journal*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2(6), 116–128.
- Romer C. (2009). Lessons from the Great Depression for economic recovery. [Žiūrėta gegužės 9 d., 2011], <<http://www.brookings.edu>>.
- Rosenberg Ch. B. (2008). The Baltic Party Need Not End in a Bust. IMF Survey Magazine: Countries and Regions. [Žiūrėta gegužės 16 d., 2011], <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/CAR02190>>.
- SEB bankas. (2009). Lietuvos makroekonomikos apžvalga. Vilnius: TEV.
- Simonavičienė Ž., Kreizerienė E. (2010). Ekonominių veiksnių įtaka Lietuvos nekilnojamojo turto kainų burbului susiformavimui. *Vadyba*, 17(1), 195–202.
- Sylla R. (2009). Lessons for 19th US crises: 1792, 1837–1842, 1873, 1907 and 1930–1933. [Žiūrėta gegužės 18 d., 2011], <http://www.ibf-frankfurt.de/Slides_Sylla_Symp_IBF_10Jun2009>.
- Soros G. (2008). The new paradigm for financial markets. *The Crisis of 2008 for financial markets*. New York.
- Stiglitz J. E. (2006). *Making globalization work: the economics and social review*. USA. Columbia university.
- Zucchelli C., Kirsebom D. (2009). Kietas nusileidimas. Baltijos valstybės pavyzdys: pasakiškas ekonomikos pakilimas ir skausmingas nuosmukis. Kaunas: Obuolys.

LITHUANIAN ECONOMIC POLICY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CRISIS

Summary

The article deals with the main reasons of today's global crisis and its influence to the economics of Lithuania and other countries. The current global crisis is not the only worldwide crisis in the new history of humanity. We are aware of such economic crises that have affected more than one state and therefore they can be called as worldwide crises. The onset of the current financial crisis is considered to be 2007, when the Federal Reserve System of the USA had to interfere and grant liquidity to the bank system. Economic cycles are an immanent feature of the market economy, because the evolution of the market economy is uneven and there is no other mechanism to equalize disproportions of uneven evolution than periodical shocks – crises. Thus, although crises entail great losses, both economic and social, they are inevitable. On the other hand, the proper economic policy is able to reduce the after-effects of crises. Despite that no economic cycle is apt to repeat, the analysis of its causes has a sense for the sole purpose of avoiding the economic policy errors made.

The current global crisis stands out from the previous ones by its measures – it affected the majority of world countries. The crisis arose due to some troubles in the USA financial markets after burst of so-called real estate bubble. Major features of the current crisis are the processes in real estate markets, vast credit expansion, financial novelty and globalization of world economy. The truth is that the current crisis stands out by application of very complicated derivative financial measures and insufficient assessment of risk, though these derivative measures were created namely to diversify and diminish the risk. Thus the processes in the real estate market were the detonator that invoked the world crisis of finance and economy. It should be stressed, that the severe lessons of the Great Depression were not in vain and the governmental response to economic recession was much more expedient than in 1929. The Great Depression impelled to create the economy regulatory theory the methods of which allowed us to manage the time challenge. Globalization also facilitated the expansion of crisis. The intensifying integration of financial markets is related with the growing risk and uncertainty. On the other hand, with an increase of interrelations and dependences between global financial markets and economics, the risk of problem transmission increases as well. The global crisis, though to a lesser extent than in the USA, had a bad effect on the EU countries as well.

It should be stressed, that the severe lessons of the Great Depression were not in vain and the governmental response to economic recession was much more expedient than in 1929. The Great Depression impelled to create the economy regulatory theory the methods of which allowed us to manage the time challenge. Because, both the USA and EU institutions took anti-crisis measures rather resolutely. The Federal Reserve System of the USA, later the Bank of Great Britain and the Central European bank began to decrease the basic interest norm with a view to stop the growth of the market interest norm. However, during a depression, even a very low size amount of basic interest does not help to vivify the economic activity. Therefore the financial system of USA was subsidized in large sums to support bank liquidity and later the major share of state expenditure was assigned to stimulate consumer's expenses and social programs. In 2008, the European Commission prepared a restoration plan of economics which implies the increase of demand by enlarging the purchasing capacity of population and restoring the confidence of investors.

The main reasons of economic crisis in Lithuania were the negative tendencies in the real estate market, irresponsible economic policy of Government and adverse situation in the international markets. 2004-2007 were the years of the fast economic growth in Lithuania. Decreasing unemployment, increasing income, hard currency and financial support of EU were the main factors of the growth. These factors laid the basis, as it is evident at present, to cherish grounded hopes as to the future of the country. Guided by these hopes, both enterprises and households began borrowing for consumption and business ever more and all the more that the banks granted loans with engaging interests. The largest share of loans received by a household was aimed at the real estate market. Such an expansion of credit had a decisive influence to form a 'bubble' in the Lithuanian real estate market.

In the period before crisis Lithuanian economics was growing due to the growth of domestic demand which was maintained by domestic demand stimulates import growth, too. However the import increase was not equivalent to an adequate export increase and the balance foreign trade was in deficit up till 2009. In such a situation, the economic growth was feasible only by borrowing in the international finance market. Despite rather high growth rates of GDP of the country, year after year budget expenditure exceeded receipts income. Though the budget deficit before crisis was not so high, under the conditions of fast economic growth, it increased a possibility of economy overheat. On the other hand, the constant budget deficit increased the country's debt which is unacceptable under the conditions of the economic growth.

Due to the global crisis, increased interests stopped the flow of foreign credits and shook the economic growth basis of the country. The rate of country's GDP growth in 2007 amounting almost up to 10%, in 2008 fell down up to 3%, and in 2009 it slowed down up to 15% pushing Lithuania among the countries that suffered from the crisis most of all.

After the burst of the "bubble" in the real estate market of Lithuania, the credit interest, given by the banks acting in Lithuania, have grown as well. That affected negatively the subjects of Lithuanian economy. Only the processes in the

county's real estate market could invoke economic depression, however, mostly the outside factors have affected our economics. The global crisis predetermined slowdown of economic growth and consumption decrease of many world countries. Decreasing consumption of foreign countries restricted the chances of Lithuanian export and that was one of the most important factors which determined the country's economic depression.

In the presence of crisis the Bank of Lithuania and Parliament of Republic of Lithuania have made decisions: to diminish the mandatory reserve norm from 6 to 4 percent and to increase the deposit insurance sum up to 100.000 EURO with a view to vivify the domestic market using additional financial resources. Though these decisions were correct and adopted in time, unfortunately, their effect seemed to be insufficient. To maintain the market activity a more intensive promotion of economics was necessary. However, due to an inadvertent and irresponsible budget policy persuaded in the years of economic rise progress, these were no resources to stimulate the economics. Therefore there remained nothing else to do but to take measures that are usually applied not in the period of depression, but in up growth of economics. The newly elected Parliament of the Republic of Lithuania and Government undertook to apply the measure of a restrictive fiscal policy: to decrease expenditure and increase taxes in order to stabilize state finances, which was persistently recommended by the European Commission.

The government so-called retrenchment policy, i.e., to diminish government expenses by lowering the employers 'and officers' salaries, pensions, and social pays can be assessed ambiguously. On the one hand, it allows diminishing government expenses and to decrease the state budget deficit, on the other hand, it decreases income of the population and thereby consumers demand. The decrease in demand weakens the home market even more. The domestic market will revive only if income of the population starts growing and consumers demand increasing.

KEYWORDS: global finance crisis, real estate bubble, economic policy, anti-crisis measures, macroeconomic processes in Lithuanian economics.

Gediminas Davulis. dr., prof., Mykolo Romerio universitetas, Ateities 20, 08303 Vilnius, profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: makroekonominių procesų modeliavimas ir tyrimas, optimizaciniai metodai ekonomikoje, savivaldybių ekonomika bei finansai. Paskelbęs virš šimto mokslo darbų. Vilnius 07168. Telef. 868957148.

DECENTRALIZACIJOS PRINCIPŲ ATSPINDYS NUSTATANT VIETOS SAVIVALDOS FUNKCIJAS

Gerda Žigienė

Vilniaus universitetas, Kauno Humanitarinis fakultetas

Anotacija

Straipsnio tikslas – įvertinti, kaip funkcinė Lietuvos savivaldybių decentralizacija atspindi teisės aktuose decentralizacijos dedamųjų požiūriu. Funkcijų paskirstymą svarbu nagrinėti, nes nuo to, kam kokios funkcijos priskiriamos, priklauso kiek išlaidų bus patiriama funkcijų atlikimo finansavimui, o toliau – kiek pajamų reikės minėtoms išlaidoms padengti. Todėl formalus tarpvyriausybinių funkcijų paskirstymas dar nereiškia decentralizacijos. Kitaip tariant, jei įstatymu priskirta savivaldybei funkcija bus pateikta kaip savarankiška, bet savivaldybė neturės savarankiškumo priimti sprendimų dėl funkcijos įgyvendinimo, standartų, finansavimo pritraukimo, tokia funkcija faktiškai negali būti vertinama kaip savarankiška. Lietuva, kaip ir daugelis pokomunistinių šalių, deklaruojanti decentralizacijos idėją ir ratifikavusi Europos vietos savivaldos chartiją, eina decentralizacijos reformų keliu. Sovietinės sistemos palikimas ir dažna politinių partijų kaita trukdo efektyvių procesų įgyvendinimui. Politikų veiksmuose dažnai stebimas ir ekonominių žinių trūkumas, todėl straipsnio pirma dalis skirta teoriniam pagrindimui – decentralizacijos dedamųjų: dekoncentracijos, delegavimo ir devoliucijos nagrinėjimui. Net jei ir nėra vieningo funkcijų paskirstymo modelio, tinkančio visoms situacijoms, kiekviena šalis, sprendžianti funkcijų tarp atskirų valdžios lygmenų paskirstymo klausimus, gali vadovautis bendrais funkcijų paskirstymo/išlaidų priskyrimo principais.

Nagrinėjant Lietuvos savivaldybių funkcijų klasifikavimą paaiškėjo, kad pagrindiniame šalies savivaldos įstatyme savivaldybių funkcijos pateikiamos be jokios loginės sistemos ir neatitinka jokios klasifikacijos, nepaisant to, kad savivaldybių išlaidų ataskaitos turi būti teikiamos pagal COFOG (angl. – Classification of the Functions of Government) klasifikaciją. Tai sukuria atskaitomybės problemą.

Kitas funkcinės decentralizacijos tyrimo aspektas – devoliucijos ir delegavimo atspindžių Lietuvos teisės aktų funkciname skirstyme vertinimas parodė, kad ne visos savarankiškos savivaldybių funkcijos iš tiesų tokios ir yra. Pavyzdžiu nagrinėjamos priešmokyklinio ir ikimokyklinio švietimo funkcijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: decentralizacija, vietos savivaldos funkcijos, delegavimas, devoliucija.

Įvadas

Kasdieninės politinės diskusijos apie decentralizaciją viešajame sektoriuje charakterizuoja šią sąvoką kaip dažnai girdimą, bet mažai apibrėžtą. Dauguma nesutarimų tarp centrinės ir vietinės valdžios kyla būtent dėl skirtingo šio termino traktavimo. Vietos valdžia skundžiasi jaučianti decentralizaciją daugelyje sferose, išskyrus finansinę. Centrinė valdžia savo ruožtu nurodo daugybę įstatymų ir nutarimų, kurie įtvirtina vietos savivaldą išlaidų, pajamų ir biudžeto sudarymo klausimais, kaltindama vietos valdžią nepakankamai naudojantis jai suteiktomis teisėmis. Savivaldybės teigia, kad jų autonomiją riboja centrinio finansavimo proporcijų mažinimas, kas apsunkina vietos viešųjų gėrybių teikimą. O centras tvirtina, jog savivalda įtvirtinama, kai savivaldybės pačios randa vietinių pajamų šaltinių savo teikiamoms prekėms ir paslaugoms finansuoti. Tikimasi, kad vietiniai politikai prisiims daugiau atsakomybės už savo sprendimus ir veiklą, tačiau pastarųjų galima tikėtis esant tam tikram decentralizacijos lygiui. Kol centras siekia didesnės savivaldos įtvirtinimo, savivaldybių merai jaučiasi bėjęgiai vykdyti savo įgaliojimus.

Abiejų pusių argumentai turi po kislą tiesos, tačiau kova beprasmiška tol, kol esminės sąvokos liks neapibrėžtos. Vartant pastarųjų daugiau negu dvidešimties metų (praėjusių nuo 1990 vasario 12 d. paskelbto vietos savivaldos pagrindų įstatymo) spaudą ir skaitant akademines diskusijas susidaro įspūdis, kad daug

energijos, švaistytos nesutarimams galėjo būti paversta konstruktyvesniais sprendimais. Pirmiausia reikia aiškiai atskirti, apie kokią decentralizaciją diskutuojama ir kokios decentralizacijos dedamosios atspindi tam tikrus procesus.

Šie klausimai negali būti atsakyti prieš tai nuodugnai neišanalizavus decentralizacijos sąvokos, dedamųjų, institucinio suvokimo. Nors decentralizacijos sąvoka dažnai sutinkama viešosios ekonomikos kontekste, ji retai analizuojama kaip atskiras mokslo objektas, o jei tai daroma – dažniausiai atskirais aspektais. Sisteminiams fiskalinės decentralizacijos studijoms Lietuvos mokslininkai skyrė nepakankamai dėmesio. Atskiri straipsniai nepadės objektyviai įvertinti tokio sudėtingo proceso, nes decentralizacija gali būti vertinama įvairiais aspektais, tačiau šiame straipsnyje pradedama diskusija decentralizacijos klausimais – tik vienas žvilgsnis į visą sistemą.

Straipsnio tikslas – įvertinti, kaip funkcinė Lietuvos savivaldybių decentralizacija atspindi teisės aktuose decentralizacijos dedamųjų požiūriu. Funkcijų paskirstymas tarp skirtingų valdžios lygmenų parodo tik vieną decentralizacijos aspektą. Pagal funkcijų paskirstymą galima preliminarai matyti, kiek galių perduodama iš centrinės valdžios žemesniems valdymo lygmenims, Lietuvos atveju – savivaldybėms. Funkcijų paskirstymą verta nagrinėti pirmiausia, nes nuo to, kam kokios funkcijos priskiriamos, priklauso kiek išlaidų bus patiriama funkcijų atlikimo finansavimui, o toliau – kiek

pajamų reikės minėtoms išlaidoms padengti. Todėl formalus tarpvyriausybinių funkcijų paskirstymas dar nereiškia decentralizacijos. Kitaip tariant, jei įstatymu priskirta savivaldybei funkcija bus pateikta kaip savarankiška, bet savivaldybė neturės savarankiškumo priimti sprendimų dėl funkcijos įgyvendinimo, standartų, finansavimo pritraukimo, tokia funkcija faktiškai negali būti vertinama kaip savarankiška.

Uždaviniai, keliami minėtam tikslui pasiekti tokie: (1) trumpai apibrėžus valstybės funkcijas laisvos rinkos ekonomikoje, aptarti decentralizacijos dedamąsias ir jų prielaidas bei vaidmenį decentralizacijos procese; (2) Išnagrinėti, kaip Lietuvos teisės aktuose apibrėžtos savivaldybių funkcijos atitinka decentralizacijos dedamųjų prigimtį; (3) įvertinti decentralizacijos kriterijų aiškumą funkcinio požiūriu; (4) Apibendrinti funkcijų tarp centrinės ir vietos valdžios paskirstymą.

Valstybės funkcijos ir decentralizacija

Akademiniis susidomėjimas fiskaliniais tarpvyriausybiniiais santykiais prasidėjo 1950-aisiais. Originalus Tiebout (1956) straipsnis apie vietinio valdymo lygmens išlaidų teoriją padėjo pamatus nesibaigiančioms diskusijoms dėl decentralizacijos įtakos šalies gerovei. Po ketverių metų Richard A. Musgrave publikavo Viešųjų finansų teoriją (1959) – pirmą sisteminę viešojo sektoriaus funkcijų ir veikimo mechanizmo apžvalgą, tačiau paliko nuošalyje specifinę tarpvyriausybinių lygių situaciją. Susidūrę su industrinių šalių realybe 1960 – 1970 metais, Oates (1972), King (1984) ir Musgrave ir Musgrave (1973) atliko žymų pionierių vaidmenį pritaikydami Musgrave'o pradinę fiskalinių funkcijų teoriją realiai tarpvyriausybinių lygių situacijai. Jų pagrindinis dėmesys buvo skirtas išsiaiškinti daugiau apie tinkamą decentralizacijos taikymo būdą, optimalų atsakomybės bei finansinių išteklių paskirstymą tarp skirtingų valdymo lygmenų.

Prieš pradėdant nagrinėti decentralizacijos dedamųjų atspindį Lietuvos teisės aktuose, reikia apibrėžti pačias dedamąsias. Teritorinė decentralizacija apibrėžiama skirtingomis sąvokomis, kurios realybėje dažnai persipina. Tradiciškai skiriamos dekoncentracijos, delegavimo ir devoliucijos sąvokos (Dafflon, Madies 2009, p. 13-15):

Dekoncentracija – tai sprendimų perdavimas teritoriniams administraciniais vienetams, tačiau hierarchinė valdžia paliekama centrinės valdžios rankose. Šiuo atveju žemesni valdžios vienetai yra pavaldūs centrinės valdžios užduočių vykdytojais. Bendru atveju, dekoncentracijos tikslas – padidinti centrinės valdžios veiklos operacijų atlikimo efektyvumą konkrečioje administracinėje teritorijoje.

Delegavimo atveju žemesnės grandies valdymo institucijos tampa deleguotos valdžios ir išteklių gavėjais, todėl šie santykiai dažnai vadinami agentavimu (angl. – agency relationships). Kitaip tariant, centrinė valdžia perduoda atsakomybę ir galias dažnai pusiau autonomiškiems juridiniams valdžios vienetams, aiškiai apibrėžusi atsakomybės ribas. Šie valdžios vienetai dažnai turi nepriklausomą teisinį statusą ir savarankišką biudžetą, bet už deleguotas funkcijas turi atsiskaityti centrinei valdžiai.

Devoliucija – pažangiausia decentralizacijos forma, kuomet galios ir atsakomybė perleidžiama žemesnio valdymo lygmens institucijai, išrinktai vietinių rinkėjų. Atsakomybė ir ištekliai perduodami vietos valdžiai, turinčiai pakankamą sprendimų priėmimo autonomiją ir galinčią užtikrinti atitinkamos funkcijos įgyvendinimą. Devoliucija žengia koją kojon su politine decentralizacija, kai vietos valdžia turi būti atsakinga vietos rinkėjams už sprendimų priėmimą, o tai reiškia demokratijos pagrindą. Pabrėžtina, kad *decentralizacijos* terminas dažnai naudojamas išreikšti tik devoliuciją, o tai gali kelti šokią tokią sumaištį. Taip pat reikia paminėti, kad, kad daugumoje šalių (net federacinėse) visi trys metodai egzistuoja vienu metu, papildydami vienas kitą. Pvz. Šveicarijoje kantonai turi didelę laisvę švietimo srityje (devoliucija), bet jų aplinkos apsaugos politika griežtai ribojama federaliniais standartais (delegavimas).

Šiuo kart mums svarbios yra dvi dedamosios – delegavimas ir devoliucija. Dekoncentraciją kol kas palikime nuošalyje, nes, ji reiškia tik centrinės valdžios funkcijų dekoncentravimą, kad patogiau būtų jas atlikti. Taigi, šiame straipsnyje bandysime įvertinti koks Lietuvos savivaldybių decentralizacijos mastas atsižvelgiant į tai, kokie kriterijai atspindi valstybės funkcijų delegavimą ar devoliuciją, kokios konkrečiai sąvokos ir apibrėžimai, galintys parodyti vietos savivaldos funkcijų decentralizaciją, randami Lietuvos teisės aktuose ir kaip jie gali būti interpretuojami.

Viešųjų funkcijų **delegavimas** yra naudojamas tuomet, kai teikiant viešąsias paslaugas turi būti tenkinami nacionaliniai prioritetai. Unifikuotas nacionalinis teisinis reguliavimas nurodo, kaip teisingai teikti viešąsias paslaugas. Kai kurios vietos valdžios teikiamos paslaugos – kaip socialinės paslaugos ar bedarbių pašalpų išmokos – yra teikiamos centrinės valdžios vardu ir turi atitikti pagrindinius principus, leidžiamą tik labai ribotą vietinės valdžios veiksmų laisvę (Hermann, Horvát, Péteri, Ungvári 1999, p. 117).

Skirtingai nei **dekoncentracija**, valdžios funkcijų **devoliucija** skatina regionų ar vietos savivaldą. Devoliucija vykdoma perduodant regioninei ar vietos valdžiai funkcijas ir finansinius išteklius nuosavų biudžetų formavimui bei viešųjų vietos paslaugų teikimui. Du pagrindiniai decentralizuotos valdžios sistemos veiksniai yra tie, kad vietos valdžios sprendimų priėmėjai yra renkami vietos gyventojų, tuo pačiu būdami tiesiogiai pavaldūs ir aukštesnėms institucijoms. Decentralizuota vietos valdžia turi savo teisinį statusą ir teises, taip pat vietos infrastruktūros nuosavybę, reikalingą išpareigojimų vykdymui ir viešųjų paslaugų teikimui. Tuo pačiu decentralizuoti vietos finansai leidžia efektyviau naudotis finansiniais ištekliais, nes vietos valdininkai gali geriau reaguoti į vietos gyventojų poreikius ir preferencijas (Martinez – Vazquez 1999, p. 162). Todėl vertinant vietos savivaldos decentralizaciją Lietuvoje logiška toliau nagrinėti vietos valdžiai priskirtas funkcijas, o vėliau vertinti ir toms funkcijoms vykdyti patiriamas išlaidas, bei toms išlaidoms finansuoti reikalingų pajamų užtikrinimą (bet tai jau kitų straipsnių objektai).

Devoliucijos prielaidos

Yra keletas standartinių atsakomybės (kompetencijų) perdavimo (devoliucijos) regioniniam/vietiniam lygmeniui, priežasčių:

- Veiksmų laisvės, pritaikant viešąsias paslaugas vietos sąlygoms ir preferencijoms, privalumas
- Galimybė taikyti inovacijas rizikuojant vietiniame lygmenyje su potencialiu naudingumu nacionaliniam lygmeniui.
- Didėjanti atsakomybė, t.y. vietinis spaudimas valdininkams veikti punktualiai, mandagiai, sąžiningai, atsakingai.
- Potencialus paslaugų ir investicijų, susijusių su vietinėmis problemomis (pvz. nedarbas) ar rezidentų grupėmis (pvz. senyvo amžiaus piliečiai), koordinavimas.
- Bendrų paslaugų infrastruktūrų naudojimo efektyvumas (biurai, įranga, priimamųjų darbuotojai).

Devoliucijos rizika:

- Standartų ir paslaugų nesuderinamumai, ten, kur pageidaujamas vienodumas ar lygios galimybės (pvz. švietimas).
- Nacionalinių interesų nepaisymas (pvz. aplaidus požiūris į aplinkosaugą).
- Politinis kišimasis į procesus, kurie turi likti apolitiški.
- Perdėtas verslumo interesas. Pvz. vietos politikai gali mažiau dėmesio skirti „nepelningoms“ funkcijoms – mokytojų, gydytojų, profesinių sąjungų interesams.
- Vietos valdžios jurisdikcija gali būti per maža, kad atitiktų viešųjų paslaugų teikimo poreikius ir reikalavimus, bei įdarbintų reikalingus ekspertus.

Nei viena šių priežasčių nėra neįveikiama. Savivaldybių kooperacija, funkcijų paskyrimas aukštesniems valdžios lygmenims, sutarčių atskirų paslaugų teikimui sudarymas, gali pašalinti mažų jurisdikcijų trūkumus. Regioniniai ir vietiniai nelygumai gali būti mažinami finansinio išlyginimo – dotacijų sistemų pagalba.

Svarbiausia, devoliucija nereiškia atsakomybės išsižadėjimo. Pagrindinių funkcijų savivaldybėms perdavimas turi būti lydimas atitinkamos audito, kontrolės ar kitų efektyvių sistemų. Tačiau tuo pačiu, reikia vystyti skirtingų valdymo lygmenų bendradarbiavimą, labiau nei kontrolę, ar priežiūrą. Dalinai dėl privatizacijos, bet taip pat dėl laikinų problemų, kaip bedarbystė, kriminalinė situacija, šeimų skyrybos ar narkotikų prevencija, kurios negali būti lokalizuotos ir jų sprendimui reikalingas glaudus ne tik viešojo sektoriaus bendradarbiavimas (Davey interaktyvus).

Lietuvos teisės aktuose apibrėžtų savivaldybių funkcijų atitikimas decentralizacijos dedamųjų prigimčiai

Lietuvos vietos savivaldos įstatyme nurodytos 2 savivaldybių funkcijų grupės:

Savarankiškos savivaldybių funkcijos (6 straipsnis). Pagal aukščiau išvardintas charakteristikas, šis savivaldybių funkcijų tipas priskirtinas devoliucijai, kas pagal prasmę turėtų reikšti (ar taip ir yra, analizuojama vėliau), jog savivaldybės institucijos pačios gali priimti sprendimus dėl savarankiškų funkcijų atlikimo, derinti juos pagal gyventojų poreikius ir prioritetus.

Valstybinės (valstybės perduotos savivaldybėms) funkcijos (7 straipsnis). Pagal aukščiau išvardintas charakteristikas, šis savivaldybių funkcijų tipas priskirtinas delegavimui, kuomet centrinė valdžia perduoda sprendimų priėmimo laisvę ir viešųjų funkcijų administravimą vietos valdžiai, ar pusiau savarankiškoms organizacijoms, kurios nėra visiškai kontroliuojamos centrinės valdžios, bet yra jai atskaitingos.

Jei funkcijos aiškiai apibrėžtos taisyklėmis ir reguliavimais, konkrečios paslaugos teikimas yra kontroliuojamas. Pvz. turinys, atlikimo lygis bei tinkamumo kriterijai gali būti viešojo sprendimo objektas įvairiuose valdžios lygiuose ir įvairiomis formomis. Kartais tos taisyklės nėra aiškiai nustatytos, jos gali keistis keičiantis politinėms jėgoms (pvz. atlyginimų viešajame sektoriuje nustatymas). Nėra vienintelio, teisingo funkcijų paskirstymo, kuris tikėtų įvairioms šalims. Tačiau kiekvienu atveju funkcijų paskirstymas yra svarbus elementas ne tik todėl, kad kiekvienas valdymo lygmuo aiškiai žinotų savo pareigas ir atsakomybę, bet ir dėl to, jos funkcijų priskyrimas reiškia ir lėšų toms funkcijoms atlikti poreikį, bei jų finansavimo būdus.

Taigi, svarbiausia viešųjų funkcijų priskyrimo sąlyga yra jų finansavimas ir iš jo sekanti fiskalinė decentralizacija. Jei funkcijos priskiriamos savarankiškų kategorijai (t.y. savivaldybės pačios gali priimti sprendimus dėl jų atlikimo), o tų funkcijų vykdymo išlaidas finansuoja centrinė valdžia, toks reiškinys gan dviprasmiškas. Viena vertus atrodo, kad savivaldybė turi visą laisvę spręsti dėl tam tikrų viešųjų pasl. augų teikimo savo jurisdikcijos piliečiams, kita vertus, paprastai jei subjektas nuo ko nors priklauso finansiškai, jis negali jaustis visiškai savarankiškai.

Dar daugiau – viešųjų finansų prasme tai komplikuota, nes reikia išspręsti šias esmines problemas: kiek lėšų skirti konkrečios funkcijos finansavimui, koks tų lėšų šaltinis ir kiek laisvės vietos valdžia turi pasirenkant lėšų šaltinio objektą, dydį ar struktūrą. Dėl šių priežasčių funkcijų paskirstymas ir vietos savivaldos išlaidų paskirstymas yra glaudžiai tarpusavyje susiję problemos. 2010 m. vykdant Lietuvos apskričių administracijų panaikinimą galėjome stebėti, kad viena iš esminių problemų buvo neaiškus funkcijų padalijimas tarp apskričių ir savivaldybių. Tai nėra vien administracinė problema, nes paskui ją seka ir finansinė problema. Jei nėra aišku, kokios konkrečiai funkcijos priskiriamos apskrčiai ar savivaldybei, nėra aišku kaip paskirstyti toms funkcijoms atlikti reikalingas lėšas. Funkcijų finansavimo šaltinių priskyrimas yra ir pagrindinė paslaugos teikėjo savarankiškumo sąlyga, todėl tarpvyriausybinių fiskalinių santykių smarkiai įtakoja viešųjų paslaugų teikimo funkcijas.

Kaip minėta, nėra vieningo tarpvyriausybinių funkcijų skirstymo modelio, todėl kiekviena šalis savaip nustato

ties politikinius tiek fiskalinius santykius tarp įvairių valdžios lygių. Tie santykiai turėtų būti aiškiai apibrėžiami teisės aktuose, kad tiek politikui, tiek piliečiui būtų aišku, „kas ką daro“.

Pažvelkim, koks devoliucijos ar delegavimo atspindys matomas Lietuvos teisės aktuose. Paėmus du pagrindinius teisės aktus – LR Konstituciją ir Vietos savivaldos įstatymą, bandžiau rasti sąvokų ir apibrėžimų, nusakančių funkcinių vietos savivaldos decentralizaciją (Žigienė, 2012):

LR Konstitucijos 119.3 str. nurodyta: *Savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas*. Tai vadinama iš viršaus į apačią einanti sistema (angl. – top-down system).

Vietos savivaldos įstatyme:

3.2 str. *Vietos savivalda – įstatymo nustatyto valstybės teritorijos administracinio vieneto nuolatinių gyventojų bendruomenės, kuri turi Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją*.

3.8 str. *Savivaldybių funkcijos – Konstitucijos nustatytos, šio ir kitų įstatymų savivaldybėms priskirtos vietos valdžios, viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų teikimo funkcijos*. Tačiau konstitucijoje nėra nustatytų jokių savivaldybių funkcijų.

3.9 str. *Išimtinė savivaldybės tarybos kompetencija – konstitucijos ir įstatymų nustatyta kompetencija, kurios negali perimti, kištis į ją, įgyvendinti jokia savivaldybės institucija. Savivaldybės taryba negali atsisakyti savo išimtinės kompetencijos ar perduoti ją kitoms savivaldybės institucijoms*. Šiame straipsnyje nėra paaiškinta kas ta kompetencija, tik tai, kad ji yra nustatyta ir kad jos niekas negali perimti.

Pažiūrėkime vėl į konstituciją:

X skirsnio, 120 str, 2 dalis teigia: *Savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai*. Bet konstitucijoje jokios kitos nuorodos, ar paaiškinimo, kas yra ir kaip apibrėžta savivaldybių kompetencija – nerandame.

Vėliau, Vietos savivaldos įstatymo 16 straipsnyje randame išvardintas išimtinės ir paprastas kompetencijas, bet apibrėžimo, pagal kurį galėtume atskirti pareigas, funkcijas, veiklą ir kompetencijas, nėra. Tačiau šias sąvokas randame tiek Konstitucijoje, tiek Vietos savivaldos įstatyme.

Vietos savivaldos įstatymas:

4.1 str. *Atstovaujamosios demokratijos principas*. Galime suprasti, kaip tam tikrų funkcijų teikimą gyventojams. Tai, matyt, kitais žodžiais išreiškta subsidarumo principo idėja – gyventojams paslaugos turi būti teikiamos institucijų, esančių kuo arčiau gyventojų, kad būtų galima kiek įmanoma labiau atitikti jų poreikius. Tuo pačiu ir atsakomybė yra prieš rinkėjus, prieš tuos piliečius, kuriems teikiamos paslaugos. Todėl kiekvienam piliečiui turi būti aišku, kokia funkcija atlieka savivaldybė, kiek tam išleidžiama pinigų, t.y. mokesčių mokėtojų lėšų.

Daugiau decentralizacijos kriterijų, susijusių su funkcijų teikimu gyventojams, dviejuose pagrindiniuose teisės aktuose, kaip ir neaptinkame.

Skaitytojui gali kilti klausimas, kodėl taip preciziškai ieškoma tam tikrų sąvokų apibrėžimų ir paaiškinimų. Be abejo, sąvokų reikšmės galime suprasti, ar rasti

paašškintas žodyne, ar kituose teisės aktuose. Bet tuomet kyla pavojus, jog skirtingi skaitytojai jas supras nevienodai. Todėl autorės nuomone, pagrindiniuose įstatymuose turėtų būti aiškiai ir nedviprasmiškai apibrėžtos visos naudojamos sąvokos. Decentralizacijos įvertinimui svarbūs tam tikri kriterijai. Tarp jų – kokios funkcijos perduodamos vykdyti savivaldybėms savarankiškai, o kokios deleguojamos. Jei teisės aktuose nėra aiškiai apibrėžta takoskyra tarp kompetencijų, pareigų ir funkcijų, o ypač tarp savarankiškų ir perduotų funkcijų, nėra įmanoma įvertinti, kiek iš tikrųjų jos savarankiškos, ar perduotos. Pvz. Šveicarijoje yra įstatymas, nurodantis vietos valdžios atsakomybę, o valstybės funkcijos išvardintos detalizuojant atskiruose įstatymuose (švietimo, aplinkos apsaugos, socialinės apsaugos ir pan.).

Decentralizacijos kriterijų aiškumo funkciniu požiūriu įvertinimas

Čia decentralizaciją pabandysime vertinti pagal subsidarumo principą, savo reikšmę apimančią daugelį funkcijų paskirstymo kriterijų ir teigiantį, kad visuomeninių įpareigojimų vykdymas turi būti priskirtas arčiau piliečių esantiems viešojo valdymo subjektams, o aukštesniam lygmeniui perduodamos tos funkcijos, kurių negali atlikti žemesnio lygmens viešojo valdymo subjektai. Konstitucijoje nei vietos savivaldos įstatyme neapibrėžtas subsidarumo principas, o Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo pakeitimo įstatymo 3 straipsnio 7 punkte įtvirtintas subsidarumo principas, kuriuo remiantis akcentuojama tai, kad „viešojo administravimo subjektų sprendimai turi būti priimami ir įgyvendinami tuo viešojo administravimo sistemos lygiu, kuriuo jie yra efektyviausi“. Kaip teigia Baltušnikienė ir Astrauskas, subsidarumo principo taikymas yra itin aktualus tose srityse, kuriose pasireiškia bendroji viešojo valdymo subjektų kompetencija (t.y. kur funkcijos dalijamos tarp įvairių valdžios lygių). Taigi, viena vertus, subsidarumo pranašumas yra tai, kad jis leidžia išvengti pernelyg didelio centrinių valstybės valdymo subjektų sustiprėjimo, kita vertus – užkirsti kelią sprendimų priėmimo painiavai, tų pačių funkcijų dubliavimuisi skirtingais valdymo lygiais (Baltušnikienė, Astrauskas 2009, p. 8).

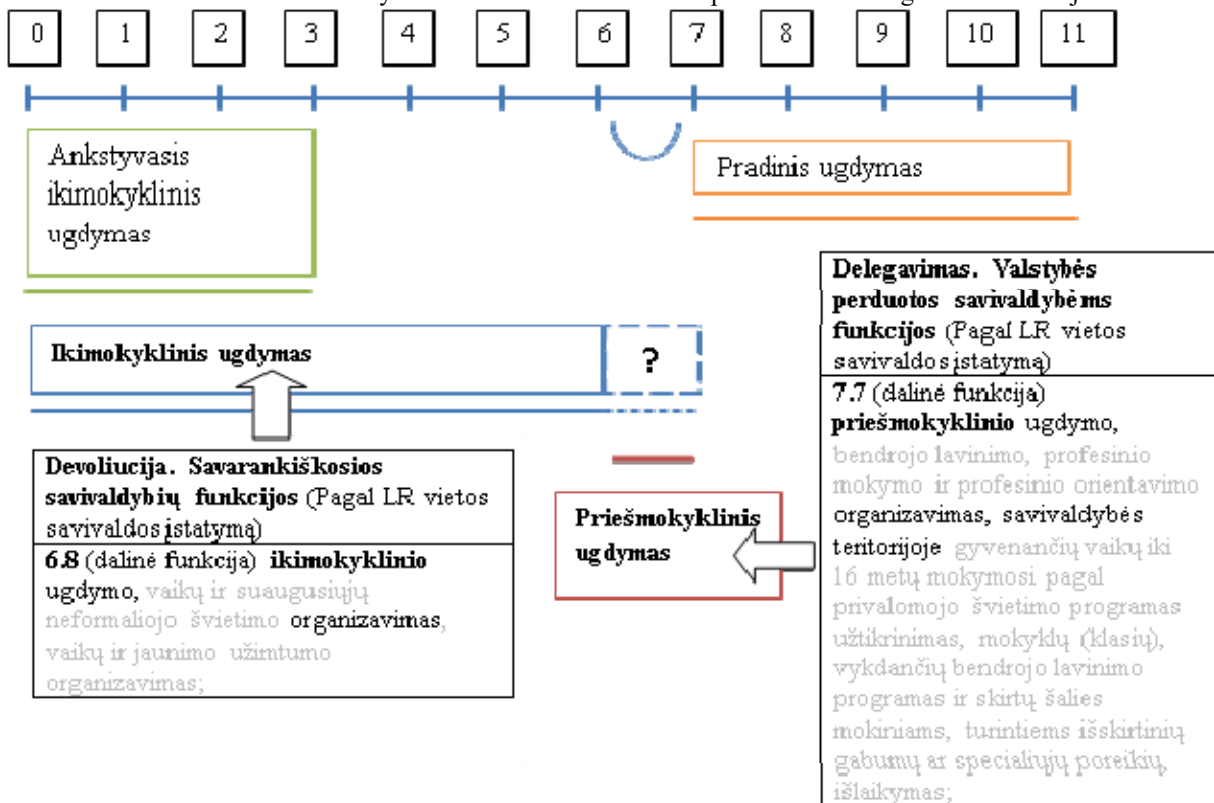
Kadangi decentralizacijos kriterijai funkcijų požiūriu Lietuvos teisės aktuose nėra aiškiai išreikšti, galima panagrinėti kelis konkrečius pavyzdžius. Imamos funkcijos, nurodytos Vietos savivaldos įstatyme, kurios priskirtos savivaldybių vykdymui ir analizuojamas to priskyrimo galimas efektyvumas, vadovaujantis tarpvyriausybinių funkcijų paskirstymo kriterijais.

7.35. funkcija – radiacinė sauga. Tenka suabejoti, ar savivaldybės LT turi pakankamai techninių pajėgumų, specialistų šios problemos sprendimui? Šio išorinio efekto techninė apimtis yra didesnė nei savivaldybės teritorija. Kitu terminu tariant – radiacija „persilieja“ (angl. – spillover effect) tarp savivaldybių.

6. 28 funkcija – aplinkos kokybės gerinimas ir apsauga. Labai plati sąvoka, neapibrėžta kokių objektų apsauga – oro, žemės ar vandens? Jeigu imtume pavyzdžių vandenį – sakykim upę. Upė, tekanti kelių savivaldybių teritorijoje – **persiliejo** (spillover) efekto

pavyzdys. Jei nagrinėtume hipotetinį pavyzdį, kai turime savivaldybes, kurios išsidėsčiusios pasroviui arba prieš srovę upės atžvilgiu. Tokiu atveju, savivaldybė, joje gyvenantys ar pramonę vystantys subjektai gali naudotis švartu atitekančiu vandeniu ir nesirūpinti savivaldybių, esančių pasroviui, vandens kokybe. Čia atsiranda **koordinavimo** problema. Jos nebūtų, jei ši funkcija būtų priskirta ne savarankiškosioms (devoliucija), o valstybės perduotoms savivaldybėms (delegavimas), funkcija. Ir galiausiai šiuo atveju taip pat galima stebėti masto ekonomijos (angl. – economy of scale) problemą. Tai reiškia, kad mažoms savivaldybėms gali nepakakti finansinių ir techninių pajėgumų rūpintis upės vandens valymu, arba tai būtų brangu ir ekonomiškai nenaudinga. Todėl tokia funkcija negali būti palikta atskiros savivaldybės savarankiškam veikimui.

6.8 funkcija. Dalis funkcijos – ikimokyklinio ugdymo švietimo organizavimas (devoliucija) ir 7.7 dalis funkcijos – priešmokyklinio ugdymo organizavimas (delegavimas). Pirmiausia apibrėžkime kuo skiriasi ikimokyklinis ugdymas nuo priešmokyklinio ugdymo. Švietimo įstatymo 7 straipsnyje teigiama, kad **ikimokyklinis ugdymas** vyksta šeimoje, o tėvų (globėjų) pageidavimu – pagal ikimokyklinio ugdymo programą ir teikiamas vaikui nuo gimimo, iki jam pradedamas teikti priešmokyklinis arba pradinis ugdymas. Minėto įstatymo 8 straipsnyje nurodoma, kad **priešmokyklinio ugdymo** paskirtis – padėti vaikui pasirengti sėkmingai mokytis pagal pradinio ugdymo programą. Priešmokyklinis ugdymas vykdomas pagal vienų metų švietimo ir mokslo ministro patvirtintą priešmokyklinio ugdymo bendrąją programą. Priešmokyklinį ugdymą vykdo ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklos, laisvasis mokytojas ar kitas švietimo teikėjas, vadovaudamiesi švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka.

Kaip matome, paveiksle nagrinėjamos tik dvi funkcijos – savarankiškoji savivaldybių funkcija – ikimokyklinio ugdymo organizavimas ir valstybės perduota savivaldybėms funkcija – priešmokyklinio ugdymo organizavimas. Analizuojant vien tik šias dvi funkcijas kyla nemažai painiavos. Pirmiausia, prie gan specifinės funkcijos, teikiamos ikimokyklinio amžiaus vaikams, pridedamos ir kitos, visai kitokių reikalavimų ir atlikimo sąlygų, nors ir susiję su švietimu funkcijos – tai ir suaugusiųjų neformaliojo švietimo organizavimas, jaunimo užimtumo organizavimas, bendrojo lavinimo, profesinio mokymo ir profesinio orientavimo organizavimas, bei mokyklų (klasių), vykdančių bendrojo lavinimo programas ir skirtų šalies mokiniams, turintiems išskirtinių gabumų ar specialiųjų po reikių, išlaikymas. Kiekvieną iš išvardintų veiklų reglamentuoja vis kiti teisės aktai, jų vykdymui reikalinga skirtinga infrastruktūra ir žmogiškieji ištekliai. Ekonominis ir atsakomybės požiūriu toks funkcijų skirstymas kelia vertinimo problemų. Jei savivaldybės turi klasifikuoti išlaidas pagal OECD funkcijų klasifikavimą, tiek ekonomistui, tiek rinkėjui, prieš kurį pagal demokratijos principus, atsakingi vietos politikai, nėra aišku, kiek konkrečiai išlaidų patirta organizuojant ikimokyklinį ar priešmokyklinį ugdymą, o kiek – kitas veiklas.

Antra – savarankiškoji savivaldybių funkcija – ikimokyklinio ugdymo organizavimas, kuri turėtų atspindėti devoliuciją, t.y. visišką decentralizaciją, atrodo tokia nėra. Nes, kaip matome, LR švietimo įstatyme nustatyta, jog ugdymo programos nustatomos švietimo ministerijos. Dar daugiau – sakiny s „Švietimo ir mokslo ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka ir atvejais vaikui ikimokyklinis ugdymas gali būti privalomas“ parodo, jog savivaldybei priskirta funkcija kaip savarankiška negali būti traktuojama.

Ir trečia – LR Švietimo įstatymo nuostata, kad: „Ikimokyklinis ugdymas teikiamas vaikui nuo gimimo, iki jam pradedamas teikti priešmokyklinis arba pradinis ugdymas“ įneša dar daugiau sumaišties, nes žodis „arba“ gali reikšti kad tą funkciją reikia atlikti, arba ne. Tokiu atveju ir priešmokyklinio ugdymo funkcija lieka neapibrėžta, o vaikui nuo 6 iki 7 metų gali būti teikiamas tiek ikimokyklinis, tiek priešmokyklinis ugdymas? Lieka neaišku, kad yra iš tiesų atsakingas už šio amžiaus vaikų švietimą.

Taigi matome, jog netikslus funkcijų nustatymas kelia tiek tarpjurisdikcinio nesusiženkėjimo, tiek atsakomybės, tiek lėšų paskirstymo ir atskaitomybės už jas problematiką. Norint aiškiai atskirti ir apibrėžti tarpjurisdikcinę funkcijų paskirstymą, turime turėti decentralizacijos matricą ir aiškiai nustatyti, kas yra devoliucija.

Funkcijų tarp centrinės ir vietos valdžios paskirstymo apibendrinimas

Apibendrinant funkcijų tarp centrinės ir vietos valdžios paskirstymą tinka McLure, Martinez-Vazquez teiginiai:

Norint *efektyviai* teikti viešąsias paslaugas, reikia, kad valdžia patenkintų mokesčių mokėtojų poreikius pagal jų preferencijas kaip įmanoma geriau. Tai geriausiai pasiekama taikant subsidiarumo principą. Viešųjų paslaugų teikimo atsakomybę turi prisiimti kaip galima žemesnis valdymo lygmuo, atitinkamai tų paslaugų teikimo „naudingumo plotui“ (angl. – benefit area). Pavyzdžiui buitinių atliekų surinkimo „naudingumo plotas“, žinoma, yra vietos bendruomenė, o, sakykim, oro transporto kontrolės – visa šalies teritorija. Paliekant didesnio „naudingumo ploto“ viešųjų paslaugų teikimą žemesnio lygio valdžios vienetams rizikuojama, jog nebus užtikrintas pakankamas paslaugos teikimas, pvz. jei trečios pakopos sveikatos priežiūros institucijų, teikiančių regionines paslaugas veikla bus finansuojama tik vienos savivaldybės. Viešųjų paslaugų teikimo efektyvumas padidinamas, jei vartojimo naudingumas susietas su teikimo sąnaudomis per rinkliavas, vartojimo mokesčius ar vietinius mokesčius (McLure, Martinez-Vazquez, interaktyvus).

Ekonominio stabilumo ir pajamų paskirstymo tikslus geriausiai vykdo centrinė valdžia: visuotinai priimta, jog išlaidos, kurias patiria valdžia turto ar pajamų mažinimo tikslais (socialinės gerovės kūrimas, socialini būstas) turėtų būti centrinės valdžios sritis. Vietinė ar regioninė valdžia nebūtų pajėgi išlaikyti tokio pobūdžio nepriklausomas programas. Lėšas šioms išlaidoms turi pritraukti taip centrinė valdžia, tačiau pats programų vykdymas dažniausiai pavedamas vietinės valdžios atstovams, kurie geriausiai žino socialinę situaciją savo teritorijoje.

Kaip minėta – nėra vienintelio geriausio paskirstymo. Įvairių principų ir taisyklių taikymas palengvina funkcijų paskirstymą tarp valdžios lygmenų, tačiau taisyklės ne visuomet pateikia aiškų ir nedviprasmišką atsakymą. Tai, kas laikoma geriausiu funkcijų paskirstymu, turi tendenciją keistis, keičiantis ekonominei, socialinei situacijai, bei technologijoms. Tačiau konkrečiu laiko

momentu reikia turėti konkretų ir aiškų funkcijų paskirstymą tarp valdžios lygmenų, kuris optimaliai atitiktų einamąsias sąlygas. Optimalaus funkcijų paskirstymo stoka gali sąlygoti tarpvyriausybinių santykių nestabilumą ir neefektyvų viešųjų paslaugų teikimą.

Aiškaus ir stabilaus funkcijų paskirstymo svarba. Aiškus atsakomybės ir funkcijų paskirstymo trūkumas nėra itin problemiškas centralizuotose valdymo sistemos. Pvz. Sovietų sąjungoje visi vyriausybės biudžetai buvo integruoti į federalinį biudžetą. Kai unitarinės valstybės pradėjo decentralizuoti valdymo procesus (ir, žinoma, federalinių valstybių atveju) – aiškaus funkcijų tarp skirtingų valdžios vienetų paskirstymo nebuvimas gali tapti centrinės ir regioninės ar vietinės valdžios konfliktų priežastimi (tokį pavyzdį galėjome stebėti Lietuvoje, kuomet kai kurios funkcijos tarp jau panaikintų apskričių administracijų ir savivaldybių buvo ne visiškai aiškiai paskirstytos). Be to – tai esminė sąlyga mokesčių pajamų paskirstymui ir fiskalinio mechanizmo išlyginimo kūrimui.

Išvados

Lietuva, kaip ir daugelis pokomunistinių šalių, deklaruojanti decentralizacijos idėją ir ratifikavusi Europos vietos savivaldos chartiją, eina decentralizacijos reformų keliu. Sovietinės sistemos palikimas ir dažna politinių partijų kaita trukdo efektyvių procesų įgyvendinimui. Politikų veiksmuose dažnai stebimas ir ekonominių žinių trūkumas, todėl straipsnio pirma dalis skirta teoriniam pagrindimui – decentralizacijos dedamųjų: dekoncentracijos, delegavimo ir devoliucijos nagrinėjimui.

Tampa aišku, kad nors ir nėra vieningo funkcijų paskirstymo modelio, kiekviena šalis, sprendžianti funkcijų tarp atskirų valdžios lygmenų paskirstymo klausimus, gali vadovautis bendrais funkcijų paskirstymo/išlaidų priskyrimo principais. Nėra absoliutaus būdo, padėsiančio nuspręsti, kuris valdžios lygmuo turi būti atsakingas už konkrečių viešųjų paslaugų teikimą. Bet kokio paskirstymo adekvatumas turi būti nulemtas valstybės decentralizacijos strategijoje iškeltų tikslų.

Nagrinėjant Lietuvos savivaldybių funkcijų klasifikavimą paaiškėjo, kad pagrindiniame šalies savivaldos įstatyme savarankiškos (devoliucija) ir valstybės perduotos savivaldybių (delegavimas) funkcijos pateikiamos be jokios loginės sistemos ir neatitinka jokios klasifikacijos, nepaisant to, kad savivaldybių išlaidų ataskaitos turi būti teikiamos pagal COFOG klasifikaciją. Tai sukuria atskaitomybės problemą, nes demokratinės visuomenės pilietis, neturi galimybės matyti kokioms funkcijoms atlikti jo savivaldybė patiria išlaidas.

Kitas funkcinės decentralizacijos tyrimo aspektas – devoliucijos ir delegavimo atspindžių Lietuvos teisės aktų funkciname skirstyme vertinimas parodė, kad ne visos savarankiškos savivaldybių funkcijos iš tiesų tokios ir yra. Pavyzdžiu nagrinėjamos priešmokyklinio ir ikimokyklinio švietimo funkcijos rodo, kad prie gan specifinės funkcijos, teikiamos ikimokyklinio amžiaus vaikams, pridedamos ir kitos, visai kitokių reikalavimų ir

atlikimo sąlygų, nors ir susiję su švietimu funkcijos. Kiekvieną iš išvardintų vienoje funkcijoje veiklų reglamentuoja vis kiti teisės aktai, jų vykdymui reikalinga skirtinga infrastruktūra ir žmogiškieji ištekliai. Be to, kadangi šios funkcijos atlikimą reglamentuoja centrinės valdžios įstatymai, vargiai ją galima spriskirti prie savarankiškų savivaldybės funkcijų.

Akivaizdu, jog be aiškaus funkcijų bei išlaidų toms funkcijoms vykdyti paskirstymo negalimas ir adekvatus pajamų bei mokesčių konkrečiam valdymo lygiui priskyrimas, taip pat ir tarpvyriausybinių pervedimų ar vyriausybės dotacijų paskirstymas.

Net jei funkcijų paskirstymas nėra optimaliausias ir geriausia tinkantis konkrečioje vietoje ir konkrečiu laikotarpiu, svarbiausia – tikslus ir aiškus valdžios lygių atsakomybės ir jos ribų nustatymas.

Funkcijų ir išlaidų paskirstymas turi būti pirmas ir fundamentalus žingsnis tarpvyriausybinių finansų decentralizacijos sistemos kūrimo.

Literatūra

- Baltušnikienė, J., Astrauskas, A. (2009). Subnacionalinio valdymo struktūros ir teritorinių savivaldybių kompetencijos nustatymo teoriniai aspektai. *Viešojo politika ir administravimas*, Nr. 28, 7-22.
- Dafflon, B. and Madies T. (2009). *Decentralisation: A Few Principles from the Theory of Fiscal Federalism*. Agence Française de Développement, Paris
- Davey, K. (2003). Division of Responsibility between Levels of Power, [žiūrėta 2012 10 13], <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/document s/UNTC/UNPAN017645.pdf>
- Ebel, R. and Vaillancourt, F. (2007). Intergovernmental Assignment of Expenditure Responsibility. In: Ebel, R. and Péteri, G. (eds.), *The Kosovo Decentralization Briefing Book*. The Open Society Institute, Budapest. [žiūrėta 2012 10 18], http://lgi.osi.hu/publications/2007/364/decentralisation_ n_4_.pdf
- Eurostat žodynas, interaktyvus. [žiūrėta 2012 10 18],
- Hermann, Z., Horváth M.T., Péteri G. and Ungvári, G. (1999). Allocation of Local Government Functions: Criteria and Conditions. In Hermann, Z., Horváth M.T., Péteri, G. and Ungvári, G. (eds.), *Analysis and Policy Proposals for Hungary*, ed. Fiscal Decentralization Initiative, Hungary [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/in dex.php/Glossary:Classification_of_the_functions_of _government_\(COFOG\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/in dex.php/Glossary:Classification_of_the_functions_of _government_(COFOG))
- King, D. (1984). *Fiscal Tiers: The Economics of Multi-Level Government*. G. Allen & Unwin, on Federal Financial Relations, the Australian National University.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 1992 11 30, Nr. 33-1014
- Lietuvos respublikos Švietimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 2003 06 28, Nr. 63-2853
- Lietuvos respublikos Viešojo administravimo įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 1999 07 09, Nr. 60-1945
- Lietuvos respublikos Viešojo administravimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, 2006 07 14, Nr. 77-2975
- Lietuvos respublikos Vietos savivaldos įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 1994 07 20, Nr. 55-1049
- Lietuvos respublikos Vietos savivaldos įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 2000 07 07, Nr. 91-2832
- Lietuvos respublikos Vietos savivaldos pagrindų įstatymas (1990). *Valstybės žinios*, 1990 03 10, Nr. 7-170
- Martiney-Vazquez, J. (1999). The Assignment of Expenditure Responsibilities. In *Fiscal transition in Kazakhstan*. Asian Development Bank.
- Musgrave, R. and Musgrave P. (1973). *Public Finance in Theory and Practice*, McGraw-Hill, New York.
- Musgrave, R. (1959). *The theory of public finance*, McGraw-Hill, New York.
- Oates, W. (1972). *Fiscal Federalism*, Harcourt Brace Jovanovic, New York.
- Oates, W. (1999). An Essay on Fiscal Federalism, *Journal of Economic Literature*, 37 (3), 1120-1149.
- Tiebout, Ch. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures, *Journal of Political Economy*, 64, 416-24.
- Žigienė, G. (2012). The Importance of Functions Assignment for the Intergovernmental Fiscal Relations. *Journal of Business Management*, No. 5, 112-125.

THE REFLECTION OF DECENTRALISATION PRINCIPLES ASSIGNING LOCAL GOVERNMENT FUNCTIONS

S u m m a r y

Daily political discussions about decentralisation in public sector characterise this concepts as frequently audible but little determined. The majority of odds between central and local governments arise namely due to different approach to this term.

The subject of this paper – functional decentralisation. The clear division of functions between levels of government has crucial importance, whereas allocating fiscal resources and budget transfers among government tiers must come only after a clear assignment of functions and spending powers. If the responsibilities of the various levels of government are poorly defined, then obviously the resources will also be inadequately defined in regard to the amounts needed to finance spending and in regard to their nature.

Therefore the aim of this paper – to evaluate how functional decentralisation of Lithuanian municipalities is reflected in the main national laws from the standpoint of the decentralisation notions.

The tasks for achieving the aim are as follows: (1) after a short description of state functions in market economy define the notions of decentralisation, their presumptions and their role in the decentralisation process; (2) to find out how municipal functions in Lithuania, described in the main laws correspond to the nature of decentralisation notions; (3) to evaluate the clarity of decentralisation criteria in functions assignment; (4) to summarize the division of powers between levels of government.

Lithuania, as many post-Soviet countries declaring the idea of decentralisation, is still in the process of it. Heritage of the Soviet system and repeated change of political parties hinder the effective implementation of this process.

Therefore the understanding of decentralisation process and its political and economic issues is extremely important. Even if there is no perfect model of functions assignment between tiers

of government which would be suitable for every system, the main criteria of intergovernmental assignment of functions based on both theoretical studies and empirical research should be taken into consideration, as unclear or incorrect division of responsibilities leads to the problems of inter-jurisdictional miscommunication, inequitable allocation of resources, imprecise accountability and inefficient performance of public functions and also faulty system of intergovernmental transfers.

When analysing the functions assignment to Lithuanian municipalities it developed that devolved and delegated functions are presented without any logic system and do not match any classification, notwithstanding the fact, that

municipal expenditures must be classified in accordance to COFOG classification, which creates the problem of accountability.

Another important outcome of this study is that assessment of two decentralisation notions – delegation and devolution of functions for local level are not so in reality. It means, that delegated or devolved functions set in the law on Local self-government, in fact does not fulfil the nature of these notions, which was clearly showed on the example of pre-school and pre-primary education.

KEYWORDS: decentralisation, local public functions, delegation, devolution.

Gerda Žigienė. Vadybos mokslų daktarė. Vilniaus universiteto Kauno Humanitarinio fakulteto Finansų ir apskaitos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: viešoji ekonomika, viešieji finansai, įmonių finansai. Adresas: Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, +370 37 42 29 26. zigiene@vukhf.lt

EKOLOGINĖS ŽEMDIRBYSTĖS SISTEMA LIETUVOJE: SERTIFIKAVIMAS, VADYBA, PLĖTRA IR PERSPEKTYVOS

Juozas Pekarskas¹, Anželika Raškauskienė¹, Algirdas Gavenauskas¹, Tomas Demikis²

Aleksandro Stulginškio universitetas¹, Viešoji įstaiga „Ekoagros“²

Anotacija

Straipsnyje analizuojama dabartinė ekologinės gamybos būklė ir jos sertifikavimo sistema Lietuvoje. Lietuvoje yra viena sertifikacijos įstaiga VšĮ „Ekoagros“, kuri įkurta 1997 m. kovo 14 d., o jos steigėjais yra Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir sveikatos apsaugos ministerijos. Iki tol ūkių sertifikavimą vykdė Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrija „Gaja“. Nuo 2005 m. „Ekoagros“ yra akredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos, o 2010 m. ji perakredituota ir išplėsta akreditavimo sritis penkerių metų laikotarpiui. Šiuo metu VšĮ „Ekoagros“ dirba ekologinės augalininkystės, gyvulininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, laukinės augalijos rinkimo, maisto produktų sertifikavimo ir pagalbinių medžiagų, skirtų ekologiškai gamybai, patvirtinimo srityse. Yra patvirtintos atskirų sričių sertifikavimo sistemos, kurių griežtai laikomasi vykdant sertifikavimo procedūrą. Lietuvoje ekologiška produkcija buvo ženklinama įvairiai, o dabar ženklinama pagal nustatytas ES ir nacionalinių teisės aktų reikalavimus. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą bei gerokai padidėjus kompensacinėms išmokoms už ekologinį ūkininkavimą, paspartėjo ir ekologinio ūkininkavimo plėtra. Jau 2004 m. Lietuvoje buvo sertifikuoti 1178 ekologinės gamybos ūkiai arba 478 vnt. ir 68,3 proc. daugiau, palyginti su 2003 m. Ekologinės gamybos ūkių didėjo iki 2007 m. kaip buvo sertifikuoti 2855 ūkiai. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam didelės įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir gerokas išmokų dydžio sumažėjimas. Skirtingai nuo ūkių skaičiaus plotas, kuriame ūkininkaujama ekologiškai ir toliau didėja. Kompensacinių išmokų dydis turi didelės įtakos ekologinės gamybos plėtrai Lietuvoje. Ekologinė gamyba Lietuvoje yra perspektyvi ūkio šaka ir turi geras perspektyvas plėstis. Ekologinės gamybos ūkiuose išauginama žymiai mažesni varpinių ir ankštinių javų bei rapsų derliai nei vidutiniškai Lietuvos ūkiuose. Tik auginant grikius ekologiniuose ūkiuose gautas didesnis derlius nei vidutiniškai Lietuvoje. Lietuvos ekologinės gamybos sistemoje svarbią vietą užima ekologiškų produktų perdirbimas. Įmonių, kurios užsiima ekologiškų produktų perdirbimu pastoviai didėja. Jei jų 2002 m. buvo sertifikuota 17, tai 2011 m. net 82. Atitinkamai didėjo ir užsiimamų veiklų skaičius nuo 17 2002 m. iki 90 2011 m. Yra sertifikuotos dvi maitinimo įmonės. Ekologinės gamybos procesas Lietuvoje tikrinamas griežtai, laikantis nustatytų procedūrų ir teisinių normų. Pagal Ekologinio žemės ūkio taisykles sertifikavimo įstaiga kasmet atlieka ne mažiau kaip 15 proc. visų ūkio subjektų papildomų patikrų vietoje, o taip pat kasmet iš ne mažiau kaip 3 proc. visų pateikusių paraišką ūkio subjektų paimama mėginių, pirmumą teikdama rizikingiausiai grupei priskirtiems subjektams. Skirtingais metais nustatoma skirtingas kiekis įvairaus pobūdžio pažeidimų ir taikomos įvairaus lygio sankcijos. VšĮ „Ekoagros“ duomenimis 2011 m. dėl neleistinų ekologinėje gamyboje medžiagų panaudojimo nesertifikuoti 16 ūkių (1224 ha) ir 3 perdirbimo ūkio subjektai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ekologinis ūkininkavimas, sertifikavimo sistema, ženklinimas, plėtra, perspektyvos.

Įvadas

Agrarinės politikos pokyčiai Europos Sąjungoje nuo žemės ūkio į alternatyvią veiklą ir aplinkos apsaugą bei paramos žemės ūkiui transformavimas nuo kainų reguliavimo rinkoje į tiesiogines išmokas patiems gamintojams bei kiti veiksniai didino visuomenės susidomėjimą ekologiškais maisto produktais. Labai padidėjo ekologiškos produkcijos paklausa ir vartojimas, o jos rinkoje yra didelis stygius. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika vis labiau orientuojama į ekologinį ūkininkavimą. Todėl dalis ūkininkų iš intensyvios gamybos perėjo į ekologinę, bet skirtingose ES šalyse ekologinio ūkininkavimo plėtra yra nevienoda. Ekologinės gamybos metodas vaidina dvigubą vaidmenį visuomenėje: sukurama specifinė rinka, tenkinanti vartotojų paklausą ekologiškiems produktams, taip pat teikiama nauda visuomenei, prisidedant prie aplinkos apsaugos bei gyvūnų gerovės ir kaimo plėtros. Ekologinis ūkininkavimas yra pripažįstamas kaip darnaus žemės ūkio išraiška ir yra reikšmingas savo potencialiomis galimybėmis spręsti žemės ūkio produktų konkurencingumo, kaimo gyventojų užimtumo ir papildomų pajamų klausimus bei kartu yra prevencinė aplinkos apsaugos priemonė (Liivaaik, 1999; Eidukevičienė, Bučienė, 2005;

Rutkoviene, Garliauskienė, 2007; Skulskis, Girgždienė, 2009; Bučienė, Rindokienė, 2010; Skulskis, 2010).

Europoje ekologine žemdirbyste užsiimama nuo seno ir šiuo metu yra apie 167 tūkstančiai sertifikuotų ūkių, kurie ūkininkauja daugiau nei 6,5 milijonuose hektarų. Europos Sąjungos šalyse taip ūkininkauja 140 000 ūkių ir sertifikuotas plotas apima 5,8 milijono ha. Tai sudaro 3,4 proc. nuo visų žemės ūkio naudmenų. Tuo tarpu ekologinio žemės ūkio idėjos Lietuvą pasiekė tik 1991 m., kartu su šalies nepriklausomybe, o ekologiškų produktų gamyba pradėta 1993 metais. Ekologinį ūkininkavimą lemiančius veiksnius galima suskirstyti į išorinius ir vidinius. Išoriniams veiksniams priskiriami veiksniai, susiję su agrarine politika ir rinka: teisinės nuostatos, parama, paklausa, kainos ir pan. Vidiniai veiksniai yra susiję su ūkio ir ūkininkaujančio savybėmis. Jiems priskiriami gamtos, finansiniai, žmogaus sukurtieji, žmogiškieji ir socialiniai ištekliai (Pekarskas ir kt., 2007, 2008; Skulskis, Girgždienė, 2009; Krikščiukaitienė, Namiotko, 2012).

Lietuvoje ekologinis ūkininkavimas vystėsi sparčiai. Nuo 1997 iki 2004 m. ekologinės gamybos ūkių skaičius padidėjo nuo 106 iki 700 vnt. arba 6,6 karto. 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą bei gerokai padidėjus kompensacinėms išmokoms už ekolo-

ginį ūkininkavimą, paspartėjo ir ekologinio ūkininkavimo plėtra. Ekologinės gamybos ūkių skaičiaus Lietuvoje didėjo iki 2007 m. kaip buvo sertifikuoti 2855 ekologinės gamybos ūkiai. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir išmokų dydžio sumažėjimas. Tuo tarpu vertinant ploto, kuriame buvo ūkininkaujama ekologiškai, pokyčius galima pastebėti, kad skirtingai nuo ūkių skaičiaus jis ir toliau didėja (Pekarskas ir kt., 2008; Pekarskas et al., 2011).

Tyrimų tikslas – išanalizuoti ekologinės gamybos Lietuvoje sertifikavimo sistemą, esamą ekologinės žemdirbystės būklę, jos plėtros perspektyvas ir problemas.

Tyrimų metodai: mokslinės literatūros analizė, faktinė ir statistinė duomenų analizė.

Rezultatai

Ekologinis ūkininkavimas išplitęs visame pasaulyje ir rinkai tiekiami pati įvairiausia produkcija, kuri yra labai paklausė tarp vartotojų. Yra nemažai teisės aktų, kurie reglamentuoja ekologinę gamybą atskirose valstybėse. Šiuo metu Europos Sąjungoje ekologiškai ūkininkaujama pagal reglamentą Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo ir panaikinantis Reglamentą (EEB) Nr. 2092/91 ir Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008, kuriuo nustatomos išsamios Tarybos reglamento (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinio gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo įgyvendinimo taisyklės dėl ekologinės gamybos, ženklinimo ir kontrolės nuostatas (Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007, 2007; Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008, 2008). Ekologinį ūkininkavimą taip pat reglamentuoja ir kiti ES bei nacionaliniai teisės aktai, kurių vienas svarbiausių Lietuvoje yra Ekologinio žemės ūkio taisyklės, kurios kiekvienais metais tvirtinamos LR žemės ūkio ministro įsakymu.

Šios taisyklės ir reglamentai privalomi visiems ūkio subjektams, auginantiesiems, tvarkantiems, sertifikuojan-

tiems ekologišką žemės ūkio ir maisto produkciją. Visu šių teisės aktų nuostatų privalu laikytis ir norint importuoti ekologišką produkciją į ES šalis.

Ekologinės gamybos sistema yra sertifikuojama ir akredituojama, o pagaminta produkcija ženklinama atitinkamais ženklais. Tai gali atlikti nacionalinės sertifikavimo įstaigos arba gali būti pasitelkiamos kitų šalių sertifikavimo organizacijos. Šalyje gali būti ne viena, o kelios sertifikavimo įstaigos. Jų skaičius nėra ribojamas. Lietuvoje šiuo metu tokio pobūdžio darbus atlieka viešoji įstaiga „Ekoagros“, kuri yra vienintelė ekologinės gamybos sertifikacijos organizacija Lietuvoje. „Ekoagros“ įkūrimas buvo būtinybė, siekiant įgyvendinti sertifikavimo įstaigoms keliamus reikalavimus, būti nešališkiems, atsakingiems už savo sprendimus, susijusius su reikalingų dokumentų išdavimu. Ji įkurta 1997 m. kovo 14 d. Steigėjais tapo Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir sveikatos apsaugos ministerijos. 1997 m. gegužės – rugpjūčio mėnesiais buvo atlikti pirmieji ūkių sertifikavimo darbai. Prieš tai ekologinių ūkių sertifikavimo darbus atliko Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrijos „Gaja“ atstovai.

2000 m. gruodžio 28 d. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro įsakymu Nr. 375 VŠĮ „Ekoagros“ buvo pavesta vykdyti sertifikacijos įstaigos funkcijas pagal patvirtintas Ekologinio žemės ūkio taisykles. 2000 m. VŠĮ „Ekoagros“ suteikta IFOAM Akreditacijos tarnybos (IOAS) akreditacija, o nuo 2005 m. yra akredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos. 2010 m. VŠĮ „Ekoagros“ perakredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos ir išplėsta akreditavimo sritis penkerių metų laikotarpiui. Nuo 2006 m. vasario 1 d. veiklą pradėjo „Ekoagros“ Telšių ir Utenos filialai bei suformuota šiandieninė sertifikacijos įstaigos struktūra (1 pav.). Šiuo metu VŠĮ „Ekoagros“ dirba ekologinės augalininkystės, gyvulininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, laukinės augalijos rinkimo, maisto produktų sertifikavimo ir pagalbinių medžiagų, skirtų ekologiinei gamybai, patvirtinimo srityse.

1 pav. Sertifikavimo organizacijos VŠĮ „Ekoagros“ struktūra

Atskirų sričių sertifikavimo sistemos yra griežtai apibrėžtos ir reglamentuotos, kurių privalu griežtai laikytis. Pastoviai tikrinama ar jų laikomasi sertifikavimo procese.

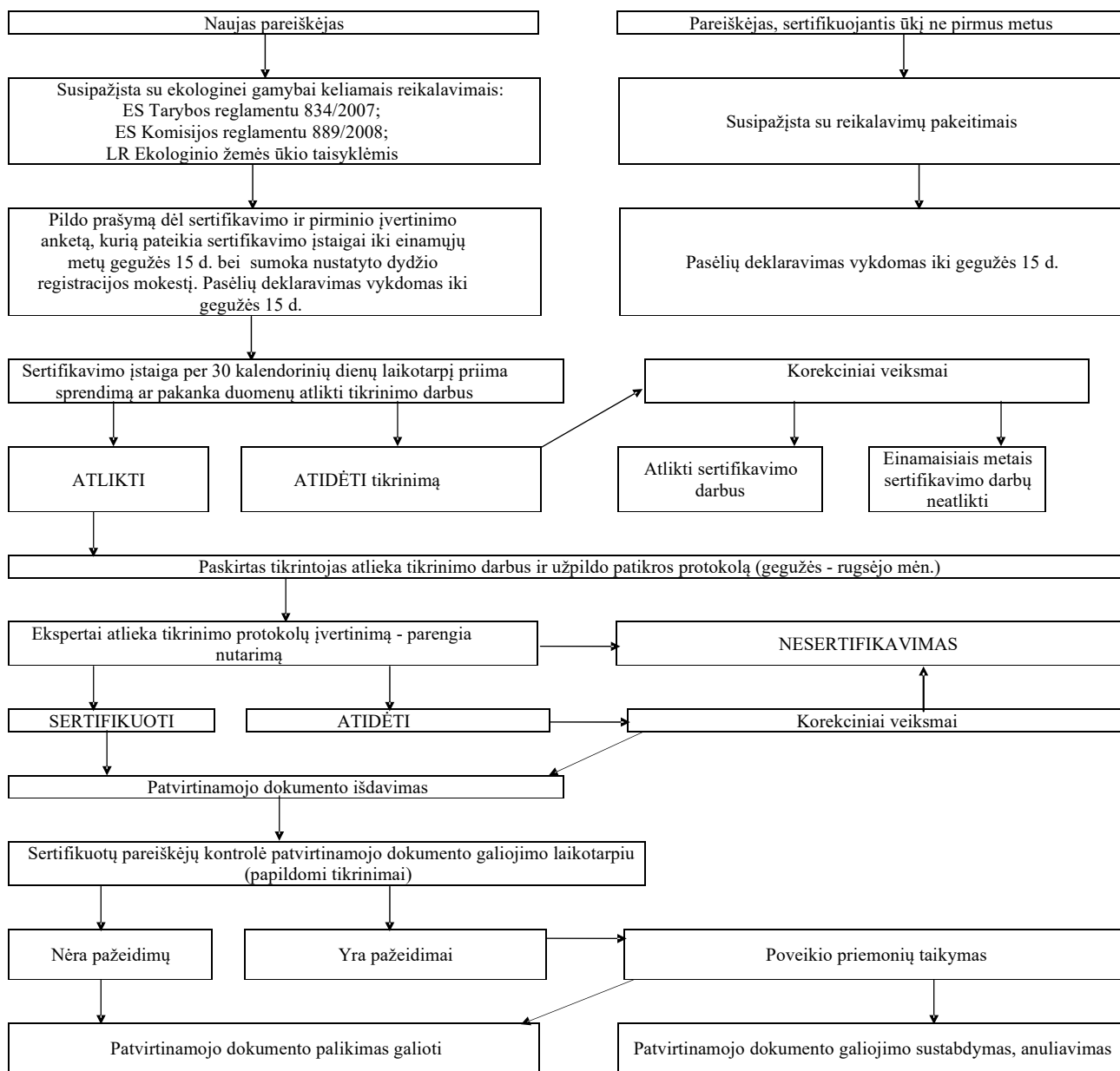
Pateikiamos VŠĮ „Ekoagros“ patvirtintos ir naudojamos augalininkystės ir gyvulininkystės bei produktų tvarkymo sertifikavimo sistemų schemas (2 ir 3 pav.). Šioms sertifikavimo sistemų schemoms yra pritaręs Nacionalinio akreditacijos biuras prie LR Aplinkos ministerijos. Pagal jas šiuo metu sertifikuojami ekologinės augalininkystės ir gyvulininkystės ūkiai bei produktų tvarkymo įmonės.

Ūkiams bei įmonėms, kurios atitinka keliamus reikalavimus, išduodami atitinkami Patvirtinamieji dokumentai, kuriuose nurodoma, kad subjektai, gavę šį dokumentą, užsiima ekologine gamyba. Patvirtinamasis dokumentas sertifikavimo įstaigos išduodamas ir galioja tik tais metais užaugintai produkcijai ir (arba) ankstesnių metų produkcijos likučiams.

Nesutinkantys pareiškėjai su VŠĮ „Ekoagros“ sprendimais dėl ekologinės gamybos sertifikavimo, per 30 kalendorinių dienų nuo sprendimo priėmimo dienos turi teisę kreiptis į sertifikacijos įstaigos apeliacinę komisiją dėl sertifikavimo įstaigos sprendimo peržiūrėjimo.

Taip pat sertifikacijos įstaigos sprendimai, veiksmai ar neveikimas gali būti skundžiami Lietuvos Respublikos administracijos bylų teisenos įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka.

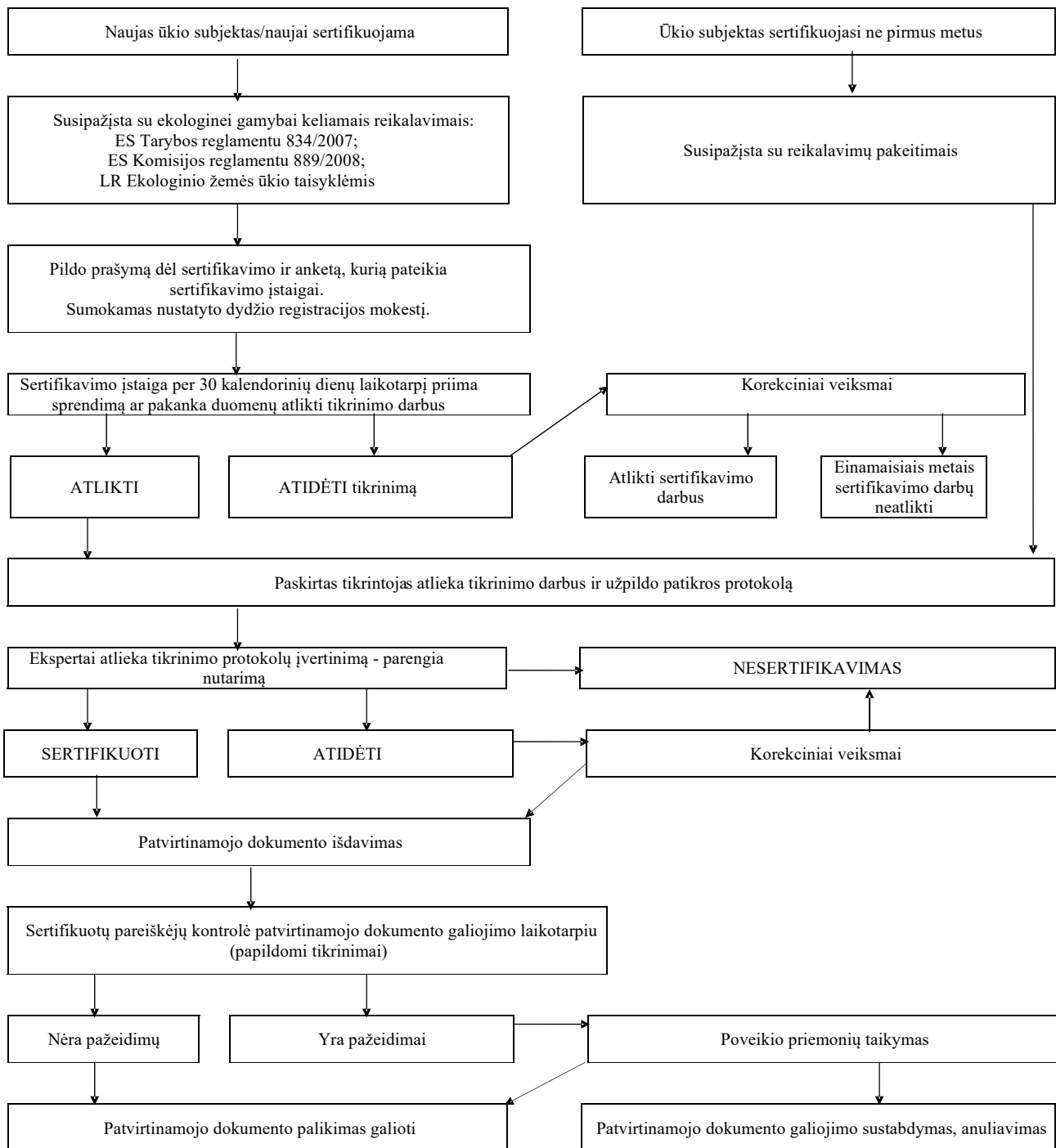
Pagaminti ekologiški produktai turi būti atitinkamai paženklininti, o ženklینimas turi atitikti privalomuosius ir ekologinei gamybai keliamus ženklینimo reikalavimus. Terminas „Ekologiškas“ yra įteisintas ES ir Lietuvos teisės aktuose. Ekologiškais produktais gali būti tik sertifikuoti vienos iš ES sertifikavimo organizacijos žemės ūkio ir maisto produktai, kurie tokiu būdu auginami, perdirbami, ženklینami ir realizuojami pagal griežtus teisės aktuose nustatytus reikalavimus.

2 pav. Ekologinės augalininkystės ir gyvulininkystės sertifikavimo sistema

Ekologiškai išauginti produktai iki šiol buvo ženklunami labai įvairiai, kiekvienoje šalyje buvo vienas ar keli tokio pobūdžio ženklai. ES nutarta įvesti vieningą ekologiškų produktų ženklinimo sistemą. Nuo 2010 liepos 1 d. ES pagaminti ir supakuoti ekologiški produktai ženklunami vieningu ženklu (4 pav.). Iki 2012 liepos 1 d. buvo leidžiama dar ženklinėti senuoju bendrijos ekologiškų produktų identifikavimo ženklu (5 pav.). Lietuvoje pagaminti ekologiški produktai yra privalomai

ženklunami nacionaliniu ekologiškų produktų ženklu „Ekologinis žemės ūkis“ (4 ir 5 pav.). Iki 2010 sausio 1 d. ekologiški produktai buvo ženklunami ženklu „EKOagros“, kuris yra sertifikavimo organizacijos „Ekoagros“ logotipas (6 pav.). Šiuo metu šiuo ženklu ekologiški produktai neženklunami. Ekologinės produkcijos ženklinimo suvienodinimas ES šalyse įves žymiai didesnę aiškumą vartotojams, jie bus mažiau klaidinami ir turės didesnę pasirinkimo laisvę.

3 pav. Ekologiškų produktų tvarkymo sertifikavimo sistema

4 pav. Ekologinės gamybos ženklavimas, kuris galioja nuo 2010 07 01 d.

5 pav. Ekologinės gamybos ženklavimas, kuris galiojo iki 2012 07 01 d.

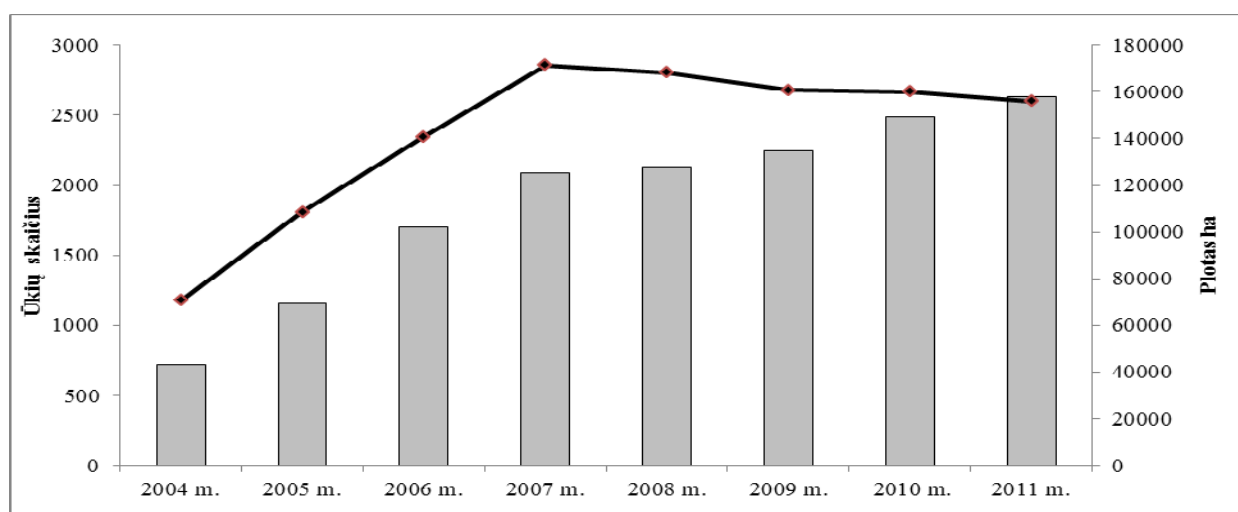
6 pav. Ekologinės gamybos ženklavimas, kuris galiojo iki 2010 01 01 d.

Ekologinio ūkininkavimo plėtra Lietuvoje buvo pakankamai sparti, o Lietuvai įstojus 2004 m. gegužės 1 d. į ES ji dar paspartėjo. Jau 2004 m. Lietuvoje buvo sertifikuoti 1178 ekologinės gamybos ūkiai arba 478 vnt. ir 68,3 proc. daugiau, palyginti su 2003 m. Ekologinės gamybos ūkių didėjo iki 2007 m. kaip buvo sertifikuoti 2855 ūkiai. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam didelės įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir gerokas išmokų dydžio sumažėjimas. 2011 m. sertifikuota 2598 ūkis, palyginti su 2007 m. ūkių skaičius sumažėjo 257 vnt. arba 9,0 proc. Tuo tarpu vertinant ploto, kuriame buvo ūkininkaujama ekologiškai, pokyčius galima pastebėti atvirkščią tendenciją, kad skirtingai nuo ūkių skaičiaus jis ir toliau

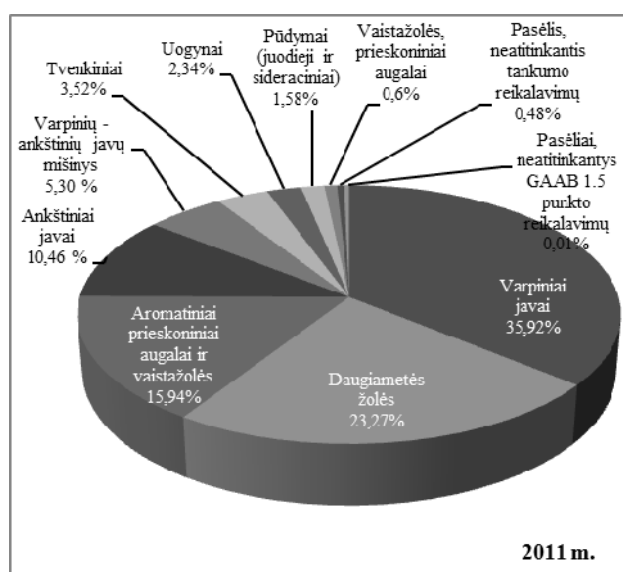
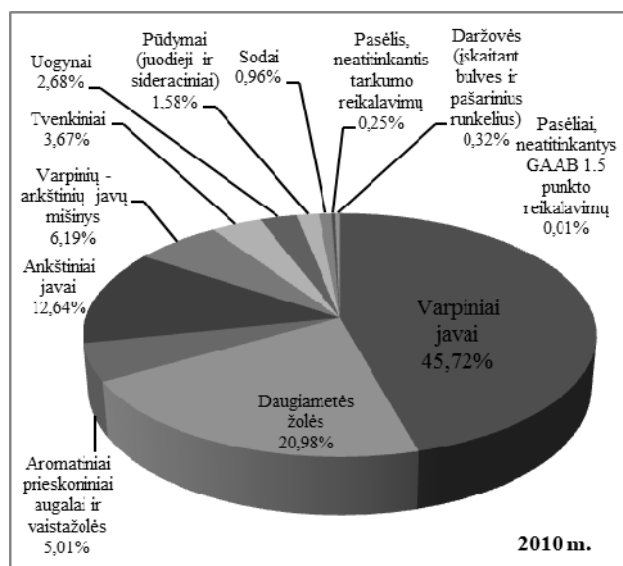
didėjo. Nuo 1997 iki 2004 m. ekologinės gamybos ūkių plotas padidėjo nuo 1568 iki 23289 ha arba 14,85 karto. 2011 m. iš viso buvo sertifikuota 157995 ha arba 8899 ha ir 5,97 proc. daugiau nei 2010 m. Ekologiniai ūkiai stambėja ir iš intensyvaus į ekologinį ūkininkavimą pereina pakankamai stambūs intensyvios gamybos ūkiai. Sąlygos ekologinės žemdirbystės plėtrai Lietuvoje yra palankios ir plėtros tempai priklausys nuo ES ir Lietuvos agrarinės politikos. Įstojus Lietuvai į ES ekologinės gamybos plėtra labai priklauso nuo mokamų kompensacinių išmokų dydžio (7 pav.).

Didėjant ekologiškų produktų gamybos apimtims, keitėsi ir ekologinės gamybos ūkių pasėlių struktūra. Jai 2002–2003 m. Lietuvos ekologinės gamybos ūkių pasėlių struktūroje vyravo žalienos, tai 2004–2005 m. jau pradėjo vyrauti varpiniai ir ankštiniai javai. Vertinant Lietuvos ekologinės gamybos ūkių pasėlių struktūros pokyčius 2005–2010 m. nustatyta, kad esminių pokyčių pasėlių struktūroje per tą laikotarpį neįvyko. Tiek 2005 tiek ir 2010 m. pasėlių struktūroje dominuoja varpiniai javai, daugiametės žolės, ankštiniai javai bei ankštinių ir varpinių javų mišiniai. Palyginus 2010 ir 2011 m. ekologinių ūkių pasėlių struktūrą galima pastebėti, kad 2011 m. labai padidėjo aromatinių prieskoninių augalų ir vaistažolių plotai. Jei 2010 m. pasėlių struktūroje jie sudarė 5,01, tai 2011 m. net 15,94 proc. (8 pav.). Tokio padidėjimo priežastis buvo juodųjų (*Brassica nigra*) ir rudųjų (*Brassica juncea*) garstyčių priskyrimas aromatinių prieskoninių augalų ir vaistažolių grupei bei žymiai padidėjusi kompensacinė išmoka už jų auginimą. 2012 m. LR žemės ūkio ministro įsakymu tai buvo pakeista ir juodųjų bei rudųjų garstyčių plotai perkelti į javų grupę bei sumažintos kompensacinės išmokos. 2012 m. juodųjų ir rudųjų garstyčių plotai iš karto gerokai sumažėjo. Kompensacinių išmokų dydis gali tyrėti ir turi esminę įtaką pasėlių struktūros pokyčiams.

Lietuva patenka į didžiausių ekologiškų grūdų augintojų dešimtuką pasaulyje. Lietuvos ekologinės žemdirbystės sistemoje labai menkai išvystyta ekologinė gyvulininkystė, kurią artimiausioje ateityje planuojama finansškai daugiau remti ir skatinti jos plėtrą (Bučienė, Šlažas, 2010; Pekarskas et al., 2011).

7 pav. Ekologinės gamybos ūkių skaičiaus ir sertifikuoto ploto kitimas 2004–2011 m.

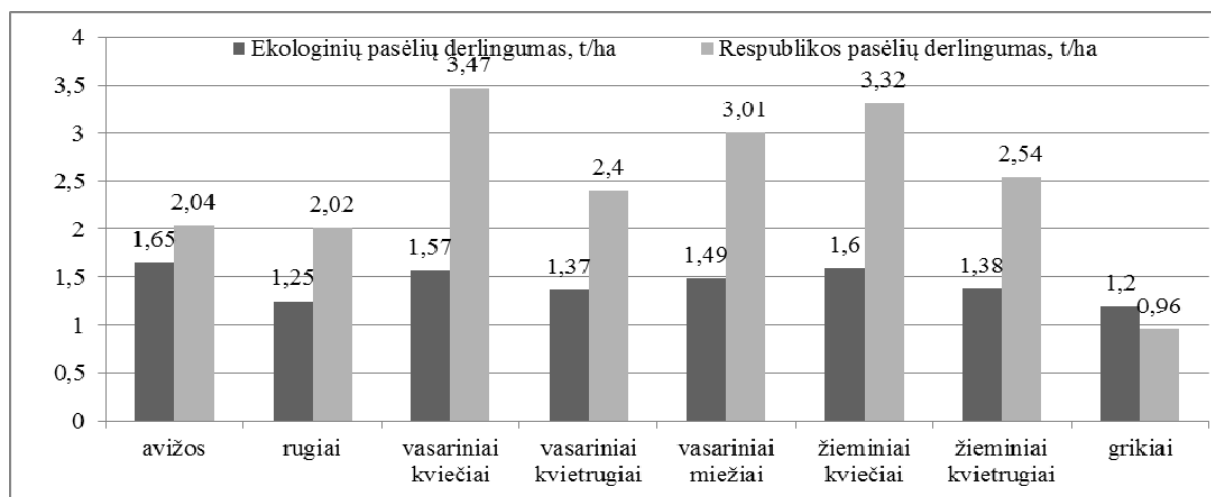
8 pav. Sertifikuotų pasėlių struktūra 2010–2011 m.

Lietuvoje išauginti dideli ekologiškų javų grūdų kiekiai įvairių firmų yra superkami ir eksportuojami į užsienį. Ekologiškų grūdų paklausa rinkoje yra didelė,

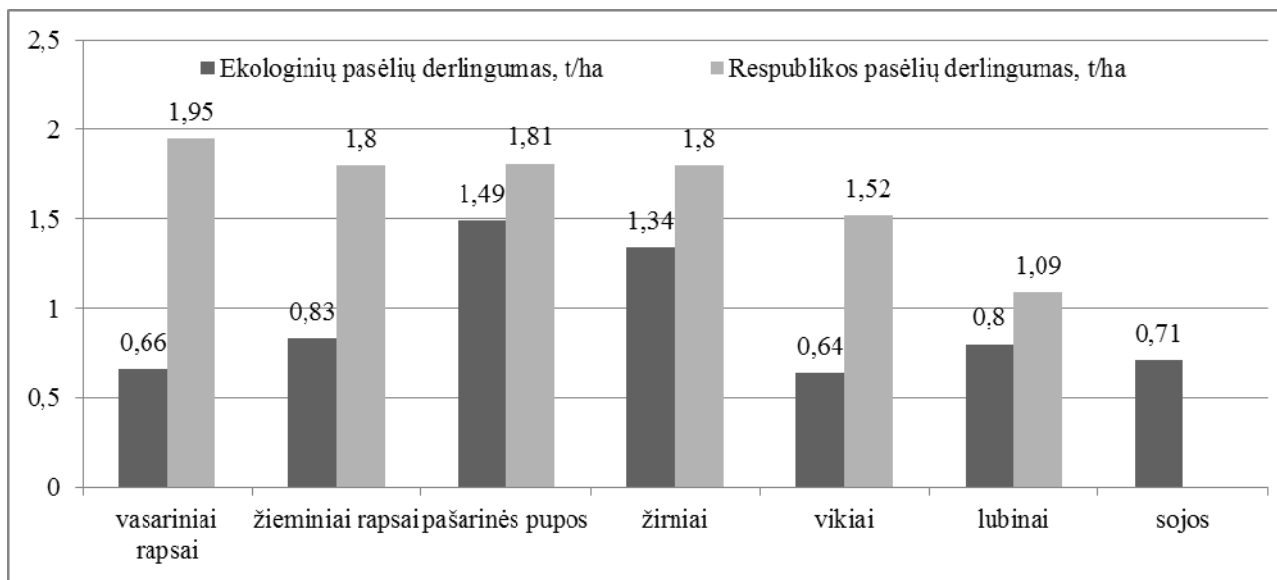
mokama gera kaina ir tai Lietuvos ekologinius ūkininkus skatina užsiimti šia veikla. Labai mažai auginama rinkoje paklausių ekologiškų bulvių, daržovių ir vaisių, kuriais šiuo metu nepatenkinama ir vietinė rinka.

Ekologiškai ūkininkaujant išauginami žymiai mažesni žemės ūkio augalų derliai nei juos auginant intensyviai, nes ekologiniam ūkininkavimui keliama labai griežti reikalavimai, griežtai draudžiama naudoti sintetines trąšas ir pesticidus. Dėl to ekologinėje žemdirbystėje ūkininkams ir mokamos kompensacinės išmokos už negautą derlių ir pajamas. Vertinant VŠĮ „Ekoagros“ specialistų pateiktus ekologinės gamybos ūkiuose išaugintų varpinių javų derlingumo duomenis ir juos palyginus su respublikos javų derlingumo duomenimis, matome, kad ekologinės gamybos ūkiuose išauginama žymiai mažesni jų derliai. Tik auginant grikius ekologiniuose ūkiuose gautas didesnis derlius nei vidutinis Lietuvoje. Tokia pat situacija ir auginant rapsus bei ankštinius javus (9 ir 10 pav.).

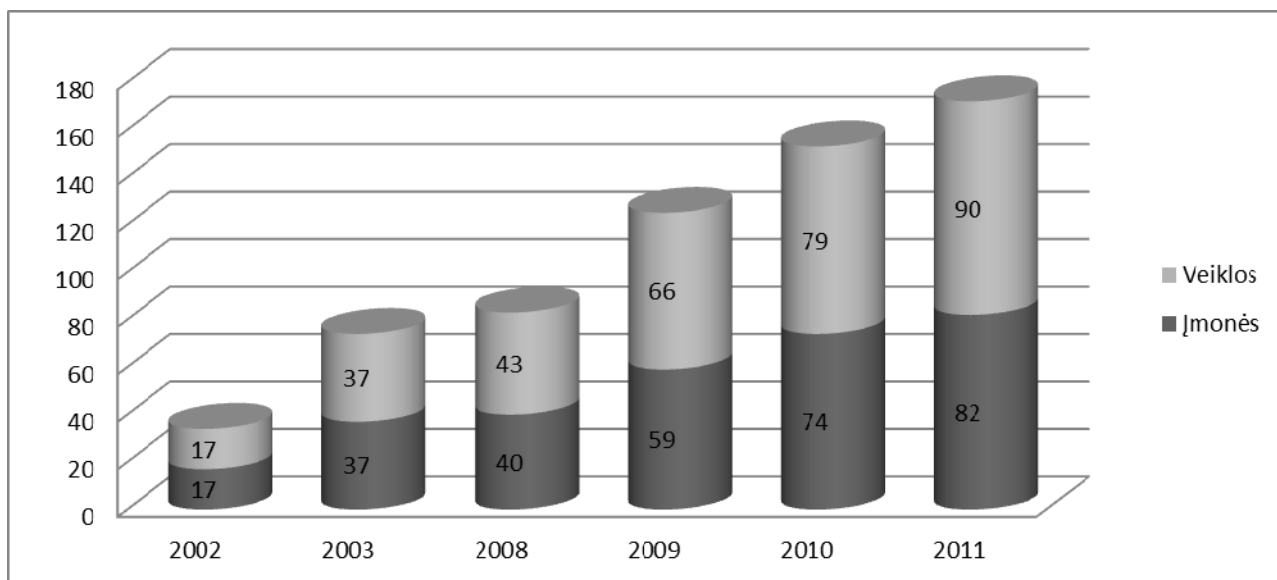
Lietuvos ekologinės gamybos sistemoje svarbią vietą užima ekologiškų produktų perdirbimas. Įmonių, kurios užsiima ekologiškų produktų perdirbimu pastoviai didėja. Jai jų 2002 m. buvo sertifikuota 17, tai 2011 m. net 82. Atitinkamai didėjo ir užsiimamų veiklų skaičius nuo 17 2002 m. iki 90 2011 m. (11 pav.) Sertifikuota 16 perdirbėjų ūkyje: 7 vaistažolių ir jų mišinių, po du aliejaus, sulčių, grūdų ir daržovių perdirbėjus bei vienas mėsos produktų gamintojas. Taip pat sertifikuota 6 įmonės užsiimančios didmenine prekyba, 2 viešo maitinimo įmonės, 16 ūkio subjektų užsiima grūdų prekyba, po šešis daržovių bei uogų ir vaisių perdirbėjus, 12 vaistažolių džiovintojų, iš jų 7 arbatų gamintojai ir t.t. Sertifikuoti 6 pieno gamintojai: po tris įmones gamina pieną ir sūrius, dvi jogurtus, po vieną varškės produktus ir pieną. Šis skaičius įmonių, kurios nori užsiimti ekologine gamyba, nuolat didėja. Tai labai skatintinas procesas, nes ūkiuose išauginta žemės ūkio produkcija ar natūralioje gamtose surinkti augalai tampa žaliava gaminti įvairiems produktams, kurių asortimentas šiuo metu Lietuvoje nėra didelis, o paklausa begalinė. Deja Lietuvoje pagaminamų ekologiškų produktų kiekis nėra didelis, kad būtų tenkinami didelių prekybos tinklų poreikiai.

9 pav. Varpinių javų grūdų derlingumas, 2011 m.

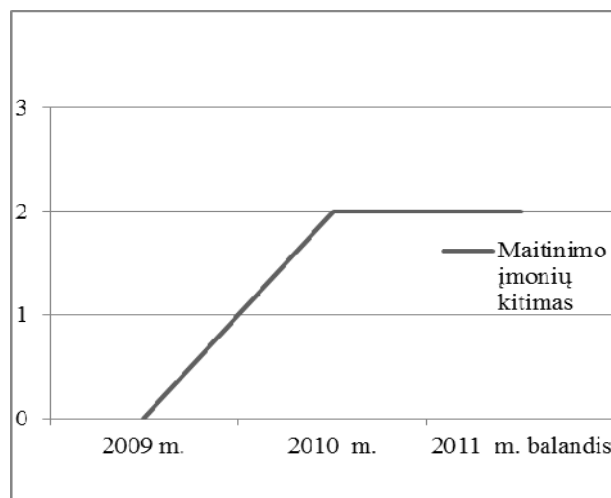
10 pav. Rapsų ir ankštinių javų derlingumas, 2011 m.

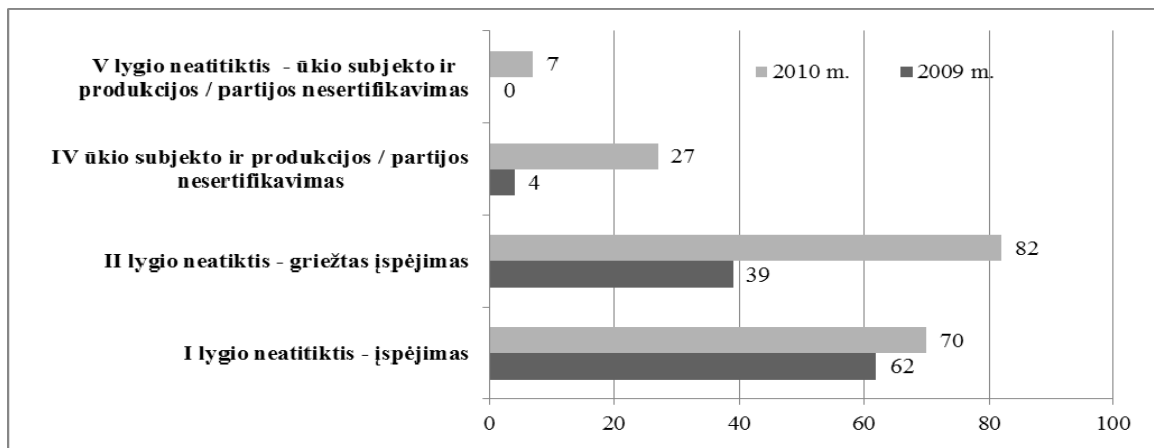
11 pav. Ekologiškų produktų perdirbimo įmonių ir veiklų skaičiaus kitimas Lietuvoje

Dažniausiai prekybos tinklų parduotuvėse parduodami importuoti ekologiški produktai. Situacija palengva keičiasi. Lietuvoje išauginta ekologiška produkcija ir pagaminti produktai dažniausiai parduodami tiesiai ūkyje, mugėse, parodose, plinta internetinė prekyba, nemažai javų grūdų eksportuojama, dalis parduodama ir prekybos įmonėse. Šioje kryptyje ekologinis ūkininkavimas turi labai dideles perspektyvas.

Lietuvoje 2011 m. sertifikuotos dvi maitinimo įmonės. Ekologiškų patiekalų sertifikavimo reikalavimai nesiskiria nuo ekologiškų produktų sertifikavimo, tik yra keli papildomi. Lietuvoje ekologiško maitinimo sritis nėra populiari tarp sertifikuojamų veiklų. Yra sertifikuoti ekologiški patiekalai: košės (avižinių dribsnių, manų-sėlenų, perlinių kruopų, grikių kruopų), sriubos (žirnių, burokėlių, šviežių kopūstų, pieniška perlinių kruopų, pieniška grikių kruopų), bulvienė su ryžiais ir bulvių plokštainis su grietine (12 pav.)

12 pav. Maitinimo įmonių skaičiaus kitimas

13 pav. Neatitikių pasiskirstymas 2009-2010 m.

Ekologinės gamybos procesas Lietuvoje tikrinamas įvairaus lygio pažeidimai. Dalis ūkininkaujančių ir griežtai, laikantis pakankamai sudėtingų procedūrų ir reikalaujančių produkciją mano, kad gali lengvai apgauti lavimų, kad į rinką nepatektų neekologiškų produktų. Pagal sertifikavimo procedūrą, bet daugumai tenka nusivilti ir Ekologinio žemės ūkio taisyklės sertifikavimo įstaiga savostipriai nukentėti finansiškai.

nustatyta tvarka kasmet atlieka ne mažiau kaip 15 proc. visų ūkio subjektų papildomų patikrų vietoje. Taip pat siekdamas nustatyti, ar laikomasi ekologinei gamybai teisės aktuose

nustatytų reikalavimų, sertifikavimo įstaiga kasmet iš ne mažiau kaip 3 proc. visų pateikusių paraiškas gauti nutarimo išrašą ir (arba) parvartinamąjį dokumentą ūkio subjektų savo nustatyta tvarka paima mėginių, pirmumą teikdama rizikingiausiai grupei priskirtiems subjektams. 2010 m. iš 2787 sertifikuoti pageidaujančių ūkio subjektų ištirti pagaminti produktai iš 103 ūkio subjektų, tai sudarė 3,7 proc. nuo visų pageidaujančių sertifikuotis. Buvo paimti 108 ėminiai, kurių ištirta 102 ir 39 ėminiuose iš 24 ūkio subjektų nustatyti neleistinų medžiagų kiekiai. Taip pat buvo ištirti 47 pieno ėminiai iš 37 ūkio subjektų ir 7 ėminiuose iš 6 ūkio subjektų nustatytos neleistinos medžiagos. Nustačius įvairaus lygio pažeidimus VŠĮ „Ekoagros“ taiko įvairaus lygio neatitiktis:

- I lygio neatitikties šalinimo nurodymas – įspėjimas, taikant 30 kalendorinių dienų terminą neatitiktčiai pašalinti;

- II lygio neatitikties šalinimo nurodymas – griežtas įspėjimas, taikant 30 kalendorinių dienų terminą neatitiktčiai pašalinti;

- III lygio neatitikties šalinimo nurodymas – vertinamos rūšies / srities / ūkio dalies / ūkio ar produkcijos nesertifikavimas taikant IV ir V lygio poveikio priemonę nurodant 30 kalendorinių dienų terminą neatitiktčiai pašalinti ir pareiškėjo iniciatyva papildomam mokamam tikrinimui atlikti

- IV lygio poveikio priemonė – produkcijos nesertifikavimas;

- V lygio poveikio priemonė – vertinamos rūšies / srities / ūkio dalies / ūkio ir produkcijos nesertifikavimas.

Skirtingais metais nustatoma skirtingas kiekis įvairaus pobūdžio pažeidimų ir taikomos įvairaus lygio sankcijos (13 pav.). VŠĮ „Ekoagros“ duomenimis 2011 m. dėl neleistinų ekologinėje gamyboje medžiagų panaudojimo nesertifikuoti 16 ūkių (1224 ha) ir 3 perdirbimo ūkio subjektai.

Jei ekologinės gamybos vietoje dėl neleistinų ekologinėje gamyboje naudoti medžiagų panaudojimo buvo pritaikyta sertifikavimo įstaigos aukščiausio lygio neatitiktis, toks ekologinės gamybos vietas du sertifikavimo sezonus turi būti nesertifikuojamas, o taip pat turi būti gražinamos iki tol išmokėtos kompensacinės išmokos už ekologinę gamybą. Sankcijos yra griežtos, bet kiekvienais metais nustatomi

Išvados

Lietuvoje ekologinę gamybą sertifikuoja viena įstaiga VŠĮ „Ekoagros“, kuri įkurta 1997 m. kovo 14 d. Iki tol ūkių sertifikavimą vykdė Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrija „Gaja“. Nuo 2005 m. „Ekoagros“ yra akredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos, o 2010 m. ji perakredituota ir išplėsta akreditavimo sritis penkerių metų laikotarpiui. Dirbama ekologinės augalininkystės, gyvulininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, laukinės augalijos rinkimo, maisto produktų sertifikavimo ir pagalbinių medžiagų, skirtų ekologiškai gamybai, patvirtinimo srityse. Yra patvirtintos ir akredituotos atskirų sričių sertifikavimo sistemos, kurių griežtai laikomasi.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą bei gerokai padidėjus kompensacinėms išmokoms už ekologinį ūkininkavimą, paspartėjo ir ekologinio ūkininkavimo plėtra. Ekologinės gamybos ūkių dėjo iki 2007 m. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam didelės įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir gerokas išmokų dydžio sumažėjimas. Skirtingai nuo ūkių skaičiaus plotas, kuriame ūkininkaujama ekologiškai ir toliau didėja. Kompensacinių išmokų dydis turi didelės įtakos ekologinės gamybos plėtrai Lietuvoje. Ekologinė gamyba Lietuvoje yra perspektyvi ūkio šaka ir turi geras perspektyvas plėstis.

Ekologinės gamybos ūkiuose išauginama žymiai mažesni varpinių ir ankštinių javų bei rapsų derliai nei vidutiniškai Lietuvos ūkiuose. Tik auginant grikius ekologiniuose ūkiuose gautas didesnis derlius nei vidutiniškai Lietuvoje.

Lietuvos ekologinės gamybos sistemoje svarbią vietą užima ekologiškų produktų perdirbimas. Įmonių, kurios užsiima ekologiškų produktų perdirbimu pastoviai didėja. Jai jų 2002 m. buvo sertifikuota 17, tai 2011 m. net 82.

Atitinkamai didėjo ir užsiimamų veiklų skaičius nuo 17 2002 m. iki 90 2011 m. Yra sertifikuotos dvi maitinimo įmonės. Tai viena iš perspektyviausių ekologinės gamybos plėtos sričių. Lietuvoje ekologiška produkcija ženklina pagal nustatytas ES ir nacionalinių teisės aktų reikalavimus.

Skirtingais metais nustatoma skirtingas kiekis įvairaus pobūdžio pažeidimų ir taikomos įvairaus lygio sankcijos. VŠĮ „Ekoagros“ duomenimis 2011 m. dėl neleistinų ekologinėje

gamyboje medžiagų panaudojimo nesertifikuoti 16 ūkių (1224 ha) ir 3 perdirbimo ūkio subjektai.

EKOLOGINĖS ŽEMDIRBYSTĖS SISTEMA LIETUVOJE: SERTIFIKAVIMAS, VADYBA, PLĖTRA IR PERSPEKTYVOS

Literatūra

- Bučienė, A., Rindokienė, L. (2010). The supply, demand and consumption of ecological food products in Lithuania's sea-shore region. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 3 (19), pp.254–261.
- Bučienė, A., Šlažas, M. (2010). Ekologinio ūkininkavimo plėtra Suomijoje ir Lietuvoje palyginimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 2 (11), pp.162–176.
- Eidukevičienė, M., Bučienė, A. (2005). Ekologiškų maisto produktų rinkos susidarymas Vakarų Lietuvoje. *Tiltai* 2, pp.45–54.
- Liivaaak, P. (1999). Market and marketing of organic food products in Europe. *Proceedings of the international seminar "Organic agriculture: theoretical and practical approach"*, pp.6–18., Lithuanian University of Agriculture.
- Kriščiukaitienė, I., Namiotko, V. (2012). Ekologinio ūkininkavimo sąlygų palyginimas ES šalyse. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* 2 (31), pp.86–95.
- Pekarskas, J., Kazlienė, O., Gavenauskas, A. (2007). Ekologinis ūkininkavimas Lietuvoje. *Vadyba* 2 (11), pp.197–200.
- Pekarskas, J., Kazlienė, O., Gavenauskas, A. (2008). Ekologinio ūkininkavimo problemos ir perspektyvos Lietuvoje. *Vadyba* 2 (13), pp.135–138.
- Pekarskas, J., Raškauskienė, A., Bartkevičius, E., Gavenauskas, A., Kazlienė, O. (2011). Organic Animal Husbandry, Fishery and Apiculture Development in Lithuania. *Rural development 2011: proceedings* 5 (1), pp. 172–177.
- Ramanauskienė, J., Gargasas, A. (2008). Ekologiškos produkcijos tiekimo rinkai bei realizavimo galimybės ir perspektyvos. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai* 12 (1), pp.142–151.
- Rutkovenė, V., Garliauskienė, G. (2007). Ekologiškų maisto produktų paklausą lemiantys veiksniai. *Žemės ūkio mokslai* 14 (2), pp.66–71.
- Skulskis, V., Girgždienė, V. (2009). Ekologiškų maisto produktų vartojimas ir jį skatinantys informaciniai šaltiniai Lietuvoje. *Žemės ūkio mokslai* 16 (3–4), pp.154–161.
- Skulskis S. (2010). Ekologinio ūkininkavimo veiksnių modeliavimas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* 3 (22), pp.140–158.
- Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo ir panaikinantis Reglamentą (EEB) Nr. 2092/91 (OL L 189, 2007 7 20, p. 1). [Žiūrėta spalio 14 d., 2012], <http://eur-lex.europa>.
- Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008 kuriuo nustatomos išsamios Tarybos reglamento (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo įgyvendinimo taisyklės dėl ekologinės gamybos, ženklinimo ir kontrolės (OL L 250, 2008 9 18, p. 1). [Žiūrėta spalio 14 d., 2012], <http://eur-lex.europa>.

Summary

There is analyzed the current state of organic production and certification system in Lithuania. There is in Lithuania one certification body PI Ekoagros, which was founded in 1997th, 6th March, and its founders are Ministries of Agriculture and Health care of Lithuanian Republic. Community of organic farming "Gaja" was responsible for the certification of organic farms until then. Ekoagros is accredited by the National Accreditation Bureau since 2005 under the Ministry of Environment; in 2010 it was reaccredited, expanded scope of accreditation for five years. Currently PI Ekoagros working in the fields of certification of organic crop production, animal husbandry, beekeeping, fishery, wild collection, food products and approval of auxiliary materials for organic production. There are separate approved certification systems, which strictly are kept during the certification process. Lithuania had different labels for organic products, and now they labelled in accordance with EU and national legislation. Lithuania's accession to the European Union as well as considerable increased compensation payments for organic farming accelerated expansion of organic farms. In 2004 there has been certified 1178 organic farm or by 478 units and 68.3 percent more compared with 2003. Number of organic farms was growing until 2007, then was certified 2855 organic farms. Then, the observed number of organic farms took a downward trend. This was affected by the change in compensation payments order and significant decrease of payments. Area of organic land, unlike a number of farms, continued to grow. The amount of compensation payments had a significant impact on the development of organic farming in Lithuania. Organic production in Lithuania is a viable agricultural industry and has good prospects for expansion. There are significantly lower yields of cereals, legumes and rapeseed in organic farms than the average Lithuanian farms. Only in buckwheat organic farms received higher yields than the average in Lithuania. Processing of organic production is prominent in the system of organic farming. The number of enterprises involved in the processing of organic products is increasing. There were certified 17 of them in 2002, while in 2011 – 82. Accordingly, the number of carried out activities increased from 17 in 2002 to 90 in 2011. There are two certified catering company. Organic production process in Lithuania checked strictly in accordance with established procedures and legal norms. According to the rules of organic agriculture certification body annually by at least 15 percent of all operators carrying out further checks on the spot, and every year from at least 3 percent all submitted applications for traders, take samples, give priority to the group assigned to risky entities. Different year, different set of points various violations and apply different levels of sanctions. According the PI Ekoagros data in 2011 because the unauthorized use of materials in organic production there was uncertified 16 farms (1224 ha) and 3 processing operators.

KEY WORDS: organic farming, certification system, labelling, development, prospects.

Juozas Pekarskas, biomedicinos mokslų daktaras, docentas, Aleksandro Stulginskio universiteto Miškų ir ekologijos fakulteto Aplinkos ir ekologijos instituto Agroekologijos centro vadovas. Adresas: Kauno rajonas, Akademija Pilėnų 2-11, LT-53361 Tel. +37067103671. El. paštas: juozas.pekarskas@asu.lt.

Anželika Raškauskienė, biomedicinos mokslų daktarė, Aleksandro Stulginskio universiteto Miškų ir ekologijos fakulteto Aplinkos ir ekologijos instituto docentė, Agroekologijos centro mokslo darbuotoja. Adresas: Studentų g. 11, LT-53361 Akademija, Kaunas r. Tel./faks.: 8 37 752224, el. paštas: Anzelika.Raskauskiene@asu.lt.

Algirdas Gavenauskas, biomedicinos mokslų daktaras, Aleksandro Stulginskio universiteto Miškų ir ekologijos fakulteto Aplinkos ir ekologijos instituto docentas. Adresas: Studentų g. 11, LT-53361 Akademija, Kaunas r. Tel./faks.: 8 37 752224, el. paštas: Algirdas.Gavenauskas@asu.lt.

Tomas Demikis, sertifikacijos organizacijos VšĮ „Ekoagros“ kokybės vadovas. Adresas: K.Donelaičio g. 33/A.Mickevičiaus g. 48, LT-44240, Kaunas. Tel. 8 37 203181. El. paštas: ekoagros@ekoagros.lt

Reikalavimai autoriams, norintiems publikuoti savo straipsnius

Mokslinio žurnalo „Vadyba“ steigėjas yra Lietuvos verslo kolegija. Nuo 2002 m. leidžiamame žurnale spausdinami Technologijos, Socialinių mokslų bei Fizinių mokslų tematikos straipsniai. Pagrindinis mokslinio žurnalo straipsnių bei atliktų mokslinių tyrimų uždavinys – išryškinti problemas ir pateikti galimus jų sprendimo būdus regiono viešosioms ir privačioms organizacijoms. Straipsniai gali būti tiek empirinio, tiek ir teorinio pobūdžio.

Redakcijai pateikiami straipsniai privalo būti originalūs, ankščiau niekur nepublikuoti. Draudžiama šiame žurnale išspausdintus straipsnius publikuoti kituose leidiniuose.

Bendri reikalavimai

- Redakcinei kolegijai pateikiami straipsniai privalo būti profesionaliai suredaguoti, be rašybos, skyrybos ir stiliaus klaidų. Straipsniuose turi būti naudojama mokslinė kalba.
- Straipsniai rašomi lietuvių, rusų arba anglų kalba.
- **Straipsnio apimtis 7–8 puslapiai.**
- Straipsnio struktūra turi atitikti moksliniams straipsniams būdingą struktūrą. Jame turi būti išskirtos tokios dalys:
 1. Straipsnio **pavadinimas**. Straipsnio **autorius**, **Institucija**, kurią atstovauja autorius. Straipsnio autoriaus **elektroninis paštas**.
 2. **Anotacija** su pagrindiniais žodžiais ta kalba, kuria rašomas straipsnis. Anotacija turėtų trumpai apžvelgti straipsnio turinį, nurodyti per kokią prizmę bus analizuojama problema. Anotacijos tekstas turi būti aiškus ir glaustas. **Anotacijos apimtis turi sudaryti ne mažiau arba lygiai 2000 spaudos ženklų.**
 3. **Pagrindiniai žodžiai** – tai žodžiai, kurie išreiškia svarbiausius nagrinėjamos temos požymius. Penki ar šeši straipsnio pagrindiniai žodžiai privalo būti įtraukti į Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos autoritetingų vardų ir dalykų įrašus. Ar pagrindinis žodis yra įtrauktas į šį sąrašą, galima patikrinti bibliotekos elektroninėje svetainėje adresu: http://aleph.library.lt/F/UYSMKM4NY8C9H33SP6PV8F2585NQU59CEEBJVCYCA3HUQNQCR5-31681?func=find-b-0&local_base=LBT10, „paieškos lauke“ įvedus „Tema, dalykas (lit)“ (lietuvių kalba) ir „Tema, dalykas (eng)“ (anglų kalba).
 4. **Ivadas**, kuriame suformuluotas mokslinio tyrimo tikslas, aptarta nagrinėjamos temos problema, aktualumas ir jos ištirtumo laipsnis, išskiriamas tyrimo objektas, uždaviniai bei tyrimo metodai. Analizė – straipsnio medžiaga. Straipsnio poskyriai *nenumerojami*.
 5. **Analizė – straipsnio medžiaga**. Straipsnio poskyriai *nenumerojami*.
 6. **Išvados**. *Nenumerojamos*.
 7. **Literatūros sąrašas**. *Nenumerojamas*. Straipsnio tekste šaltiniai cituojami skliausteliuose nurodant autorių pavardes ir metus, Pvz. (Cooper 1994), (Cleland J.; Kaufmann, G. 1998). Jeigu interneto šaltinis neturi autoriaus, nuoroda dedama tik pačiame tekste lenktiniuose skliaustuose. Raidės „p“ ir „pp“ prie puslapių nerašomos. Apiforminimo pavyzdžiai:

Knygos

Valackienė, A. (2005). *Krizių valdymas ir sprendimų priėmimas*. Technologija, Kaunas.

Berger, P. L., Luckmann, Th. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas*. Pradai, Vilnius.

Straipsniai žurnale

Boyle, T. (2003). Design principles for authoring dynamic, reusable learning objects. *Australian Journal of Educational Technology*, 19(1), 46–58.

Straipsniai knygoje

Curthoys, A. (1997), History and identity, in W. Hudson and G. Balton (eds), *Creating Australia: Changing Australian history*, 25–84. Allen and Unwin, Australia.

Dokumentas iš interneto

Wiley, D. A. (2003). Learning objects: difficulties and opportunities. [Žiūrėta kovo 18 d., 2009], <http://opencontent.org/docs/lo_do.pdf>.

Statistinės informacijos bei interneto šaltiniai

Lietuvos emigracijos statistika. (2009). Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. [Žiūrėta vasario 16 d., 2009], <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6819&PHPSES SID=5b1f3c1064f99d8baf757cde1e135bc0>>.

8. **Santrauka** su **pagrindiniais žodžiais** rašoma anglų kalba. Jei straipsnis rašomas kita kalba, santrauka pateikiama lietuvių kalba. **Santraukos apimtis – ne mažiau 3000 spaudos ženklų.**
9. Autorių trumpas CV, kurį sudaro: autoriaus vardas, pavardė. Mokslinis laipsnis. Darbovietė. Pareigos. Mokslinių tyrimų kryptis. Adresas. Telefonas. Kita informacija apie autorių. Autorių CV turi sudaryti **ne daugiau kaip 3000 spaudos ženklų**.

Reikalavimai straipsnio surinkimui ir sumaketavimui

- Straipsniai turi būti parengti MS Word programa A4 formato lapuose.
- Dokumento paraštės: viršuje – 2 cm, apačioje – 2 cm, kairėje – 2,5 cm ir dešinėje – 1,5 cm.
- Straipsnio tekstas: mažosiomis raidėmis lygiuojamas pagal abu kraštus, dydis – 10 pt, šriftas – Times New Roman, pirma pastraipos eilutė įtraukta 0.5 cm.
- Straipsnio pavadinimas: didžiosiomis raidėmis, kairėje, dydis – 14 pt., **Bold**.
- Autoriaus vardas, pavardė: mažosiomis raidėmis, kairėje, dydis – 12 pt., **Bold**.
- Institucijos pavadinimas: mažosiomis raidėmis, kairėje, 10 pt., *Italic*.

- Elektroninis paštas: mažosiomis raidėmis, kairėje, 10 pt., *Italic*.
- Anotacijos: teksto dydis – 8 pt, pavadinimas – 10 pt, **Bold**. Po paskutinio pagrindinio žodžio taškas nededamas.
- Skyrių pavadinimai: mažosiomis raidėmis, kairėje, dydis – 11 pt., **Bold**.
- Žodis *literatūra* – 10 pt, literatūros sąrašas – 9 pt dydžio.
- Santrauka anglų kalba (jei straipsnis rašomas kita kalba, santrauka rašoma lietuvių kalba): straipsnio pavadinimas didžiosiomis raidėmis 10 pt. dydžiu,

Bold, žodis Summary – išretintas 2 pt. (nedėkite tarpų tarp simbolių), teksto dydis – 9 pt., pirma eilutė įtraukta 0.5 cm.

➤

Paveikslai ir **diagramos** turi būti aiškūs, brėžiniai – sugrupuoti į vieną objektą.

Lentelės ir **schemos** turi būti sunumeruotos, ir turėti pavadinimus.

1. Lentelių pavadinimai rašomi virš lentelės centre.
2. Paveikslų pavadinimai rašomi po paveikslu centre.

Pateiktas tekstas papildomai redaguojamas nebus.

PASTABA. Patogu naudotis parengtu straipsnio šablonu.

Klaipėdos universiteto leidykla

Vadyba 2012'2(21). Mokslo tiriamieji darbai

Klaipėda, 2012

SL 1335. 2012 12 28. Apimtis 14,5 sąl. sp. l. Tiražas 90 egz.

Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla

Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. 8-46 39 88 91, el. paštas: leidykla@ku.lt